Y. 210/8 B.

Hun Béla jogakadémiai ny. r. tanár
előadásai nyomán készített II. félévi

MAGYAR ALKOTMÁNY ÉS JOGTÖRTÉNETI JEGYZET

II

Összeállította
VASS KÁROLY
joghallgató

Második rész. 1909 év.

a9 \ 91

E 227/28

800 : 20 = 40

III. MORZSÁK.

A szentkorona- és az ősiség intézményeinek kora (1301-1848)

1. A pápaság és hűbériség.

Az Árpád ház fiága, (mely ed= digelé 300 éven át adott királyokat Magyarországnak) III. Endre halá= lával 1301-ben kihal, (s új dinasztia kerül az ország trónjára). A nemzeti dinasz= tia kihalása fordulá pontot jelez a magyar alkotmány fejlődésében. A történeti esemé= nyek úgy hozták magukkal, hogy az utólsó Árpád sírbaszállta összeesik az I. István által létesítette államszervezet felbomlásával. Az a tény, hogy új uralkodó családról kellett

AZ ANJOU HÁZ ÉS A HŰBÉRISÉ

gondoskodni, lényegesen megváltoztatta nemcsak a magyar alkotmánynak egy addig sarkalatos tételét, amelyszerint az uralkodónak az Árpád-véréből kell származnia; de megváltozott ezzel kapcsolatban a királyság intézményeire vonatkozó, számos más tétel is.

Oly nagy volt a nemzet kegyelete az Árpádház iránt *), hogy bármily erős volt is a pántoskodás a megválasztandónak személyére nézve: abban mégis teljes egyetértés uralkodott, hogy a királynak az Árpádház nő-ági ivadékának kell lenni. A megválasztott királyok mind külföldi eredetűek voltak, akik külföldi szel-

*) Alig van oly uralkodóház, mely annyi kiválóságot tartalmazott volna, mint az Árpádház. Árpád, mint vezér; István, Kálmán elsőrangú törvényhozói képességgel birtak; III. és IV. Béla szervező és kormányzó; I. László-ban hadvezetői képesség nyilvánult.

=lemet, idegen eszméket hoztak be magukkal. E mellett rövid egymásutánban váltotta fel egyik királyi család a másikat, s nem tudott egyik sem magyarrá alakúlni, úgy hogy 10 esztendőnek kellett lefolynia, míg egy új dinasztia: az Anjou-család megteremtette magát a magyar királyi széken.*)

Azok a változások, melyek az Árpád-ház kihalása után az Anjouk uralkodásáig

*) Minthy által ült volna a magyar kir. széken ez időben. Alighogy elfoglalta a trónt valamelyik dinasztia, rövid időn belül felváltotta a másik uralkodó család. Így pl. Károly Róbert után egy generáció következett; Nagy Lajosnak magva szakad; Zsigmond, Albert, Ulászló (elesik a várnai csatában), II. Lajos fi gyermek nélkül halnak el. S nemzeti királyt is hiába választottak, annak se maradt gyermeke. Végül a Habsburg-ház egyik ága jut a magyar királyi székre. Vagyis méltán nevezhető ez az időszak – amint hogy nevezzük is – a vegyes-házbeli királyok korának. —

tapasztalhatók a magyar alkotmány
ban, nem írhatók pusztán annak a vo=
vására, hogy Magyarországnak ezen i=
dő alatt kizárólag nem nemzeti királya
i voltak, mert hiszen teljesen magyar=
rá, nemzetivé lett királyaink is voltak,
mint Nagy Lajos, s azért az állapotok to=
vábbra is csak nyugat-európai irányban
fejlődtek. Igen, mert nincs Magyarország
ezeréves történetének olyan korszaka, mely
a nemzet életrevalóságát, politikai művelt=
ségét annyira képes volna bizonyítani, mint
a Franciaországból Olaszországon át hoz=
zánk elszármazott Anjou-királyok kora.
Az Anjouk uralkodása (alatt) oka annak
hogy nyugateurópai intézmények hono=
sodnak meg Magyarországon és hogy teljes=
sen kiforgatódik, lényegesen átalakúl a
magyar nemzet, (ahhoz az állapothoz ké=
pest, melyben az István korabeli alkot=
mány idejében volt, amely azonban szín=
tén nem volt egyéb, mint kiforgatása, át=

alakítása a régi, fejedelmek korabeli ős alkotmánynak. Azt a tényt pedig nem lehet szerencsétlenségnek tartanunk, hogy a nemzet a 19-ik század folyamán már nyilvánvalólag teljesen elavult intézményeket felcserélte egy, az akkori idők szellemének kétségkívül modernebb állami berendezkedéssel (amiképen nem lehet szerencsétlenségnek mondani a nemzetnek azon tényét sem, hogy 1848-ban szakított a középkori alkotmánnyal.*)

Sohasem volt szerencsétlenség a magyar nemzetre, ha a maga avult intézményeit ledobván uj, modernebb eszméket fogadott el. Az ujitás a magyarságnak mindig jót hozott, jót hozott az Anjou-házbeli

(*) Az az alkotmány, melyhez a magyarság 48-ig oly szivósan ragaszkodott és 48-ban olyan dicsőségesen eldobott magától; az az alkotmány tulajdonképen az Anjou-házbeli királyok korában fejlődött ki.—

királyok uralkodása alatt is.*) Annál-inkább befogadhatta ezen új intézmé-nyeket a magyar nemzet, mert alaposan elő volt készítve a talaja ennek az átala-kulásnak a 13. század folyamán, amikor folyton-folyvást kellett küzdeni a hűbéries eszmék hódító behatolása ellen. Különben sem ment ez olyan rohamosan végre Ká-roly Róbert alatt, mint a milyen hirtelen történt az átalakulás István király alatt. A magyar alkotmány ezen átalakulá-sának folyamata alatt az Anjou-királyok irányító közreműködése pedig legkevésbé sem káros, sőt – mondhatni – hasz-nos volt; mert Magyarország teljesen meg-érett arra, hogy a hűbéri eszmék és az az-zal kapcsolatos hűbéri intézmények bető-dulása megtörténjék.

*) Az ekorbeli reformáció legkevésbé sem tette idegenebbé a magyar intézményeket, mint az az átalakulás, amely I. István alatt történt.

A hűbériség Franciaországból indúlt ki, honnan tűlvonúlt hódító utjában a Német földön s ezen az uton okvetlenül el kellett érkeznie hazánkba. Ha semmiféle irányítás nem történik e tekintetben, akkor ez a hűbériség lassan sorvasztotta volna el a 13. és következő századokban az I. István féle állami berendezkedést, annak elsorvasztotta volna a magyar intézményeket a nélkül, hogy valami teremtő, erőt hozott volna. Az Anjou-háznak épen az a nevezetessége, hogy ezek utján francia intézményeket kapuzott, az ő idejük alatt ez a hűbéries eszme momasakép sorvasztani tudott, hanem rombolni és a rombolás után építeni is!

Németországban ellenben már ez a lassú sorvadás lett osztályrésze az állami berendezkedésnek, amely sorvasztó hűbériség szét porlasztotta az egységes Német királyságot sok apró-cseprő darabra; melyeknek az egyesülése csak a legujabb korban ment végbe. Az a sok milliónyi álló nemzetség ki tudta heverni ezt a szétválást és tudott egyesülni egymással;

de kérdés, hogyha Magyarországot éri hasonló szerencsétlenség és ha nem a 16. században válik 2–3 részre Magyarország, hanem e szétválás bekövetkezik már a 13. században, tudott volna-e egyesülni a magyarság, élne-e ma a magyar nemzet?

A KERESZTYÉN HUBÉRI NYUGAT EURÓPA ÁLTALÁNOS KÉPE A KÖZÉPKORBAN

Minthogy az az átalakulás, mely a magyar alkotmányon a 14. századtól fogva végbement, a hűbériség hatása alatt következett be, annak folytán akkor, hogy a hűbéries intézményeket megértsük, szükséges, hogy foglalkozzunk azon hűbéries intézményekkel, amint azok Nyugateurópában kifejlődtek. *)

*) Vagyis itt is azon eljárást követjük, amit követtünk az I. fejtegetésben azon átalakulás megértésénél, amely I. István király uralkodása alatt következett be; amint hogy István király állami berendezésének alapjául, mint a-

Bár a hűbériség szolgál az ezen királyainkl alatt kifejlett intézményeknek alapjául, mégsem tiszta hűbériség az.

Ez hűbéri intézmények nem egyforma hosszú ideig állanak fenn a különböző országokban, egyik helyen rövidebb, másik helyen hosszabb ideig; az egyik lassan fejlődik, sennek megfelelő lassú lesz az elmúlása, másutt pedig ellenkező-leg. Azt nem lehet mondanunk, hogy az új-kor elején ezek az intézmények Európaszerte mindegyik országban megszüntek volna és hogy a renaissance, vagy a reformáció (amely jogtörténelmi szempontból sokkal nagyobb je-

---

... (a 10. oldalról) -jául a nagy Károly-féle állam szervezet szolgált, annak folytán vázolhatjuk magát a M.K. féle államszervezetet, vagyis a germán ősalkotmányt. Hasonlatosképen járunk itt is. Az e korbeli átalakulás annyiban hasonlít az István-féle átalakuláshoz, amennyiben István sem változatlanul utánozta a M.K. féle szervezetet; hanem azok az intézmények, melyek alapjukban germán eredetűek voltak, Magyarországon sajátságos, lösgyöteres

– lentőségű, mint vallási szempontból.) e hűbéri állapotokra pusztító hatást gyakoroltak volnak, de annyi bizonyos, hogy a 13. századtól fogva feltűnik ezeknek a hűbéries eszméknek és intézményeknek fokozatos felbomlását. A nyugateurópai államoknak azonban egyes hűbéries intézményei fennállanak, envalkodnak és nem egy országban az állam-szervezet karakterét is megadják. Tulajdonképen a 18. század végén a nagy franciaforradalom és ennek nyomában az Európa szerte bekövetkezett nemzeti felébredés az, amely emez hűbéres intézmények bukásának bekövetkeztét gyorsítják és elősegítik; – noha nímely államban (mint Magyarországon is) ma napság is tapasztalhatók a hűbéres berendezések nyomai.

(a 11. oldalról)... magyar intézményekké váltak; úgy a most bekövetkezett átalakulás alkalmával kifejlett intézmények is, – jakár önlajdonképen a hűbériségből származnak, – magyar intézményekké lesznek.

Az I. félévi Jegyzetben ott hagytuk félbe, hogy egy nagy, egységes birodalom jön létre a frankok hegemóniája alatt, amely élén a frank király, – ki magát római császárnak nevezi – áll. Ez a római császár azonban tulajdonképen frank király, mert hiszen sem nem Rómában lakik, sem az egy kori római császárok régi hatalma nincs meg nála: hanem feje a nyugat-európai keresztyén-germán társadalom-nak. Nem puszta díszítő jelző ül szolgál ez, hogy a nyugat-európai keresztyén germán társadalomnak feje a frank király, hanem a hangsúlyt akarjuk ezzel megjelölni, amit nem az jellegez, hogy milyen nyelven beszélnek, sem nem az, hogy az egyik jobban keresztül megy a római befolyáson, mint a másik, s lesz belőle latinná alakult germán nép (mint a spanyol), vagy pedig megmarad germánnak (mint az angol), hanem jellegez az, hogy germán és hogy keresztyén, mert tulajdonképen a vallásnak a közössége fűzi össze e különböző nyelvű és különböző fajú kis társadalmi köröket alkotó germán népet.

Nagy Károly után fia Jámbor Lajos még meg tudta tartani a birodalom egységét, de halála után fiai osztoznak a birodalmon. Ennek az osztozkodásnak volt az eredménye az, hogy az egykori egységes frank birodalom helyén több királyság jött létre, amely későbbi több államalakulatnak, mint Franciaország, Olaszország, Németország és a burgund-királyságnak a vázát adta meg. De bár ilymódon az egységes frank birodalom sok részre szakadt szét, köztük az egység tudata meg volt azon a réven, mert hogy köztük a vallásközösség fennállott. Ezt azonban nem a keresztyénség katholicizmusra (egyetemességre) való

*) (A 13. oldal aljáról) Mert Sippékből és Völkerschaftokból állott ez a germán társadalom, amely ilyen módon sok apró államnak adott életet. — A középkori alkotmányokat általában a szakadozottság jellemzi. Az országok tulajdonképen nem államok, hanem apró önálló részecskék, melyeket a hűségi kötelék csak lazán fűz össze. —

törekvésének kell tulajdonitanunk, noha minden bizonnyal van ezen tény előidézésében némi része. A katholicizmusra való törekvés hozzátartozik a kereszty énység fogalmához, mennyiben ez a vallás hirdeti azt, hogy a szeretet nem füződik egy meghatározott embercsoporthoz, hanem testvéreivé tesz minden felebarátot minden embert, aki csak él a földön; ennek természetes következménye, hogy ezen egyetemes elveknek megfelelőleg a keresztyén egyházaknak egyetemességre való törekvése jogosult.

Ezenban a különböző fajú, nyelvű és meglehetősen szétbúró germán nép között *) az összetartozás gondolatát nemcsak a közös vallásban lehet megtalálni, hanem abban a többiek között, hogy bármennyire önállók voltak is a Sippék és a Völkerschaften, és bármennyire is megtalálják azt a sajátságos

*) Capet Hugó frank királyt — amikor megválasztották — 1066 mint 60 törzs nem ismerte el őt királyának. —

állapotot nálunk, hogy elszaporodvánt, többször szakadtak, *) a közös ős régi germán vallásnak: Wodán-nak és Freia-nak a tiszteletét még mindig ébben bennük. **)

A középkori germán társadalomhoz kell hozzászámítanunk még Angliát, Skandináv országokat és a spanyol félszigetet.

A germán társadalomnak Angliával egy, ekkorta nem éppen kellemesnek mondha-

---

*) Ilyen a gótok — akik a visi- és ostrogótok csoportjára — és a frankok — kik között 4 csoportot különböztetünk meg.

**) Freia tiszteletére szentelték a péntek napot: Frigg. (V. ö. a rómaiak Venusról nevezték el a péntektet: Dies Veneris.) Ettek még mindig a tudatlanságban azok az ősi istentiszteletek, mikor barlangokban, ligetekben tartották a földjáradás szerint. Ilyenkor a különböző népek összegyültek, s akik különben kérlelhetetlen haraggal törtek egymás ellen azok most szent áhítattal imádkoznak. Istentiszteletkor azután ismét csattogtatták a kardot.

Épugy germán szellem alkotta meg a keresztyénség sajátságait, amiképpen germán szellem fogta felbe

=ható, összeköttetés jött létre azon a réven, hogy Angliát a normannok hódították meg. A normannoknak egy másik központja Franciaországnak a ma Normandiának nevezett területén telepedett meg és ilyenformán az összeköttetés élénkebbé vált annak következtében, mivelhogy az angol trónra a Franciaországban levő normann hercegek közül – tehát a francia királyhű – bérese – került. A két ország között ez az állandó összeköttetés kapcsolja be a tenger által elválasztott Angliát a nyugat-európai országok csoportjába.

Ellenben nincs ami bekapcsolja, a szintén germán és szintén keresztyén skandináv országokat, mert ezeknek semmi féle összeköttetésük nem volt a kontinensen levő összes nyugat-európai or=

(a 16. oldalról) ... a reformációt, de különösen annak lutheránus ágát a középkor végefelé: a 16. században.

=ságokkal.

Terjed a nyugateurópai országok csoport=ja másik irányban is, nevezetesen az ibé=ri ai félszigeten. Ez a terület eleinte nem volt a frank birodalom fennhatósága a=latt, mert a mórok uralma alatt állott, kik=nek az itteni hatalmát a 711.-iki Xeres de la Frontenánál (Cadix közelében) vívott győzelem szilárdította meg az arabok ha=talma alá adva az ibériai félszigetet, mely csakhamar önálló arab országgá lett Cor=dovai kalifátus név alatt. Az ott lakó keresz=tyén lakosságra nemcsak azért volt kelle=metlen a mórok ezen uralma, mert ide=gen fajú és vallású emberek voltak, de leg=fő képen, mert a kardforgatóison kívül, mér=hetetlen magasságban állottak műveltség te=kintetében a bennlakók felett; akik ezen fel=sőbb rendű nép iránt az emberi gyarlóság sajátságos gyülöletével viseltetett.

Kisebb-nagyobb harcokkal igyekezett le=

rázni magáról a mór uralmat, ami kis területenként sikerült is. Amint elfoglaltak valamely területet, ott rögtön hercegséget alapítottak; s idővel fokozatosan növekedett az így elfoglalt hercegségek száma. Ezeknek az önálló hercegségeknek a megszakadt germán intézmények helyébe alkotmányt kellett szervezni valahonnan, mert az ősi visigóth intézmény a mór uralommal elenyészett. A mór intézményeket nem akarták fenntartani, mert az, az ő művelet len viszonyukhoz nem illett. Kénytelenek voltak a szomszéd Francia országtól mintát venni, s ilymódon kapcsolódik be a spanyol félsziget lakossága a nyugateurópai országok közé.

A 6. században kezdő= dik meg a keresztyének szét választása a szláv és a germán keresztyénségre, vagy más né= ven keleti és nyugati, latin

AZ EGYHÁZ ÉS A HÜBÉRISÉG, MINT A KÖZÉP KOR URALKODÓ TÉNYEZŐJE.

~~vagy~~ görög keresztyénségnek.

A további fejlődésre nézve nagy fontosságú körülmény az, miszerint az egyházi intézményeknek közös és együttes fejlődését sokkal nagyobb mértékben van alkalmunk tapasztalni a nyugati keresztyénségnél, mint a keletinél; mert a keleti keresztyénség típikusan zárt, karakterét a bizanci birodalom (tehát görög) adta meg. Ehhez járult még az is, hogy idővel különféle népek keresztelkedvén meg (így a kisázsiaiak, északafrikaiak stb.): a keleti keresztyénség internacionálissá válik; úgy hogy olyan egységes intézményeket nem volt képes kifejteni, mint a pusztán germánok által alapított nyugati keresztyénség.

Az pedig, hogy a vallási intézmények tekintetében ilyen közösséget találunk a nyugateurópai országokban, legkevésbé sem közömbös a hűbériség tekintetében, ~~mert~~ mert épen egy nagy egyházjogi mélíóság a **papaság** az, amelyik a maga felemel-

=kedésének és befolyásával a nyugateurópai középkori egész társadalmi életnek sok tekintetben rá nyomja a maga karakterét. Sajátképen az egész nyugateurópai-középkori állami és alkotmányi fejlődés nem nemzeti eszmék szerint történik, hanem két rendező elv található fel, ami ezen berendezkedéseknek a karakterét megadja: a germán és a keresztyénség eszméje. A germán elem a *függetlenség*, a keresztyén elem a *pápaság*. Az egyik a részekre szakadozottság, a másik pedig az egységesítés [illegible]. S ez a kettő ki tud egyenlítődni abban a berendezkedésben, amely a középkori nyugateurópai államokat jellemzi.*)

*) Azoknak az államjogi elveknek, melyek mai felfogásunk szerint uralkodók; nyomát sem találjuk a középkorban, mert részint az egyház, részint pedig a függetlenség volt az a tényező, mely összetartotta az embereket és az uralkodó intézményeknek alapját képezte. ,,.

Ez két rendező alapelv között a magasabb rendű a keresztyénség és pedig azért, mert ez nagyobb kiterjedésű körben volt képes rendelkezéseit teljesíteni. Ez okból tehát első sorban a keresztyén egyházat kell figyelembe vennünk.

A keresztyén egyházak fogalma ez idő-ben összeesik a pápaság fogalmával, a-mennyiben az idők folyamán e ker. egyházak monarchikus törekvései a papaságban hegyeződtek ki.

A RÓMAI PÜSPÖKSÉG HATALOM RAJUTÁSÁNAK OKAI

Egyháztörténelmi tanulmányainkból tudjuk, hogy a pápaság nem volt mindig az a nagy hatalom, amivé ezekben az időkben lett. A pápa tulajdonképen nem volt más eredetileg, mint Róma püspöke.

1) **I. ok.** Az I. féléviJegyzetben (l. 395. és köv. old.) tétetett említés arról – ami itt is tárgyalható – hogy a primitiv keresztyén

egyház a zsidó zsinagogális szervezet nyomán oly módon szervezkedik, hogy a gyülekezeteknek előljárósága a gyülekezet véneiből állott. Ezeket görögös nevezettel presbyteros oknak hívták és arra való tekintettel, hogy ők ellenőrizték a gyülekezet tagjainak az erkölcsi életét, ők ügyeltek fel a vallás által kivánt cselekedetek végzésére is: felvigyázóknak, görögül episcopos-oknak, latinúl superintendensek nek nevezték. A presbyteros és az episcopus szavak teljesen ugyanazt jelentették kezdetben, mint az Ignaciánus dekrétumában fel van véve. Pusztán a szokás folyománya volt az, hogy az episcopos előbb valónak tartotta magát más presbyterosnál, vagyis különbség fejlődött ki a két szó jelentése között. Az egyik szó (presbyteros) a gyülekezet élén álló emberek korát, a másik (episcopos) pedig azon emberek foglalkozását jelölte.* (L. köv. oldalon!)

Hanem természetes dolog, hogy mind-

nyáján nem vezethették a tanácskozást és nem lehetett mindegyik az erkölcsi é= let felügyelője s a presbyterosok kollégiumá ból már a legkezdetlegesebb viszonyok kö= zött is megbízatott egy egyén ezen teen= dők végzésével és annál a gyarlóságnál fogva, mely az ember természetében rejlik s mely az egyenlőség ellen tendál, — noha nem tétetett előkelőbbé a többinél, mégis kezdte magát ezen episcoposnak nevezett felügyelő amazoknál magasabbnak tar= tani. Vagyis bizonyos monarchikus szer= vezet jött létre az egyes gyülekezetekben. Ilyen gyülekezetek leginkább a városok ban alakultak, ahol a keresztyén hivők

*) Pál apostol leveleiben találunk erre vo natkozólag felvilágosítást, ahol az episcopos és a presbyteros azonos értelme szembe= tűnő. Az van u. i. az idézett apostol egyik le velében, hogy állítsa a gyülekezet élére vene= ket, mert az episcopusnak ... ilyen meg ilyen (fel van sorolva) erkölcsüeknek kell lenni!

nagy száma élt.

A többek között Rómában is ilyen szervezettel bírtak a keresztyének. Tudjuk pedig, hogy minden társadalmi körnek, amely folytonos veszedelemnek van kitéve, hogy fennmaradhatását biztosítsa, (l. I. félévi Jegyzet bevezetését: 48. old.) rendkívül erős szervezetre van szüksége. Már pedig egy város sem volt annyira kitéve a veszedelmeknek és csapásoknak, mint Róma városa. Az első századokban elrejtetten, titokban kellett összejönni a keresztyéneknek s természetes, hogy nem lehetett a maguk kormányzatát hézagosan összeállított szabályok szerint intézni. Minden Jézus nevében való összegyülekezés alkalmával rettegni voltak kénytelenek, hogy rájuk csap a hatalom és keresztre feszítik, vagy a cirkuszba hurcolják őket. Itt kellett tehát legelőször rábízni az összes hívek feletti gondozást egyetlen egy emberre; s Rómában fejlődött ki az

egyházak monarchikus szervezete legelőbb, úgy, hogy már az első századokban a püspöknek jelentékeny pozíciója volt. S a püspököknek a presbyterosok kollégiumából való ezen kiemelkedése mindenütt Róma mintájára történt.

II. ok. Péter apostol római püspöksége.

A keresztyének köztudatában élt már a 2. századtól fogva az a hit, hogy Péter apostol — aki kétségkívül a legtekintélyesebb volt az apostolok között — római püspök lett volna, aminek az evangéliumok is fenntartják az emlékét.

Péter különben is az apostoloknak quasi főnöke volt, mert pl. amikor Pál apostol — kinek egyébiránt a keresztyénség elterjesztésében kétség kívül legnagyobb az érdeme és aki legjobban megértette s legszebben is kifejtette az evangéliumi tant, — bizonyos tekintetben másféle képen tanította az eszméket; a többi apostol Pállal szemben

Péterhez állott. Péter képviselte a szigorúbb, mennyei, Pál pedig a szelidebb, engedékenységre hajló felfogást.

Ha tehát a tanítványok között vezető szerepet vivő Péterről az a hit állott fenn, hogy római püspök volt, ez által tisztelttévé téve a római püspökséget tényleges erősítője lett ennek püspökség régi voltának. Már pedig – tudjuk – emberi gyarlóságunkból következik, hogy a régi megszokott intézményhez ragaszkodunk, az újtól pedig fázunk!

Ma már tudományosan bebizonyított tény az, hogy Péter apostol nem ült 25 esztendeig a római püspöki széken; vagy hogy ha volt is, nagyon kevés ideig lehetett Rómában. Ennek dacára a nézetek mégis nagyon eltérők e tekintetben; de mindegy akár volt Rómában, akár nem, mert nem az a fontos, hogy valamely esemény tényleg bekövetkezett légyen, hanem az, hogy az emberek hitébe, tudatába valamely

esemény megtörtént volta átmenjen.*)

III. ök. Róma város előnyös fekvése.

Az a tény is, maga után vonta a római püspöki szék elsőkelővé alakulását, hogy Róma városa volt nemcsak a római birodalom fennállása alatt, de annak megdőlte után is, az akkori művelt világ központja hatalom és kultúra tekintetében s Rómába vágyott mindenki, még Attila, Nagy Károly és utódjai is, kik magukat rómaiaknak szerették nevezni.

Természetes, hogy ennek a csodálatos nagy városnak a püspöke, kinek oly nim-

*) Egy frappáns példája ennek Görgey állítólagos hazaárulása. Az emberiségre nézve közömbös, hogy Görgey elárulta a hazát, vagy sem. És akár hogy be is bizonyítják, hogy Görgey nem volt áruló, senkisem tör ődik magával az állításokkal, mert hiába bizonyítanak be akármit, mert hogy Görgeynek árulónak kellett lenni: benne van az emberek fejébe

= busza volt a barbár népek előtt; nem le =
hetett jelentékeien ember, mint akárme =
lyik spanyol-, vagy franciaországi kis vá =
roska püspöke.

Ehhez járult még Rómának általá =
nos müveltsége minden más város felett.
Sehol oly sok müvelt ember nem lakott
együtt, mint a tudomány és müvészet ezen
ős régi fészkében.

IV. ok. A patriarchaságok.

Ezzel az is bekövetkezett, hogy a püs =
pökök között bizonyos rang fokozat jött
létre. Ezt a fokozatbeli különbséget magá =
nak a róm. kath. egyháznak tanitása
szerint nem tekintették isteni jogon di =
vino jure alapúlónak, hanem emberi
kigondolásnak.

A püspökségben befejeződik a hierar =
chia fokozata, lévén ez a legmagasabb mél
tóság, amit elérni lehet. A püspökök kö =
zött keletkezett magasabb fokozat, tehát
már humano jure jött létre.

A püspökök megbízták maguk felett egyet a főfelügyelettel, akit aztán az írásos copos-nak, vagy metropolitá-nak (aki valamely terület metropolisában lakott) neveztek. Világos, hogy amikor ez a fejlődés a 3. században bekövetkezett, ki lett volna alkalmasabb a metropolitaság ra, mint a római püspök.

Sőt a fejlődés itt sem állott meg, mert a 4. században: a 330. konstantinápolyi zsinaton a metropolisták fölé állítanak patriárchákat, ilyen címmel őket. A területet olyan módon osztják meg a patriárchák között, hogy a keleti részen a keresztyénség fölé állítanak 4 patriárchát, a nyugatin pedig csak egyet. Ez a szám arány az akkori keresztyének számának teljesen megfelelő volt, amennyiben a keresztyén hívők zöme még akkor keleten lakott: Kisázsiában, Konstantinápolyban és környékén. Ellenben nyugaton csak Rómában és Itáliában voltak keresztyének.

=mal, mint a germánok ekkor még nem voltak keresztyének, s amikor meg is keresztelkedtek, akkor se katholikus, vagyis a zsinatok által megállapított hittételekét követő keresztyénekké, hanem ariánusokká lettek.

Ezek a patriarchaságok a következők voltak: konstantinápolyi, jeruzsálemi, antiochiai és alexandriai Keleten; Róma városa pedig Nyugaton. Az itt a népesség tekintetében a viszonyok csakhamar megoszlottak; mint Keleten a mohamedánok előnyomulása következtében a keresztyének száma jelentékenyen megfogyatt, úgy hogy egyes patriarchák területei tényleg meg is szünték; a nyugati patriarchatus hívei ellenben időről-időre szaporodtak, különösen a hódító germán fajú népek róm. kath. hitre térése által. S természetes, hogy a romai püspökség, mely a legtöbb hívőt számlált emelkedett ki köréből=

lök leginkább.

V. ok. A római püspökség nem függ a császártól.

Rómában nem volt – mint Konstantinápolyban – császári székhely. A nagynak nevezett Konstantinos a keresztyénséget államvallássá, Konstantinápolyt pedig a birodalom fővárosává téve, az addig üldözött keresztyénségnek állandó törvényes lételt biztosított.

Míg tehát a konstantinápolyi patriárcha felett a császár szabadon rendelkezett, – mivel nem volt más, mint a császár egyik egyházi főtisztviselője, – addig Rómában a püspök mellett nem volt senkisem, aki felette uralmat gyakorolt volna.

Az V. században Nyugaton megszünt a római birodalom, s barbár hódító germánok foglalták el ezt a területet. A keresztyén egyház kebelébe fogadja e barbár

népet, iparkodik a klasszikus kultur-világ maradványait részükre közvetíteni, s igyekszik a hódítók és a meghódítottak között bizonyos kibékítést létesíteni. Ennek következtében az egyház jelentékeny részt vesz a középkori állami és társadalmi alakításban.

VI. ök. A római püspök világi birtokai.

VI

A pápaság továbbfejlődésére nézve a Karoling királyok szereplése sem közömbös.

Tudjuk u.i. hogy Pipin, mint bitorló lépett a trónra és hogy Pipinnek ezen trón foglalási tényéhez quasi a jóváhagyást a római püspök adta meg, az által, hogy Pipin királyságának legitimitását ünnepélyesen kijelentette; — viszont Pipin honorálta a pápának ezen ténykedését az által, hogy egyrészről megmentette az arianus longobárdoktól, másrészről pedig Róma városát és környékét, az u.n. Pentapolist (öt város) világi birtok képen átadta a pápának, növelvén ezzel is a Patrimonium Petri

nagy kiterjedésű világi birtokot, amit a római püspök azon legenda célzatául nyert, miszerint Péter apostol volt az első római püspök. Nagy Károly szintén a római püspökkel hozza kapcsolatba a maga római császárságát azáltal, hogy a pápával teteti fejére a koronát, s e tény által nemcsak az akkori római püspök tekintélyének növelésére szolgált, hanem a későbbi öntudatos pápáknak is hatalmas fegyver volt a kezében, mert hivatkozni lehetett ezen esetre, hangsúlyozva azt, hogy a római császárság a pápától ered.

VII. ok: A Pseudo Izidor gyűjtemény hatása.

A római püspöki tekintély növeléséhez járult a 9. században egy érdekes kánonjogi gyűjtemény, amit Pseudoizidor-ál Izidor-féle gyűjteménynek szokás nevezni. Ez a Pseudoizidor a római püspök hatalmát régi kánonokra és római püspöki dekretáliszokra alapította. E gyűjteményben számos oly végzés és rendelkezés

található, ami mindazt erősíti, hogy a római püspök jogot gyakorol nemcsak Rómában, hanem messze eső területeken lakó keresztyénekre is. Természetes, hogy a római püspökök ezen gyüjteményre támaszkodva szinte megujult erővel törekedtek a maguk hatalmának a növelésére, mert hiszen, ha az ezen gyüjteményben bennfoglalt jogok az előző püspököket sok száz esztendővel ez előtt megillették, az ezen jogokkal való nem élés a római püspök részéről meghátrálásnak és jog feladásnak tünt volna fel.

A tudomány azonban kideritette, hogy ez a gyüjtemény Izidor szevillai püspöktől époly kevéssé származik, amint hogy nem tartalmaz tényleg gyakorolt rendeleteket és végzéseket. Tehát alakilag is, tartalmilag is hamisitvány. Alakilag azért hamisitvány, mert más ember állitotta össze, nem Izidor szevillai püspök; — tartalmilag pedig azért, mert oly állitólagos kánonok foglaltatnak benne, amiket soha

nem hozzák. Részint kombinált dekretaliszok, részint pedig valódi pápai végzések és rendeletek lényeges meghamisításai ezek.

Hogy ez a gyűjtemény hamisítvány, ma már minden kétségen felül áll; még pedig oly naiv hamisítás, hogy méltán lehet csudálkoznunk, hogy tarthatták hitelesnek nyolc száz éven keresztül: mert szembetűnő anakronizmusok, lényeges tévedések stb. találhatók fel benne. Ezen vonatkozólag azonban megint csak azt kell mondanunk, amit mondtunk Péter apostol római püspökségéről, hogy t. i. nem az a lényeges, miszerint Izidor püspök állította ezt össze és valódi kánonokat tartalmaz-é, hanem az, hogy az emberek tudatába úgy ment át, hogy e gyűjteménybe felvett pápai dekretáliszok valódiak és ezen jogukat a pápák sok száz esztendőn keresztül folytonosan gyakorolták.

A legmesszebb menő tévedés volna azt tartani, amit egyes túlzók állítanak, —

mintha a római püspök hatalma ezen hamisítványra lenne felépítve. Ha nem igenis e hamisítványok nyilvánosság ra kerülése, a római pápák azon fejlődé= sét, amelyen haladtak, elősegítette és nagy mértékben meg is gyorsította. Még is, hogy a pápák ezen világhatalmi-u= ralmi tudatukat gyakorlatilag kifejteni nem voltak képesek, annak legfőbb o= kát abban kell keresnünk, hogy nem ju= tottak megfelelő egyének a római püs= pöki székre, akikben lett volna erős aka rat és megfelelő képzettség ezen célok ke= resztül vitelére. Viszont annak az okát, hogy miért nem jutottak megfelelő egyé nek a pápai székre: a pápák választásá= ban kell keresnünk.

A pápát u.i. csakugy a nép választo= ta, mint akármelyik kis városi püspökét; lévén az az általánosan bevett szokás, hogy a keresztyénség kezdetétől fogva ezen időig a gyülekezet mindenemű elől=

járóit maguk a hívek választották, ami alatt, — ha a nóm. kath. egyházjogban szokásos megkülönböztetést a hívek csoportjára megakarjuk tenni — érteni kell ugy a laos, mint a kleros-hoz tartozókat.

A római püspököt is ugy választották, hogy összegyült Róma városának keresztyén lakossága és kiválasztotta a jelöltek közül a legalkalmasabbnak látszót. Ez a választás olyan időben és olyan viszonyok között, mikor az egyházhoz való ragaszkodás és lelkesedés a legnagyobb mértékben megvan: a püspöki szék betöltésének a legcélszerűbb módja volt. Mert minden olyan társadalomban, amelynek tagjait a társadalom által maga elé kitűzött célok valóban lelkesítik, nem is képzelhető más megválasztási módja az egyház elöljáróinak, mint épen ez: — a kiben a tagok többségének a bizalma összpontosúl az legyen a püspök.

Csakhogy ez az alkalmazási mód nem

előnyös olyan esetekben, mikor az illető társadalmi körök tagjai nem lelkesednek azon célokért, melyfelé az illető társadalom törekszik. Veszedelmes volt a keresztyén egyházban és abban az időben a pápai szék betöltésének ez a módja, mert ekkor: a 9. 10. században az anyagiasság, közönyösség és az egyházi célok jel nem fogása uralkodott Rómában. Ekkor vitte az uralmat az a két, nem valami nemes erkölcsü nő Rómában, akik saját kényük-kedvük szerint tették pápát s ekkor tombolt az a rettenetes demagógia, amikor a püspöki szék betöltésénél a párt uralom volt az irányadó. *)

---

*) Hogy a római püspöki székre oda nem való alkalmatlan emberek kerültek, ekkalánsan példája Formosus pápa elitéltetésének a története. Ez a Formosus a 9. században uralkodott, s Arnulfnak a bajor szövetségesnek volt a híve; – halála után a másik párt: a németellenes párt kerülvén uralom-

Nem lehet tehát csodálkozni azon, hogy a római püspökök nemcsak arra nem voltak alkalmasok, hogy a kínálkozó kedvező körülményeket kihasználják, hanem arra sem, hogy tisztességesen betöltsék ezt a tiszteles papi állást, mert az a társadalom, mely őket az egyház élére állította: romlott és erkölcstelen volt!

(a 39. oldalról) ...ra Rómában, egy István nevű pápát választottak. Az uralomra kerülő párt aztán határozatilag kimondotta Formosus pápának — ki lehát a németek szövetségese volt — a megbüntetését. — A megholt pápát zsinati törvényszék elé állították, ahol bűnösnek mondván ki, testének megcsonkítására ítélték; amely ítéletet végre is hajtottak a hullán. El lehet képzelni, hogy olyan emberek, akik ilyen ítélet-nek a kimondásában részt vettek, mennyire lehettek alkalmasak arra, hogy a Krisztus vallásának, a szeretet vallásának fejei legyenek!...

VIII

VIII. ok: A magyarok megkeresztelkedése és a róm. kath. hit fölvétele.

A római püspök a frankbirodalommal szemben olyan formán helyezkedett el, mint Keleten a konstantinápolyi patriárcha a keletrómai császárral szemben. Ha egy olyan erős egyéniség ült állandóan a frankirályi és az azzal kapcsolatos római császári széken, mint Nagy Károly, a római püspök ezen alárendelt helyzetét kétségkívül megtartotta volna néhány száz esztendőn keresztül. Azonban a pápaság felemelkedett felemelkedésére nemcsak oly viszonyok hattottak, melyek a pápák szempontjából voltak előnyösök, de amelyek magának a római császárnak a szempontjából hátrányosak voltak.

A római püspök u.i. nemcsak azért tudott nagyobb hatalomra szert tenni, mint a konstantinápolyi patriarcha, mert hogy ő kedvezőbb viszonyok között élt, mint

versenytársa; hanem azért is, mert a császárság sokkal gyarlóbb volt Nyugaton, mint Keleten. Igaz ugyan, hogy a kelet-római császári széken sem ült mindig kiváló férfiú, azonban az a nimbusz, mely a keleti császárt körülövezte, sokáig fennállott; ellenben a nyugatrómai császárságon még nagyon is új volt a románc, s még frissen emlékeztek arra, hogy a római császár tulajdonképen frank király volt.

Ennek a római császárnak mindjárt Nagy Károly halála után megszünt valóságos hatalma lenni: bekövetkezett az osztozkodás, mely megosztotta a hatalmat. Lothár, ki a róla elnevezett Lotharingiát — tehát azt a keskeny sávot, mely Francia és Németország között terül el, — kapta. A kis területért kárpótolták őt a titulussal: a nyugatrómai császári címmel. Tehát látszik, hogy mily hamar le-

süllyedt ez a méltóság, sőt egy időre meg is szakadt a folyamat és csak később Nagy Ottó, a német király vévé fel újra a császári címet: ettől fogva a német királyok voltak nyugatrómai császárok. Az a helyzet állott elő, hogy Nyugateurópának nem volt olyan világi feje, mint amilyen volt hajdan Nagy Károly császár. A római császár most német király volt csak, akinek hatalma csak Németországra s legfeljebb Olaszországra (mert Itáliának a sorsa szakadatlanúl össze volt kötve Németországéval) terjedt ki.

A császár mellett, — akit tehát Nyugateurópa lakosságának csak egy csekély töredéke vallott urának — voltak más, néha hatalmasabb uralkodói Nyugateurópának, amilyenek a francia, az angol, a spanyol földön keletkezett új államok királyai.

A 10. század végén és a XI. század elején

egy uj nép faj tünik fel Nyugateurópában, amely eddig semmiféle összeköttetésben nem állott sem a római császárral, sem pedig a pápával. Ez az uj nép a magyar, mely ez időtájt fel veszi a keresztyénséget, s elismeri egyházi urának a római püspököt.

Mindegyikül magában az a puszta tény is nagyban erősitette a pápa helyzetét a császárral szemben. Egy nép, amely őt fejének tartja, ellenben a császárhoz semmi köze. De még inkább erősitette a hatalmát István magyar királynak a püspökhöz intézett azon kérelmének teljesitése, hogy a magyarok fejedelmének királlyá való - quasi - előléphetését a római püspök segitette elő.

Fordult az előtt is elő, hogy fejedelmek királyi címet vesznek fel, csakhogy eddig ezen címet a császár adományozta, sőt úgy fogták fel, hogy elsőbbsége címnek adományozásában más, mint a császár nem is

lehet jogosult. Azonban ime most a pápa ad királyi címet és hogy István milyen bölcsen cselekedett, mikor a pápához fordult ezen kérelmével, az az I. féléri Jegyzetben már elmondatott; (lásd 161, 186 és köv. old.) ez alkalommal csak ezen ténynek a pápaság szempontjából való használására szorítkozunk.

II. Szilveszter pápa Istvánnak királyi cím adományozásával és korona küldésével kifejezésre juttatta azt az elvet, hogy a római püspök még világi tekintetben is gyakorolhat olyan jogokat, melyeket különben a császár igényel magának és pedig oly néppel szemben, melyel a pápa semmiféle összeköttetésben nem állott!

II. ok: Hildebrand (VII. Gergely pápa) és a cluguyi szerzetesek reformtörekvései.

(II. Szilveszter azonban mégsem volt

az az ember, aki képes lett volna a kedvező viszonyokat megfelelően kihasználni. Ő sokkal világiasabb életű püspök volt, semhogy egyházi téren mélyebb hatást tudott volna elérni; de utána sem következtek jó ideig olyanok, kik a pápák régi, merész terveit a megvalósulás stádiumába juttathatták volna. Míg végre Hildebrand a pápai székre jutván, hozzá látott eszméinek megvalósításához. Nem hiába mondják, hogy a rothadás nyomán szokott új élet támadni: a VII. Gergely féle egyházi reformációnál is a rothadás az, mely életet ad ezen reformoknak!

Hildebrand először, mint VI. Gergely udvari papja tűnik fel. Ez a VI. Gergely nehezen jutott a püspöki székhez, és nem is valami kellemes módon érte véget uralkodása.*)

---

*) U.i. Albertinek – aki Róma egyik

U. i. a nép rájött arra, hogy VI. Gergely a symoniá-nak nevezett vétség útján jutott a pápaságra: más pápát választott, s hogy a zavar nagyobb legyen a VI. Gergely előtti pápa XII Benedek is (aki VI. Gergelynek eladta a pápai méltóságot) követelőül lépett fel. Ilyenformán tehát egyszerre három pápája lett a nyugati kereszty énységnek. Végre is a német császár IV. Henrik a sutri-i zsinaton rendet csinált azáltal, hogy egy

---

(a 46. oldalról)... kormányzójának kedvence volt, – a fia lett pápa XII. Benedek név alatt 19 esztendős korában. Ő azonban nem érezvén jól magát a pápai széken, meg akart házasodni. Eladta tehát a pápaságot VI. Gergelynek és megkérte választottjának a kezét; – azonban nem adták hozzá. Elkeseredésében arra az elhatározásra jutott, hogy mégis csak jobb pápának lenni és most már minden eszközt felhasznál, hogy a pápaságot visszanyerje. –

negyedik pápát választatott, VI. Gergelyt pedig — aki vásárlás útján jutott a római püspöki székhez — száműzték. *)

Udvari papja Hildebrand is megosztotta VI. Gergellyel a száműzetés napjait a cluguy-i (olv: klűnyi) szerzetesek körében.

(Hogy a clugnyi szerzetesek reform eszmékre való törekvését megérthessük, közbevetőleg egy pillantást kell vetnünk az akkori Nyugateurópa gazdasági és egyházi viszonyaira.)

---

*) Meg kell jegyezni, hogy a nép jaragja tulajdonképen azért fordult VI. Gergely pápa ellen, mert hogy ő — bár nem megfelelő módon jutott a pápai székbe, mindazonáltal mint pápa erélyesen kezdett fellépni az akkor lapaszalt óriási visszaélések ellen és ennek következtében, — mivel szembekerült az akkor uralkodó osztály érdekekkel, — kellett bukmia. Bár bukásának nem ez volt a bevallott oka! —

Az alatt a pár szán esztendő alatt, mely a népvándorlástól ez időpontig eltelt, nagy átalakuláson ment keresztül Európának gazdasági élete. Mint a népvándorlást megelőző és az azt követő időben a germánoknál főfoglalkozása a hadakozás volt, aminek természetes következménye a gazdasági egyenlőség, vagy legalábbis a nagyobb gazdasági különbségek hiánya volt.

Ebben a megtelepedés után rövid idő múlva a viszonyok lényeges megváltozási következnek be, úgy azon sajátszerű felfogásánál fogva — mely a germánoknál uralkodó volt, — hogy a vezérben látták minden nemzetes hadi tényüknek megtestesítőjét, s a vezérré lett a nyert földnek, a többiek pedig csak attól a hűségtől függő birtokosokat.

A germánoknál kultúrai tekintetben elvont maradva; noha a személyes bátorság és a hadakozás tekintetében nem

Hátoldalt ír.

múlta felül őket senkisem. Dolgozni nem szerettek, mert, mint Tacitus mondja Germaniá-jában: ők a tunyaságot támulatos módon tudják érvényesíteni a kalandvágyással.

A megtelepedés után gazdasági önállóságban csak azok maradtak meg, akik még hanyai mivoltukból kifolyólag nagyobb földeknek lettek urai, mely aztán munka nélkül is eltarthatta őket.

Idővel nagy gazdasági különbségek fejlődtek ki köztük; most már szívesen dolgoztak volna, de mit ért, ha munkájukkal sem tudták megkeresni megélhetési eszközeiket.

A gazdagabbak nem bírtak érzékkel a szegényebb sorsuak iránt, mert ahhoz, hogy valaki gazdag léttére a szegényen megkönyörüljön, a müveltségnek bizonyos foka szükségeltetik (– épen ebben áll a kultúrának szociális jelentősé-

-ge), ezek azonban ezzel a műveltség-
gel nem rendelkeztek.

Ezek az éhes tömegek, amelyek elkép-
ték egész Európát, egyedüli vigasztalásu-
kat a vallás misticizmusában találták.
Tudjuk pedig, hogy a vallásosság a világtör-
ténelemben általában akkor csapong fel
magas fokra, mikor a tömegnyomor igen
nagy! Oly jól lehetett megtalálni a vigasz
talást abban a keresztyén vallásban,
amelynek alapítója azt hirdeti, hogy
boldogok akik sírnak, s a Lázároké
és a szegényeké a mennyország, aki fö-
lébe helyezte a nyomorult publiká-
nust a gőgös farizeusnak, s azt ta-
nítja, hogy e nyomorúságos földi lét után
elkövetkezik majd a boldog, idvességes
örökélet, amelyben övék — a szegény
nyomorgóké — lesz az uralom!

Természetes, hogy nemcsak a vallás
hoz, a földön túli élet-hitéhez ragaszkod-
tak rendkívül szívósan, hanem ragasz-

=kodtak a vallással kapcsolatban álló intézményekhez: a templomokhoz, a papoknak előttük ismeretlen és érthetetlen beszédjához, gyönyörködtető szertartásaihoz stb. S minélinkább ragaszkodtak mindezekhez, annálinkább következett az, hogy azok a papok, kik az előttük érthetetlen cselekményeket végezhez visik, akiknek tehát — szerintük — emberfeletti tényeknek kell lenni: azok bűnösek, sőt másuknál is bűnösebbek és épugy kínzói, szenvedgatói nekik, mint akármelyik világi főúr. Látták hogy ezek a papok, kiknek tulajdonképen az ő üdvösségre vezetőjüknek kellene lenni, magukat futnak a földi gyönyörüségek és a javadalmak után, amely pedig az egyház tanitása szerint, kizárja őket az üdvességből.

Ebben az időkben a papi javadalmak beszedése még nem az egyház által történt, mint ezek a javadalmak eredetileg

a világi fejedelmektől származtak, a=
mikor még a földbirtokoknak nem volt
valami nagy értéke. Óriási területeket
adtak oda egy-egy papnak, hogy tiszte=
tességesen, anyagi gondok nélkül meg
élhessen belőle. Annyi mindinkább
haladunk az agrikultúra felé, annál
értékesebbekké válnak ezek a földek.
Ekkor már ez a nagy birtok óriási jö=
vedelmet, ezzel együtt hatalmat is biz
tosít tulajdonosa számára, s a világi
fejedelmeknek nincs nem lehetett körül
bös, hogy ezekben a nagy jövedelmet
és hatalmat biztosító intézményekben
kik ülnek; emiatt joga őket jelölték ki
arokat az embereket, kik ezen papi
állásokat elfoglalhatják.

A királyok ha valakinek birtokot
adományoztak, ennek fejében bizo=
nyos szolgálatokat követeltek a maguk
számára. Köteles volt nevezetesen az
illető, a királynak tanáccsal szolgál=

=ni, a háborúban fegyveres erővel segíteni és maguk is fegyvert ragadni, stb. Most már, ha a király ezen nagy kiterjedésű földbirtokokat a papoknak ilyen szolgáltatások kikötése nélkül adományozza, a király rövidséget szenvedhetne.*) Tehát a püspökök mindenkinek inkább lehettek volna utódai, csak nem a gyalogjáró és a Jézus mártír halálára kész szegény és rajongó apostoloknak.

*) Érthetetlennek tetszik, hogy ott a mohácsi téren Tomori érsek elveszett a nemzet szine-virágával együtt el fagyva érseki székhelyét! Kalonai kardját fagyta el, hogy betölthesse az érseki széket, még ekkor is a 16. században! Gondoljuk el 7-800 esztendővel az előtti állapotokat; ekkor méginkább azt nézték, hogy kiforgatja jobban a kardot és a buzogányt: — abból lesz a derék püspök! —

A papi javadalmakat az illetők kezdetben csakis életük fogytáig bírták, ugyhogy amikor meghalt a jószág adományozója, akkor a birtok joga vissza szállt az adományozóra. Később azonban kifejlődött az a szokás, hogy az elhalt jószág élvező fia szintén jogot formált a haszonélvezésre; ebből folyólag tehát az a törekvés is természetesnek látszott, hogy a papok arra igyekeztek, miszerint az általuk használt földbirtokot törvényes gyermekeik örökölhessék. Ez által az a veszély fenyegette volna az egyházat, hogy alkalmatlan emberek kerülnek be a püspöki javadalmakba, akik még csak megközelítőleg sem tudnak megfelelni szent hivatásuknak.*)

*) Nem Bertholdokra gondolunk ekkor — a II. Endre király sógorára — aki még írni-olvasni sem tudott: pedig kalocsai

Ezek a visszaélések gondolkodóba ejtették az embereket és amilyen nagyongadással volt a szegény nép a konvarztyén vallás és az egyház irányában az előtt, époly utálattal és elkeseredéssel fordult el az egyház annak papjaitól, akik nem féltek meg annak az ezermennyeknek, mit az ő maiv-telkük alkotott meg) magyaroknak az egyház fő embereiről.

Lassankint ez az elkeseredés általánossá lett a pogok iránt egész Európában. Csakhogy ez az elégedetlenkedő tömeg sokkal műveletlenebb volt, semhogy elkeseredésének hangot tudott volna adni; ámde abban a dugny-i kolostorban összegyűlt

(az 55. old.) ... ünnep volt, hanem a fiát Hyppolytokra — aki meg Mátyás királynak volt a sógora — akit jól esztendős korában fertek meg püspökmen! —

apátokban és barátokban, akik elég művel-
tek voltak arra, hogy irodalmilag is kifeje-
zést adjanak ezen érzelmüknek, — hűsé-
ges támaszt találtak. Azt tanították ezek
a cluny-ek, hogy amint az apostolok gya-
log és mezitláb jártak, azonképen kellene a
püspököknek is járni; szegényeknek kellene
lenniök, — mint amilyenek voltak a Jé-
zus tanitványai — hogy érezzék annak
a szegény népnek a nyomorát, amelynek
vezérei!

Igy tehát a cluny-ek mind a pápaság,
mind pedig a püspökök világi hatalma
ellen teljes erővel protestáltak és vissza a-
karták állitani az egyházban a régi a-
postoli kor egyszerüségét. Azt hitték ezek a
jámbor barátok, hogy ezen eszméiket
könnyedén megvalósithatják. Rajtuk
nem múlt volna, amint hogy ők min-
den megengedett eszközzel agitáltak is
törekvéseik célhajutása érdekében.

(E kis intervallum után ismét fölvehetjük a 48. oldalon elejtett fonalat: Hildebrand (VII. Gergely) reformtörekvéseit.)

Tehát VI. Gergely számüzetésbe ment udvari papjával Hildebranddal a clugny szerzetesek kolostorába. Hildebrandnak itt alkalma volt megismerkedni e barátok reformtörekvéseivel. Életre valónak találta e reformokat és mikor 2 év múlva visszakerült a római Kúriához, ahol csakhamar vezető szerephez jutott, azonnal hozzálátott ezen reformtörekvések megvalósításához; csakhogy okosabb eszközzel, mint ahogy azt a clugny-i szerzetesek gondolták.

A clugny-ek ugyanis – tudjuk – úgy vélekedtek, hogy az egyház papjai legyenek szegények és ilyenmódon legyenek függetlenek a világiaktól. Hildebrand azonban, aki később VII. Gergely név alatt jutott a pápai székbe, nagyon jól tudta,

hogy a gazdasági jólétben, az anyagi függetlenségben nagy erő rejlik. Ő tehát, kan függetleníteni akarta az egyházat a világi befolyástól olymódon, hogy egyfelől a papok ne kaphassanak semmiféle világi untól javadalmat, másfelől a papok ne örökíthessék át jószágaikat gyermekeikre; de nem azért, hogy ne legyen nekik jószágaik, hanem olyanmódon, hogy legyen jószágaik, de ezt a bíntokot ne világiaktól kapják.

A clugny-ek ha nem teljesen azonosnak tapasztalták is a VII. Gergely féle törekvéseket az övéikkel, de annyit láttak, hogy ezek a törekvések valamennyire közelebb visznek céljaikhoz, s annak folytán örömmel üdvözölték és hűségesen is támogatták VII. Gergelyt reform törekvésében. De az is meglehet, hogy nem vették észre azon eltérést, mely volt az ő tanuk és a Hildebrand hirdeté-

sc között. Az ilyen sajátságos suggestio nem példátlan a világtörténelemben.

Hildebrand aztán ezen lelkes clugny-i szerzetesek segítségével a legmerészebb álmait is megtudta többé-kevésbé valósítani.

VII. Gergely három irányban törekedett az egyháznak és a pápaságnak a reformálására ezek közül kettővel a-nélkülbaj könnyen végzett. Reform törekvéseit még II. Miklós pápa uralkodása alatt kezdte meg.

Az egyik alkotása vonatkozik a papok nőtlenségére, a másik pedig a pápai szék betöltésére. Időrendben a pápai szék betöltésére vonatkozó reformjait rendezte előbb; keresztül vivén azon reformját, hogy a római püspököt ezen túl ne az egész római nép válassza és ne legyen a német királynak, mint római császárnak semmiféle befolyása, mint ahogy eddig volt, (3-ik

Hennik több ízben egy maga állitott pá
pát) hanem csupáncsak a kardiná=
lisoj kollégiuma legyen hivatva a ró
mai püspök választására. Itt ki kell
tenni azon kérdésre, hogy mi is az a kar
dinálisok kollégiuma?

Az I. félévi Tegyzetben, amikor az
egyházról Magyarországon volt szó,
tétetett említés arról, hogy a káptalanok
miképen alakultak ki az egyes gyüle=
kezeti elöljárságokból. Kialakultak
pedig oly módon, hogy a több tagból ál=
ló presbyterium egyik tagja püspök lett,
a többiek pedig mellette mintegy tanács
adókul szerepeltek. Ezen tanácsadó
presbyterek közül némelyek a missió
területekre küldettek ki, mint plebá=
nusok, mások pedig ott maradtak
továbbra is, mint presbyterek, s ezek=
nek tette kötelességükké Szent Ágoston
hippói püspök, hogy bizonyos kánonok

szerint éljenek; ez által alakultak ki a kapitolkumok, az ott élőket pedig kanonokok-nak nevezték. (L. I. Jegyzet 393–406. old.)

Ilyen káptalan volt a római püspökség is. Természetes azonban, hogy amint a római püspök előkelőbb volt, mint más püspök; úgy a mellette elő kanonokokat is előkelőbbeknek tartották, annyira, hogy a római püspök közelebbi kanonokok – megkülönböztetésül, – kardinálisok-nak hívattak, arra való tekintettel, mert hogy állandóan Rómában székeltek. *)

*) Megkell azonban jegyeznünk, hogy kardinális presbyterekneh nevezték minden olyan presbyter-t, aki állandóan székhellyel bírt. később azonban csak a Rómában székelő magasabb rangú papokat hívták kardinálisoknak. —

Amióta Pipin a suburban Róma környékén levő városokat (a Pentapolist) a pápa uralma alá juttatta; e városok püspökei is a római püspök hatalma alá tartoztak, — akik tehát sokkal előkelőbbek voltak más városok püspökeinél, — ezek lettek aztán a pápa közvetlen tanácsadói.

Továbbá az is kifejlődött, hogy a pápa a környezetében élő, kardinális papok közül a legrégibb melletté szolgálóknak adományozta ezen suburban püspökségeket, úgy, hogy az a helyzet állott fenn, hogy hat püspöki statum van a Róma melléki városokban, olymódon, hogy a legrégibb 6 bíbornok viseli ezen 6 püspökséget. *)

*) Meg van a sorrend is állapítva, hogy ezen 6 suburban város közül melyik az első, második stb. oly módon, hogy a legöregebb kardinális mindig az ostiai

A római püspök kardinális-kollégiumába való kineveztetést még a püspöki rendhez tartozó többi papok is nagy megtiszteltetésnek vették. Idővel a föld legtávolibb részén lévő püspököt is bevették ezen kardinálisok kollégiumába, úgy, hogy kifejlődött azon ma is uralkodó egyházi szabály, amelynélfogva a bíbornokokat (– a pápa környezetéhez tartozó kardinálisokat) a püspökök-nél előbb valóknak tartották és a legfényesebb egyházi méltóságot viselő püspökök, érsekek stb. szíves-örömest elfogadják a sorrendben legutólsó bíbornoki címet is. *)

(a 63. old.) ... püspöki címet viseli még ma is, lévén az a legelőkelőbb!

*) Tudnunk kell, hogy az egész róm. kath. egyházban van 70 bíbornoki cím, ezek közül csak 6 visel tulajdonképeni püs-

Tehát a II. Miklós-féle ujítás abban áll, hogy ennek a bibornoki testületnek ruházta = tik át a római püspöki szék betöltésének a joga. Az teljesen közömbös, hogy egyszerü káptalanbeliek, vagy pedig fényes egyházi méltóságot viselők ezek a bibornokok, csak az a fő, hogy egy olyan testület választja a római püspököt, amelynek összes tagja it a római püspök nevezi ki; amiből kö= vetkezik, hogy egyik püspök sem fog a maga bibornoki testületébe vele ellenke ző politikát folytató papokat kinevezni, s viszont az igy kinevezett bibornokok ismét nem fognak olyan egyént meg=

(a 64 old.)...pöki méltóságot, 14 diakón ren dü, 50 pedig a presbyteri rendhez tarto= zik. Ennek a megértéséhez tudnunk kell, hogy a róm. kath. egyházjogban presbyter rendhez tartoznak az áldozópapok: le= ját a plébánus, a káplán, az archidiakó= nus és a kápolanbeliek; vagyis minden ki, aki már misézhetik, de még nem...

választani pápának, ki az általuk helyesnek tartott elvek ellen működik. Ilyenmódon tehát bizonyos folytonosság biztosittatott a püspöki szék betöltése tekintetében. Biztositva volt annyiban is, hogy ezentúl nem asszonyok és nem demagógok, hanem komoly, érett egyénnek kerülnek a római püspökségre.

A császári is igényelte Róma püspökének méltóságában való megerősítési jogát. Ennek nézve azonban a Miklós-féle reform azt tartalmazza, hogy a császárnak nem, mint ilyennek van joga ezen megerősítési jog gyakorlására, hanem csupán csak, mint római patriciusnak. Ez a római patriciusi cím oly féle méltóság volt a Principátus korában

---

(65 old.) ... püspök. A diakonosz (szolgai) rendjéz tartoznak azok, kik a püspök mellett teljesitenek bizonyos szolgálatokat tehát olyanok, akik még nem is misézhetnek! —

mint később a senatori és a konzúli cím: külső méltóság valóságos tartalom nélkül! –

Ezen patriciusi címet a pápa, mint Róma valóságos fejedelme adományozta. Nyilvánvaló, tehát, hogy az a helyzet állott elő, hogy a császár megerősítheti ugyan a pápa választását, de csak akkor, ha egyszersmind római patricius is; hogy pedig valaki római patricius lehessen, az függ a római püspöktől. Tehát a pápa ezen az uton is biztositotta magának és utódjának a poziciójat; mert ha vele nem azonos gondolkozású embert volt a császár, nem adományozta neki a római patriciusi címet sem!

E nagy jelentőségü reformot keresztül vihette volna-é Hildebrand akkor, ha a viszonyok nem lettek volna kedvezők? A helyzet azonban rendkivül a kezére játszott.

A római nép bizonyos erkölcsi undort

érzett a néhány száz esztendeig tartó, de magáig pápák uralma iránt és e zavaros időkben szinte önömmel fogadta, hogy neki a pápai szék betöltésére vonatkozó jogát nem kell gyakorolnia, s erről lassankénti felejtkezett minden rázkódtatás nélkül! —

A császár talán még megtudta volna tartani befolyását, csakhogy ez idő" ben gyönge, fiatal uralkodó került a császári székre, kinek országában is sok baja lévén, nem tudta befolyását érvényesíteni ezen reform keresztül vitelének megpátlásánál. Ezzel a körülménnyel rendkívül kedvezők voltak annak nézve, hogy ezen reform végrehajtassék.

Tehát VII. Gergely egyik reformtörekvése teljes sikert ért el. *)

*) Meg kell azonban jegyeznünk, hogy Hildebrand, mikor VII. Miklós után pápa lett, nem elégedett meg, hogy az új törvény értelmében

A másik reform volt a papi nőtlenség. Ezt a reform-tervét szintén Miklós pápa idejében határozta el, ami abból állott, hogy papoknak meg nőrokonok nem volt szabad és hogy semmiféle magasabb rendbe, felsőbb rendbe nem vehető fel olyan egyén, ki házas életet él, mert az ilyen erénytelenséget követ el. Ez volt az a.

(a 68. oldalról)... csak a bíbornoki testület által választassék meg római püspöknek, hanem kikérte nemcsak a római nép jóváhagyását, (ez volt az utolsó eset, mikor a római nép befolyást gyakorol a pápa választására) hanem a császár beleegyezését is. Mikor mindezen fontos tényezők jóváhagyását bírta, teljes erővel hozzá látott, afelé, hogy a pápaság tendenciái, ezek között is a legfontosabbak, a világfeletti hatalmat és elsőbbséget, — teljes diadalra juttassa! —

Hildebrand, másik reformjának diadalát már nem érjette meg! —

n. Miklós-féle eretnekség.*)

*) A házasság iránt már a keresztyénség első századaiban is megtaláljuk az ellenszenvet. Különösen az egyházatyák viseltettek gyülölettel az asszonyi nem iránt; mert, hogy a bünbeesést az Éva vétkének tulajdonították, aminek a következménye lett aztán a Megváltó kereszthalála. Ha nem esett volna bünbe az első emberpár, akkor következőleg Krisztusnak sem kellett volna keresztfán szenvedni. Vagyis világos az összefüggés az Éva büne és a Jézus vérlanui halála között! — Tertullianus szent Atya azt mondja, hogy az asszonyoknak szemgyokban és szamuban kellene szégyenleni ők egész életükön keresztül, azért a szörnyű séges bünért, mivel ők juttatták Jézust a keresztfára! — Ennek az ellenszenvnek következménye volt az, hogy a két nem közötti mindennemü érintkezés irányában ellenszenvvel voltak és azt tartották, hogy minden nemü érintkezés, mely a két nem között fennáll, feltétlenül bün! S sokkal megbecsülendőbbnek tartották a nőtlen

Mi az a felsőbb rend? A róm. kath. egyházjog szerint 4 felsőbb és 4 alsóbb rend van. A 4 felső rendbe tartoznak a püspökök, presbyterek, diakónusok és a subdiakónusok. Tehát nemcsak, hogy püspök (aki már miséző pap) nem lehet nős ember, hanem olyan sem, aki már közel van a miséző papsághoz. *) Emmél fogva csak a 4 alsóbb rendbe tartozók házasodhatnak; ezeket általában véve

---

(a 70. oldalról)...életet, mert hogy a nőtlen ember teljesen elzárkózik a női nemtől. (?)

*) Legfeljebb csak azt követelték tőlük, hogy hajadon leány legyen a feleségük és, hogy második házasságot ne köthessenek. Bár ezek merevem megállapított rendszabályok voltak, de mégsem alapúltak isteni rendelésen, hanem emberi kitalálások lévén, — kivételek gyakran történtek alóla!

papnövendékeknek nevezik, s ezek a fokozatok csak átmeneti stádiumok, vagyis akik nem maradnak meg állandóan ebben a rendben. *)

Már Miklós pápa uralkodása idején kezdé Hildebrand ahoz, hogy erre vonatkozó ujitásait megvalósitsa; csakhogy nem ment olyan könnyen ezen ujitás keresztül vitele, mint a mai püspök választásának reformja. Mert elvégre azzal, hogy kik válasszák a pápát, nem sok ember törődött; az egész kereszténységnek csak egy csekély töredékének volt az érdeke az ellen küzdeni; most azonban a keresztyén hivők

*) Olaszországban vannak olyan emberek, akik állandóan viselik ezeket az alsóbb rendü tisztségeket, amilyenek pl. a hajramgozó és az egyházfi. Ezeknek a házasélet megvan engedve, de aki már szubdiakónus akar lenni, annak ez meg van tiltva. (Hát Magyarországon nem igy van? Vass.)

egész összesége érintve volt.

Az is természetes, hogy azok a papok, akik házas életet éltek, szívósan ragaszkodtak ehhez az állapothoz, annyira, hogy VII. Gergely ezt a reformját még pápasága alatt sem tudta végrehajtani teljesen, sőt bizonyítékaink vannak erre vonatkozólag, hogy Magyarországon még a 11.-ik században is (tehát jóval VII. Gergely uralkodása után) hozattak törvények László és Kálmán királyok idejében, amelyek azt mutatják, hogy a papok nősülése megengedett és állandóan napirenden volt.

Tehát VII. Gergely nem érhette el reformjának teljes diadalát – bár szenvedélyesen tett erőfeszítéseket reformeszméinek megvalósítására a legkétségbeesettebb eszközökkel, mint ő, — aki feltétlenül el akarta tépni azt a legerősebb láncot, ami a papokat hozzá fűzi ehhez a gyarló, bűnös világhoz; azt akarta, hogy a pap ne legyen egyéb, mint

kíméletlen) és egyedül az egyház és a pápa szolgája!

Azonban magasabb tendenciák is vezérelték VII. Gergelyt e tekintetben, egyfelől mert úgy gondolkozott, hogy azok a visszaélések, melyek az egyházi vagyonnak át öröklése tekintetében veszélyesek, ilyen módon megszüntethetni; másrészről, mert ő úgy volt meggyőződve, hogy annak az embernek, kinek családja nincsen, senkinek a jóakaratát és pártfogását nem kell igénybe venni; az ilyen embereknek nem áll érdekükben anyagiasoknak lenni (-ami megtörténhetik akkor, ha a népes család és a szegénység kényszerítik rá) s ezek sokkal jobban szentelhetik magukat az egyház szolgálatára.

Hildebrand ezért nem ítélendő el, hogy hatalmi szempont vezérelte, mert nagy embereknek az a meggyőződésük, hogy nagy célokat az ő közreműködésük nélkül elérni lehetetlen. VII. Ger-

=gely) úgy volt meggyőződve, hogy az emberiség fejlődése és haladása szempontjából szükség van arra, hogy a pápaság nagy hatalomra jusson. És az akkori viszonyok objektiv szemlélete mellett VII. Gergely törekvéseinek jogosúlt és igazságos voltát belátjuk. Valóban aligha volt más olyan institució, amely az emberiség fejlődését oly jól munkálkatta volna, mint egy erőteljes pápai hatalom.

Nagy embereknek nagy hibái is szoktak lenni, VII. Gergely is követett el olyan cselekvényeket, amelyek minden=kor inkább illettek volna, csak épen nem a szeretet vallásának főpapjához, de mégis emberileg indokoltak és célszerűek voltak ezek a cselekvények.

VII. Gergely ellenségeinek keresztül vitelében a nép szenvedélyében keresett magának támogatást. A szó szoros értelmében felláziatta a keresztyén lakosságot a nős papok ellen. Ennek folyamán

tán számos olyan eset fordúlt elő, hogy a nép lóáronguva követelte: a pap kergesse el a feleségét és családját; mikor pedig ennek nem engedelmeskedett, megtörténték, hogy az oltár előtt verte agyon a feldühödött nép a házas papot! —

Emberileg megint menthetők ezek a tények, mert nagy gondolatokat csak túlzott és rettenetes eszközökkel lehet megvalósítani.*)

VII. Gergely nagyságából, — ki a történe-

*) Ha a francia forradalomban nem lett annyi túlzás, meglepetett volna-e valósítani abból a párnas jelszóban csak annyit is, mint amennyi tényleg meg van. Vagy ha Jézus amaz tanításában, hogy imádkozzék az ember azokért, akik őt átkozzák és szeresse még ellenségeit is; — ha e nagy túlzásoz nem volnának szeretnők-e csak annyira is felebarátunkat, mint ahogy tényleg, a valóságban szeretjük! —

=lem sokkal nagyobb alakja, mint a=
zoké a királyok, kik embereket kuvoltat=
tak a vérpadra, — ez nem von le sem=
mit. *)

Sok szomorúság és gyász tapadt VII.
Gergely emlékéhez, sok család átkozta őt,
amikor a család feje hivatásának áldo=
zatául esett. Azonban bizonyos, hogy =
ha nem sikerült is annyira keresztül
vinni ez irányú törekvését, mint ahogy
~~tervezte~~, bizonyos, hogy a kezde=
ményező lépést e tekintetben megtette és
biztositva volt, hogy pár száz esztendő

---

*) Voltak ugyan pápák, akik nálánál is
nagyobbák voltak: mint III. Ince; de
tudnunk kell, hogy ez a III. Ince elöke=
lő családból származott és már családi
összeköttetéseinél fogva is könnyebb hely
zetben volt, mert bizonyos, hogy a meg=
kezdett nyomokon könnyebb haladni, mint
a töretlen utakon, amelyen Hildebrand
is haladt. —

múlva elkövetkezik az az állapot, mi-
kor ezt a reformot mindenki termész-
tesnek és célszerűnek fogja találni és a-
mikor ezekből a papokból csakugyan
hűséges katonái lesznek a központi egy-
házi főhatalomnak: a pápaságnak!

VII. Gergely Hildebrand reformtö-
rekvése arra irányult, hogy az egy-
házi javak betöltését emancipálja a
világiak mindennemű befolyása a-
ló l. Erre azért volt szükség, mert külö-
nösen a felsőbb papságelvilágiasodá-
sa következtében a főpapi javadalma
kat a fejedelmek töltötték be.

A papság karakterét jó szerint az
a körülmény adja meg, hogy a maga
javadalmát mi módon szerezte. Tudjuk
hogy ebben a tekintetben két ellentétes
irányzat állott szembe egymással. Az
egyik a fejedelmek törekvése, amelynél-
fogva a papi javadalmak betöltése által

a papságot a világias felfogás felé akarta vezetni, a másik az egyház hívőinek tömegében élő, azon kívánság, melyet a clugny-i szerzetesek juttattak kifejezésre, hogy t.i. az egyház szolgái olyan életet éljenek, mint az apostolok, ne törekedjenek földi javak után és a világi fejedelmektől nyerendő javadalmakat utasítsák vissza.

Ezen két egymással ellentétes irány zat között Hildebrand egy közvetítő állás pontot foglalt el. Ő szintén ki akarta küszöbölni a világiak befolyását, épugy, mint a clugny-icek, de meg akarta tartani az egyház és a papság vagyonát, olymódon azonban, hogy ezen javadalmakat ne a fejedelemtől, hanem magától az egyháztól kapják.

VII. Gergely tisztán felismerte azon óriási hatalmat, mely az anyagi függetlenségben, a gazdagságban rejlik, s arra törekedett, hogy a főrapi stalu-

=mokhoz hozzákötött jószágoknak a papok részére való investiálása teljesen az egyház által történjék.

Tudnunk kell u.i. hogy bármely földbirtok átruházása alkalmával a középkori hűbéri jogelvek szerint szükséges volt ünnepélyes beiktatás. Ezt az ünnepélyes beiktatást investiálásnak nevezték. Az investiálás történt bizonyos jelképes cselekmények segítségével, amelyek azt juttatták kifejezésre, hogy a most beiktatott az illető földbirtok felett szabadon rendelkezik. *)

*) A beiktatás különböző volt a szerint amint különböző jog ruházatott át. Egy olyan földbirtok, melynek nem volt semmiféle tartozéka és semminemű (sem világi, sem egyházi) jatóság=nak tulajdonát nem képezte, hanem magán természetű volt, — átruházásánál a jelkép egy zöldág, vagy egy föld

„Ezen jelvények átadása rendszerint a világi fejedelem által történt s ilyenmódon az a látszat támadt, hogy a beiktatott főpap nemcsak a földbirtokot, de az ehhez kötött hatalmat is a császártól, vagy a királytól nyeri.

(a 80. oldalról)...göröngy, esetleg egy darab pázsit volt, a fogalmat, hogy miféle földről történt említés. Ezzel jutottak kifejezésre azt, hogy ezentúl annak a bizonyos földterületnek, mint a hogy most ennek az ásó földnek, vagy göröngynek az ura lett, úgy lesz annak a tulajdonosa. Ha azonban nem ilyen magán természetű birtokról volt szó, hanem valami hatósági funkcionák díjazására szolgáló területet átruházásáról, illetőleg helyesebben a hűbérség idejében olyan földterület átruházásáról, amellyel bizonyos hatósági funkciók teljesítése járt) akkor nem pusztán a föld terményét, hanem a hatalom jelvényét is átszolgáltatták, mint lándzsát, zászlót; amelyeket meg azt jutottak

Tulajdonképen ez ellen irányult első sorban Hildebrand és a Clugny-ek tiltakozása. A Clugny-ek véleménye az volt, hogy földbirtokot papi embernek nem szabad elfogadni a császártól, hogy az ezzel járó jelvényeket ne kaphassák a császártól. Hildebrandnak ellenben az volt a felfogása, hogy ám adjon a császár földbirtokot a papoknak, de az ebbe való beiktatás, investitúra joga neki nem lehet, mert az investiálás csak is olyan jelvények átadásával történhetik, amelyek kizárólag az egyházi fő"hatóságtól erednek.

Természetes, hogy ezen felfogások ellen a világi fejedelmek mindenországban, de főképen a Német-földön, – ahol leg fő"=

(az előző oldalakról) ... kifejezésre, hogy bizonyos fajtájú hatalmat most már ez a beiktatott jog azon területen gyakorolni. A fő"papoknál a püspöki hatalom jelvényei a püspöki bot = sceptrum és más egyéb egyházi jelvények voltak.

képen sértette a császárt, amennyiben itt különösen nagy javadalmak felett rendelkeztek az egyház emberei és a főpapok oly szerepet játszottak a birodalom szervezetében, mint valamikor a hercegek.

Egyes német királyok (Nagy Ottó és utódai) azon helyes politikát folytatták, hogy a világi előkelők háttérbe szorítására az egyház embereit igyekeztek minél nagyobb hatalomra juttatni, aminek ténylegesen meg is volt a racionábilis háttere abban az időben.

T. i. a világi előkelők azon jószágokat, amelyek felett rendelkeztek, mindinkább öröklethetőkké tették, úgyhogy a császártól ezek a területek lassanként függetlenítettek. Ellenben azok a földbirtokok, melyek egyházi emberek kezén voltak, az illető tulajdonos elhalta után újból való adományozás végett visszajutottak a császárhoz, akinek ilyenformán módjában állott a függőségi viszonyt maga és ezen

terület una között szorosabbá tenni.

Most már a Németföldeknek egyike része emancipálni tudta magát a császártól, másrészt pedig örökletessé kezdtek válni azok egyes családok körén és akkor, ha azok, kikre a király legjobban számíthatott, kivonattak az uralkodó fennhatósága alól, a Németkirályság ez esetben időnek előtte üres címmé vált volna. Tehát első sorban vitt hirt különös érdekkel ez a kérdés.

Emellett Németországban azért is következett be az összeütközés, mentheogy a Német császár és a római püspök között egyéb ellentétek is voltak. T. i. a német király azon a címen, hogy ő római császár is, Olaszország felé tendált; ezen területnek azonban a római püspök is urának akart maradni, igy tehát nagyon is érthető érdek ellentét támadt köztük.

Még inkább megtörtént ez az összeütközés a világ feletti katalom kérdésében. U. i.

a német király nem elégedett meg azzal, hogy Német- és Olaszország felső része felett volt úr, hanem azon igénnyel lépett fel, hogy ő a római-császári utódja lévén, az egész földkerekségének korlátlan uralkodója akart lenni. Ujszerű a római püspök meg arra hivatkozott, hogy ő meg az apostolok utódja, akik pedig — tudvalevőleg — hatalmukat magától Istentől kapták.*)

Ez a felfogás már Hildebrand előtt is ki volt fejlődve a római-püspöki udvarnál, csakhogy érvényesíteni ezt a gondolatot egyik püspök sem merte ez ideig. Hildebrand volt az első, aki ennek érvényt szerzett. —

---

*) A szentírás szavai szerint azt mondta volna Isten Péter apostolnak, hogy akit te oldassz, az meg lesz oldva és a kit te büntelsz, az meg lesz büntetve. (Szóval a büntetést és az alólvaló feloldozást szent isteni kijelentéssel ruházta volna nevezett apostolra. —

Ha tehát ilyen fontos ütközőpontok voltak a római püspök és a német császár közötti, szinte természetesnek látszik a versengés.*) E küzdelemnek nem tárgyalhatjuk minden egyes jelentősebb fázisát, csak elég, ha tudjuk, hogy IV. Henrik, — annak a III. Henriknek a fia, aki egy maga tett pápákat és üzött el a pápai székről, — a pápa által teljesen megtöretett (a Canossa vár alatti vezeklés) és e tényben kifejezésre jutott a pápának a császár feletti elsősége. Ismeretes az is, hogy VII. Gergely ezt a harcot nem tudta teljes diadallal megvívni: földönfutóvá lett, elüzetvén Rómából, s így is fejezte be életét. Azt is tudjuk a történelemből, hogy 1110-ben egy olyan

*) A német császári trónon ez időben egy nagy elméjű, de túlságosan heves fiatal uralkodó: IV. Henrik ült, akivel épen hevessége következtében könnyebb volt a függadt VII. Gergely nek végezni.

egyezmény jött létre (IV. Henrik utódja: a nálánál sokkal furfangosabb) V. Henrik és Paschalis pápa között, amelyben a császár lemond az investitúra jogáról, vagyis arról, hogy a püspöki szék betöltése tekintetében valamelyes joga volna; a pápa pedig a német püspökök nevében az összes földbirtokaik investiturájáról mond le, vagyis Paschalis pápa ismét a dugny-ek régi álláspontjára helyezkedett.

Azonban a német püspökök nem voltak hajlandók ebbe az egyezségbe belemenni, sőt az e tárgyban összehívott laterán-i zsinat (a Privilégium elkonzitálásából) Privilegium-nak nyilvánította a császár- és a pápa közötti szerződést, vagyis olyan iratnak, amely valami gonoszságot tartalmaz.

Annyira ment a német papok ellenállása, hogy a megegyezés érvény-

telenné válván, a küzdelem tovább folyt a pápa és a császár közt. Ez az újabb küzdelem azután látszólag véget ért az 1122-iki wormsi Konkordátum-mal, (Concordatum Wormacen-sae, vagy Edictum Calixtianum) melyet II. Calixtus pápával kötött V. Henrik.

A wormsi Konkordátum értelmében a főpapi javadalmak betöltése ezentúl kánonszerű választás útján, vagyis oly módon történjék, hogy a javadalmakba való beiktatást a császár teljesítsen ugyan, de nem az egyház hatalmi jelvényeinek átadása által, hanem az egyház részéről való ünnepélyes felszentelés (beiktatás) és az egyházi hatalmi jelvényeinek átadása kizárólag csakis az egyház által foganatosítandó.

Első tekintetre úgy látszik, hogy ez a Konkordátum valójában nem más, mint az ellentétes álláspontoknak ki-

egyenlítése egy egyezség alakjában, melyben egyik fél sem győzött, mert mindegyik engedett. *)

Azonban ha a dolog mélyére tekintünk, azt látjuk, hogy nincs itt szó részletes diadalról és kölcsönös megalkuvásról, hanem igen is van szó feltétlen diadalról, amit a pápa aratott a császár felett. Feltétlen diadal azért, mert a pápa ezen Konkordatum útján hozzá jutott olyan joghoz, amit azelőtt nem bírt, a császár ellenben elveszített olyan jogot, amivel azelőtt rendelkezett. A wormsi Konkordatum egyenesen jog feladás a császár részéről, mert itt a császár elismeri (habár csak részben) a pápa álláspontjának helyességét.

*) A császár teljesen a maga számára törvételte a főpapi javadalmak betöltését, s ime nem sikerült elérnie; viszont a pápa kiakarta zárni teljesen ezen jogából a császárt, s neki sem sikerült ezen törekvése, úgy hogy az ellentétek mindjobban kiegyenlődtek.

A pápa nyert, a császár veszített. Most már azt lehetne gondolni, hogy a pápa és a császár közötti küzdelemnek vége lett, hogy ezt a fontos kérdést ilyenmódon (igaz u = gyan, hogy) a pápa javára) mégis egyez = ségileg megoldották. *)

A remélt békés állapot azonban nem következett be, sőt a küzdelem még nagyobb vehemenciával tovább folyt. (Mielőtt azon = ban ezen küzdelem ismertetésére áttérnénk, lássuk a pápaság fejlődésének egyéb irá = nyait is!)

---

*) Az investitura kérdés nemcsak a Né = met, hanem országok királyait is kö = zelről érdekelte és majd nem mindenütt ugyanazon elvek szerint oldatott meg ez a kérdés, mint Németföldön a wormsi Kon kordatum által.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a pápaságnak a világ feletti hatalomért folyta = tott ezen küzdelmében, aminek egyik fázisa az investitura-harc is volt, az egyes

I.

X. ok: A keresztes háborúk és azok eredményei.

A 11-ik és következő századokban a kedélyeket elsősorban a vallási kérdések izgatták és az emberek vallási szempontból vizsgáltak minden kérdést. Nagyon természetes tehát, hogy ha a maguk vallási szempontjából valakinek az elsőségét elismerték, ennek folytán annak a valakinek a minden irányban való elsőbbsé-

---

(a 90. oldalról) ... országoknak alárendelt szerepjutott, mert tényleg az volt a helyzet, amit IV. Ince, a középkori hatalmas pápák leghatalmasabbika ugy fejezett ki, hogy «előbb a sárkányokkal kell végezni és csak majd azután kerül sor a kis kigyócskákra!» A sárkány a császár, a kis kigyócskák a többi fejedelemségek. Valóban afféle kis kigyócskák voltak még ezek a fejedelmek a hatalmas német császárral szemben. De sajátságos, hogy mig a sárkányfejét vagdosta a pápa, addig ezek a kigyócskák annyira megnövekedtek, hogy a kis kigyócskák közül egyik nyelte el a...

(~~az biztosítva volt~~) *) Hogy pedig a vallási kérdések milyen nagy mértékben foglalkoztatták az elméket ez időben, mi sem bizonyítja jobban, mint az ekkor megindúló keresztes hadjáratok.

Innnáron tehát nemcsak azáltal jut kifejezésre a pápa állami mivolta, hogy intézkedéseket létesít egész Európa szente, hanem kifejezésre jut abban is, hogy hábonúk a ~~pápa~~ nevében és az egyház dicsőségére indúlnak meg. Hangsúlyoznunk kell, hogy nem vallási célokért keletkeztek ezek a véres hábonúk, hanem az egyház ha-

---

(az előző oldalakról)... sárkányt írtó pápát! Ez azonban csak jóval később követ kezett el. —

*) Az egyház, ez a magasabb rangú társadalmi kör volt ez időben az, ami a legtöbb ember által érzett szükséglet kielégítést mozdította elő és mindazok a kisebb uralmak, melyek e nagy állam körén belül voltak; lulajdonképen csak részei ennek a nagy egységes államnak.

talmi érdek túlcsapongására vezethetők azok vissza. *)

Nem feladatunk itt a keresztes háborúk minden egyes részletéről megemlékezni, hanem vizsgáljuk csak az eredményeit

*) Mert nem lehet állítani, hogy a keresztyén vallás parancsa lenne az, hogy nagyszámú ember menjen Keletre harcolni, irtani a mohamedánokat és hogy vérontás által szerezzék vissza azt a területet, ahol a vallás alapítója járt. Hiszen ennek a vallásnak az alapítója Jézus Krisztus kötötte mintegy búcsúképen tanítványai lelkére, hogy szeressék egymást és nem akart különbséget tenni ember és ember között, amit Pál apostol is nyomatékosan kiemel! — Tudjuk, hogy a hatalmi érdekből létrejött eseményeket mindig csak az uralkodó társadalmi körök tudják megvalósítani, ez által pedig kifejezésre jut az, hogy az uralkodó társadalmi kör ezidőben az egyház volt, mert csak ez tudta tagjait annyira felelkesíteni, hogy az egyház tulajdonképeni céljával ellentétbe jutván: hadakozásra induljanak el. —

A keresztes háborúk által elért eredményekkel azonban nem arányoltak, miket ezek a hadjáratok maguk elé kitűztek és csak csekély mértékben szolgálták a pápai hatalom növekedését, sőt határozottan meg volt a reakciós hatásuk is. *)

---

*) A 12. század derekán volt teljes folyamatban az a nagy mozgalom, melyet az egyetemes történelem a keresztes háborúk neve alatt ismer. Vallási fanatizmus, az arabokkal az ibériai félszigeten vívott harcok és a Palesztinába zarándoklók nyomorgatása által felkeltve, csak az egyik indító ok volt arra, hogy Amiens-i Péternek, az egyszerű remetének a piacenzai és clermonti zsinatokon hangoztatott felhívására a seregek rendkívüli tömege indult Keletre, hogy kiragadja a pogányok kezéből a szent földet. Nevezetes része volt ebben annak a kalandor szellemnek is, mely a germán népeket jellemezte és mely a 11. században, midőn a Nyugoteurópai országok végleges szerveződése már be volt fejezve, kielégítést Európában már alig találván, készséggel ragadta meg az

I. Az első eredmény kétségkivül az volt, hogy egy nagy csomó éhes ember elpusztúlt: a legalja a népnek, mely a legnagyobb nyomorban lévén, kalandvágyásból, de főképen fanatizmustól áthatva, vágyakozott Keletre. E fanatizált tömegek nem várták be a kellő szervezkedést, hanem vadúl és esztelenül rohantak keresztül országokon. Ilyen csőcselék volt az, amit a papi krónikások által olyan csúfnak, pupasnak, szőrös testűnek s kancsalnak lefestett és mindennemű gonoszságokkal felruházott Kálmán királyunk szétverve, nem eresztett keresztül Magyarországon. A papok szerint ezzel a tettével is egy istentelen dolgot követvén el, pedig tulajdonképen a=

(a 94. oldalról)... alkalmat, melyet végre a kereszt védelme nyujtott. Valóságos vándorlás indúlt meg ekkor Európából Ázsiába, mely 1096-tól 1291-ig folyton tartott és melynek csak jelentékenyebb mozzanatait képviseli az a kétszáz esztendeig tartó hét hadjárat, melyet keresztes hadjáratoknak hívnak! —

=zok követtek el istentelen cselekedetet, akik ezt a rabolátlan tömeget szabadon útjára eresztették és akik lehetővé tették, hogy ebben a keresztes hadjáratban száz-meg százezer ember pusztuljon el. Bátran elmondhatjuk, hogy ez volt a keresztes hadjáratoknak legközvetlenebb eredménye.

II. Voltak eredményei e keresztes hadjáratoknak keleten is, amennyiben ott egy ideig óráig tartó királyság létesült, aminek a megszervezése, de még inkább a fenntartása semmi esetre sem érte meg azt az óriási áldozatot, amennyibe került, rövid ideig is állott fenn az a bizonyos Jeruzsalemi királyság, de mindenesetre érdekes epizód a Nyugateurópai népek történetében, annyival is inkább, mert ez a királyság ott a mohamedánok kellős közepében teljesen francia állami berendezés alapján épült fel.

III. Az is eredménye a kegyetlen pogányok ellen és a szentsír visszavétele céljából megindult keresztes hadjáratoknak, hogy a

keresztes vitézek Konstantinápolyban a Kelet római császárságot megdöntötték és felállitották a latin császárságot, amely aztán néhány évtizeden keresztül fenn is állott és érdekes kisérlet történt arranézve, hogyan lehetne kelet népét nyugati, görögöket francia módra kormányozni. Ez azonban meddő kisérlet maradván, ismét helyre állott a görög császárság.

Még több ilyen-apró-csepró" eredmények ne vezettek a nagy számú keresztes hadjáratok, azonban minket nem erek a "felnőtt emberek" veszedelmes apró játékai "érdekelnek, hanem azon ténynek a konstatálása, hogy a keresztes hadjáratok egészen mást eredményeztek, mint amit tényleg eredményezni akartak.

A hadjáratokat a nagy ~~vallásos fellan-~~ ~~dítás~~, esztelen hit és az akkori uralkodó osztálynak az érdeke (mint ki akarták terjeszteni hatalmukat és növelni akarták rabszolgáik számát) hozta létre és vezérelte Ke-

=letre!-

II. Lássuk mindenekelőtt, hogy mit eredmé=nyezett az esztelen hit? Előidézték e keresztes hadjáratok azt, hogy a Kelet felé való vándor=lás által az emberek ismeretei emelkedtek, (nem csak annak a közmondásnak alapján, hogy az próbál, aki utazik, hanem különösen) annak folytán, hogy e keresztes hadjáratok=kal a barbár és a tudatlan Nyugat összeköttetésbe lép a művelt Kelettel. Nem az volt a lé=nyeges, hogy más országokat és intézmények=et láttak, hanem az, hogy ezek a műveletlen emberek láttak maguk előtt egy világot, amely=ben magas műveltség virágzott és amelyről ne=kik az előtt sejtelmük sem volt. Az ezekkel való, mind közvetlenebb és hosszasabb érintkezés folytán a tudásnak olyan magas fokára ju=tottak el rövid időn belül, hogy az esztelen vak hit által vezéreltetve most már nem csele=kedtek mindent teljesen az egyház érdekéért. Úgy áll tehát a helyzet, hogy az esztelen hit hozta létre a keresztes hadjáratokat és e kerész=

=tes hadjáratok döntötték meg az esztelen hitet. Ez már sokkal fontosabb eredmény, mint a Jeruzsálemi királyság megalapítása, vagy a konstantinápolyi császárság megdöntése.

V. Most pedig nézzük, milyen eredmény=nyel végződött a keresztes hadjárat az osztály érdek szempontjából?

Eltekintve az első kísérlettől, amikor u.i. az éhező, fanatizált tömeg indult szerencsét próbálni, tulajdonképen a lovagok és a papok intézték az egész keresztes háborút. A különböző keresztes csapatokat nem nemzeti érdekek kapcsolják össze és nem nemzetek szerint vannak összehozva e csapatok, hanem lovag lovaggal járt együtt: angol vagy francia, német vagy spanyol lovag, az mellékes, csak az a fő, hogy mindnyájan lovagok. Tehát lovagok, urak vállalkozása volt ez a hadjárat, csak azért, hogy a maguk hatalmát terjesszék oly területen és olyan emberek felett, akik még eddig nem voltak az ő szolgáik.

Mivel pedig a tengeren való átkelés, az

utazás és a hadjáratot egyébként is pénzébe került a lovagoknak, hamarabb másoknak vették volna e szükséges pénzmennyiséget, mint azoktól, akik gazdaságilag alájuk voltak rendelve. És azok az elnyomott állapotban lévő jobbágyok pedig kénytelenek voltak fizetni uraiknak, hogy a maguk számára a bizonyos jobb élet biztosítsanak. Ebben a tekintetben tehát a keresztes hadjáratok tulajdonképen egy nagy keresztyéni munkát vittek végbe Nyugaton s itt fejtette ki a lovagvilág a társadalmi életre oly mélyen kiható jelentőségét, azáltal, hogy kedvezőbbé tette az emberek helyzetét. Ezért az egyént kétségkívül áldani kell a keresztes hadjáratokat.

VI. A keresztes hadjáratok nagy átalakulást idéztek elő egyébként az egész Nyugateurópai társadalomban is.

Nemcsak az egyes országok határán belül történtek átalakulások, (egyik országban kisebb, másikban nagyobb mértékben nyilvánulván meg a keresztes háborúk hatása)

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

hanem általában megszüntette a nemzeti gondolat feléledésével a nyugati társadalom mak azt az eddigi erősen egyházi jellegét, amelyben volt a keresztes hadjáratok megindítása előtt és előidézte a nemzeti társadalom megerősödését, amivel együtt járt az egyes királyságoknak nagy előrejutása; a nemzeti társadalmi körök ilymódon előre jutván, idézték elő a fejlődés bukását. *)

*) Az európai országok nyugtalan és erőszakos elemének keletre vándorlása egyaránt hasznára volt az elnyomott néposztályoknak és a nagyravágyó fejedelmekkel folyton küzdő királyságnak, felemelkedni látjuk mindenütt a 12. és 13. században a nemzeti társadalmi köröket, mint Franciaországban; vagy élénkebb közéletet fejlődni, mint Angliában. A polgárnak ekkor nyílt alkalma, vereségeken szerzett filléreivel kedvezőbb helyzetet, szabadalmakat vásárolhatni. És az a kereszt, melynek jelvénye alatt indult a nyugati kereszténység a keleti filisteusai rabigájának széttörésére,

Az egyház, mint fogalom háttérbe szorúl a nemzet, mint fogalommal szemben. Az uralkodó többé már nem az egyház, hanem azok, az ugyan kisebb, de az emberek intenzivebb szeretete által összekapcsolt társadalmi körök, melyeket a nyelvnek és a történelemnek a közössége fűzött össze: vagyis a nemzetek. Ezt a legfontosabb hatását nem szabad figyelmen kivül hagynunk akkor, amikor a pápaság történetének és a Nyugateurópai országokra való hatásának további fejlődését akarjuk vizsgálat tárgyá-

---

(a 101. oldalról)... Európában a rabszolgaság láncait tépte szét, a földmivelőnép és ezzel a föld felszabadítását kezdeményezve. Idegen népek között és idegen országokban szerzett tapasztalatok és a sürü érintkezés, melyet a keresztes hadjáratok, valamint az általuk szárazföldiből tengerivé változtatott világkereskedés létre hoztak, s emellett élénkebb szellemi életet fakasztottak; sajátos költészetet és némileg önálló tudományosságot teremtettek! —

=vá tenni. *)

*) Mert ha csak erre tekintettel vagyunk, fog=juk tudni megérteni, miért tudott olyan ha=mar, még a 13. század végén, — lejátszván nagy szerepét, — a pápaság letűnni a történelem színéről, hogy ujolag, hatalomban megerősödve ismét visszatérhessen. Már a 14. század elején az avignoni pápok tulajdonképen nem mások, mint a francia király udvari papjai. Az avinyo ni-babiloni fogság, a schizma és az ezt meg= szüntető reformáció lehetetlenné tették, hogy szerepelhessen; mikor pedig ismét föltünik, többé nem tarthat számot arra, hogy a föld fe= letti hatalom az ő kezében összpontosuljon is= mét, de meg nem is töreksziik már arra, hogy ezt az elsőségét megtartsa. Azonban mig eddig jutott a pápaság addig sok és vehemens küzdel= meket kellett lefolytatnia a császárral. —

Az investitura-harc nem oka volt tulajdon képen a pápa és a császár közti küzdelemnek, hanem csak egy alkalom arra, hogy azokat a pangó tüz, amely a két ellenfél közöll már ré= gebben meg volt, fellobbanjon. A küzdelmek különösen a Hohenstaufok idején éleseditek fel.

A PÁPASÁG ÉS A CSÁSZÁRSÁG HARCA A VILÁG FELETTI HATALOMÉRT.

Hogy azt a nagy ellentétet és küzdelmet, mely a pápaság és a császárság között a 11.-ik századtól a 14. század elejéig tartott, megérthessük, bele kell élni magunkat a középkori egyház és császárság fogalmába.

Ekkoriban úgy tekintik az államot és az egyházat, mint egységes organizmusok fölött uralkodó hatalmat, egy nagy egységes társadalomnak tekintvén az egész Nyugateurópai társadalmat, amelyik azonban nincs hivatva arra, hogy a maga sorsát irányítsa, hanem csupán az a feladata, hogy a felsőbb hatalmak által fölébe rendelt parancsolóknak rendeleteit kövesse.

Ilyen felsőbb hatalmak által kirendelt hatóság és parancsoló, pedig két féle van ezen egységes keresztyén társadalom körében (melynek az egységét épen a keresztyénség adja meg,) az egyházi- és a világi hatóság. Az egyháziak élén a pápa, a világi-

~~=ak élén a császárral állt,~~ *)

és századokban azt tartották, hogy úgy a világi fejedelemséget, mint az egyházi felsőbbséget maga az Isten rendelte az emberek fölé (és ebben a tekintetben a vélemények megegyezők voltak, csak a módozatban volt némi eltérés a kettő között) az egyházi álláspont az volt, hogy a világi felsőbbséget Isten csak a végből rendelte, hogy legyen karhatalom az egyház rendelkezéseinek végrehajtására. A császárságnak pedig az volt az álláspontja, hogy a császár a maga hatalmát épúgy Istentől szerezte, mint a pápa és egyáltalában nem

*) Nem arról van itt szó, hogy az egyház meg az állam, mint két különböző kör mi módon vannak egymás mellett elhelyezve, vajon érintik, metszik, vagy fedik-e egymást, hanem arról csupán, hogy annak az egységes nagy elipszisnek (a melyik nem más, mint a Nyugateurópai keresztyén társadalom) a gyujtópontjában levő két nagy fokozatából melyik az elsőbb. Melyikhez tartozzék tovább engedelmességgel az elipszisben lakozó népség, mint egy nagy nyáj tagjai jönnek Sámuelhez.

hivatása, hogy amannak támogatására szolgáljon, hanem önálló hatáskörrel bír. Ferhát a papaság és a császárság az universal-monarchiát, melynek létesitésére egyaránt törekedtek, más-más formában és eltérő alapokon s eszközökkel iparkodtak felépiteni.

Ezt az ellentétet nagyobb hatás kedvéért bizonyos képekben juttatták kifejezésre. Ilyenkor tájt általánosan közkeletü theoria volt a nap és föld példája, (L. I. Jegyzet 373 old.) amit különösen az egyház emberei hirdettek*) Hasonló volt ehhez a két kard theoriája

*) Eszerint, a mint két világitó test van az égen, a nap és a föld, ugy két hatalom van a földön is a pápa és a császár hatalma. Csakhogy, mint a föld a maga fényét a naptól kapja és csak a napnak van önálló fénye; azonmódon a két földi hatalom közül csak a papaság az igazi, való-di és önálló hatalom; ellenben a császár azt a hatalmát, amellyel bir, — a papaságtól, ettől a központi hatalmas fényezőtől nyeri. A császárnak tehát közvetett hatalma van.

amit már kétféleképen magyarázva adtak elő. *)

De nemcsak ilyen hasonlatokba burkol-

*) Az egyik magyarázat a pápaság álláspontjára nézve volt kedvező, eszerint: Jézus két kardot adott volna át az apostoloknak, (V. ö. Lukács evangéliumában egy helyen így szól Jézus: «Imhol vagyon két kard!») illetőleg az apostolok fejének: Péternek. E két kard az egyházi és a világi hatalmat jelképezte. Péter aztán átengedte az egyik kardot Jánosnak, akinek útján nyerték meg ezt a kardot a világi fejedelmek. A másik kard magánál Péternél maradt és szállt tovább át a római püspökre, mint Péter apostol egyenes utódjára. Tehát a világi fejedelmek a hatalmukat nem közvetlenül Jézustól kapták, hanem a pápától, illetőleg ezek elődjétől: Péter apostoltól.

A császárság szempontját előmozdító 2 kard theoriája pedig úgy hangzik, hogy Jézus nem mind a két kardot adta át Péternek; hanem az egyiket Péternek, a másikat pedig Jánosnak és eszerint Péter által a pápa, János által meg a világi fejedelmek egye-

=ták az egymással ellentétes theoriákat, harcra ezeknek az alapján tudományos munkák is keletkeztek, (igaz ugyan, hogy valamivel később a 14. sőt részben a 15. században) amelyek a pápaság és a császárság álláspontját igyekeztek komoly érvekkel kiépíteni. Ezek

Ezek vonatkozó munkák közül kettő az, amelyet különösen ki kell emelnünk és a melyik teljes tudományos apparátussal tárgyalja a kérdéseket. Az egyik Dante-nak, a „Divina Comedia" nagynevű szerzőjének munkája, „De Monarchia" a másik pedig egy szintén nem kevésbé

(a 107. oldalról) ...nesen Jézustól kapták hatalmukat. — Természetes azonban, hogy egyik apostol sem volt akkor ott, mikor Jézus azt a bizonyos két kardot átadta; sőt talán az a két kard nem is jelképezte az egyház és a világi hatalmat. Mai felfogás szerint e felett teljesen meddő dolog és kísérlet volt vitatkozni! —

ismert egyéniség, a középkori humanisták jeles tagjának Aeneas Sylvius ~~-nak a neve~~, ~~aki~~ II. Pius pápa ~~lett~~ ~~a~~ ~~nevével~~ tanúsítja. De ~~Tárgyi~~ elmélet ~~=~~ ~~a császárság~~ ~~Róma~~. Amíg a császárság, Aeneas Sylvius pedig a pápaság világhatalmi álláspontját fejti ki tudományosan. *)

Mindezek a theoriák és elméleti munkák kétség kívül nagy befolyást gyakoroltak a kérdés gyakorlati megoldására.

A pápai hatalmi-álláspont hívei egyes rendeletekben, pápai dekretáliskban és bullákban igyekeztek kifejezést adni meggyőződésüknek. A pápaság céljait külö=

*) Ez elméleti tant gyakorlatilag a Hohenstaufok igyekeztek érvényesíteni, amelyben őket támogatták a római jogászok is. E tan a német császárt az egykori római imperátorok örököseinek hirdette és részükre ezeknek abszolutisztikus hatalmát, az egész földre kiterjedő uralmat, a dominium mundi-t követelte.

=nagyon VIII. Bonifácius pápa fejtette ki a leg~~korábban~~ levelében. *) Ő az Unam sanctam kezdetű bullájában kimondja, hogy minden embernek a lelkiüdvössége érdekében szükségképen a római püspök fennhatósága alá kell rendelve lenni, amiből önként következik, hogy az olyan ember, ki a római püspököt nem ismeri el urának, nem is üdvözülhet!

A világi fejedelmek ezt a bullát természetszerűleg a legnagyobb ellenszenvvel fogadták. Sőt, ha nem is kifejezetten, de hallgatagon maguk a római püspökök is mellőzték az Unam Sanctam bullához való ragaszkodást, mert ezen bulla kiadása után teljesen pápai tekintély által 1314-ben létre

*) VIII. Bonifácius pápa utólsó volt a középkori hatalmas pápák közöll és aki egy nem várt támadás folytán — a francia királlyal való összetűzés következtében, — szinte kifejezetten és csodálatos módon bukott el. —

jött V. Kelemen pápa nevéből Klementina-nak nevezett dekretalia gyűjteményben az Unam Sanctam kezdetű bulla fölvéve nincs. El nem vetették végleges, amely kitetszik abból is, hogy daczára annak hogy a Klementina-gyűjtemény egyházi tekintély által hozatott létre, mégsem ruháztatott az jel teljes exclusiv hatállyal. Mint némely pápai dekretáliszok, amelyek e gyűjteménybe be nem vétettek eo ipso hatályukat vesztik, amint az IX. Gergely idejében az u.n. Extra Liber-rel, VIII. Bonifácius alatt pedig az u.n. Liber Sextus-szal megtörtént. Az Unam Sanctam bullára nézve ez nem mondatott ki, ami által fenn hagyatott annak a lehetősége, hogy később ezen bulla érvényességére hivatkozni lehessen.

A császárság céljait pedig Barbarossa Frigyes ~~fejtegeti a következő mondatban~~ az 1158-iki roncaglia-i (olv. ronkáji) gyűlésen mondott (a világhatalmi elv

Zavart fogalmak tisztázása

értelmében proklamálván a cézárizmust, melynek jelmondatául a legyőzött milliónáinak énekes elébe kiáltott arra mutatása szolgált, hogy quod principi placuit, legis habet vigorem = ami felséges a császárnak, az a törvény. *)

A császár nem elégedett meg elvének hirdetésével, hanem nagy kegyetlenséggel viselt háborúkban hozzá igyekezett csatolni a maga családi jószágaihoz Olaszországot. Ezek a harcok folytak Barbarossával

(*) Látható lehet, hogy milyen két ellentétes elv állott egymással szemben. Az egyik kívánság a földön élő összes embereknek egy uralom alá tartozását követeli meg annyira, hogy ezen kívánsághoz való feltétlen nem ragaszkodás az illetőt túlvilági üdvösségére is befolyást gyakorolja. A másik kívánság megint csak egy embernek a tetszésére bízza, hogy mi legyen törvény népek milliói számára. Ilyen körülmények közt – lehet-e csodálkoznunk, ha a népek milliói nem lelkesedtek egyik elvért sem?

Frigyes, VI. Henrik, majd a guelf (olv.: welf) császár IV. Ottó idejében, de méginkább II. Frigyes korában. Ennek a IV. Ottónak — tudvalevőleg — épen III. Ince volt a gyámja, igy tehát uralomra jutása ete bizonyos remenységgel nézték a pápaság részéről, de akinek uralkodása alatt szinién folytatódtak az elkeseredett háborúk megujult erővel, míg végre a keresztes hadjáratra indúló császárt interdictum alá vetette a pápa, ugy akarva amazt teljesen tönkre tenni.

A PÁPASÁG ÉS A CSÁSZÁRSÁG HANYATLÁSA ÉS MINT A KÖZÉPKORI KÖZÉLETI TÉNYEZŐNEK JELLEMZÉSE.

Nem lehet csodálkoznunk, ha a kérlelhetetlenség és gyülölség, mely mind két oldalon fellobogott, — egyaránt tönkre tette mind a két intézményt, az ujkori emberiség nagy szerencséjére! Mert ha a pápaság azon a hatalmon, milyre VII. Gergely akarta vezetni, annin III. Ince alatt eljutott és IV. Incének még sikerült teljes diadalában megtartani; meg tudott volna maradni, akkor teokrácia

nyűge alá került volna az egész Európa, ez pedig mindenféle szellemi előhaladást lehetetlenné tett volna. Ha pedig a császárság tudott volna győzni és maradt volna meghatalmon, amint azt Barbarossa Frigyes és utódai magukéi elé kitűzték, a legszörnyűségesebb rabszolgaság keletkezett volna Európában, a legkegyetlenebb tirannizmus, sőt deszpotizmus lett volna, olyan, mint a római császárság túltengésének idején fennállott, amely nem csak erkölcstelenségével volt gyalázatos, hanem a szabadságnak és az emberi előhaladás elnyomására törekedett.

Hiszen a császárságnak (– amelyiknek tulajdonképen semmiféle gyökere, alapja nem volt, mert csak egy erőszakkal előnáncolt intézmény volt,) épen abban kellett volna rejlenie egyetemes történelmi hivatásának, hogy megakadályozza a pápa világhatalmának állandósulását. Hogy pedig a császárság a maga céljait el nem érhette: természetes, mert nem volt neki semmiféle belső

szervezete; egy üres semmiség, hogy ne mond-
juk: humbug volt az egész!

Ellenben a pápaság nagy hatalmának
meg volt a hatalmas gyökere és ha ezek a küz-
delmek ennyire nem fajúlnak, talán sike-
rült volna a pápai hatalomnak állandósúl-
nia; noha örök időkig még sem állhatott
volna akkor se fenn, mert minden intéz-
ménynek, ha betöltötte hivatását, szükség-
képen el kell tünnie! A pápaság pedig a
maga hivatását betöltötte az által, hogy az egy-
ség gondolatát felszinre hozta és azt a foly-
tonos hadakozást és viszálykodást, mely a
különböző, apró germán törzsek között napi-
renden volt: enyhítette.

A pápaság a keresztyén vallás nagy a-
lapelvét: a szeretetet nem tudta megvalósíta-
ni, hiszen a nem keresztyén emberekkel szem-
ben a gyülölet álláspontjára helyezkedett,
azután meg az emberek közötti egyenlőség
gondolatát sem igyekezett megvalósítani,
mert a köztük lévő egyenlőtlenség üdvös vol-

=tát több izben erősen hangsúlyozta.

Azonban az akkori viszonyokhoz mérten mégis az egyház (volt, amely) képviselte az egységet, és a pápaság (volt az, amely, — habár nem egy vérengzés árán (a keresztes hadjáratok), de mégis, — egy) nagy közös érzésbe tudta összehozni a keresztyén Európa összes lakosságát. Ennek a hatalmára az egyháznak szükség volt; mivel pedig szükség volt rá, tehát jó is volt! (Azonban a pápaságra csak addig volt szükség, míg a maga elé kitűzött célt, rendeltetést szolgálta.) Attól fogva pedig, amióta többé nem az emberiség fejlődését, haladását, egységesítését tartja szem előtt, hanem a saját hatalmi érdekeit állította előtérbe, (akkor már nem teljesítette világhatalmi hivatását és szükségképen) el kellett bukni, (aminthogy a természetes bukás csakugyan be is következett.)

De bekövetkezett csaknem egy ugyanazon időben a császárság bukása is. A 13-ik században bukik el az addig hatalmas Stohen

= stauf ház. *) E család kihalta után Német=
országba nagy fejetlenség áll be és csak két
évtizednyi interregnum után következik el
békébb állapot, amikor Habsburgi Rudolf
elmeni vállalni a királyságot, hogy „ujból bé=
ke legyen a földön." (mint a németek egyik
nagy költője mondja)

Habsb. Rudolfnak az a helyes politikája
volt, hogy ő nem ábrándozott túl országa ha=
tárán: ő német király akart lenni nem pe=
dig német császár. Rudolf az az ember
volt, aki megértette a kor szavát és többé nem a
császárság ábrándja után futkosott, hanem
hatalmát a német földön igyekezett meg
szilárdítani. Igaz ugyan, hogy ettől fogva
a német királyok nemcsak, hogy nem né=

*) Tudjuk u. i. hogy II. Frigyes halála után hos=
szu és kimélettlen harcokat folytat a pápaság azok
ellen, mig Sziciliában győzedelmeskednek. Ennek a har=
coknak egyik legszomorúbb epizódja az, amikor
az utólsó Hohenstauf: Konradino Nápoly pia=
cán pallos által vérzik el!

=met császári, de még nem is német királyi, ha nem kisded családi politikát folytatnak.*)

A pápaságnak a császársággal vívott évszázados küzdelme mind nagyobb mértékben kiábrándította az embereket abból a lelkesedésből, mellyel a középkori egyház és illetőleg a pápaság iránt viseltetett. A császárság által elért hatalom nem alapult máson, mint a 11. századbeli keresztyén népek abbeli meggyőződésén és vágyakozásán, hogy az elvilágiasodott és nem épen keresztyéni erkölcsökkel díszlekedő pápákat meg lehessen rendszabályozni.

*) Azon küzdelmek alatt, melyeket a császár folytatott a pápa ellen, Németországban teljes fejletlenség uralkodván, II. Frigyes 1220-iki privilégiumlevele alapján fejlődtek ki a kisebb tartományi fejedelemségek (Landesvereine); mindegyik grófság, őrgrófság és hercegség önálló fejedelmi hatás körrel. És nincs mit csudálkoznunk rajta, ha a király hatalma kezd névlegessé válni és nem áll más módon hatalmában fennmaradását biztosítani, mint igyekszik a hatalomra jutott kis fejedelemsége-

és e szempontból óhajtottak egy erős központi hatalmasságot abból a célból, hogy ez kezébe ragadhassa az egyházi emberek feletti energikus felügyelet gyakorlását. Azonban a pápaságnak mind nagyobb hatalomra emelkedésében rájöttek, hogy ők egy nagy ábrándban ringatják magukat. *)

(a 118. oldalról)... két családja számára megszerezni. Így fejlődött ki az a családi politika, amit különösen a Habsburg-házbeli uralkodók tudtak kiválóan érvényesíteni; róluk maradván fenn az a szálló ige, hogy «te boldog Ausztria, csak házasodjál!» T.i. a házassági téren tudott olyan hatalomra szert tenni, aminek folytán Európának kétségkívül legnagyobb hatalmasságává lett!

*) Épugy, mint VII. Gergely korában (amint az az ez évi Jegyzet 59 oldalán említve volt) a clugny-ek azt hitték, hogy Hildebrand reformtörekvései teljes mértékben fedik az ő meggyőződéseiket és nem vették észre azt, hogy a látszólagos hasonlóság között óriási ellentét rejtőzik!

Az egykori clugny-i szervezetek mintájára ismét papi emberek vették kezükbe a reform munkát és teljes erővel hirdették, hogy a pápaság és az egyház kezéből ki kell venni a világi ügyek intézését. Szent Bernát a clairvaux (olv.: klérvó) apát, — a clairvauxi szervezetek voltak a 12. században azok, akik ugyanazon tendenciát képviseltek, mint a 11. században a clugny-i szervezetek, — mindenütt azt hirdeti a nép között, hogy a gazdagság és a világi jólét nem fér össze az egyház szolgáival és az egyháznak nem szabad világi kérdésekkel törődni, vagyis határozottan a pápaság ellen predikált. Ugyanezt cselekszi a kortársa a Brescia-i-nak nevezett Arnold is, az Abelard tanítványa. Arnold a vallási és a polgári hatalomnak különválasztását tényleg megvalósítani iparkodott, midőn Róma városát felizgatta a pápai uralom ellen, felhasználásával annak a hatásnak, mellyel Róma ókori dicsőse-

=gének emléke bírt és megpróbálta a pápát kizárólag az egyház szolgálatára szorítani. Ez a terve azonban nem vezetett sikerre és Bresciai (vagy Brissai) Arnoldot máglyán égették meg 1155-ben, hamvait pedig a tengerbe szórták.

Őt magát igaz, hogy elhallgattatták, de tanait nem lehetett vele együtt megégetni, úgy, hogy az ő nyomában keletkezett hívők mind nagyobb erővel kezdtek szembe szállani a pápasággal. Ettől fogva mind jobban kezdték észrevenni az emberek azt, hogy íme nem az ő vágyaikat, hanem a saját érdekeit szolgálja csupán és ilyen körülmények között nem lehet csudálkozni, ha mind többen akadnak emberek, kik a pápaságért az egész keresztyén egyházat okolják és akik úgy gondolkoznak, hogy a pápaság hibáit annak belső szervezetében nem lehet orvosolni, hanem azon kívül keresnek vigasztalást.

Így keletkeznek a 12. században a különböző u.n. haeresisták, a különböző evetnek felekezetek, secták, melyek az evangélium

tiszta tanaihoz való visszatérését prédikálták, mint a waldensiek, vagy az alDuna mentén a pauliciánusok, bogomilok, vagy Boszniában a patarénusok stb. akik ellen a hivatalos egyházi szervezet a legteljesebb erővel támadt fel és minden féle rendelkezésükre álló eszközzel igyekeztek elnyomni, sőt mozgósították ellenük az állami hatóságot is, mint Franciaországban, ahol Fülöp Ágost francia királynak trónján való megerősítése kapcsolatban áll ezen eretnekek tanok elleni küzdelemmel.

De bár vérbe fojtották is ezeket az eretnekeket, az általuk hirdetett eszme és gondolat továbbra is fennmaradt és azután is foglalkoztatta az eddigiekénél sokkal nagyobb elméjű és műveltebb embereket. A tudomány állásfoglalása is mindinkább a róm. kath. egyház elleni irányúl és e tekintetben különösen nagy fontosságunak kell tartanunk a keresztes hadjáratok nyomán kifejlődött elégedetlenkedést, amely a keresztyén egyház szervezete ellen irányúlt ez időben. Nagy családás, nagy ki-

A pápaságot nem a császárok ajándékozták meg, hanem az 123 [illegible]

[illegible] elaljasodás érte a gondolkodó emberiséget, mert most már az a föltétlen engedelmeskedő vakhit, amely eddig boldogított, háttérbe szorult, különösen a Keletről megindult tudományos áramlat hatása alatt és most is beteljesedett az a mondás, hogy ex oriente lux. A gondolkozás nélküli hit kora lejártával elkövetkezik a pápaság uralmának bukása is, amit VIII. Bonifácius alatt a pápaság és a francia király között kitört [illegible] történt meg. Ennek következménye volt az, hogy Bonifácius számüzetésben halt meg és után a bibornokok hiába próbálnak uj pápát választani, senkisem vállalkozik a hatalmas francia királlyal szembe szállani.*)

Végre nagy nehezen vállalkozik egy francia pap, hogy elfoglalja a pápai széket; hanem

*) Olyanféle helyzet állott elő, mint amilyen volt VI. Gergely korában, amikor Henrik német király tett pápát; most meg a hatalmas francia király foglal el hasonló uralmi álláspontot! —

nem megy Rómába, ott marad Franciaországban s ettől az időtől fogva veszi kezdetét az avignoni (olv: avinyoni) pápaság kora. Már pedig nagyon természetes, hogy az a Franciaországban laká pápa nem más, mint a franciakirály fennhatósága alatt álló udvari pap tulajdonképen és egyáltalán nem ábrándozik azokról a világhatalmi tényekről, amiket hajdan az Incék hirdettek.

Az avignoni fogság megszünte után sem áll béke be a róm. kath. egyházban, mert most meg a schizma következett be; az t. i. hogy a francia király is külön, meg a római bibornokok is külön választanak pápát. Mikor pedig nem tudnak a hatalmon megegyezni, mind a két pápa kölcsönösen átkozza ki egymást és kölcsönösen kezdik egymás hibáit nyilvánosságra hozni. Az emberiség kezd arra a gondolatra jönni, hogy annak az átoknak, amit a két pápa egymás és az emberiség fejére szór, aligha lehet foganatja. Valamikor pedig ez az egyházi átok volt a leg

hatalmasabb fegyver a pápák kezében, hi-
szen emlékszünk rá, hogy törte meg a pápa
II. Frigyest, de különösen IV. Henriket; most
pedig az az állapot következett el, hogy nincs
egyetlen ember a kereszтyénségben, aki ne sony
vedne átok alatt és maguk az addig vakhit
által vezérelt emberek belátják, hogy az egész
pápai átkozódás üres szó-beszéd.

Nem csoda azután, ha ezen állapotok után
a 15. század folyamán, mikor végre újból hely
re áll a pápaság egysége (– habár közel sem jut
azon hatalmi állásához, amellyel bírt az In-
cék idejében, – a műveltség sokkal magasabb
fokra hágott ekkor már, sem hogy észre ne vet-
nék az emberek a pápák botlásait. Ilyen bot
lások pedig sűrűn akadnak, mert nagyobb
erőfeszítésre van szüksége a pápáknak,
hogy a fel-felé törekvő ellenfeleket tönkre te-
gyék, küzdelem idején pedig eszközökben
nem igen szoktak válogatni és ugyanazon
diplomáciai furfanggal s cselfogásokkal
kell dolgozni a pápáknak is, mint amilye-

=nek a többi fejedelmi udvarokénál ez idő=ben általánosan használatosak voltak. De a többi fejedelmi udvaroktól nem vesznek e cselfogásokat és erkölcstelen cselekedeteket olyan szigorúan, mint az apostolok utódjá=tól: a pápától.*)

A 15. században végre teljesen elérkezik az egykori hatalmas pápaság arra, hogy vég=leg elveszítse befolyását a világi ügyek inté=zésére: az ekkor terjedő reformáció hatá=sa alatt történik ez meg. (Mivel azonban a reformáció már az újkorba tartozik, a középkor tárgyalásánál nem foglalkoz=hatunk vele.)

*) Így pl. a törökkel való szövetkezés akár=melyik fejedelemnek megengedett dolog lett volna, de a pápának nem! Más fejedelem, ha ki is végeztette vagy leiszfejeztette ellenfelét, nem volt szokatlan; de ellhető a megbotrán=kozás, ha egy pápa mérgeztet meg azt, aki=nek nézve kellemetlen: más fejedelemnek megbocsátható, ha zsarolja népét, de mikor

A lefolyt nagy küzdelemnek van hatá-
sa a császárságra nézve is, amely a világ u-
ralmi politikát uemdes családi politikával
cserélte fel. Lehetővé tette, hogy új fejedelemségek
alakuljanak ki és jussanak hatalomra. Lehető-
vé tette azt, hogy az egy nyelvet beszélő, egységes
nézetű nép, egymással igen sokszor ellentétes
érdekű fejedelemségre tagozódván szét, számos
különországgá alakulhasson. (Amikor Németországról beszélünk, értjük alatta azt a területet, amely felett a császár gyakorolta az uralmát.) Nemcsak Németországban tapasztaljuk ezt a szét bontaszító hatást, hanem Olaszországnak különösen arra vidékein, mely a császári fennhatósága alatt állott; itt egyes városok válnak jelentékeny államokká, különösen, amelyek tengerpartan épülve, a tengeri kereskedelem révén nagy vagyoni erő-

(a 126. oldalról) . . a pápánál tapasztalták, hogy a legerkölcstelenebb jövedelmeket is megszerzi, sőt még az emberek túlvilági üdvösségét is pénzért árúlja!...

= re jutottak. Ilyenek voltak Velence, Genua és még másoké.

De míg Német- és Olaszországban ilyen bomlasztó hatása volt ennek a küzdelemnek, addig másutt ellenkezőleg egyesítő hatást idézett elő.

A pápa és a császár közötti küzdelem megindulása előtt a legtöbb Nyugateurópai ország több apró kis területre volt szétszakadva, annak következtében, mert hogy megtelepedésük kisebb egységenként: törzsenként történt. Ezek között az egyesítést már a frank királyság is megkísérelte, de a partikularizmus újra csak fennmaradt. Sőt olyan területen, a mely eredetileg egységes volt, mint Spanyolország, annak folytán, hogy a móroktól azt nyomról-nyomra foglalták vissza, a partikularizmus itt is föllépett. Az egyesítő hatás különösen tapasztalható a Britt-szigeteken, a hová tartoznak Skócia, Angol és Írország. Itt különösen azért volt alkalmas az egyesítés, mert sem a pápának, sem a

császárnak nem állott módjában (ezen angol királyokkal szemben) hatalmát érvényesíteni.*)

Ezek az országok haladtak pápától-császártól észrevétlenül a maguk útján a haladásban és a műveltségben előre. A partikularizmus és ezzel együtt az abszolút hatalmak alól egyes törzseknek a felszabadulását és nemzeti királyságokká alakulását nagyban előmozdította az ekkorban megindúló nemzeti irodalom. Ennek az előzményei a következők. Az egyház által megindított keresztes hadjáratok nemcsak Kelet, hanem Nyugat felé is folytak, nevezetesen Spanyolországban. A Spanyol földön a keresztyén la-

*) Fordult ugyan elő kivételes eset, mint Földnélküli János uralkodása alatt, amikor az angol nép a római pápát hűbéruránakis merte el. De ez csak kis ideig tartott, mert a pápáknak nem volt idejük e kis kigyócskákkal sokat törődni! (V. ö. II. félévi Jegyzet 91. oldalával.) —

=vagoknak módjukban állott megismerkedni a mór lovagokkal és ilyenmódon a kultúrával közelebbi ismeretségbe jöttek. *)

A mórokhoz az ő forró, heves vérüknek megfelelő szerelmi költészet fejlődött ki; amelyet eltanultak a keresztyén lovagok is és így állanak elő az énekesek, akiket troubadour-oknak, vagy minnessänger-eknek neveztek (kik a maguk népies nyelvén, együgyű versikékben és énekekben számoltak be szivbeli ügyeikről. Ezen versikék megírására kezdetben a provançei nyelvet tartották alkalmasnak, de később kísérletet tettek más nép nyelvén is)

Írtak ugyan a középkorban jobbakat is, de azok idegen, latin és görög nyelvűek voltak. Ezek a keresztyén lovagok voltak az el=

*) Mert, – tudjuk – hogy ezek a mórok, épugy, mint a mohamedánok a kultúra tekintetében sokkal műveltebbek voltak, mint a Nyugateurópai keresztyén lovagok! –

=sök, kik felkarolták a nemzeti nyelvet. Mikor pedig látják, hogy a nép nyelvén írott versek nagyobb elterjedésnek kezdenek örvendeni, állanak elő nagyobb tehetségű költők is, különösen Olaszországban, ahol magas műveltségű nemzeti nyelven megszóllaló irodalom keletkezik. Azt pedig tudjuk, hogy a nemzeti nyelvű irodalom a legalkalmasabb arra, hogy a nemzeti gondolatot és eszmét a legmagasabb fokra emelje a népek öntudatában. *)

*) Akármelyik népet nézzük meg, azt látjuk, hogy a nemzeti irodalom fellángolása és a nemzeti felbuzdulás között az összeköttetés minden esetben meg van. Olyan kor, amelyben nincsenek nagy költői, nagy nem lépet. Az 1848. előtti felébredés korának meg voltak a nagy költői és ezek a költők és írók valóban olyan szerepet játszanak a nemzetek életében, mint ahogy Ujfaludy mondja a tatárokról, hogy: «Kutyorékolnak, mivel hajnal vagyon!» mert ők megérzik költői-jós lélekkel a hajnalt, a szabadság eljövetelét.

Az tehát, hogy a mórokkal való érintkezés folytán a spanyolok révén Európa majdnem minden országában ez a népies költészet kifejlődhetett, nagy mértékben hozzájárult a nemzeti államok és királyságok kialakulásához.

Azonban sok száz esztendő kellett ahhoz, hogy az apró törzsek erős, egységes nemzetté váljanak és míg ez a fejlődés tart, addig az egység gondolatát kizárólag az egyház képviselte és bármennyire is túllépett a megengedett határon a pápaság ebben a barbár állapotokban és e dúvad erkölcsök idején, az aránylagos szelidségnek és tudásnak, (már t. i. ha az akkori silány ismeret tudománynak nevezhető,) evvel együtt a kultúrának az egyház volt a terjesztője. *)

*) Mert a szerzetesi iskolák szolgáltak alapúl a későbbi egyetemeknek, amiről az Európai Jogtörténeti Jegyzetben bőven lesz szó. —

Az egyház volt az a tényező, mely e korszakban a legnagyobb tevékenységet fejtette ki az erőszak fékezése, az alsóbb néposztályok sorsának emelése, a tudományok és egyáltalán a műveltség terjesztése, az erkölcsösség, a felebaráti szeretet és a környülletesség fejlesztésére.

Az egyház volt továbbá az is, amely az örökös fegyveres küzdelmet a különböző törzsek között annyira, amennyire enyhíteni igyekezett; ennek a célnak létesítésén a Treuga Dei = Isten béke intézményét, ami abból áll, hogy a hét bizonyos napján nem volt szabad egymás ellen háborút viselni. Ezzel összefüggőleg létesítette az asylum rendszert, vagyis azt a szabályt, hogy bizonyos helyeken a sértőt nem szabad megbosszúlni. Ezek a mi szemünkben sokszor nevetséges dolgoknak látszanak, azonban az akkori durva állapotokhoz mérten igen magas színvonalon állanak.

Azután az egyház volt, mely a peres eljárásban az Istenítélet elavúlt formája

helyébe szelídebb eljárási formát vitt be. (Ho-
ha ha visszanézünk azokra a bizonyítási
módokra, melyek ekkor divatoztak, kétség
kívül megbotránkozunk azon a barbaris-
ságon, amely ezekben megnyilatkozott.
De ha meggondoljuk, hogy ezek az előzők-
höz mérten mégis csak fejlődést mutat-
nak, úgy el kell ismernünk, hogy az egy-
ház ez időben az emberi fejlődés és a közmű-
velődés tekintetében kétségkívül sokat tett.)

Kitünt az egyház a jogalkotás terén
is. Bár a jogalkotás szorosan véve nem
tartozott az egyház hatáskörébe, mégis tett
közkötelező hatályúvá olyan törvényeket, a
melyek az ő céljait egyáltalán nem érintő
viszonyok szabályozására voltak hivatva.
(Meg kell jegyeznünk, hogy ezek az egyház
által létesített kánonjogi szabályok szin-
ten az osztályuralom érdekeit szolgálták
(amiuthogy általában a jogrendszer az
uralkodó társadalmi osztály érdekeit szok-
ta rendszerint szolgálni).) A partikuláris

jogokkal szemben e kánonjogi szabályok egy magasabb fejlődés eredményeként jelentkeznek, habár a jogalkotás tekintetében nem érte el azt a fejlődési fokot, amit már jóval megelőzőleg elért az emberiség a római jogban. Ezt a fejlett római jogot azonban — ugy amint azt a klasszikus római jogászok kifejtették, — mindenféle barbár nézettel elfogadtatni nem lehetett; szükség volt tehát egy kiegyenlítő jogrendszerre, amely mint egy középhelyet foglaljon el a müvelt életviszonyok között élő rómaiak és a müveletlen barbárok között. Ez a kiegyenlítő jogrendszer volt a kánonjog.

Méltán elmondhatjuk tehát, hogy az akkori, sötét középkori viszonyok között az egyház volt az emberi előrehaladás és kultura egyetlen világító fáklyája egészen a 15.-ik századig! —

909 márc. 27

Roman

2. A hűbériség *)

BEVEZETÉSKÉPEN A HŰBÉRISÉG INTÉZMÉNYÉNEK ÁLTALÁNOS ISMERTETÉSE.

A keresztyén egyház (mi alatt mindig a pápaságot kell érteni) mellett a másik uralkodó intézmény (mely a maga karakterét rányomta a középkorra, volt a hűbériség (feudalizmus) (mely ebben a korszakban érte el virágzása tetőpontját.

(Más az I. féléri jegyzetben láttuk (170 és köv. old.) azokat az előzményeket és okokat, amelyek előidézték és maguk után von

*) Tévedések elkerülése végett megjegyzem, hogy a II. féléri jegyzet 3. oldalán legfelül alkalmazott ez a cím: Pápaság és hűbériség megmaradhat, mert ott a hűbériségről csak quasi bevezetésképen van szó, míg a tulajdonképeni középkori hűbériség részletes ismertetése ezen összefoglaló cím alatt fog tárgyaltatni.

~~ták a hűbériség kialakítását~~. Láttuk ~~nevezetes~~, hogy a germánoknál az egyes kiválá emberek felettébb megbecsültek és minden nevezetes haditényt, mint ennek a vezérnek a saját egyéni haditényét fogták fel, úgy hogy az ő kísérete a harci dicsőségben nem osztozott és csupán csak annyi részük volt az elért eredményekben amennyit a vezető hajlandó volt nekik beneficium-képen átengedni. Ez volt az egyik mód, amellyel kapcsolatba kerül valamelyik ember a gazdaságilag alacsonyabb sorsban élő.

E mellett másmódon is történik összeköttetés magasabb rangú úr és alsóbb sorsú szabad ember között, azáltal nevezetesen, hogy különösen Nagy Károly idejében a hadi szolgálatot a föld bírtokhoz kötötték hozzá oly módon, hogy a szabad földbírtokok tulajdonosai kötelesek voltak a maguk költségén egy veres szolgálatot teljesíteni. Azok a szegény szabad földbírtokosok, akik ~~ennek~~ a maguk gazdasági erejükből nem voltak képesek, hogy ettől

a rájuk nótt tehertől megszabadúljanak, inkább hajlandók voltak a szabad földbirtokról lemondani és azt a módot választották, hogy ők felajánlották, commendálták a maguk földbirtokát valamelyik nagyobb urnak, azon kikötéssel, hogy ők megmaradnak a földjük használatában, anélkül azonban, hogy szabad-földtulajdonosok lennének: tehát ebből kifolyólag katonai, hadi szolgálatokat nem a maguk, hanem annak a földesúrnak a költségén teljesítenek, akinek ilyenmódon magukat commendálták. *)

Tehát a hűbéri állapot elnyerésére két mód: a beneficium és a commendatio

*) A hűségi kötelék az, amely az egyes szabadokat egy náluk hatalmasabb úr alatt egy politikai egészbe fűz; és az az úr a hűségi kötelék útján ismét tagja egy másik nagyobb politikai egésznek; amely kapcsolat többszörösen ismétlődvén, végtére a legnagyobbhoz, a királyságig juthatunk el!

intézménye kínálkozott. A hűbériség nem egyéb, mint személyes összeköttetés szabad és szabad ember között, a különbség nem jogi, hanem vagyoni jólét tekintetében van.*)

Ez szerint tehát a hűbériség, mint intézmény a magánjog terére vonatkozik, mert hiszen abban a tekintetben, hogy valaki a föld birtokának teljes tulajdonosa-é, vagy pedig csak haszonélvezője annak, a magánjog rendelkezései irányadók.**)

Természeténél fogva hiába magánjogi

*) Tehát a szegényebb ember bizonyos vagyoni előnyöket élvez és épen ezért némi szolgálatokat kénytelen teljesíteni amaival szemben; azt mindig szemelőtt tartva, hogy ezek a szolgáltatások csakis szabad emberről jöhetnek szabad ember számára. Szolgai munkákat a hűbéres sohasem végez.

**) A római jogban a superficies és az emphyteusis intézménye hasonlatos ehhez, amennyiben itt is a föld használatát engedi át az örökös másnak és ilyenkor — amint szokás mondani, — osztott tulajdonjog keletkezik. —

intézmény azonban a hűbériség, a közép
korban valóságos közjogi alakulattá válik
egész Nyugateurópában annak folytán, hogy
az összes közjogi institúciók hűbéri alapokra
helyeztetnek át. Ennek a magyarázatát
abban találjuk meg, hogy az összes közfunk
ciók elvégzéséért bizonyos földbirtokokat ad=
ták javadalomképen. Mivel nem lévén még
a pénzzel való gazdálkodás ez időben meg=
szilárdulva, így naturáliában jutalmazták
a közfunkciók teljesítését. Természetes, hogy
azok a magánjogi szabályok, melyek a föld
birtok használata vagy tulajdonjoga tekin
tetében uralkodók, szükségképen befolyást
gyakorolnak azon közjogi viszonyokra,
melyek a közjogi természetű funkciók di=
jazására szolgáló, földbirtokra vonatkoz=
tak. U. i. a közjogi funkciók: a hivatal és az
annak díjazására szolgáló földbirtok kö=
zött az összefüggést látván az emberek, nem
tudták még megkülönböztetni a dolgot oly=
módon, hogy a földbirtok járuléka a hiva=

=talnak, hanem inkább kajlandók voltak ugy tekinteni a dolgot, hogy a <u>közfunkciók</u> járúlékai annak a földbirtoknak, amit az <u>illető funkcionárius</u> élvez. Ezek még akkor nem állottak a jogi müveltségnek olyan fokán, hogy a helyes distinkció megtételére képesek lettek volna.*)

Annak az osztálynak pedig, mely a müveltségnek magasabb fokán volt, egyáltalában nem állott érdekében a szükséges felvilágosítást e tekintetben megadni, sőt ellenkező leg nekik az volt előnyösebb, hogy ugy tüntessék fel a dolgot, mintha a földbirtokkal együtt járónak kellene tekinteniök a hivatali jogokat is. Tudni kell u. i. hogy eleinte a földbirtokot a ~~a~~illető hübéres mindig csak élte fogytáig nyerte, ugy hogy a haszonélvező halála után az általa addig bírt ingatlan jószág

*) Épugy, mint még manapság is nehéz volna egy jogilag tanúlatlan embernek megtenni a különbséget a kincstári jövedelem és a korona jószágok tekintetében.—

új adományozás tárgyává lett. Azonban épp ennek következtében, mivel igen sok esetben a hűbéri jószág nem a hűbérurtól származó volt, hanem a hűbéres által commendáltatott fel a hűbéruraknak, ennek folytán természetes, hogy arra törekedtek és erre igényt is formáltak, hogy az elhalt hűbéri ~~nak~~ gyermeke mindenesetre megkapja az „illető" hűbéri jószágot, sőt ezt a commendatio alkalmával külön ki is kötötték. Kívánatos volt mindenesetre, hogy a birtok ugyanazon hűbéri családkezén állandóan megmaradjon, mert ez által a hűbérúr és családja meg a hozzátartozó hűbéresek között nagyobb a bizalom és könnyebb a folytonos együtt munkálkodás.

Vagyis mind sürübben kezdett szokásba jönni, hogy az elhalt hűbéri gyermeke megkapja a hűbéri jószágot, sőt jogszokás által annyira kifejlődött ez a szabály, hogy a hűbéri jószág is örökletessé lesz, legfeljebb az, hogy a hűbéri-

jószágélvező halála után a hűbérúr megadományozza az ő gyermekét ezzel a joggal, vagyis az átruházás később már csak puszta formaisággá alakult; a lényeg pedig az lett, hogy a hűbériség lassanként átöröklődik.

Ez az öröklődés két féle képen történhetett: más volt nevezetesen Európa keleti, – és megint más a nyugati részeken való öröklődés.

A keleti részeken a legtöbb országban a hűbéri jószágokban való öröklődés úgy ment, mint a többi jószágoknál, mert, hogy itt az öröklődés joga később fejlődött ki végleges és különleges szabályt még nem állíthattak fel, hanem a szabad földbirtokra (allodium) kifejlődött jogszabályt alkalmazták a hűbéri jószágra is. Ez pedig abból állott, hogy az összes fiu gyermekek örökli a hűbéri jószágot és osztoznak azon egymás között.

Ellenben a nyugati részeken, nevze-

=tesen Franciá, Spanyol, Angol és Olasz=
ország déli részén (Olaszország déli ré=
szén a normannok létesítették királyság=
got Tankréd vezetése alatt) (nem így tör=
tént az öröklösödés. *) Ezekben az ország=
okban a hűbéri jószág osztatlansága volt
a szabály épen azért, mivel ott korában
kifejlődött az örökjog. (Elismerték az örö=
kösödéshez való jogát, de fenntartották
a hűbéri jószág osztatlan voltát.) Ennek
az lett az eredménye, hogy a családnak
mindig csak az elsőszülött fia kapta a jó=
ságot, a többi gyermekről nem gondos=
kodtak, aminek pedig nem csekély jelen
tősége van a hivatalokmak hűbéresítésé át=
alakulása tekintetében. Mert, hogy ha a
hűbéri jószág megosztása lett volna a sza
bály, könnyebben megnyugodtak volna az em=
berek, hogy a hivatalhoz kötött földbirtok

(*) Ezek az országok tulajdonképen a Nagy
Károly féle egykori frank birodalomból
alakultak ki.)

és a többi pusztán magánjogi alapokon nyugvó birtok között különbség van, mert a hivatal egységes, azt szétosztani nem lehet! –

A továbbiakra nézve tudnunk kell, hogy a földbirtokhoz hozzá csatolt tisztségek elsősorban királyi, országos tisztségek voltak, most pedig más a hűbéri jószág örökletessé válásával kapcsolatban ezek a királyi tisztségek is örökletesekké lesznek egyes családok kezén. Ez által pedig könnyen előfordulhatott az a helyzet, hogy apáról-fiúra való öröklés útján esetleg gyermekek, vagy épen csecsemők jutnak be a földbirtok élvezetébe és az azzal járó hivatalok viselésébe. Azonban ha elő is fordult ilyen eset, még sem származott nagy baj belőle, mert ilyenkor az illetőknek a gyámja látta el a kiskorú gyermekre váró hivatali teendőket. Ymmáron tehát mindazokra a feladatok, melyek eredetileg

királyi tisztviselők feladatai voltak, egyes családok tagjai látják el és az egész hivatalt magánjogi alapokon nyugvónak kezdték tekinteni.

A fejlődés ezzel azonban nem áll meg. Bekövetkezik fokozatosan az az állapot is, hogy az a hűbéres földesúr, ki a jószágát valamely hivatallal azért kapta volt, hogy azért a király, az ország számára bizonyos szolgálatokat végezzen, – többé nem tekinti a király, vagy az ország területének, hanem a maga kizárólagos tulajdonának valóságos családi jószágának tartja és azokat a funkciókat, melyeket e földbirtokkal összekötettésben álló hivatalánál fogva végezni köteles, nem a királytól származtatja, hanem attól a földtől, amelynek ilyenmódon mint családi jószágának, ura.

Vagyis, amint a földbirtoknál alakisággá válik, hogy a király az elhalt hűbérúr családja valamelyik tagja számá-

= ha megujítja a hűbéri birtokot, ugy puszta formaiság gyanánt tünik fel az, hogy a hivatallal járó jogokat átruházza a király egyik hűbéruráról a másikra.

A fentebb említett nyugateurópai országokban ezek az állapotok igen korán kifejlődtek és a közfunkcionáriusok állandósúltak a király mellett, akinek a névleges hatalmát elismerték anélkül, hogy valóságos hatalmát különösen Franciaországban gyakorolt volna. Angliában a teljes egység sohasem bomlott meg, míg Németországban ezen állapotok csak később, idők folyamán alakúlnak ki, amikor a pápaság és a császárság közötti küzdelem a legelkeseredettebb ponthoz ért, nevezetesen a Hohenstauf II. Frigyes uralkodása alatt. Itt a Németföldön a császár még elő is segítette ezen fel-felé vágyakozó hűbéruraik törekvését. Ez magyarázza meg azt, hogy míg Franciaországban lassankint helyre áll az

egység, addig a német földön az egység felé egyáltalában nem, hanem a szétdaroltság felé halad a fejlődés.

A hűbériség a legnagyobb mértékben terjedt el, t. i. ott érte el a partikularizmus a legnagyobb fokát, ellenben a többi országokban részint egyáltalán nem következett be olyan szétdaroltság, mint a franciáknál részint pedig csak idők multán állott elő ez a fejlődési folyamat. Ennélfogva természetes, hogy a hűbéri institúciók egyenkénti vizsgálatánál első sorban és mindenekelőtt Franciaországot kell szem előtt tartanunk, mert ezt kell a középkori hűbéri államok típusának és mintaképének tartani.

Egyébiránt teljesen hűbéries állapotokkal találkozunk a norman megtelepedéseknél és Itália déli részén, meg Szíriában keletkezett királyságban; valamint egészen tipikusan hűbéri szervezetű az a királyság is (V. ö. a 96. old.) amely a keresztes hadjáratok alkalmával Jeruzsálem városa és környé-

ként keletkezett *) és végül ugyanezt látjuk megvalósítva a római német császárságban is.

Vázlatosan lássuk most az egyes közjogi intézmények fejlődését a hűbéri korban, ezúttal államunk lesz figyelemmel kísérni, hogy az Árpádházbeli királyaink kihalása után bekövetkezett időkben fejlődő hűbéri intézmények mennyiben vannak ezen nyugateurópai institucionális alapozva és mennyiben különböznek egymástól.

A HŰBÉRI KIRÁLYSÁG

Minden előtt a királyság intézményét lássuk.

A királyság annak folytán, hogy a megtelepedés a comitatusokkal kapcsolatban történt, magánjellegűvé alakult át.

*) A jeruzsálemi királyság Bouillon Gottfried által 1099-ben teljesen nyugateurópai modorban feudális elvek szerint szervezteteti és csak 200 esztendő múlva (1291-ben) szűnt meg.

Tehát a hűbéri királyság az elmúlt korszak királyságától abban különbözik, hogy ez teljesen magán hatalmi. A megtelepedés u.i. törzsenként történvén, a király nem lett az egész ország ura, hanem csupán csak a családi birtokai és az azokon tartózkodók felett uralkodik, de itt is nem mint fejedelem, hanem, mint hűbérúr gyakorolja a hatalmat.

Különösen szembetűnő ez az állapot Franciaországban, ahol a 10. század végén 55 nagyobb hűbérbirtok volt herczegség, grófság és algrófság czímén. Hugó az első capetingi király*) tulajdonképen csak Párist

*) Az eddigi tárgyalás során is gyakran előfordult, hogy egyes franciországi uralkodó királyi családdal volt dolgunk és valószínű, hogy ezután is találkozni fogunk velük, — tehát ideiktatom a Franciaországban uralkodott királyi családok nevét, azon megjegyzés kíséretében, hogy ennek tudása nem okvetlenül szükségeltetik. Francia-

Orleánst és az Isl de France-ot bírta, úgy, hogy itt különbséget tettek a királynak hódoló és a királynak nem hódoló országrészek között.

Ez a fejlődési folyamat áll be a többi országokban is, habár területileg nem is bontja szét darabokra a hűbériség.

Ami most már a királyságnak ezen hűbéri szakadozottság fölé való emelkedését illeti, ez leg korábban és a legteljesebb mértékben ismét csak Franciaországban következett be és pedig annak a hadakozásnak és örökös ellenségeskedésnek a révén, mely a francia és az angol királyok között folyamatban volt.

T. i. a norman-hercegek Franciaország nyugati részének urai lévén, mint ilyenek

---

(a 150 oldalról)... országnak 1789. francia forradalomig a következő dinasztiák voltak az uralkodói: a merovingi, karolingi, capetingi, valois-i (olv.: valoa) és a bourboni dinasztiák.

hűbéresei voltak a francia királynak. Tdő=
vel ezen norman hercegek közül kerültek
egyesek az angol trónra s ennek folytán a
két ország között kitört a véres és keserű há=
ború azon kérdés eldöntése felett, hogy az
angol király hűbéri függésben áll-é a fran
cia királlyal szemben, vagy nem? A francia
király azt akarta, hogy a norman herceg,
mint angol király is hűbéresse legyen neki.
Az angol király pedig azon az álláspontom
volt, hogy nemcsak, mint angol király ne
legyen hűbéri függésben a francia királlyal
szemben, de még, mint norman herceg
felett se gyakorolhassa a főnökiségét.
Ezen kérdés eldöntése természetesen úgy
nem történhetett másként, mint fegyver
utján és bekövetkezett az a helyzet, hogy az
angol király megtartja függetlenségét, a=
zonban elveszíti francia országi birtokait,
ami az 1214-iki Bouvines (ejtsd: Buvinné)
melletti ütközettel következett be. Győ
zelmet Fülöp Ágost francia király vitte

Földnélküli János

~~Oroszlánszívű Richárd~~ angol király felett (és amely győzelemnek beláthatatlan nagyfontosságú következménye volt a franciakirályság felemelkedésére nézve. II.) E győzelem révén a francia király közvetlen ~~fölébe~~ úrává lett a normann herceget elfoglalt területnek (aminek folytán a francia király most már érvényesíthette névleges főhűbéri hatalmát) és támadóhadjáratban ellenforduláthatott mindazoknak akik a normann herceg (angol király) pártján állottak, vagy akik egyáltalában az ő hűbéri hatalmát ismerték el; ~~úgyhogy~~ lassanként az egész Franciaország területét a maga fennhatósága alá vethette és a francia király akkor az egész területen, amit így magának megnyílott, a hatalmát a legerősebbre alapította és az egész területet a saját tulajdonának tekintette, vagyis az egész Franciaország nem volt egyébből, mint a király családi jószágából.

A francia királyoknak ilyenmódon való felemelkedése nagy fontosságú eredménye

=ket vont maga után, amennyiben ez által abszolut királyi hatalom jött létre. Egyszóval mig a királyság legkorábban Franciaországban vesztette el hatalmát, épugy leghamarább ott emelkedett fel is=mét erőteljes királyi méltóságára annyi=ra, hogy a francia korona viselője méltán mondhatta el magáról, hogy az állam én vagyok!

Azonban mig Franciaországban ez az Angliával való hadakozás ilyen abszolut királyi hatalmat eredményezett, addig Angliában az említett körülmény más eredményt vont maga után. Angliában a partikulárizmus olyan magas fokot, mint Franciaországban sohasem ért el. A hűbériség kifejlődött ugyan anélkül, hogy a közjog terén nevezetesebb változást hozott volna létre és anélkülis továbbá, hogy a király hatalmának hanyatlását vonta volna maga után, mivel az összes hűbéri jószágok, mint a király hűbéri

birtokai voltak felfogva és ez már szükség-képen lehetetlenné tette az ország és a király hatalmának oly módon való megszűnését, mint Franciaországban. Sőt az egység ilyenmódon a királyság részére biztosítva volt, mert az ilyenmódon való felfogása a dolgoknak maga után vonta a királyi hatalomnak magán uralmi kiképződését, aminek folyománya lett hogy Angliában a királyok meglehetős nagy hatalommal és az akkori dúrva erkölcsök szerint zsarnoki módon uralkodtak.

És merjük a históriából, hogy emiatt nagy ellentétek jöttek létre az uralkodó és a nemzet között, mert a királyok kénlelhetetlenül igyekeztek a maguk jogait a nemzet tagjaival szemben érvényesíteni, aminek azonban a legfőbb okát abban kell keresnünk, hogy a királyság Angliában is, a hódítás tényére volt alapítva!

Tudjuk u. i. hogy a britteket lenyügözték

az angolszászok, akik a [illegible] időjártukban meg. Azonban ezeknek az uralmát is megszüntette a norman, illetőleg a dán uralom, az a nép nevezetesen, amely északon volt ura a tengernek, betörésével teljesen megszüntette az angolszászok fennhatóságát.

Hódító Vilmos, mint joglalá vetette uralma alá ezeket az angolszászokat és az azokba beolvadt britteket, úgyhogy egymástól két különböző népelem állott fenn Angliában: az angol és a norman, ezek közöt az uralkodó az angol nép volt, amennyiben idővel a normanok is beolvadtak amazok közé; annyiban pedig a norman maradt az uralkodó, hogy a nevezetesebb hatalmi jogokat, mind a normanok szerezték meg, azáltal, hogy a nagyobb jószágok és a kormányzat minden ága a normanok kezére szállott, sőt ezzel kapcsolatban a normanok a maguk nyelvét érvényesíteni tudták a bírás-

ekedés és a törvénykezés aktusánál is.

— Ezen törvényellenes következtében nagy elkeseredés volt közöttük, amit csak korporális unalommal lehetett mérsékelni az anna törekvő királyoknak. Azonban nem egymásban látták az ellenségeskedés gondolatát, hanem a felettük zsarnok módon uralkodó királyokban — és az ekkoriban folyó angol-francia háborúban a nép nem arra törekedett, hogy királyát segítse a küzdelem sikeres kimenetele érdekében, hanem, hogy magának a háborúban jogokat tudjon szerezni és kivívni.

Amikor a király veszteséget szenved, hatalmában gyöngül, a nemzet felhasználja ezt a gyöngülést a maga alkotmányos jogainak biztosítására, amint az megtörtént az 1214.-ik bouvinesi (bouvinéi) ütközet után — ahol az angol király elvesztette fromandiai birtokait — 1215-ben küldték meg az angolok ezen nagy szabadságlevelét: a magna chartát.

amely legelőször foglalja írásba az angol nemzet jogait. Ennentől fogva aztán gyorsan fejlődik az angol alkotmány és a 13. század vége felé elrövetrezik az angol parlamentnek a közeposztálytagjaival való kibővítése, amiáltal a parlamentnek természetszerűleg való erősödése megtörténik és lassankénta hatalmaz mindnagyobb mértékben magához ragadja. Azonban mindezek dacára megfigyelhető konzervativizmus tapasztalható Angliában, amennyiben az u. n. királyi praerogativák továbbra is fenntartják magukat (a jog minden ágában).

A Spanyol földi királyságok inkább abszolutisztikus módon keletkeztek annak folytán, hogy a franciakirályság mintájára jönnek létre, de másfelől azért is, mert hogy a móroktól való területenként való visszafoglalás révén apró-cseprő fejedelemségek alakulnak ki. Ezek, habár

el is ismerték a király jennhatóságát, mégis a magukszámára tartottak jent jogokat, mégpedig lényeges, kardinális jogokat, aminek folytán ezek a spanyol grandok a királyi hatalom korlátozására befolyást tudtak szerezni.

Ami meg a Német királyságot illeti, itt, — amint láttuk, — a császári hatalom ábrándjáért feláldozza a német király a maga reális királyi hatalmát, és nem mássá válik a 13. század folyamán a német királyság, mint puszta családi uralommá a saját családi jószágai felett, és arra irányúl a törekvése, hogy ezen családi jószág minél szélesebb alapokra helyeztessék. Az egykori egységes német területen számos más fejedelemség keletkezik királyi címmel ellátva és bár ezek is elismerik a német királynak — ugyis, mint német császárnak a főnökséget, valójában mégis önálló királyságokká a-

= lakulnak. —

~~Amei~~ A királyi szék betöltésében ~~rejd~~ ~~jat~~ ~~illeti~~ ~~ama~~ folytán, hogy a magán jogias jellegű ~~kérdésnek~~ ezen kettős elvtől, amelynek alapján eddigelé történt a királyiné betöltése, most inkább az örökösödési elsőbbségi elvnek és a közjogi alapokon álló választási elvnek, mindjobban háttérbe szorul.

Ismert a királyság absolut monarchiának kialakulása Európában Franciaországban kivételével a királyi szék örökletessé válása ugyancsak Franciaországban fejlődött ki leghamarabb. Csakhogy az örökösödési jogait egyelőre még csak a fiúágra vonatkoztatták fent, a leányágat pedig kizárták, habár nem sokára a leányág örökösödési igényének jogai szintén elismertettek.

Tudjuk u. i. hogy az angol királyi szék betöltése tekintetében folytatott arra hosszú küzdelemnek, — amit a fehér és a piros

rózsa Hanna néven emlegetnek, – szülője épen ez a kérdés volt, hogy vajon a leányág is szerepelhet az öröklösödés tekintetében vagy pedig nem. Míg azonban a választással vegyes öröklösödés elve helyett a tiszta öröklösödés lép a többi országokban általában előtérbe, addig a Németkirályságban meg a tiszta választás elve lesz az irányadó és az öröklösödés elve, attólfogva, mióta a Karoling dinasztia kihal a 9.-ik századtólfogva, – megszűnik. Igazuguyan, hogy némely dinasztia tudja érvényesíteni öcsfolyását a tekintetben, hogy biztosítsa a maga számára a királyi széket.

A választást pedig teljesítették az ország előkelői kezdetben, később azonban csak egy szűkebb választó testület végezte. Ez pedig onnan vezethető, hogy a régi germán gyűléseken előkelőségük szerint sorrendben szóllottak a dolgokról. Ezt a sorrendet a birodalmi gyűlésre vonatkozólag is pontosan megállapították. Nevezetesen akik a

királyságban valamelyes főtisztiséget viseltek, pl. aki főkancellár, pfalzgraf, főpohárnok, főlovászmester, vagy főpincemester stb. volt, az előbb volt jogosítva a maga véleményét kifejezni minden kérdés tárgyalásánál, mint a többiek. (A sorrend a nyilatkozás tekintetében szigorúan megvolt állapítva.*)

Lassankint (Németországban is) kifejlődött az a szokás, hogy ne is legyen másnak befolyása a királyi szék betöltése tekintetében, mint a legelőkelőbb embereknek (mert a szavazás, — miután ezek voltak az irányadó egyéniségek, — nagy sem folytatódott tovább. Ebből a szavazás kizárólagosságának a joga fejlődött ki). Ezt a 7, vagy 8 legelőkelőbb urat, aki ilyenmódon a választásra egyedül gyakorolhatta a jogát Kurfürsteknek, választó fejedelmeknek nevez

*) Ezt Magyarországon is igyekeztek utánozni, amit mutatnak az 1485.-iki nádori

=ték.*) Ezt a választási módot a IV. Károly által 1356-ban kibocsátott u.n. aranybulla szabályozta pontosan (ami azonban csak egy régebben fennálló szokásnak privilégiumba való befoglalása volt.**)

(a 162. oldalról)...cikkelyek, amelyszerint ha a király választásra kerül a sor, az első szavazat mindig a nádort illesse meg.)

(*) A választás leginkább Frankfurtban történt. Ilyen választófejedelmek voltak a mainzi, kölni és trieri érsekek, a Rajna melléki pfalzgraf, a szász herceg, a brandenburgi őrgróf, akikhez még később a bajor herceg és a cseh király sorakoztak.)

(**) A választási rendszer legtisztábban a német királyságban és a pápai birodalomban volt kifejlődve. Ez utóbbi helyen u.i. a bibornokok teljesítették már 1059 óta a római püspök választását. (L. előbb a római püspök választásának fejlődési kérdését.)

Az örökösödési trónutódlás pedig leg

Egyébiránt a királyi szék betöltésével kapcsolatban továbbra is fennmarad a koronázás és a juramentum justitiae et pacis, amihez csak Magyarországon járúl hozzá az alkotmány biztosító eskü, (míg a többi országokban pusztán csak egy házi ceremoniával történik a királyi beiktatás. *)

(Meg kell jegyeznünk, hogy a császári címet csupán csak a koronázás által lehe-

---

(a 163. oldalról)... tiszteletben Franciaországban jelentkezett (a holszokásban volt az utódnak még az elöd életében való megkoronázása).

*) Mindegyik országnak volt állandóan egy olyan városa, ahol a királyok koronázása rendszerint történt. Így a német királyt Aachenben, a franciát Rheimsban, a magyar királyt pedig egyideig Székesfehérváron, később Budán koronázták meg, ahol ugyanakkor a juramentum justiciae et pacis esküt is letette.

=tett megszerezni, még pedig az által, hogy a római püspök a császári koronáz jejére tette rendszerint a német királynak, mivel a német király ennek Nagy Ottó uralkodása tól fogva (a 10. század közepétől) igényt tartott. Később a 15. században ezt a koronázási szertartást mellőzték és anélkül, hogy a koronázás tényleg végrehajtatott volna rajtuk, magukat puszta választott római császárnak nevezték. Úgy, hogy a császárságnak minden lényeges tartalma idővel megszűnik; megszűnik különbözni a német királyságtól és amikor a német király hatalma is alászáll, s amikor a német birodalom körén belül egyes fejedelmek hatalma nagyobb lesz, mint annak, aki a német császári címet viseli, akkor nem történik más, mint ami tényleg bekövetkezett 1804-ben, hogy a mi Ferenc királyunk odahagyta a római császárságot és ahelyett felvette az a u s z t r i a i császára címet; ez

=tőlfogva a római [illegible] ágnak még a
dome is megszűnik.

A HŰBÉRI KOR RENDI SZERVEZETE

Ezek után [illegible] rendiviszo=
nyok kérdését. A hűbériség fol=
tán a rendiség alapjára teljesen
a földbirtok vált. Hogy kinek
milyen a rendi állapota, az attól függ,
hogy az illető ~~mennyi~~ földdel bír. Minek=
utána pedig ennek a megállapítása je=
lentékeny komplikált dolog, annálfogva
maga a rendiség is komplikáltta válik.

Tulajdonképen nem is a hűbériség
vonja magaután a rendiség kifejlődését,
hanem a megtelepedés. Akinek van
szabad birtoka, az szabad ember; aki=
nek nincs szabad birtoka, annak csök=
ken a szabadsága, az birtoka után kis=
sebb, vagy nagyobb mértékben veszti sza=
badságából. A birtok terjedelmével emel=
kedett a birtokos társadalmi állása, a tel=
jes birtoktalanság pedig egy értelmű volt

a társadalmi állás hiányával, vagyis a szolgasággal.

A hűbéri földbirtok egy sajátságos kapcsolathoz hasonlít, t. i. a király nagy hűbérjószágokat ad egyes bíráskodásnak, akik azonban nem tudván, mit csinálni vele, abból kisebb területeket adnak az alájuk tartozó hűbéreseknek; ezek ismét adnak másoknak, s így megy ez tovább mindaddig, míg az utolsó alhűbéresnek olyan kicsi jószága lesz, hogy nem tud abból másnak hűbéri jószágot adni, hanem szolgákat telepít meg, akik azon úri hatósága alatt állanak. *)

1. főuri rend.

Ezen különböző hűbéresek között, akhoz-

*) úgy, hogy ez a hűbéri jószág, egy geometriai ábrák képe hasonlatul, egy kúphoz hasonlít, aminek az alsó részén a rabszolgák, a tetején, a csucsán pedig legfelül a király áll!

képest, hogy kitől kapták a hűbéri jószágot, különböző fokok állanak elő a szabadság tekintetében.

Franciaországban a hűbériség folytán korán kifejlődött egy előkelő jómennesség, kik a maguk hűbéri jószágaikat közvetlenül a királytól nyerték, úgy hogy ezek mind megannyian valóságos kis fejedelmekké váltak, akkor is, amikor a királyság a maga hatalmát kitudta terjeszteni azok fölé is, akik magát a királyt tekintették hűbérurnak.

Mindazok, kik valamely ország területének nemcsak birtokával, hanem egyszersmind politikai értelemben vett urai is voltak, vagyis a lakosok felett a felsőbb fokú joghatóságot önjogúlag gyakorolták, az illető ország főurainak és pedig vagy egyházi, vagy világi főuraknak nevezték. Az előbbiek fő alakja a püspök, az utóbbiaké pedig Baronesi (nevével) jelölik.

E főurak között különböző címekkel találkozunk (amelyek mindazt mutatják, hogy ezen címek viselői valamikor nem voltak másoké, mint országos tisztviselőké), hercegeknek, grófoknak, vagy algrófoknak nevezték őket (vagy is, akiket a király hajdan azzal bízott meg, hogy egyes területeken, a gauk élén gyakorolják a fennhatóságot, vagy ellenőrizzék a comes működését a kormányzás terén. Mindezeket, valamint a király udvarában élő többi országos tisztségek viselőit bárók névvel foglalhatjuk össze. (L. I félévi Jegyzet 281. oldalán.) *

Ezek a bárók kezdetben valamennyien

*) Előkelőség szerint a következő sorrendben következők: hercegek, grófok, algrófok és egyébb bárók. De nem szükségképen mindig ez a sorrend, mert a hűbériség olyan komplikációkat is vont maga után, hogy pl. maga a király bizonyos vonatkozásban hűbérese volt egyik algrófjának; (t. i. ha olyan jószág volt a francia király családi birtokában, amely valamelyik algrófnak volt a hűbére.)

egyformának tartották magukat, később azonban további rendi különbség alakult ki közük, mégpedig azok, akik mindenféle tekintetben közvetlenül a királytól függtek pares regni vagy pairs (olv.: pérs)-eknek nevezték, *) ezek az ország előkelői, akik mellett a király csak primus inter pares volt.

Eleinte pairs-eknek tekintettek minden olyan előkelőt, aki közvetlenül a királytól kapta birtokát, később azonban megszorították és összesen csak 12 pairs-et ismertek el, akik közül 3 érsek, 3 püspök, 3 herceg és 3 gróf volt, úgy hogy Fülöp-Ágost idejétől fogva a pairek a legmagasabb arisztokráciát alkot-

*) Pairs-nek (pares) azért nevezték az ilyeneket, mert hogy az ide tartozók bizonyos mértékig egyenlők voltak és a király tanácsának, a kir. Kuriának egyenlő tagjai, — már tudniillik jogilag egyenlőségét véve irányadóul, — pares curiae voltak ezek a pairseknek nevezett angol előkelők.

=ták (noha az arisztokráciához tartoztak rajtuk kivül a bárók is).

Hasonlóképen pares regni névvel jelölték meg Angliában azokat, akik közvetlenül a királytól kaptak főlebbíntokaikat, csakhogy itt nem szorították meg a pairság határát olyan mértékig, mint Franciaországban (nem állapították meg nevezetesen a numerus clausust. Igazságyan, hogy a bárónak lehetett nemcsak egyedül a királytól nyerni birtokot, hanem közvetett uton is, s itt is bekövetkezett bizonyos megkülönböztetés abban a tekintetben, hogy azok a bárók ~~nem~~ voltak pairek, kik a királytól kapták a bárói=ságukat, a többieket, akik közvetett uton jutottak hozzá, urakrak Lord (olv. Lard) uraknak nevezték. (Azonban Angolországban sem a pairek, annál kevésbé a lordok számát nem szorították meg).

A Spanyol földi királyságban nem jött létre arisztokrácia, itt legfeljebb azokat az embereket, akik kiülönösen nagy jószág=

=nak voltak az urai grandok-nak hívták, ezek bizonyos tekintetben előkelőséggel bír= tak és nagyobb mértékben gyakorolták befolyást az országos ügyek intézésére, azon= ban a nemesség egységét ez a grandság nem bontotta meg. Tehát Spanyolországban tu= lajdonképeni rendi aristokráciáról nem lehet szó. *)

Aristokráciát a Németföldön sem le= het találni, mert ott, az ennek megfelelő felsőbb rend sajátos módon alakult ki. I. i) Németországban vannak azok az urak akik Franciaországban az országos méltó= ságok viselői voltak: herczegek, grófok és a többi bárók, vagyis olyan szabad urak, akik

*) Spanyolországban a világi urak mel= lett a főpapi rend vivott ki magának nagy befolyást az országos ügyek intézésére. E nagy befolyású papi rend élén a spanyol országi egyházfejedelem: a Toledóban szé= kelő érsek állott.

comesi hatóság alól kivétettek. Azonban
míg Franciaországban ezen országos méltó-
ság viselői szorosabb kapcsolatba hozattak a
királysággal, addig Németországban (a fej-
lődés más irányban halad, nevezetesen) ezek
(az emberek) mindinkább függetlenítették
magukat a királyitól és (mindinkább) önál-
ló fejedelmek módjára kezdik igazgatni
azt a területet, amely az ő rendelkezésük alatt áll, úgy hogy idővel valóságos fejedel-
mekké lesznek a maguk területén, külö-
nösen a 13. századtól fogva; ezek fürs-
tök nevezettek. (Ilyen fejedelmek külö-
nösen a hercegek, akik, mint látni a kirá-
lyi hatalomra nézve veszedelmesek voltak.
De nemcsak a világi előkelők, hanem az
egyházi személyek, az érsekek, püspökök,
stb. is kihasználták azon megbízatásukat,
amelyet Nagy Károly nekik adott, arra, hogy a comesek ellenőrző hatósága szenvedjen,
annyira, hogy külön egyházfejedelem-
ségeket is létesítettek. Sőt a grófok közül

is el tudták érni néhányan ezt a fokot, akik t. i. a maguk előjogait teljesen fejedelmek módjára bírták, mint a fürstök, s az ilyeneket Gefürstete Grafok-nak nevezték. *)

Németországban azokat az előkelőket, akik a királytól kaptál a hűbéri jószágot, miután ez bizonyos külső hatalmi jelvények átadásával történt: sceptrum hűbéreseknek hívták, ha egyházi emberről

---

*) A magyar király Őfelségének címei között is szerepel ilyen Gefürstete Graf. Érvényesen tudnunk kell, hogy a magyar királynak 3 féle címe van: egy rövid, egy közép, és egy teljes címe. A rövidcímben az van benne, hogy ausztriai császár és Magyarország, Horvát,- Dalmátországok apostoli király. Valamivel bővebb a közép cím. A hosszu címben azonban nagyon sok mindenféle van benne, feltalálható többek közt ez is, hogy ennek, meg ennek a tartománynak „hercegített grófja." Ez a furcsa kifejezés azt jelenti, hogy a kié ez a terü-

volt szó és lándzsa, vagy zászló hűbéreseknek, ha világi emberekről tétetett említés.

Megjegyezhetjük végre, hogy a német országi arisztokráciához számítódnak hozzá még a markgrafok is, akik nem váltak valóságos fejedelmekké. *)

(a 174. oldalról)...=let volt valamikor és a ~~kir~~ől a Habsburgokra szállott az Ein Gefürstete Graf volt.

*) Habár nemis tartozik Nyugateurópához, de a rendiség tekintetében sajátságos fejlődést mutat Lengyelország. Itt u.i. a nemesség volt az egyetlen rendi fokozat, mert az arisztokrácia sohasem fejlődött ki. Azonban ez a nemesség olyan rendkivüli zárt, exclusiv természetü volt, hogy oda mást, mint eredetileg nemes embert be nem eresztettek. Ugy, hogy a 16. századig még csak felvenni sem lehetett senkit nemesités által, ami természetszerüleg ezen zárt testületnek a degenerálódását vonta maga után.

Röviden láttuk az arisztokrácia, a felsőbb osztály kialakulását és fejlődését az egyes nyugateurópai országokban, most nézzük meg a középosztályt.

2. Középosztály.

A hűbéri középkorban a középosztályt azok az elemek alkották, akik szabad emberek ugyan, de hűbéri bintokukat nem közvetlenül a királytól, hanem másod, vagy hanmad kézből nyerték és akiknek a birtokaikhoz semmiféle hatósági jog nincsen hozzá kötve, ezeket a Nyugateurópai országokban lovagok névvel jelölik. *)

(a 175. oldalról)... Ez – az idők folyamán teljesen enervált – zárt testület gyakorolt befolyást legfőképen az államügyek intézésére, ennek következtében tehát Lengyelország bukása teljesen bevégzett tény képen áll és feldarabolása megtörtént.

*) A lovagság eszmei azt a rendifokoza-

(Szükséges, hogy erről a lovagi intézményről részletesebben szóljunk.)

A lovagi intézmény, vagy lovagi rend (Rittertum) tulajdonképen a lovas hadi szolgálatban találja a maga gyökerét. (Nevezetesen a germán népek egyáltalán nem ismerték a lovas hadi szolgálatot, mert e-leinte valamennyien gyalogosan harcoltak, kardra, vagy lándzsára küzdötték, amikor is a személyes bátorság volt az irányadó. A turáni népek (hunnok, avarok, majd pedig a magyarok, – akikkel aránylag a legtöbb bajuk volt, –) utján a

---

(a 176. oldalról)..-tól fejezi ki, mint ilyen-gyarországon a nemesség ebben az időben, amikor a nemesi rend körén belül kifejlődik a főnemesi rend, ami megfelel a közép, – vagy köznemességnek.

Magyarországon a régi értelemben vett köznemesség rendi fogalma folyton élt, csak hogy ez a törzsélet és a törzsbeli közbirtok feloszlása után hova-tovább az önálló, ...

a germán gyalogos harcmód oldal; de a
kuruc népéről elavult. 178

(a lovas harcolásnak ezen gyalogos harcimód feletti előnyt észrevették, sők maguk is kezdenek), különösen a keresztes hadjáratok kora óta (lóhátról harcba menni) s a harcolás ezen módja az előkelőség látszatát adta meg.*)

(az előző oldalakról)... szabad magánbirtokhoz csatlakozott. A birtokos szabadok t. i. a közszabadok, vagy köznemesek, kik megannyian egyenlően közvetlenül alávannak vetve a királyságnak ugy személyükre, mint birtokjogukra nézve. Egyesek ugyan közülök idővel kimagasodtak tisztségeik, vagy terjedelmes birtokaik s azok alapján kifejlett nagyobb közlevékenységük által, tekintélyre, előkelőségre tettek szert; de szabadságra és politikai függetlenségre nézve a közszabadok fölé nem emelkedvén, nem tontották föl a magyar nemesi osztály egységét. (Una eademque nobilitás.

*) A lovas hadiszolgálatnak ez az előkelősége már a régi rómaiaknál is megvolt, mert az equesek (lovagok) előkelőbb kuriát alkottak, ...

A lovas hadiszolgálat azt is megkövetelí, hogy a résztvevők hadi mozdulatai egységesen történjenek, amelyhez csakis hosszas és állandóbb gyakorlás útján juthattak el. Ez a folytonos gyakorlatozás és szolgálat azt eredményezte, hogy azok, akik lovas hadiszolgálatokat teljesítettek, sűrűbben és állandóbban együtt voltak és közttük kifejlődött a közös összetartozás érzete (amely nélfogva egymáson kölcsönösen könnyíteni és egymás helyzetét jobbá tenni igyekeztek, bármilyen különböző volt is egyébként a rendi különállásuk. Amiből ön-

---

(a 178. oldalról) ...a többieknél és mindjárt közvetlenül a patriciusok után következtek. — A lóháton való harcolás annyiban adta meg az előkelőség látszatát, hogy amennyiben, akik lovagi módon éltek, azok általában fokozott társadalmi tekintélyben és némi politikai előjogokban is részesültek a köznép és a rabszolgák részéről. —

=ként következik az, hogy akik ilyen lovas hadi szolgálaton vettek részt, nem mind= nyájan voltak nemesek.)

Kezdetben a miniszteriálisok, a szolga-rendhez tartozók közül kerültek ki, később azonban szívesen tették ezt a szolgálatot az előkelő családok fiai is, később pedig egyenesen megkívánták, hogy minden jobb családgyermeke lovas szolgálatot teljesítsen és ilyet csak olyanok teljesítsenek, akiknek (az apja, meg a nagyapja, szóval) az őse is lovag volt. Ez által tehát a lovagság teljesen azonossá válik a nemességhez való tar= tozással. Azután pedig, mivel a lovas ha= di szolgálatokat hízamosabban kellett tanulni, ennek folytán sajátos szokások fejlődtek ki a lovagi intézmény hatá= rán belül, amelyből az egész középkori kö= zéposztályt meg tudjuk ismerni.

Ha a lovagságot hozzá is kötötték a származás előkelőségéhez, — mert csak az

lehetett lovaggá, aki lovagi származású volt, — mégsem lehet aztállitani, hogy a születés ténye tett valakit lovaggá, sőt általában az volt az elv, hogy lovagnak senki sem születik (ahogy a francia lovagok kifejezték), vagyis arra, hogy valaki lovag lehessen: neveltetnie kell és érdemeket kell szereznie. (Mindazok pedig, akik lovagi szülőktől származnak, ebben a neveltetésben részesülnek is és ilyenmódon a lovagság fokát el is érték. *)

A lovaggá való nevelés lelki-, de lő-

(*) A „lovag" nevét a lovastól vette, mert nemes származású ifjú csakis lóháton végezhette honvédelmi kötelességét; a gyalogszolgálat egyértelmű volt a nemtelenséggel, az ilyet kevésbé szabadembernek tartották. Magyar őseink is lóháton foglalták el az országot és gyalogos-katonaságról jó darab időig, egészen Mátyás király uralkodásáig alig esett szó!

képen testi képzésből állott. (Ennek a célra nem valami különleges lovagi iskoláik állottak fenn, hanem a leendő lovagifjú valamelyik gazdagabb lovagúr udvarában neveltetett olymódon, hogy a gazdagabb urak a magukgyermekei mellett tartottak lovagi nevelőket (annyit, amennyit az illetőnek a vagyoni viszonyai megengedtek, akik aztán a szükséges feladatokban kiképezték a gyermekeket.) A szegényebb sorsú lovagok (nem voltak képesek arra, hogy ilyen módon gondoskodjanak gyermekeik neveléséről, egyszerűen) odaadták valamelyik előkelőbb lovagúrhoz, s természetesen minél előkelőbb lovaghoz adták, annál jobban biztosítva volt (az illetőnek) a kellő kiképzése, (mert minél előkelőbb udvarba került, annál több lovag-nevelőt talált ott és annál sokoldalúbb lehetett a kiképzése.)

A tanítást jókor kezdték: hét éves

korában, néha még korábban is. Az ilyenek voltak az apródok, a page, (olv: pázsi) vagy Edelknabe, akiknek olyan volt a szerepük, mint a céhekben az inasoknak: a durvább, alacsonyabb munka végzése jutott nekik.

A nevezetesebb és előkelőbb udvaroknál, főúri családoknál különböző feladatokra szerinti teendők végzésére csoportokra voltak felosztva, mindegyik csoport élén egy-egy nevelő volt állítva. Az egyik felügyelt az istálóra, a másik a vadászkutyákra és így tovább, s mindegyik lovagurnak a kezére adva volt egy csomó page adva, akiket jel is cserélgettek, hogy ilyenmódon, az összes szolgai munkákban kiképezhessék magukat.

Az alatt a 7 esztendő alatt, ameddig az apródság tartott, főképen testi ügyességben és a nők körüli apróbb szolgálattételben kellett kiképződniök. Követte urát és urnőjét a vadászatokon, kiszán-

=dúlások alkalmával mellette volt, határtalan hódolattal feljebbvalója iránt. (Még az uszályhordozók is ezek közül kerültek ki!)

De emellett kezdetét vette a fegyverforgatás elsajátítása is. (Még akkor azt, hogy rendszeresen bánjanak a fegyverrel, nem kívánták, csak épen azt, hogy a különböző fegyvernemek megismerése és azokkal való egyszerűbb bánásmód által tanúságot tegyenek vele való foglalatosságuknak és minél jobban tudott vele bánni, annál nagyobb volt a becsülete a tanító-lovagmester előtt.

Néhol egyébb tudni valókra is oktattak, így az írás-olvasás mesterségére, a trivium és a quadrivium egyszerű ismeretágaiba is belegyakorolták őket különösen az előkelőbbek udvaránál.

7 esztendei apródoskodás után fegyvernökké, vagy fegyverhordozóvá lett s ilyenkor Knappe, vagy Junker

=nek nevezték. Ettől fogva megszünt alsóbb szolgai munkákat végezni, hanem folytonosan csak a fegyverrel való mi=nél ügyesebb bánás elsajátításának az időszaka következett be. Saját magának is fegyvert kellett forgatni, de különösen gondoskodni kellett arról, hogy a gazdája fegyverei rendben legyenek ~~tartsa~~, sőt a lovagurat háborúba is elkísérni (ahol körülötte volt, vagy pedig szolgálattétel végett beosztották egyenesen a harcoló csapatba.)

A fegyvernöki állapot második fokozat volt a lovagi pályán s olyanformának tekintett, mint a tudósok társulatában a baccalaureatus, vagy az iparosok céhében a legényi fok. (A fegyvernöki kort az illető körülbelül akkor érte el, amit ma is had kötelezettségi kornak tartanak: a 21-ik év.) (Sok országban – különösen Nyugateurópában a teljes

??

Huszonnegyedik iv. 7+7=14

14

nagykorúság kezdete épen a 21-ik élet-
év.) —

Amikor aztán a fegyverneki kiképzésen is keresztül ment az ifjú, eljutott ahhoz, hogy lovag lehessen. Ez (már bizonyos) ünnepségek között ment végbe, amelyek során a lovagnak ~~bizonyos~~ próbákat is kellett kiállania (annak a bebizonyítására, hogy méltó arra, hogy a lovagi testületbe felfogadtassék).

A lovaggá ütés napja előtt való éjszaka őrt kellett állania valamely sír, vagy templom ajtajánál (tehát olyan helyen, ahol a halottak lelkei járnak; (— mert a templom alá és a körül volt sokás temetkezni.) már pedig ilyen helyen strázsát állani, — az akkoriak szerint, — valóban rendíthetetlen bátorság biztosítéka volt. Ha az illető lovagjelölt az egész éjszakát minden szerencsétlenség és baj nélkül el tudta tölteni, vagyis a nélkül, hogy a hozzájáró szel-

(lennek-kel valami nagyobb konflik-
tusa támadt volna, akkor teljesen meg-
érett az illető arra, hogy lovaggá üs-
sék.)

(A lovaggá ütés ceremóniális szer-
tartáskor volt kötve.) Előzőleg napokon
keresztül böjtölni kellett a jelöltnek, bűne-
it megbánni, vezekelni és imádkozni. Az nap elmentek a templomba misét hallgatni, ennek befejezte után
(pedig a hófehér ruhába öltözött ifjút,
miután harci-öltözetét magára öltötte, – aki ügyességének, mint apród,
bátorságának pedig, mint fegyver-
nök adta tanujelét, – ünnepélyesen
lovaggá ütötték.

Az a lovaggá ütés oly módon tör-
tént, hogy a lovagúr kardjával a je-
lölt vállára ütött (ezzel azonban
együtt járt az a kötelesség is, hogy fo-
gadalmat tegyen a lovagi kötelesség-
ek pontos és hű megtartására.)

(Minél régibbé vált a lovagi intézmény, annálinkább szaporodtak ezek a kötelességek.)

Azokat a kötelességeket, amelyeket a lovagi eskü alkalmával kifejezésre juttott, találóan mondták el a francia lovagok arra a szállóigévé lett mondattal, amelyik azt jelenti magyarul, hogy: lelkemet Istennek, szívemet a nőknek, életemet királyomnak, magamnak csak becsületemet! (Ebben a mondásban körülbelül kifejezésre jutnak mindazok a különféle és komplikált fogadalmak, amiket a lovagnak kellett tennie.)

E fogadalmak ~~pontos~~ betartását nagy túlkapásokba vitték (amivel egészen komikussá tették a lovagi intézményt az által, hogy eltekintve attól, hogy oly feladatokra is vállalkoztak, melyek a vallásnak és Istentetszésére bizonyára nem voltak, nevez-

(tesen a vallás miatti okmélküli vé
rengzésre és a királyok parancsára ké=
szek voltak az alsóbbak elnyomására.

De még komikusabbá tették a la=
vagságot a nők iránti tisztelet és a be=
csület túlzott kultuszával. Mindegyik
lovag szükségképen választott magá
nak egy szív-királynőt és ezen hölgyé=
nek a tiszteletére vitte végbez minden=
nemű hősi tettét. Akkor, amikor a női
nem dicsőítését és megtiszteltetését
tűzte ki maga elé célúl, tulajdonképen
nem tett egyebet, mint sárba tiporta,
le.alázta a női nemet az által, hogy
egyáltalán nem ember módjára
bánt el a nőkkel, hanem őket ember
feletti magasságban képzelve Isten=
ként hódolt nekik. A lovagok részéről
való folytonos elmélyedő magasztalás
és szerelmi ömlengés teljesen megza=
varta a fejét ezeknek a nőknek és a=
helyett hogy tiszteletben, becsülésben)

tartották volna őket, amint azt mai polgári felfogásunk szerint megkívánnjuk, házasságtöréseket és erkölcstelenségek prosványába vezették. Soha annyi erkölcstelen cselekedet a lovagok és a nők részéről nem volt, mint épen a középkori romantikus világában.*)

Épen ilyen túlhajtásait látjuk az egyéni becsület kérdésének. A becsü-

*) Ennek az erkölcsi züllésnek legkatlansabb bizonyítéka, hogy voltak rendszeresítve u. n. szerelmi-törvényszékek, amelyek a szerelmi kérdésekben bíráskodtak. Az a lovag, amely valósággal istenni nőknek hirdette az asszonyt és a mellyel olyan szoros viszonyban és kapcsolatban áll a Szűz Mária-kultusz magasra emelése, a saját korabeli nőket mindenhez inkább tette hasonlókká, csak épen nem Szűz Máriához. Valóban meg döbbentő az ekorbeli nők erkölcsi süllyedése!...

let, első kifejlésében és tisztán való tanítását a lovagságnak úgy módon képzelte megvalósíthatónak, hogy a beavatás a külső ágak tisztán tartásában áll, a belső mivoltával a beavatásnak nem igen törődvén, a nemes célok után való törekvést nem méltányolják.*)

A középkor jogéletében a lovagi intézmény mégis jelentékeny eredményeket tudott előidézni. 1, Előidézte ~~közvetlenül~~ az egyház, az Isten és a vallás szolgálata által az egyház ~~azon~~ nagy hatalmát (amit az előző cikkben láttunk) 2. Segítette előmozdítani a királyi hatalom felemelkedését az által, mert hogy minden egyes lovagnak első sorban kötelessége volt annak a lovagnak a szolgálatába állni, aki őt a lovagi testületbe be

*) Amint az még mai nap is látható a kard-ügyavesztésnél. (L. bővebben I. Jegyzet 37. old.)

fogadta és minnél inkább nagyobb kapcsolat jött létre a lovagi testület és a felsőbb rendhez tartozók között, annál többen léptek be a lovagi testületbe, úgy hogy most már nem a középosztály tagjai tartoznak leginkább a lovagi rendhez, mint előzőleg, hanem főrendek és a fejedelmek; azok tehát, akiknek módukban áll uj lovagokat avatni fel. Legfőképen mindenki a királytól kapja a lovagságot, aminek folytán a király szolgálatjára természetszerűleg kötelezve van. A királyok ennek következtében szívesen osztogatták a lovagi rangokat és örömest gyakorolták a lovaggá ütést. Ez a körülmény pedig nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a királyság oly nagyon megtudott erősödni az elterjedt partikulárizmus dacára.

3, Kedvezőbbé tette a nők helyzetét is a lovagság legfőképen az által, hogy abból

az elnyomott helyzetből, amelyben volt az előtt a barbár korban, kiemelte a nőt és ráforditotta a közép kor figyelmét. (Ennek elvégre bizonyos enkölcsi tanulságát vonja maga után az a tény, hogy a nő szabadulása után, mégis ezen szabadság az enkölcsök nemesképen való jobbulását is előre előkészitette.)

4, Végül pedig a lovagi testület tagjai közt bizonyos összetartozás fejlődött ki (mert hogy akkor tudták, hogy lovag, azt egyaránt, szivesen befogadták maguk közé, mivel tudták, hogy bevületesnek kell lennie. Ennek pedig nagy jelentősége van a nemzetközi érintkezés tekintetében, mert míg addig valami idegen nemzetbeli egyént más országban ellenségképen fogadtak, azóta már a magasrangu idegent szivesen és barátilag veszik be a maguk társaságába).

5, De nemcsak a nemzetközi érintkezés terén bir jelentőséggel a lovagság, hanem ugyanazon ország határán belül is, mert a különböző sorsú emberek közötti bizonyos

Huszonötödik ív.

köttetést létesített, bizonyos összefonnottság jön létre a különböző lovagok között, a lovagi testületnek ez az erőteljes szervezkedése nagy befolyást gyakorolt a többi ek jogának fejlődésére is.

A lovagi intézmény lezaetben az egy, fon ma foglalkozású emberek összeségét jelentette, később pedig teljesen zárt testületté alakult át, mert olyan szabályok állapitottak meg tagjai számára, amelyek segítségével egyrészt elzárta magát a többi embertől, másrészt pedig lehetségessé tette, hogy tagjai számára bizonyos kivételes jogok állapittassanak meg.

A testületi szervezkedés kétség kivül nagy erőt rejt magában és a germán individualizmus mellett, mely az emberek egyénenkénti érvényesülését tűzte ki céljául, egy uj gondolatot képvisel: az emberek tömörülésének és szervezet által való jogok szerzésének a gondolatát. Ez által ugyan létét a lovagság annak az eszmének, amelyen ezen

idetileg hivatva volt járni, mert immáron nem az volt az irányadó, hogy ki alkalmas a lovagi szolgálatra, hanem, hogy ki van olyan kedvező körülmények között, hogy lovaggá lehessen.

6., A testületi szervezkedés által, – bárön-magának az érvényesülését segítette elő, valójában mégis, – az arisztokratikus felfogást juttatta érvényre. A lovagi testület szervezkedése mintájára a többi nép osztályok is tömörülni kezdtek és a testületi szervezkedés útján a maguk számára jogokat igyekeztek biztosítani. Sajátképen ebben áll a lovagi institucionak legnagyobb jog-történeti jelentősége. *)

*) Meg kell jegyeznünk, hogy ezt a fogalmat „lovagi testület, vagy lovag rend" három féle értelemben szokás használni.

Hevezetesen alkották a lovagi testületet első sorban mindazok a férfiak, akik lovagi szolgálatra képeseknek találtatván, lovaggá ütlettek. Ez a legtágabb körű foga-

A lovagok nál magasabb rendűeknek, vagyis az arisztokrácia tagjainak a szervezetében nem olyan módon mentek végbe,

---

(a 195. oldalról)...=lom. Másodsorban jelentette azon szűkebb zárt testületet, mely nagyobb lovagi intézmény keretén belül meghatározott számú lovagból és meghatározott célra bizonyos különleges szabályokat állapított meg a maguk számára, -állott. Ilyenek voltak pl. azok a lovagok, akik különös céljaik kivívásának elleni harcolást tűzték ki, a melyeket később az egyházi vagy templomos lovagrendek. Vagy ilyenek voltak azok a rendek, melyek a király különleges szolgálatára szánták magukat és e végből szervezkedtek. Ilyen speciális lovagrendekkel alapítottak egyes uralkodók is, amelybe való felvétel aztán kitüntetésképen járt, lett légyen az puszta cím is. A harmadik értelme a lovagrendnek az, amely szerint jelenti a lovagság a közjogi rendeknek azon csoportját, amelybe tartoztak azok, kik annyira előkelők, hogy épen csak hogy lovagok lehettek. Tehát akik nem főurak, hanem csak alsóbb rangú hűbéresek, de elég szabadok ahhoz, hogy lovagokká lehessenek.

mint a lovagi testületé. Nem is mehetett ter-
mészetszerűleg a törvényhozás úgy, mint a-
zoknak, mert ezen előkelő familiáknak
az érdekei nem voltak olyan közösek, mint a
tisztviselőkaréé, hanem mindegyik család-
nak meg voltak a saját különleges érdekei,
ennélfogva ezek a főuraik családonként ren-
dezkedtek és családonként állapították meg
az ő speciális családi törvényeiket. Ez az ál-
lapot fejlődött ki Angolországban, de különö-
sen Német földön, ahol egyes főúri családok
valóságos országfejedelmekké lettek. *)

---

*) Hausgesetz = házi törvényeknek mondják
azokat Németországban, amelyeket
egyes német fejedelmek családjuk számára a
családban fennálló rendszabályokat megálla-
pítottak. Ezek a szabályok idővel országos je-
lentőségűekké lettek, mert maguk a családok
is országos jelentőségűekké váltak, amint ez a
Habsburg családnál tapasztalható. A Habsburg
család házi törvényei nemcsak Ausztriában,
de nagymértékben Magyarországon is érvé-

Angliában ezzel kapcsolatosan egészen különleges berendezéseket tapasztalhatunk (Angliában ugyanis meg vannak ezek a családi törvények, csakhogy ezek nemcsupán az arisztokráciának a tagjait érdeklik, hanem érdeklik az egyes lovagi osztályhoz tartozókat is, annak folytán mert, hogy Angliában az arisztokrácia és a lovagság (a tulajdonképeni középosztály) — nem volt ~~egymástól~~ oly erősen elkülönítve (mint a Kontinens többi országaiban) (Aminek a magyarázatát abban a tényben kell keresnünk, hogy Angliában a hűbéri jószág normann rendszerű (nem pedig longobárd), vagyis olyan)

(a 197. oldalról) ...=nyesek, hogy egyebet ne említsünk, mint a Pragmatica Sanctio azon passzusát, amelyszerint a magyar királyi székre csakis törvényes származású röm. kath. vallású ausztriai főhercegnek kell következni, hogy pedig melyik ez a törvényes származású röm. kath. főherceg, azt e családi törvények állapítják meg!)

Angliában a Hübert normann rendben

~~hogy mondog~~ csak egy tagja örökölte a családnak. Ebből most már az a szabály fejlődött ki Angliában, hogy a bárónia = a bárságot a családnak mindig csak egy tagja örökölhette és pedig az, aki az egész földbirtokot osztatlanul örökölte, ez pedig mindig az első szülött ~~volt~~. A később születettek nem kaptak bárói rangot, nem tartoztak az arisztokráciához, ezekről pedig az tartozott gondoskodni, aki a bárságot viselte. Ez a gondoskodás apanage (olv. apanázs) vagy ~~pedig~~ paragium útján történt. Vagy ~~olyanmódon, hogy~~ évdíjat adott nekik, vagy pedig ezen évdíjuk segítségével valamely kereskedői, ~~vagy~~ ipari, vagy pedig esetleg katonai, egyházi ~~pályára~~ állást léptek. Ilyenmódon ismét jelemelkedhettek a legmagasabb egyházi, illetőleg katonai méltóság útján az arisztokráciához. Azonban eredetileg tulajdonképen csak

a középosztályhoz tartoztak.

Viszont azonban annak a lehető sége sincs kizárva, hogy valaki a kö = zéposztályból a bárósságba felemelked hetik. Ment ha a bárónak minden egyenmeketi, a bárósság annak a család tagra száll, aki leg közelebb áll hozzá, tehát a második szülöttnek, illetőleg annak maradékainak (úgy hogy ilyenmódon a bárósság azokra száll, akik apjuk = nek a kommunerek közé tartoztak). A főrendek és középosztálybeliek ily = lyen módon való összeegyülésében rejlik az angol nemzet nagy ereje.

Itt sohasem kerül a középosztály olyan ellentétes viszonyba, mint pl. akár ná lunk is, ahol a nagybirtokii és középosztálybeli nemes nemcsak gazdaságilag, de müveltség, st nemzeti szempontoknak másképen való felfogás a tekintetében is ellentétbe kerülnek egymással. Angol

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

országban ennek az összevegyülésnek az a nagy előnye is meg van, hogy az elnemzetietlenedés sohasem történhetik meg.

Angliában a lovagoron kivül a középosztályhoz tartoznak még a városi polgárok is: az iparosok és kereskedők. Ez a kétféle elem: a grófságok lovagrendü lakossága és a városi polgárok együtt alkotják azt a nagy társadalmi osztályt, amelynek a közös neve Gentry (olv. dzsentri). E gentrynek az érdekei az által, hogy különösen a 13. századtól fogva folytonosan együtt vannak a Parlament-nek nemesi alsóházában, (hozzátehetjük, hogy a városi polgárok nagyobb számmal mint a lovagok) magukat, jogilag és gazdaságilag is összefonvattnak tekintik (vagyis egy nagyon szerencsés fejlődés áll elő Angliában, mert még az arisztokrácia sincs elkülönítve ettől a középosztálytól, hanem folytonosan kontaktusban (érintkezésben) van azzal. Szóval

Angolországban ekkor már a nemzeti társadalom egységessége befejezett tény, pedig nálunk országban még a 17. században sem következik el ez az állapot!

Az alsóbb néposztály.

Minket azonban nem a fő-rendű urak és azoknak családi szervezkedése, hanem sokkal inkább az alsóbb néposztályok szervezete érdekel. Az alsóbb néposztályok közül a testületi szervezkedés folytán főképen a városi elemek jutottak nagyobb jelentőségre. S.i. bennük volt meg a műveltségnek épugy, mint a gazdasági jólétnek a legtöbb kelléke és legmagasabb foka arra, hogy ez a fejlődés és ez által ujjak megszerzése náluk bekövetkezhessék.

A falun (kesergés munkájából) élő parasztság sokkal alacsonyabb fokán állott a műveltségnek és sokkal inkább el volt nyomva gazdaságilag, semhogy

tudatára ébredt volna a testületi szervezkedés nagy jelentőségének.*) Az

Ellenben a városi polgárok között ez a képesség teljes mértékben meg volt, külömösen pedig a keresztes hadjáratok idején. Mert a keresztes háborúknak az a jótékonyuk következménye volt, hogy a városi elemek úgy műveltség, mint gazdasági tekintetben kifejlesztette.

Ezt utóbbit az által, hogy a közlekedési eszközökről ezek a városok gondoskodtak, azután meg bármilyen nehézségek közepette is, de mégis megtudták azt a területet váltani, amely addig más földesúrtól

*) A hűbériséggel, mint földhöz kötött egyéni úrulommal a legélesebb ellentétben a testületi szervezkedés állott, amelybe való tömörülés adott az alsóbb nép elemeknek ellenállási erőt a feudalis földbirtokos urak sokszor kérlelhetetlen önkénye ellen. —

(vagy egyenesen a kiindulótól volt mértékét átlocsátva megmű[illegible]dés végett. Ilyenmódon függetlenítette magát azon földterülethez, amelyen a szántások állottak.) Nagy mértékben előmozdították szervezkedésük (gyakorlati célja-szerű irányuló céljai megvalósítását) a Gildék.

A Gildék független emberek szabad szövetkezései voltak bizonyos társadalmi célra (s ennek folytán) volt ipari-gilde, amelyből lettek a céhek, voltak kereskedelmi gildék, -amikből pedig a Hanzák lettek, akadtak gazdasági, vallási stb. gildék. Ezek tehát olyan testületek voltak, amelyeknek célja az volt, hogy tagjai érdekét, a lehetőség szerint minden irányban kielégítsék (Nem valami meghatározott célú egyesülések voltak ezek.) Tagjaitól teljes odaadást kívánta a gilde törekvése iránt, de viszont tagjait minden életviszonyok között támogatta,

mint hajdan a nemzetség, épen ezért a legnagyobb örömmel csatlakoztak hozzá a városok polgárai.

A gildék fejlődését ~~azonban~~ a Kontinens országaiban általában nézve rosz szemmel nézték, különösen déli Francia- és Olaszországban, ahol nagy az egyházi, mint a világi hatóságok részéről erős üldöztetéseknek voltak kitéve. Azért üldözték őket, mert hogy ugy gondolkoztak, — amint hogy tényleg is ugy volt, — hogy a testületi szervezkedésnek jogok kivívása lesz az eredménye. Annak folytán az ilyen gildékbe való tömörülést tiltották.

Ellenben Angolországban, még északi Németországban a gildékbe való belépés hatósági rendeletre történt és szabályaik nem ritkán királyi megerősítésben is részesültek. Ennek pedig a következő előzményei vannak.

Az angolszászok és a normann lakos-

ság között folytonos egyenetlenkedések voltak (viszályhodások történek ki). A rendőri hatóságok úgy igyekeztek ennek véget vetni, hogy (megparancsolták, miszerint) minden ~~egyes~~ emben tartozik magáért valami jó kezest állítani annak nézve hogy a fennálló szabályokat nem fogja megsérteni (Ez volt a közkezesség) (Természetes, hogy a kezes a teljes vagyonával volt felelős azért az emberért s annak minden cselekedetéért).

(Ez a rendelkezés az uralkodó normann nép érdekeit volt hivatva szolgálni, mert úgy gondolkoztak, hogy azok a szegény angolszászok, akiknek nem volt vagyonuk, kénytelenek lesznek majd a gazdag normannoknak jelkérni az értük való kezesség elvállalására, ami által pedig emezekkel szemben alárendelt helyzetbe jutnának)

(Az angolszászok átláttak a normannok szándékán és nem mentek bele a

kezesség kérésébe, hanem) kieszközölték, hogy a gildék vállalták el értük a ~~a~~ gyontsti felelőséget, (még pedig olyan módon, hogy tízenként vállaltak felelőséget egyenes, tízőjüknek volt annyi vagyonuk, hogy esetleges szabálysértés alkalmával a reájuk rótt pénzbírságokat lefizethették. A hatóság, amikor látta, hogy ily módon is helyes a kezesség vállalása, meg engedték, hogy belépjenek a gildébe; kimondván, hogy az, (t.i. a gilde) vállalni köteles tagjaiért a felelőséget)

Angliában tehát egyenesen hatósági parancsra és intézkedésre alakultak ki a gildék. Ennek az lett a következménye, hogy itt nyiltan szervezkedhetett a gilde, s idővel, a városi jogok fejlesztésénél ujabb, meg ujabb előnyöket tudtak a maguk számára kieszközölni és biztositani.

A kontinens többi országaiban meg ellenkezőleg az által tudott a gilde erős

szervezetűvé válni, mert hogy itt titok-
ban kellett szervezkedniök, úgy, hogy
valóságos titkos társulatok ként szere-
peltek, s mivel folyton rettegniök kellett az
uralkodó hatalomtól, óvatosan ügyeltek
szervezkedésükre, s igen erős, szabályosan
körül írott szervezettel bírtak. (Már pedig
egy ilyen erős szervezettel bíró testület-
nek könnyű volt kezébe ragadni az illető
város közügyeinek az intézését és azok
vezették a város kormányzását, akik
ezen gildének tagjai voltak. A városi
jogok mind nagyobb és nagyobb kiterjesz-
tésével maguk a gildék is igyekeztek bi-
zonyos privilegiumokat szerezni a
maguk részére.)

A gildék privilegium nyerése annak
vezethető vissza, hogy eleinte kézbe vették
a városi adók behajtását, amelyhez
pedig megkívántatott volt a kényszerítő
hatalom megadása, vagyis az igazság
szolgáltatási jog. Ehhez még később a vá-

=sájojogot és egyéb más jövedelmező jogokat csatoltak. A gildék tagjai által befolyást gyakorolnak a magisztratus választásá=ra és az is természetesnek látszik, hogy ez a kormányzást tulajdonképen teljesí=tő gilde a maga vezér-embereit ültette a magisztrátusi méltóságokba (Ilyen mó=don tehát ezek a testületi szervezkedések a lovagi intézmény mintéjára gya=korolták befolyást, mert a politikai jogok=kal újonnan bíró városnak nem kellett új szabály-rendelet készítésével bajlódni, egyszerűen csak átvette a gildének már meglevő és a körülményekhez képest tel=jesen megfelelő szervezetét. Így a gil=dék képezik alapját a nyugateurópai városoknak. (V.ö. I félévi Jegyzet 228. old.)) gill május 30.-

A HŰBÉRI FŐHA=TALOM (SOUVERAI=NITÁS) GYAKORLÁSA

(I. Ha azt a kérdést vizs=gáljuk, hogy a királyság és a lovagság közti viszony, vagy

is a főhatalom állapota mi módon alakult ki ezekben a századokban a Nyugateurópai hűbéres országokban, megint csak a hűbériségre, mint magánjogi intézményre kell kitérni.

Azt a viszonyt, amit a hűbériség a hűbérúr és a hűbéres között létesített, vagy jobban mondva azokat a kötelességeket, amellyel a hűbéres az ő hűbérurának irányában tartozott, ezzel a közép kori szóval jelölték meg, hogy homagium. Ennek az értelme pedig onnan származott, hogy a hűbéresét egyszerűen homo-nak nevezték, mert amikor a hűbéri kötelék létre jött, a hűbéres fedetlen fővel, öv nélkül és térden állva fogadott hűségeskütt az ő hűbérurának és igérte meg, hogy ezentúl az ő „embere" lesz. Tehát ennek az alapján készült a homagium szó, amely tehát azokat a kötelességeket foglalta össze, mellyel a homo tartozott az ő hűbérurának.

E kötelességeket két csoportba foglalták össze (mindegyiket külön szóval jelezve és pedig azt mondták, hogy) a homo az ő hűbérura irányában tartozik auxilium-mal és consilium-mal.

Auxiliummal, vagyis segítséggel abban az értelemben, hogyha a hűbérurnak szüksége van, akkor fegyverrel tartozik rendelkezésére állani bármikor, sőt nemcsak személyesen, hanem fegyveres csapattal is (amennyiben azokat a kötelességeket, melyek a hűbérúri jósághoz hozzátartoztak, quasi szerződéssel állapították meg eset-ről-esetre.)

Azonban az auxilium nemcsak fegyveres segítségben, hanem pénzbeli hozzájárulásban is állott; de itt is ki kell emelni, hogy ezen auxilium alatt sohasem ~~szabad~~ adótermészetű szolgáltatásokra gondolni; vagyis a hűbé-

=nes sohasem tartozott évről-évre vissza térő adóbeli természetű szolgáltatást adni urának, mert az adófizetést a szabadsággal össze egyeztetőnek nem találták; már pedig a hűbéres bár függőségi viszonyba jutott is, a szabadságát mégis megtartotta, noha bizonyos meghatározott esetben tartozott pénzbeli segítséggel járulni a hűbérúr szolgálatára. Ilyen eset állott elő pl. hogy ha a hűbérúr, vagy a fia megházasodik, vagy a fiát lovaggá ütik, vagy a leányát férjhez adja, vagy a házasságából az első fia születik, vagy hogy ha a hűbérúr hadi fogságba esik és a kiváltására pénz mennyiség összeszedése szükségeltetik.

Ezen auxilium mellett köteles volt consilium-mal is szolgálni. A consilium nem puszta tanácsadási kötelességet jelentett, hanem olyan értelemben kell venni a szót, hogy szükség esetén olyankor t. i. amikor a hű=

bérúr (szükségesnek tartja) követelheti hűbéresétől az ő udvarába való megjelenési kötelezettséget (és velük együtt az elő forduló közügyek elintézését is. Így pl. a hűbérúr hatósága alá tartozók ügyében való bíráskodásra fölszólíthatja ezeket a részt vevésre, mert hogy az a szokás fejlődött ki, hogy minden ki felett tulajdonképen a saját rendjéhez tartozók ítélkezzenek. Ebből következett, hogy minél magasabb rangu hűbérúr bírói hatósága alá volt rendelve valaki, annál előkelőbb volt rendi tekintetben is.)

(Ezenkivül kötelesek voltak a hűbéresek a hűbérúr udvarában pusztán az udvar fényének az emelésére is, hívásra bármikor megjelenni. Mindezt a concilium szóval tették.)

Azt a kötelességet pedig, amellyel az alattvaló az ország királya iránt tartozott, (régi néven) fidesnek nevezték. Fidest tartozott szolgálni minden

alattvaló, akár közvetlen, akár pedig nem közvetlen alatt vasallusa volt a királynak.

A fides és a homagium kezdetben és sokideig külön álló fogalmak voltak, később pedig, amint a hűbéri-eszmék áthatották, a tartományi hűbérurak körében mindinkább egyenlővé olvadtak és ha valamelyik hűbérúr egyszersmind uralkodó is volt, úgy hogy alattvalóitól fidest, vagy alattvalóinak egyrészétől homagiumot is követelhetett, akkor azokat a kötelezettségeket a fides et homagium összekapcsolásával jelölték meg, ezzel fejezvén ki a hűbéri tartományokban a teljes alattvalói függést.

A fides és a homagium azokban az országokban, ahol a hűbériség az egységet nem bontotta meg, egyedül a királyt illette meg. Németországban ellenben a hűbériség mindinkább szét-

bontó hatással van az ország egységére és a király mellett mindinkább uj meg uj fejedelemségek keletkeznek, aminek folytán a fides és a homagium, vagyis az alattvalói és hűbéri hűség mind nagyobb számú urakat illet meg. A hűbérúr a maga tartományában törvényhozói hatalommal bírt, de nem korlátlanúl, hanem vazallusa hozzájárulásával.

II. Fogosítva volt u. i. a maga területén szabályokat alkotni, amelyek minden egyes, alája tartozó hűbéresek kötelesztek. Az erre vonatkozó jogszabályok alkotása pedig történt olyan módon, hogy meghivta a tartományúr a maga hűbéreseit az udvarba és ezekkel együtt alkotta meg az egész tartományra kiterjedő szabályt.

A király közvetlen hűbéruri hatósága alatt állók pedig a király kúriájába voltak behivva, s ott megezeknek a meg

hallgatásával hozták a törvényeket. Az akkori területi-szakadozottságnál fogva nem keletkeztek ekorban általá= nos jogszabályok.

Ugyanigy történt a királyi kormány zat. A király a maga hűbéri uri területén az összehívott hűbéresek közül valame= lyiket megbízták azzal, hogy az udvar ban maradva, innen intézzék el a= zon terület kormányzatának a funk= cióit, amivel együtt járt az igazság ki= szolgáltatása is. Minél több ilyen hűbé= rest alkalmaznak a hűbérurak az ud= varban, annál előkelőbb és vagyono= sabb az illető jószág tulajdonos és meg= fordítva.

Ezekben a hűbéri országokban is, nagyából ugyanazokkal a tisztségek= kel találkozunk, mint Nagy Károly ál= lamszervezeténél a királyi udvarban, csakhogy most már nem a királyi ha= talom közjogi felfogásán alapszik ezen

tisztségek viselőinek a megbízatása, hanem tisztán a hűbériség elvén jön létre az ezeknek kiadott meghatalmazás. Ez a nagy tagozódottság jóra nem vezethetett a tekintetben sem, mert mindegyik hűbérúrnak, mint a királynak, révén külön udvartartása. Valóságos királynak kezdték magukat tartani és mindazokat a jogokat, melyeket a király gyakorolt, ők maguk is kezdték rendszeresen gyakorolni.

Ezek a hűbérurak megszerezték, illetőleg el kezdik gyakorolni a bánnyászat, pénzverés, a vámszedés stb. jogát, amely jogok, mint, valamennyien — amint tudjuk, — királyi regalejogok. (Jura regalia. I. I. félévi Jegyzet 348. old.) Mivel pedig a királynak nincsen nagyobb hatalma, mint a bármelyik gazdagabb hűbérúrnak, úgy hogy nem képes megakadályozni ezeket a hűbérurakat abban, hogy ezen királyi jogokat ne gyakorolják.

Ez a szabadosottság lejebbszállásához sem hasonlítható és különösen a gazdasági életre volt érezhető hatással, mert hogy – tudjuk, – a középkorban a pénzt nem azért fogadták el, mert hogy értékes volt, hanem a pénz elfogadhatóságát pusztán arra alapították, mert hogy az illető terület uralkodójának a képe rá volt verve, amiből pedig azt következtették, hogy azon országon kívül a pénz nem ér semmit, mert az ott megjelenő más király képével ellátott pénz volt forgalomban.

Tehát, hogy ha kis területek urai megszerezték azon jogokat, hogy a pénzverését gyakorolhatják, ebből az következik, hogy a nemesfémek kisebb területre szorúl össze a pénz forgalmi és vásárló képessége. Ennélfogva a forgalomnak nagy nehézsége támadt, mert a forgalom jóformán csak egyes városokra szorúlt össze. Mert pedig ha a pénz egyik helyen jó volt, a másik helyen azt nem fogadták el, a vásárnak jónak

iparosoknak és kereskedőknek folyton változniok kellett a pénzeket, beváltani az illető területen használatos pénzzel, s fizetni a pénzváltásért járó több-kevésbé magas díjakat.

Az pedig megint természetes, hogy a kereskedő és iparos ezen veszteséget kénytelen volt a fogyasztó közönségre áthárítani, úgy, hogy a középkori általános drágulás korszaka következett be.

III. De még ez nem vezetett volna általánosságban, hanem ehhez járult még az a körülmény, hogy a hadakozás jogát is kezdik gyakorolni ezek a hűbéruraik, ami egyéb irányú kapcsolatban áll azon régi szokással is, hogy mindegyik törzs a maga igazát szükség szerint fegyverrel is megszerezhette. A régi nemzetségi szervezet korában az efféle magán hadakozások szinte napirenden voltak, mert mindegyik sippe köteles volt tagjainak igazát szolgálni. Most pedig ha valamelyik hűbéruraknak kon-

fiúktusa támad a másikkal, egyszerűen összegyűjti az udvarába az alája tartozó hűbéreseket és azok élén vonúl a másik ellen, ilyenmódon csatározás támad a két hűbérúr között. Itt aztán nem azon fordúl meg a dolog sorja, hogy melyiknek van igaza, hanem, hogy melyik bírja jobban és melyik az erősebb. *)

A középkorban ennek folytán az önkényjog uralma fejlődik ki. Vannak valósággal hivatásszerű verekedők, a féle rablólovag várak tulajdonosai, akiknek az a foglalkozása, hogy hol egyik, hol pedig a másik békésen élő városi polgárra rátörnek.

---

*) Ez a magánharc a hűbéri középkorban a városokat és az önálló területeket is megillette, ahol is a városokat a polgárok, a területeket pedig az illető bármilyen célra is alakult társulatnak az összes fegyverfogható férfi-tagjai is segítették.

Ezeket a visszásságokat az egyházigyekezett tőle telhetőleg enyhíteni. Ennek a célra szolgált a Treuga Dei = Istenbéke intézménye, amely szerint szombat estétől Szerda reggelig nem volt szabad fegyveres harcot indítani. Ennek az intézménynek a szinatok súlyos egyházi büntetések kilátásba helyezésével igyekeztek érvényt szerezni.

Azután ide vonatkozólag felemlíthető az asylum rendszer is, amely abban állott, hogyha valaki menekült, valamelyik magán harc elől és bejutott azoltár elibe, később a templomba, még később a püspök házába, még azután is később a püspök udvarára, vagy a káptalanba, vagy pedig végre általában a püspök jószágára menekülz, az üldözőnek nem volt szabad követniök. Ez azonban megis sok visszaélésre adott alkalmat. Azonban bizonyos, hogy ezen rendszernek mégis meg volt a maga jótékony hatása, hogy a vérengz

=zést és a kegyetlenkedést némiképen, ha nem is megszüntetni, de legalább enyhíteni törekedett.

Azonkívül a magánharcok megakadályozása által a királyság felemelkedésére is tett némi javítást, különösen pedig Franciaországban azáltal, hogy ott fölöp Ágost idejétől fogva állandó szabály volt, hogy 40 napon belül nem volt szabad az egymással ellentétben állóknak egymásnépét fegyverbe szólítani. Tehát nógtönös párbaj által nem intézhették el magukközött az ügyet, mert legalább a kiszavott 40 napig kellett várakozniok, ami alatt pedig minden bizonnyal még a legádázabb harag is elmult, vagy legalább is veszített mérgéből.

Mindezeknél pedig fontosabb az a módja a magánharc korlátozásának, amely magával a lovagiassággal áll kapcsolatban, nevezetesen azon módját a lovagiasnak ismert tiszteletidézte elő. Ezt assecuramen

=tum-nak mevezték és abból állott, hogy ha valaki attól tartott, hogy ellene valamelyik ellenfél magán harcot fog indítani, akkor az illetőnek a hűbérurához fordult, akitől t. i. tartott (hangsúlyozzuk, hogy nem a saját hűbérurához) és megkérte arra, hogy mind őt, mind pedig a támadni óhajtó hűbérest idézze meg az itélőszék elé és szolgáltasson igazságot. Minthogy az illetőnek nem volt hűbéri jellege, valóban mégis alá vetette magát annak a személy hatósága alá azáltal, hogy kikérte bíróul közreműködését. Most az az eset állott elő, hogy ha magáz nem vetette alá a hűbéri ítéletének, akkor szembe került a bíróul kiadó hűbéruraval és ez által is rosszakaróvá tette a sorát, mert a hűtlenség bűnét követte el, az illetőnek a fegyveres hatalmával szemben. Viszont a támadni akaró fél sem tehette, hogy magára dühöngött, mert ezzel a hűbéruraival szemben is hűtlenségbe esett.

Ha valaki ezt a módot választotta a maga menekülésére, akkor biztosíthatta, assecurálhatta magát a támadás ellen.

A viszályoknak ilyen megoldási módja szokottabb volt, mikor, pedig, — mint a francia király is, — mind több és több hűbéresnek válik hűbérurává, akkor, mind többen veszik igénybe a király assecurációját, a királynak a közbelépését a magán harccal szemben, aminek aztán az lesz az eredménye, hogy a király ítélkezik az összes ügyek felett és a magánharcok helyét a királyi hatalom parancsa váltja fel. Így a királyi hatalom emelkedése egyrészről megszüntette a magánharcok iszonyatosságait, de másrészről minnél inkább vonult háttérbe a gyülöletes magán-harc, annálinkább erősödött a királyság; — tehát bizonyos mértékig circulus vitiosus jelensége körül kezett be és állott elő.

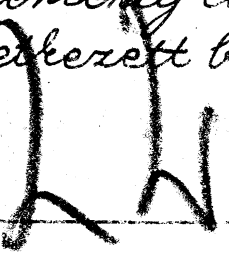

AZ ORSZÁGOS TÖRVÉNYHOZÁS ÉS KORMÁNYZAT ALAKULÁSA.

Akörül hogy a királyság egészen hűbéres színezetűvé alakult át, amint ez a királyság volt berendezve, épugy volt berendezve egy-egy nagyobb hűbérúr udvara is; respektíve, jobban mondva, a hűbérurak udvarának a berendezése hasonlított a királyéhoz. Nem vitatkozunk itt a felett, hogy melyik szolgált a másiknak alapjául, hanem csak azt a tényt kívánjuk leszögezni, hogy a királyi kormányzat, meg az egyszerű hűbérurak udvarának a berendezése egyforma volt.

A király épugy, mint a hűbérúr a maga udvarába összegyűjtötte a hűbéreseket és ezekkel együtt alkotta a királyi Kuriát, ahol az ügyek intézését látták el.

Az országos törvénykezésben ez időben azok vettek részt, kik az állami élet tényezői voltak. A 10-11. században az országgyűlés tulajdonképen azokból a világi és

egyházi főurakból állott, akik az állam területén lévő birtokokat kizárólag képviselték. A 12. században már a köznemesek és a lovagok is megjelennek, mint a fegyveres erő képviselői. Ezekhez járultak a 13. században a városok is.

A királyi Curia meghallgatásával adta ki a király a maga ordonnances-eit (kb. ordonánszait). A királyi hatalom nemcsak, hogy felemelkedik a sajátos magánjogi mivoltában, hanem teljesen abszolút királysággá lesz és mennélinkább erősödik a király hatalma, annál kisebb szerepet játszik a kir. Curia.

Ez a királyi Curia volt hivatva arra, hogy az országos kormányzatot irányítsa, innen a soraiból kerültek ki a legfőbb kormányzati tisztviselők.

Ezen az állapoton azonban azokban az országokban, ahol a nemzet befolyását tudott szerezni az országos ügyek in-

=tézésére, vagyis ahol a nép kedvezőbb politikai helyzetbe jutott a királyával szemben, – mint tipikusan Franciaországban, – jelentékeny változások állottak elő, mert minélinkább nagyobb mértékben szereznek a nemzet tagjai a maguk számára jogokat, annálinkább ragaszkodtak a közügyek intézésének befolyásához is. Így látjuk ezt első sorban Angliában, ahol, – mint említettük, – mája a 13. századtól fogva kialakult az országos törvényhozás: az angol parlament. Az

Ezen angol parlament (előzményeként) szintén a királyi tanács szolgált, (mint a nyugateurópai országok mindegyikében) Angliában két ilyen királyi tanács létezett. A kisebb királyi tanács volt az egyik, amely a királyi főtisztviselők körül állott (a másik pedig a nagyobb királyi tanács, amit az említett 13. századtól fogva nevezzük parlament-nek, amelyhez

nemcsak a király főtisztviselői voltak meghíva, de ide voltak meghíva azok a bárók is, kik a királynak közvetlen hűbéresei voltak (habár országos tisztségeket talán nem is viseltek). Ezek nagyobb királyi tanács vagadta kezébe a közügyek feletti határozás jogát mind nagyobb mértékben. Míg a kisebb tanács idővel nem lett más, mint a nagyobb tanács által meghozott határozatok végrehajtója. Vagyis a tulajdonképeni kormányzást a kisebb tanács teljesíti, ellenben a törvények és szabályok megalkotását pedig a nagyobb királyi tanács végzi.

A parlament főképen a magna charta kiadása óta (1215. június 15.) veszi kezébe leginkább az országos ügyek intézését és szorítja szorosabb korlátok közé a királyi hatalmat.

Ugyancsak a 13. században bekövetkezik az is, hogy a közrendek tagjai meghívást kapnak a parlament üléseire, ez

az 1265. január 28-iki forradalmi tény folytán keletkezett be, amikor is Montfort Simon, a felkelők vezére meghívja a közrendeket az urak parlamentjébe oly módon, hogy mindegyik grófság és város 2-2 követet küldjön, a grófságok a lovagi rendhez tartozó birtokosok közül, a városok pedig a polgárok sorából. (Noha ez csak kivételes eset volt, mégis másszor is úgy szokták emlegetni, a közrendeket, mint az angol parlament súlypontját.)

(Csak jóval később, 30 esztendő múlva állandónál az a közjogi szokás, hogy a közrendek tagjai állandóan meghivást nyernek a parlament ülésébe, – ami 1295-ben történt meg.) Azonban (ekkor is) jó ideig csak úgy szerepelnek, mint hallgatók csupán és tulajdonképen a parlament által meghozott határozatoknak (mert ott vannak a nélkül, hogy a határozatok hozatalában – te-

= vékony részük volna. Hogy pedig a parlament súlypontja, éppen ide a körrendeket képviselő alsóházra helyező = dik át idővel, annak a következő története van.) De hübéris

(A 13. századtól fogva elmerik Angliában azt, hogy a körrendek hozzájárulása nélkül a hübéri jószágon való rejtet megadóztatni nem lehet. Régebben csak a bárók hozzájárulását kívánták meg, ahhoz, hogy adókat vessenek ki) a lovagi rendnek tartozó ezt magukra nézve előnyösnek találták és a magna charta kiadása idején biztosítani tudták azt, hogy csak akkor lehessen pénzsegélyt követelni, ha beleegyezésüket megadják. Most már a helyzet a következőképen alakult: a lovagi meg a városi rendnek a követei a parlamentben nem vettek részt kezdetben a határozatok hozatalában, annak, —

mint mindenki, — jogosítva voltak arra, hogy kérelmüket, kívánságukat a határozat korlatába illetékes urak elé tegyék. Ők tehát elmondták a maguk kívánságait, ennek a tulajdonképeni parlamentnek: az urak tanácskoztak és megh hozták a maguk határozatukat, (sokszor teljesítették a kívánságukat, sokszor meg nem).

Ha az urak nem teljesítették a körrendeknek sokszor nagyon is jogtalan kívánságait (az a közrendek körében természetszerüleg elégedetlenséget keltett. És akkoriban rájöttek arra, hogy ezen nem teljesítés ellenében is módjukban áll határozni és ők is összeültek külön, megállapodni arra nézve, hogy mi történjék akkor, ha az urak az ő kívánságaikat nem teljesítik. Ami erre nézve a legmegfelelőbb módul kínálkozott, az volt, hogy az urakat)

kívánságaik teljesítésére kényszerítsék, miszerint megtagadták tőlök a pairs pénzfizetést, vagyis az adók megajánlását beszüntették.

Első sorban tehát a költségvetés-nek, a budget (olv. budzsé) megszavazásának a jogát szerezte meg az angol alsóház. Ebből önként következett (hogy ha egyszer ő tőlük függött az adó megajánlása, vagy megtagadása, akkor szükség képen ők maguk vívták ki fokról-fokra azt a jogot) hogy az általuk megajánlott adók micsoda célra fordíttassanak.

Vagyis, hogy követelhetnek számadást az általuk megajánlott adókról. Ebből meg, hogyha a számadást be követelhetik, következik az is, hogy esetleg nem fogadják el a bemutatott elszámolást és a számadót meg is büntethetik. (Ez pedig már nemcsak a királynak és a királyi kincstárnak kellemetlen, hanem kellemetlen a kisebb tanács azon tagjaira nézve, kik a)

számadás készítésére kötelezve voltak.

Ilyenformán tehát módjukban állott az alsóház tagjainak, hogy a kormányzatot kényszerítsék bizonyos irányú tevékenységre és tartsák vissza bizonyos, nekik nem tetsző cselekedetektől. Azonban maguk is belátják, hogy ezen jogukkal csak fontosabb esetekben lehet élniök, mert az adók befizetésének megtagadásával nemcsak a királynak, hanem esetleg s maguknak is kellemetlenséget okozhatnak, mivel az adók részben az ő jólétük előmozdítására is szolgálnak. Esetleg helyesek ugyan a számadások, de célszerűnek mutatkozik bizonyos célok érdekében a számadás alól való felmentés megtagadása. Megkellett tehát állapítani, hogy milyen körülmények között lehet ezt az eljárást alkalmazni, vagy pedig mellőzni. Ez pedig arra vezetett, hogy az alsóház tagjai rendszeres tanácskozásokat folytattak.

Tehát egyáltalán nem úgy történik az alsóház különválása, mintha egyszerre

el határozzák, hogy ezentúl a bárók jogját alkotni az egyik házat, a lovagok és a városi polgárok, – akik ujabban, mint követek jelennek meg – alkotják a másik házat. Ugy, hogy előbb csak az urnak, a bárók határoznak, a köznemeshez tartozók pedig csak kívánságaikat terjesztik elő. Majd önállóan kezdenek szerepelni és választanak maguknak külön elnököket, s külön folytatják tanácskozásaikat, aminek folytán a másik ház tagjai is ugyanezt cselekszik. Az alsóház üléseinek határozatairól az elnökség utján értesitik az urnak házát.

Ha pedig a két határozat hozatal között nincs egyetértés, akkor kénytelen a két ház egymással alkudozni. És mivel a legfontosabb jogot: az adók megajánlása és a kötelmek felett való ítélő helyezése az alsóház kezében volt letéve, (annak folytán természetes, hogy a parlament súlypontja ide megy át. Többé nem, mint óhajtásukat, kívánságukat fejezik ki, hanem kemény határozatokat hoz-

=nak, amit akarva, nem akarva kénytelen a felsőház elfogadni, sőt sokszor maga a király is kénytelen segitségére menni az alsó ház akarata diadalmaskodásának, azáltal, hogy – ha nem jön megegyezés létre a két ház között – a király megteszi (azelőtt nem voltak pair-ek, hogy ilyen módon) a felsőház tagjai között annak az irányzatnak biztositsa a többséget, mely az alsóházban többséggel bir, (most hogy az alsóházra nem áll jogában a királynak befolyást gyakorolni; a felsőházra pedig annyiban, hogy ujabb pair-ek kinevezése által a határozathozatalra jogositottak létszámát növeli.)

(A többi országokban az országos törvényhozás szervei gyanánt ujabb alakulat még most nem jelentkezett. Igaz ugyan, hogy Francia-, meg Spanyolországban is fejlődnek ki országgyüléseket (még pedig rendi országgyüléseket) csakhogy később, (mindakét országban, főképen a 14. szá=

szabályszerű játszanak az országgyűlések, mint a törvényhozás faktorai kiváló szerepet. *)

Németföldön meg azt lehet mondani, hogy az országgyűlések jelentősége teljesen összezsugorodik, és pedig minél tovább haladunk a fejlődésben, annál inkább. Németországban a hűbériség, – amint hiszik – szétszakította az országot önálló uralmakra, és a törvényhozás még a kormányzat nem a központosítás, hanem a folyvást növekvő szaladozottság felé haladnak. Voltak ugyan birodalmi gyűlések, amiket rendi alapon fejlődtek ki, csak hogy ezeket nagy ritkán hívták össze, s emellett csak a háború és a béke ügyében hoztak határozatokat (mert még a király választásának a joga is kicsett ezen birodalmi gyűlés kezéből és csak a választó fejedelmek jogául maradt az fenn).

*) Megjegyezhetjük – póllásul, – hogy az angol alsóházat (lásd előbb) house of commons (olv. hauz af kon) néven nevezték.

Hanem helyett jelentőséggel bírnak Németországban azok a különböző tartományi gyűlések (Landtage), melyek az egyes fejedelemségek területén alakúlnak ki. Csakhogy az a sajátságos állapot álló e németországi tartományokban, épen azon magánjogias felfogás következtében, amely Németországban hosszú időn keresztül uralkodott, hogy otta fejedelmek és a tartományi rendek egymással ellentétes érdekek képviselőinek tekintették, oly módon, hogy a különböző rendek egymással szövetkezve kölcsönös megegyezéssel igyekeztek kicsikarni a fejedelemtől mind több és több jogot. Ennek az ellentétnek a magyarázatát abban találjuk meg, hogy a fejedelem, mint patrimoniumot tekintette az egész tartományt. Míg a tartomány lakossága és különösen a jogi képességgel bíró rendekhez tartozó lakosság arra törekedett, hogy a maga számára minél nagyobb jogot szerezzen meg. Ez alapon fejlődött ki az a nagy ellentét, mely a fejedelem és a tar-

tományi rendek között fennállott. Úgy, hogy amikor ezek a Landtagok = tartományi gyülés= set nagyobb jelentőségre emelkedtek, akkor sem tekintettek valóságos országgyülésnek, mert itt csak egymással magánjogi érdekellentét= ben állóknak a civakodásáról lehetett szó. Sőt a tartományi rendek között is további ellen= tétek állanak fenn. A főurak, főpapok, a lova= gok és a városi polgárok rendje, akik mindnyá= jan többé-kevésbé befolyást szeretnek maguk= nak az ország Landtagok gyülésein, s egymás kö zött a legnagyobb diszharmóniában élnek és általánosan kötelező szabályul csakis azt fogadják el, amihez mindegyik rend hoz zájárult.

Ez t.i. a divide et impera féle szabály alapján kifejlődött tétel volt. A fejedelmek u. i. észrevették, hogy ha a tartományi gyülések egymással összefognak és közösen küzdenek a fejedelmi hatalmat meggyöngítik. Ér nek folytán a fejedelmek arra törekedtek, hogy a különböző tartománygyülésen jogaik

bíró rendekez egymással ellentétbe helyezkék, ami sikerült is. A különböző gazdasági érdekeknek egymással ellentétes volta más akkoriban is fennállván, sikerülz ezen az uton megállapitani azt a szabályt, hogy a tartományi rendek határozatait csak akkor lehet tekinteni jogerősnek, amelyhez mindegyik hozzájárúlz. Ilyen jogszabályt pedig nagyon ritkán lehetett hozni. Mást pedig ha ilyen megegyezés létre nem jöhetett, abban az esetben a fejedelemnek kellett rendelkezni. Láthatjuk tehát, hogy ez a körülmény a fejedelmi hatalom emelésére rendkivül jótékony hatással volt.

Az országos kormányzat fejlődése tekintetében az államoknak két típusa azonlitésre méltó. Az egyik Angolországban a decentralizáció, az önkormányzat; a másik Franciaországban, ahol az abszolutisztikus királyságnak megfelelő centralizáció, központias kormányzat fejlődött ki. —

Az angol

~~A~~ A királyok az egyes ~~g~~ aukélére grófokat állítottak, akik ott a kormányzatot teljesítették. Angliában ezeket a királyi tisztviselőket earl (olv. örl)-ekrek neveztek, akik ugyan kisebb mértékben vettek valóságos szerepet az illető grófság kormányzatában, sinkább csak címzetes méltósággá fejlődtek, hanem ehelyett az angol arisztokráciának a legelőkelőbb elemei voltak. Tehát a tulajdonképeni kormányzat ellátása a grófok helyettesére szállt át, akiket sheriffek-nek hívtak.

Ez a sheriff volt a valóságos kormányzója a grófságnak, akit a király neveretett ki, és rendig, mint primitiv viszonyok között szokott történni, az összes ügyek intézésének az élén állott. Nevezetesen ő volt nemcsak a közigazgatás vezetője, hanem a pénzügyek intézője és a hadügyek élén is ő állott: az ő vezénlete alatt mentek a háborúba a grófság harcosai; ő szedte be a szükséges adókat és szolgáltatta be a király kincstárába.

Kéz körülmény az, amely sajátságosan fejlő-
dött az angol grófságban és amiből következett,
hogy ez angol grófságok önkormányzatilag jelle-
güek lettek. Az egyik az, hogy a sheriffek nem
tértak meg maguk helyett állandó helyettese-
kez az ügyek intézésére, mert ők maguk nem
rendelkeztek a grófság felett úgy, ahogy a
tulajdonképeni gróf rendelkezett az ügyek in-
tézésében Németh, vagy Franciaföldön, ott
amint láttuk, vagy úgy, hogy a grófság terü-
letét osztották kisebb darabokra, és élére állat-
tak a vicecomesek, vagy pedig az egész gróf-
ság területére állítottak kettőt, vagy több vice-
comest. Angliában tehát ez nem következett
be, mert a sheriff maga is helyettes volt, mi-
vel a tulajdonképeni királyi főlictviselő a
gróf, az earl lett volna.

A sheriff idő[illegible]nként maga mellé
vett a grófság lovagi lakosaiga közül egye-
seket az ügyek intézése végett, hol az egyiket,
hol a másikat, ahhoz képest, hogy hol ez, hol
meg az a lovag uri mutatkozott hajlandónak

vagy mutatta ki enne, vagy amra való képes-
séget. Így választott a sheriff maga mellé
a. n. békebirákat (akiket a rájuk bízott terü-
leten a peres ügyek intézését vállalták el.
A törvényrendőrök, lácadókat, vagy békebon-
tókat üldöztetni, elfogatni és fenyíteni volt kö-
telességük, de tulajdonképeni büntető hatósá-
got csak az évnegyedenkénti tartott esküdt
székek közbenjárásával gyakorolhattak.)

Az adók kivetése végett összehívta a she-
riff a grófság lakosságát, (hogy azokkal együtt
tanácskozzék meg, mi módon lehet azokat behaj-
tani és ezeknek a segítségét is igénybe vette az
adók behajtásának foganatosítása körül.) (E
mellett a szorosabb értelemben vett admi-
nisztrációnális teendők elvégzése is az ő vál-
lára nehezedett, amiben egyik-másik borough
rendű lakos segédkezett neki.) A rokkiai a-
dott parancsokat tovább adta egyes borough-
oknak, hogy azoknak a maguk bíróikon és terüle-
tén hajtsák azokat végre. Ennek annyival is
inkább szükség volt, mert Angliában sehol

nagy kiterjedésü földbirtokok urai a she=
riff hatósága alatt, kik a maguk földterü=
letén sokkal könnyebben hajthatták vég=
re ezeket a feladatokat, mintha a sheriff
teljesitette volna azokat az egész grófságra
vonatkozólag.

Másik különlegesség pedig, mely az an=
gol grófságban fejlödött, szemben a francia és
a német gau fejlödésével, amely az önkor=
mányzat kialakulása tekintetében nem=
kivüli fontossággal bir, és pedig az a körülmény,
hogy az angol bárók birtokai nem képezték o=
lyan önmagukban egészet, mint a német, vagy
a francia urak jószágai, hanem szétszórva
fekvének különböző grófságok területein.
Ennek folytán nem lehetett ezek a bárók olyan
immunitásokra szert tenni, mint a francia
vagy a német bárók, akik is kiejtvén ezeket az u=
rak kezéből maguknak eximálni a gróf ha=
hatósága alól (és az ügyek intézésében éppen
olyan szerepet játszottak, mint maguk a
kormányzó körzetek: a grófok) Angliában ez

nem lehetett, mert röszor 3-4 grófság területén is voltak jószágai (és nem lehetett e területeket egy kormányzati egésszé tenni, ha nem mindegyik kisebb darabja a nagy földbirtoknak annak a grófságnak a jurisdictiója alá rendeltetett, amely kerülethez az földdarabja tartozott, s természetes, hogy ily esetben a sheriff hatásköre a bárónak a földbirtokára is kiterjedt).

(Mindehhez pedig itten nem magukat a grófok, akik csak előkelő urak voltak, — vették a kormányzást, hanem a sheriff az, a ki magát a bárónál előkelőbbnek nem hitte, vagy ha tartotta volna is, a bárók ugy sem lették volna hajlandók azt elismerni. A sheriffet pedig az előkelőbbek lenézték és semmi esetre sem bírt annyi respectust magának felköltetni, mint amilyennel az earl bírt. És ahelyett, hogy a grófság élén álló sheriff behódolna a bárónak, akár pedig magát eximálná a grófság élén álló főtisztviselő hatósága alól, bekövetkezik az az állapot,

hogy az előkelő bárók ún. a sheriffet, mint a
kir. hatalom funkcionáriusát fogja fel és
mint ilyennek a hatalmát elismerni a területén,
de magánjogilag teljes függetlenségben ma-
rad vele szemben. A sheriffnek, mint kir.
funkcionáriusnak segítségére megy és kezé-
re jár, hogy ezzel is kimutassa a maga hatal-
mát vele szemben. Lassanként az a hely-
zet következik be, hogy nemcsak a bárók
bírók, hanem a lovagok is hasonló módon
igyekeznek eljárni, ők is részt akarnak ven-
ni a közügyek intézésében és ilyen módon
fejlődik ki az az állapot Angliában, hogy a
sheriff mellett az összes szabad birtokosok urai
egyaránt részesei válnak a kormány-
zatnak, amely kormányzat alatt pedig
nemcsak az administrációt, hanem az
igazságszolgáltatást, a pénz- és hadügyek
feletti gondoskodást is kell érteni. Úgy, hogy a
sheriff inkább csak vezetője a kerületnek,
de legkevésbé sem az ő kezében van most
más, az egész kormányzat, mert azt vele

együtt végzik az összes szabad birtokosok=
ok. A szabadság és a grófság kormány=
zatában való részesedés szinte összeforrott
dolog Angliában.

Vagyis nemcsak a törvényhozás telje=
tében fejlődik a szabadság irányában
Anglia, hanem a kormányzat is a nem=
zet tagjai kezében van, amint hogy a
parlamentben is – tudjuk, – a túlnily a
nemzetet képviselő grófságok és városok kü=
veteit magába foglaló alsóházra megy
át. Annak, hogy ilyen módon az alsóház
hozza tulajdonképen a határozatokat és
hogy ez van jogosítva az adó megajánlásá=
ra, vagy megtagadására, a számadások
elfogadására, vagy visszautasítására, –
meg van az a következménye az országos
központi kormányzat tekintetében is, hogy
azon királyi kisebb tanács, mely az ország
központi ügyeinek intézését vezeti, ez a kirá=
lyi kistanács teljesen a parlamenttől való füg=
gőre. Nem a király tetszésétől függ, hogy kik

hívjon meg, hanem a parlamenttől. Nem fogadja el a számadást és azon az alapon vádat emel a hibás kezelés miatt azon tanácstagok ellen, kik az elmúlt időszakban szolgálták a királyt az ő tanácsában. Az pedig, hogy mikor a király ilyenmódon eljárni a parlamentet ezekkel szemben, az mindig a követők többségének az elhatározásától függ. Vagyis ime a helyzet Angliában az, hogy tulajdonképpen a grófságokból és a városokból, vagyis a néptől indulki az országos törvényhozás, az állami akarat kijejezése. A nép alatt mindig csak a rendi jogokkal bíró egyéneket kell érteni. Ezek a követek hozzák a határozatokat és ezek útján történik annak megállapítása, hogy kik legyenek a király tanácsának a tagjai. Tehát a kormányzat központi irányítását a grófságok és a városok követeinek a többsége szabja meg.

~~Részint, hogy oly módon történik a~~ Valamennyi grófság és városok követei tö-

sége által irányított központi igazgatásnak a vidéken való foganatosítása, az illető grófság vagy város népének többségétől függ. (Mert a vidéki kormányzatot a rendi jogokkal bíró egyének részvevően döntik el, hogy az adott esetben mi módon járjanak el.)

(Vagyis, amint a néptől ered a követek megbízatása, akik által történik a törvényhozás; úgy a törvényt foganatosítása is ez által megy végbe. Amiből nyilvánvaló dolog, hogy itt nem a magyaroknak, — a főpapok: akiknek különben nagy tiszteletjutott osztályrészül, és nem a király: akit megrendkivüli jénnyel vesznek körül, — gyakorlói a hatalomnak, hanem a grófság és a városok lakossága. *)

(*) Megjegyzendő és erősen hangsúlyozandó, hogy nem az egész város lakossága, hanem a városnak csak rendi jogokkal bíró tagjának van jogosultsága beleszólani a

Franciaországban másféleképen történik az országos kormányzat alakulása, mint Angolországban. Itt meginkább arról van szó, hogy a hűbériség elnyomulásával a

(a 248. oldalon) ... kormányzat kérdésébe, mely azonban, mikor a választójog általánossá van téve Angliában, ez a joga minden egyes lakosnak meg van.

Az angol népet a merev konzervativizmus, a régi alkotmányhoz és jogszabályokhoz való szivós ragaszkodás jellemzi. Ezen azonban nincs mit csudálkozni, mert a jóhoz való ragaszkodás magától értetődik. Olyan csodálatosan jól és más országot annyi száz esztendővel megelőzve fejlődött ki a szabadság intézménye Angolországban, hogy teljesen érthető az az eljárás, melyet ezen intézmények fenntartása érdekében tesznek. A konzervativizmus magában véve sohasem jó és sohasem rossz. Akkor jó a konzervativizmus, ha jóhoz ragaszkodik és rossz a konzervativizmus, ha rosszhoz ragaszkodik. Minden olyan országban, ahol a jogi fejlődés nem olyan jól

kormányzat központosításának a kifejlődése és pedig tudjuk, hogy itt az egyes grófságok valóságos kisebb hűbéri tartományai alakultak ki és pedig elég korán a IX. század végére, hihetetlen gyorsasággal következvén be a partikularizmus. Mind egyik gróf, meg alig gróf egy-egy kis fejedelem mellett, olyan módon rendezvén be udvarát, mint a királyé volt. Most mármint az ilyen kis országocskák, amelyeknek a száma nagy volt, külön kormányzati egységek és ahol a király csak azon felülnek volt az ura, mely az ő családi jószágát képezte, mindegyik ilyen kis hűbérúr a maga udvartartásával kormányozta a maga kis tartományocskáját.

Azonban VI. Lajos királytól kezdve ez az állapot megváltozik; ezentúl a király kíséreli meg ezeket a kis hűbéri tartományokat, különösen Fülöp Ágostnak a bouvinesi ütközetben nyert diadala, meg a szentté avatott IX. Lajos uralkodása

nagy fontosságú ebben a tekintetben. Ilyen módon az az állapot állott elő, hogy a király maroknyi kis hűbéri tartományt megnő-dítja, de nem olyan módon, csatolja a maga birtokához, hogy az egész terület a francia király birtoka legyen, hanem tartományát tartományra a maga egyéni, patrimoniális uralma alá hajtja és az addig kifejlődött hűbéri beosztású kormányzatot is megtartja azon különbség gel, hogy az egész területnek most mányá lévén az uralá, ő nevezte ki azon udvari tisztviselőket, akik ott ellássák a központi funkciókat, az előtt pedig maga a hűbérur nevezte ki. Vagyis az egész országos kormányzat egy kézből, a király kezéből

(a 249 oldalról) ... és szabályosan történt, mint Angliában. Már pedig sehol sem történt olyan jól, mint itt. Nem a konzervativizmus, hanem a haladás a célszerű és a hasznavá-hozás simán nem történhetik meg, mint a felforgató radikálizmus eszközeit kell alkalmazni.

indúl ki és az egész országra szinlén a király rendeli ki a kormányzati tisztviselőket. A legtelejesebb centralizáció, központosítás jön létre, a hol a lakosságnak semmiféle befolyása sincsen a kormányzati ügyek intézésére.

A kormányzat tehát Franciaországban (a kormányzat) homlokegyenest ellenkezőleg fejlődött, mint Angliában (Angliában u. i. a nemzet jogokat szerez, nemcsak a törvényhozás, de a kormányzat terén is), Franciaországban (pedig, aminthogy a törvényhozás terén nincs semmi joga, mert) királyi ordonnances-ekut ján alkotattal a törvények (úgy, hogy nincs beleszólása az országos központi kormányzat tekintetében sem, nem lévén semmiféle országgyülés).

A (különböző) tartományi kormányzatban sincs semmiféle befolyása a nemzetnek, mert ezek is felülről nyerik a maguk megbízatásait. A király nevezi ki a főtisztviselőket, akik viszont az alsóbb funkciók végzésére hivatott tisztviselők kinevezéséről gondos-

= kadnak, de minden kinevezés legvégsőképen magától a királytól ered. Ez által az a sajátságos felfogás kezdett lábra kapni, hogy az országos kormányzatban való részesedés, az országos hivatalok viselése, az előkelőség jelei; mári pedig egy abszolutisztikus monarchiában a királlyal való összeköttetés mindig az előkelőség látszatát adja meg. *)

Sajátságos fejlődést mutat evvel nem

*) Ez időben a francia tisztviselők épugy a királlyal összetartozandónak tekintették magukat, mint manapság a hadsereg tagjai, és bizonyos nimbusz övezte őket. Maguk a királyok is ezen főhivatali állásokba nem az arra érdemes és méltó, hanem az udvari szempontjából megfelelő embereket igyekeztek kiválogatni és ez magyarázza meg azt, hogy Franciaországban ezen központi kormányzattal kapcsolatban a „hivatali nemesség" fejlődött ki, akik, mint országos hivatalok viselői, az országelőkelő emberek közé számíttattak. —

=ben egy szláv ország: Lengyelország, amit a királyi hatalom annak következtében, mivel az uralkodóház folytonosan változtatja és mindig köztársasági célok lobogjanak a nemesek előtt, – meggyöngül. Azonban olyan intézményeket, melyek az alkotmányt megvédhetik, nincsenek ebben az országban, mivel ez ország nem a természet rendje szerint fejlődött. Itt u. i. a vidéki kormányzatban semmiféle autonómia nincs, mert legyen centralizáció áll fenn a kormányzat tekintetében és ezen kormányzat nincs semmi összeköttetésben azzal a nagy látszólagos szabadsággal, melylyel az országgyűlés megáldatik. *)

(L. bővebben a következő két egyikében.)

*) Azon a problémán, hogy vajon a vidéki testületek autonómia, vagy pedig a központi centralizáció a hasznosabb, – nemcsak a politikában, de a tudományban is vitatkoztak sokszor, még Magyarországon is. Azonban az 1848iki reformokban nagy része volt a centralisták

A KÖZÉPKORI VÁROSOK ALKOTMÁNYTÖRTÉNETI JELENTŐSÉGE.

Végezetül a hűbériség intézményével kapcsolatban, ki kell térni azon szerepismertetésére, amit a városok játszottak a középkori alkotmányos élet fejlődése tekintetében. Az I. félévi jegyzetben a 297–302 old. tétetett említés arról, hogy a testületi szervezkedésnek a városi élet fejlődése tekintetében milyen nagy szerepe volt. A városi élet fejlődése tekintetében a legnagyobb szerepet a gildék vitték, erről azonban mány tudunk. Most azt fejtjük ki, hogy a kifejlődött városi szervezet mennyiben gyakorolt befolyást az országos alkotmány fejlődésére. Előre is jelezhetjük, hogy ez a be-

(a 254 oldalról)... pártjának, kik a vidéki autonomia megszüntetése révén a parlamentárizmust akarják beállítani. Habár a parlamentárizmus és a vidéki autonómia egymást nemcsak, hogy ki nem zárják, – de sőt, egymással jószerint összefonott intézmények.

a közeljövő városi alkotmány fejlődésére

jelentőséggel

folyás igen nagy volt.

A nyugateurópai országokban általában az országos intézményeken át hatja a hűbériség és csak kivételképen, – nevezetesen Angliában tapasztaljuk, – hogy a városi szellem tartja fenn a közintézményeken és ennek megfelelőleg a nemzet tagjainak továbbra is befolyása marad az országos közügyek intézésére. Azonban a többi országokban is fejlődik alkotmányos élet épen ezeknek a városi szervezeteknek a mintájára, amelyek egébiránt Anglia tovább fejlődésére is befolyást gyakoroltak. T. i. a városi szervezetből fejlődött ki a modern állami élet demokratikus szervezetének alapeszméje, s a polgár fogalma a városokból fejlődik

A többi országos szervezetnél mindenütt a hűbéri hovátartozandóság volt az irányadó, még Angliában is. A városokban azonban meglehetős demokrácia uralkodott. Bár a mi szemünkkel nézve egészen

aristokratikus szervezetűeknek látszanak, azonban a középkori sötét viszonyokhoz mérten (tulajdonképen ezek) a városi polgárok képviseletét a demokráciáz. Aristokratikus intézmények voltak, mert, mint Rómában, ugy ezekben a részben római mintára szervezett középkori municipiumokban megtaláljuk azokat a rendi különbségeket, amelyek a polgárok között is rendi különbséget hoznak létre.

Ugy különösen látjuk, hogy a község előljáróságának tagjai sorába csakolyanokat lehet beválasztani, akik arra képesek ~~és akik~~ elismert családoknak a sarjai. A városi előljáróságok nem a város egész lakossága választja, hanem csak a tanácsbeliek (-kiknek a száma meghatározott.) Ennek folytán tehát csak szük körben vannak feljogositva a városi polgárok (az ő szempontjukból) körjogi jogositványok gyakorlására. Rendszerint a nagyobb tanács, — melynek a száma 100-200 között

változik, – választja a kisebb tanácsot és a magistratust, s mellett önmagát is kiegészítheti. Más ez is mutatja a városok aristokratikus szervezetét, de még inkább az a körülmény, hogy amikor a nagy tanács magát kiegészíti, nem minden kit vehet fel sorába, hanem csak azon családok tagjait, kik erre magukat jogosítva érzik (Mint ahogy Velencében (Velence), a hol csakis az aranykönyvbe bejegyzetteket, – akik mint városi nemesség (patriciátus) szerepeltek, – lehetett beválasztani a tanács tagjai közé).

Itt nincs polgár és polgár között olyan (mérhetetlen) különbség, mint a hűbéres és a hűbéres között, mégsem volt. (Mert, – ha általánosítjuk az aranykönyvbe bevezetettek fogalmát, – ha ezek az aranykönyvbe be nem irottak nem is voltak beválaszthatók a tanácsba, azért még nem állottak olyan függésben az aranykönyvbe bejegyzettekkel szemben, mint a hűbéres)

a 259 és 260 old. felvezérlő tez.

a hűbéres irányában. Ennyiben szabadabbak voltak a városi polgárok és a polgárok legalacsonyabbika is több joggal bírt, mint a hűbéresek akármelyike.

Annál fontosabb az a körülmény, hogy a tulajdonképeni kormányzásban még a legelőkelőbb (és a legfelsőbb rendhez tartozó) polgárnak sem volt joga részt venni, mert a (tulajdonképeni városi) ügyek intézését a nagy tanács által választott kisebb tanács gyakorolja.* Habár a közjogi jogosítványok tényleges gyakorlása ilyen szűk körre volt szorítva is, mindazonáltal bizonyos tekintetben az előjáróság számának a meg-

*) A tanács feje Németországban a polgármester, vagy bíró (Bürgermeister), Franciа- és Angolországban pedig a major villae, Velencében pedig a Doge (olv. Dózse) volt, akik rendszerint választás útján jutottak e magas és megtiszteltető méltóságukhoz.

alkotásában a népnek, a lakosságnak mégis volt valamelyes befolyása, t. i. ha nem is az egész lakosságnak, de a lakosság ama részének, mely a nagy tanácsba bejutott. Az előljárót ilyenmódon a lakosság kisebb részétől választattak meg, azoknak, akiktől így bizalmuk által nyert megbízatásukra felelőséggel tartoztak.

Kivonat.

Így, hogy az államfelelőség gondolata ezekben a városokban fejlődött ki leg előbb és ugyanitt fejlődött ki legkorábban az u. n. népies törvényhozás gondolata, vagyis a törvényhozás gondolatának azon megvalósítása, hogy a nép maga, vagy pedig megbízottai által befolyást gyakorolhat a törvények hozatalára és a jog szabályok alkotására. *)

*) A városban, hol az első nagyobb, a szabad egyesülés eszméjét megtestesítő közönség fejlődött a mai felfogás szerinti alkotmány fogalma; mely itt erősbült és innen szivárgott

A hűbéri királyságokban a törvényeket, – amennyiben ilyen szűk lehet nevezni őket, – maga a király alkotja, vagy teljesen a maga abszolút hatalmával, mint Franciaországban, vagy pedig hűbéreseinek közvetlen meghallgatásával a maga tanácsában és parla-

(a 261. oldalról) ...át a politikai életbe. Itt állott először egy nagyobb közjogi egész, mint jogalany, az egyénnel szemben, épen azért itt megy végbe a köz- és a magánjogok nagy különválása. Az egyesnek joga mellett a városi élet ismert még csupán az összességet megillető u. n. községi jogot is, mely az egyén jogát korlátozni hivatva van és melynek jellemző alakja a statutum, úgy, mint a hűbéri világ jogának a kiváltság, a törzsi életnek pedig a szokás. A városban lélesül tovább először a közérdekek vezérelte közigazgatás s itt alakul meg a közhivatal intézménye is. Szóval a középkorban sokáig nem ismert közjogias felfogás a városokban találta fel először talajra.

=mentjében, ami, mint Angliában kiből=
vál ugyan a közrendek bevonása által.

A városokban azonban a jogszabá=
lyok alkotása nem történik másképen,
mint a lakosság képviselője, a nagyobb ta=
nács által, mert hiszen minden a váro=
sokban más organum, mely erre a fel=
adatra hivatva volna. A falusi nép köré=
ben a viszonyok sokkal primitivebbek, sem
hogy rendszeres törvényalkotásra gondol
tak volna. A városok képviselőtől tehát tu=
lajdonképen a modern kultúrát és pedig
messze megelőzve a falusi lakosságot. A
városi élet viszonyok főképen annálfog=
va, mert hogy a lakosság iparral és kereske=
déssel foglalkozott, sokkal mozgékonyabb
mint a falun élők. És magától értetődő
tes, hogy az országos törvények, amik csak
általánosságban mozognak, legkevés=
bé sem elégíthetik ki a városi lakosság jo=
gi szükségletét.

A városok vannak hivatva elől sorban

arra, hogy a maguk számára külön szabályokról gondoskodjanak, s mivel kézénél van az a szervük, amely jogosítva van a jogszabályok alkotására: a nagy tanács, annak folytán legkorábban a városokban fejlődik ki a rendszeres törvényhozás, jogszabály alkotás (rokása), vagyis az írott jog jelentősége ezekben a városokban alakul ki legelébb.

Amikor ezen városok közül egyesek, különösen Olaszország északi részén, valóságos államokká váltak, az ő városi mivoltukban kifejlett szervezetük mintául szolgálhat más emelkedő városoknak is. *)

*) E mellett azonban a városok az országos törvényhozás részesévé is lettek, egyik országban később, a másikban meg hamarább. Így Angliában 1295-ben, Franciaországban 1302-ben, Magyarországon pedig 1405-ben vonattak be a városok követei az országos törvényhozás terére.

Az I. félévi Jegyzet 261. oldalán találjuk az 1298. évi dekrétum 23. cikkét, amelyikben Magyarországon a királyi tanács szervezete van legelébb megállapítva, miből a királynak a tanácsához kötöttsége jut kifejezésre és amelyikben, — habár csak halavány nyomát lehet találni a királyi tanács tagjai felelőségre vonhatásának; ennek a törvénynek is a nyomait, a csinájás Velenceiában — ebben a középkori hatalmas tengeri kereskedő városban, — kell keresnünk.

LENGYEL ORSZÁG. Messze vezetne, ha a középkori alkotmányos élet egyébb kérdéseivel foglalkoznánk és épen ezért csak azt említjük még meg, hogy van egy országa a germán királyságon kívül Európának, amelyikben az alkotmányos fejlődés tennünkre nemileg érdekelhet, annak az összeköttetésnek a mi-

=vén, amelyel a 14. században és később is az ország Magyarországgal fennállott. Ez pedig Lengyelország, amelynek az alkotmánya ugyan – szerencsére nem gyakorolt befolyást a mi alkotmányunkra.

Lengyelországot, bár tipikusan alkotmányos országnak szokták tekinteni, mégis ilyennek tekinteni nem lehet, mert jó hosszu idő telt el, mig a 13.-14. századtól fogva a lengyel nemesség a maga jogait érvényesiteni tudta az addig abszolut királysággal szemben. Nagy Lajos királyunk, – aki egyszersmind lengyel király is volt, – nagy jelentőségü az alkotmányos fejlődés kialakulása szempontjából.

Lengyelországban szinten létesült ország gyülés, mely a törvényhozással, tehát a legfontosabb államjogot egyikének a gyakorlását biztositotta. *)

*) A szláv jog-élet sehol sem nyilvánitja a nemzeti szellemnek oly hatályos erejét, mint Len=

Az országgyűlés két csoportból, kétházból állott. Az egyik házban, a szenátusban az országos főtisztviselők ültek, akikhoz a többi nem valódi országos tisztviselők voltak, hanem csak viselték a tisztviselői címet, anélkül, hogy a velejáró országos teendőknek eleget tettek volna. Ilyenek voltak a palatinus, a castellanus, az ország főpapja, az érsek*) A másik házban pedig a nemesség követei, a várkerületek rendjébe tartozók foglaltak helyet.

(a 265 oldalról)...gyelországban, hogy azonban ez a nyilvánítás általános, országos jelentőségre nem emelkedett, hanem nagyobbára csak a szokásjog formájában állapodott meg és csak legfeljebb itt-ott legfeljebb privilégiumokban nyert határozottabb kifejezést.

*) Horország egyházi főpapja több alkalommal, mint interrex is működött és általában a királyi teendőkben eljárt s ugyis, mint a szenatus elnöke később tisztességben és jényben részesült.

Ide vonatkozólag tudnunk kell, hogy a szláv országokban a király a maguk uralmuk alatt álló országokat szétdarabolták és azokat családjuk tagjai számára kiosztották, ilyenmódon osztályfejedelemségek állottak elő. Ez által bomlott szét fejedelemségekre Lengyelország, ahol mindegyik fejedelem mellett volt egy-egy palatinus. Az egyes fejedelemségeket várkerületekre voltak felosztva egy-egy várral a központjában; e várkerületek élén a castellanus, a vármagy állott. Majd pedig mikor az egység az 1300-as évek első tizedében helyre állott, a palatinusok megmaradtak az egykori fejedelemségek élén, mint kormányzók, vagyis Lengyelországban nem egy palatinus, hanem több volt. A castellanus helyzete pedig olyanformán volt, mint Magyarországon a vármegyéké.

Lengyelországban a rendi viszonyok nem tagozódtak szét annyira, mint más nyugateurópai országban, vagyis a ne-

=nemesség egysége megmaradt, nem fej= lődvén ki hosszú időn keresztül főnemesi rend, legfeljebb csak annyiban, hogy az országgyűlés két részre bomlott.

Az országgyűléseknek az ügyek intézésében és kormányzása tekintetében nagy hatalma volt, kezébe ragadván a legkülönbözőbb ügyek vitelét, úgy hogy a Piast-uralkodó királyi család kihalása után még a szabad király-választási jogát is megszerezte, ami megalkalmat adott arra, hogy minden királyválasztás alkalmával bizonyos feltételeket állítson az országgyűlés a választandó király elébe; ez pedig a királyi hatalom teljes alárendelését, elgyöngülését és a folytonos intermegnummal kapcsolatban a teljes fejetlenséget vonta maga után. *)

*) A 15. században már csak a nemesség alkotja a lengyel nemzetet, mert csak ők voltak

Tehát Lengyelországot tipikusan alkotmányos országnak nem lehet tekinteni, mert ugyan alkotmányos volt a királyság abban a tekintetben, hogy a királyság hatalma erősen korlátozva van, de nem alkotmányos abból a szempontból, hogy a nemzet jogai, (erő=

(a 268. oldalról)... azok, akik kötelezve vannak a hadviselésre. Az egykori szabad parasztok teljesen elnyomatnak. A király által nemesítetett ugyan, de ezt az így megnemesített egyént nem tartották a tulajdonképeni nemesi nemzetségekhez tartozókkal egyenlőnek, úgy, hogy ennek következtében a nemesítés módjai csak nagy ritkán alkalmaztattak és Báthory István uralkodásától fogva egészen meg is szünték. Ez az így most már külön kasztá szervezkedett lengyel nemesség szabadság tekintetében egységes volt és teljesen magához vonja a központ hatalmat, s a királyságot lassankénti árnyképpé süllyeszti, kivált az interregnumok és a pacta conventák választási feltételek felhasználásával.

=sen hangsulyozzuk, hogy nemzet a=
tatt kizárólag a politikai jogokkal bí=
rókat kell érteni) nem érvényesül=
hettek, mert az országos kormányzat
tekintetében a legteljesebb centrálizá=
ció, központosított rendszer állott fent.
A központból kinevezett vármagy, il=
letőleg helyettese és megbízott lísztvi=
selők igazgatták a nemzet tagjainak
minden autonóm befolyása nélkül
a gondjaira bízott területet.

Láthatjuk tehát, hogy a lengyel al=
kotmány és a magyar alkotmány kö=
zött lényeges különbségek vannak és
hogy sokkal nagyobb és jelentőségtelje=
sebb befolyást gyakoroltak a Magyar=
országtól távolabbeső országok institucí=
ói a magyar alkotmányra, mint a
vele közvetlen szomszédságban levő Len
gelország, ami különben szerencse is.

ALKORSZAK: AZ ÁRPÁDHÁZ KIHALÁSÁTÓL A MOHÁCSI VÉSZIG 1301 – 1526

3. A KIRÁLYSÁG ÉS A SZENT KORONA INTÉZMÉNYE.

Végezve a pápaság fejlődésével és a nyugateurópai országok egyházi- és politikai, továbbá hűbéri állapotaival, az elmondottakat szemelőtt tartva, térjünk át most Magyarország alkotmányának további fejlődésének a vizsgálatára az Árpádházi királyok kihalását követő időkben. Hogy célra vezetőbb legyen a tárgyalás menete, felmarkoljuk azt az

Az alkorszaki felosztásra vonatkozólag lásd I. félévi Jegyzet 78 old. levő felosztást. –

időcsomót, mely az utólsó Árpádházbeli királytól a mohácsi vészig, vagyis a 16. század elejéig tart; mert a mohácsi vész olyan időpont, amelyet elég szomorú határkövül állithatunk fel az alkotmány szempontjából.

EZEN KORSZAK ALKOTMÁNY-FEJLŐDÉSÉRE VONATKOZÓ FORRÁSOK.

Mindenekelőtt azzal a kérdéssel foglalkozunk, melyek azok a forrásmüvek, mik ennek a korszaknak vonatkozásai és amelyek az alkotmány és a jog történet fejlődésére adnak ismertetést.

Ilyenek mindenekelőtt a

A) TÖRVÉNYEK, (amelyek) ekorból már nagyobb számmal maradtak ránk, mint az Árpádház idejéből. Az e korból fennmaradt törvények nem mind egyike foglaltatik bennne a Corpus Furis-ban.

(I. Lássuk először azokat a törvényeket,

amelyek a Corpus Jurisban benn foglaltatnak.*)

1., Nagy Lajos királynak 1351-iki dekretuma.**)

2., Mária királynak egy dekretuma.

---

*) Az első Corpus Juris Hungarici összegyüjtőinek (L. I. félévi Jegyz. 247 old.) nem sikerült a királyi dekretumokat és rendeleteket teljes számban felkutatni, ezért a gyüjtemény igen hiányos. A 18. század végén és a 19. elején a két Kovacsich kutatása alapján számos addig ismeretlen dekretum került napfényre. E dekretumok azonban utólag sem kerültek bele a Corpus Jurisba, miért is e kimaradt dekretumokat csak a Kovachichok „Vestigia Comitiorum" (1790) c. művében találjuk meg.

**) Ez a dekretum egyébb rendelkezései között megujitja az Aranybulla pontjait, de kifejezetten eltörölve annak a 4. cikkét, amelyik a nemesség azon jogát biztositja, hogy ők a sajátjószágaikról fiumaradékok nem léte esetén rendelkezhetnek. Vagyis az aranybul-

3, Zsigmond királynak hat privilégi-
uma.

4, Albert királynak 1439-ből való egy dekréluma.

5, Az ország rendeinek két dekréluma. *)

(a 273 oldalról)...la e pontjának a Corpus Juris-ban levő szövegszerinti szavaival: Ha valamely nemes ember fiu magzat nélkül hal meg, birtokának negyedrészét leánya kapja, a többivel azt müvelje, amit neki tetszik. Ha pedig testamentum nélkül történik halála, valamely közelebbi, vagy alsujfiai vannak, azoké legyen és ha teljességgel semmi nemzetsége nem volna, a királyra szálljon birtoka. — Ennek elkerülésáltal biztositani akarja ez a dekrétum egyrészről a családnak, illetőleg a királynak, vagy mint akkor mondták a szent koronának azon jogát, hogy a nemes ember jószága mindenesetre a családra, illetőleg ennek hijján a szent koronára szálljon. Azért is nevezetes ez a dekrétum, mert mint emlitettük az szolgálatapjául annak a nagyfontosságu intézménynek, amit az ősiség intézményének neveznek és

6, V. Lászlónak két dekrétuma.

7, Szilágyi Mihálynak, mint Mályás király gyámjának egy dekrétuma.

8, Mályásnak hat dekrétuma.

9, II. Ulászlónak hét dekrétuma.

10, II. Lajosnak 6 (hat) dekrétuma.**)

(Erről nem tudnak.)

((az előző oldalakról)... amely uralkodó intézmény volt Magyarország köz- és magánjogi berendezésének egészen a legujabb korig, nevezetesen 1848-ig.

*) (a 274 oldalról) Abból az időből, amikor I Ulászló király halála után a kiskorú László volt az ország királya, aki azonban kiskorusága mellett azért sem uralkodott tényleg, mert nem volt Magyarországon.

**) II. Lajosnak ezen 6 dekrétuma nem csomósan, együttesen foglaltatik, vagyis nem minden egyes megalkotott rendelkezés van felvéve a Corpus Juris Hungarici-ben, hanem csak szemelvényesen vannak belőle közölve.—

II. Ezenkívül ismeretes néhány oly törvény, amelyik különösen a Kovachichok munkálkodásának az eredményei és amelyek a Vestigia Comitiorum c. gyűjteményben adattak ki. Egyes törvényeket, különösen Zsigmond korából valót Knauz Nándor is jedezett fel. Ezek nem foglaltatnak benne a Corpus Jurisban. Ilyen törvények, melyek e korból maradtak ránk, a következők:

1, Mária királynak 1386-ból való dekrétumának kilenc cikkelye.

2, Zsigmond királynak 1397, 1404, 1427-ből való három dekrétuma.*)

---

*) Az 1404-iki Zsigmond-féle dekrétum a legnevezetesebb, amelyben a királyi tetszényjog: a jus placeti van megállapítva, amiket azért nem tartalmazott a Corpus Juris, mert ez a gyűjtemény túlnyomó részben papok munkája volt; márpedig egy ilyen, a római pápa hatásköreinek egyik sarkalatos jogát megállapító törvény épenséggel nem tetszhe-

3., Az ország rendeinek három constitutiója.

4., Mátyás királynak kilenc dekretuma.*)

5., II. Lajos hitlevele.**)

(a 276. oldalról)...=lett az egyháziaknak és nem volt nehéz kieszközölni ennek a törvénynek a Corpus Jurisból való kihagyását.

*) Láthatjuk, hogy Mátyás király meglehetősen sokat foglalkozott törvényhozással és eléggé alkalmat adott az országgyűlés működésének a kifejtésére. Mert 6 dekrétum van befoglalva a Corpus Jurisba és 9 olyan dekrétuma maradt fenn, amely különböző gyűjteményekben található, ez összesen 15 dekrétum. Ha meggondoljuk, hogy Mátyás király mindössze csak 32 esztendeig uralkodott, ebből láthatjuk, hogy átlag minden két esztendőre esik egy dekrétum alkotása, pedig emellett hosszas és véres háborúk viselését is dicsőséggel eszközölte ez a nagy király. A törökök és a csehek elleni hosszas háborúk pedig a mellett a pénz és ez teszi szükségessé, hogy

B. Nevezetes forrásai e korszak alkotmány- és jogtörténeti fejlődésének megismeréséhez a királyi rendeletek, amelyek közül különösen:

1. Zsigmond-tól 1433-ban kiadott u. n. banderiale regestruma.*)

(a 277. oldalról) ... a rendeket gyakran gyűjtse maga köré figyelve, utóljára kezd már a nemesekre alkalmatlanná válni a gyakori országgyűlések tartása, mert 1571-ben a törvény kimondja, hogy évenként kell országgyűlést tartani, de csak ha a szükség parancsolja.

**) (a 277 oldalról) Ezt a pillevelet II. Lajos nevében apja II. Ulászló adta ki, amikor még ez a II. Lajos 2 esztendős volt, de ekkor más megkoronáztatott.

*) A banderiális hadszervezet nem egyéb, mint a hadi hatalom megosztása a király és a nemzet között, ámbár a hadüzenési és a békekötési jog továbbra is a királynál marad.

2.) Károly Róbertnek a pénzverésről szóló rendelete.*)

C.) Ezenkívül van még számos olyan jogszabály kisebb gyűjteményben, amelyekről nem tudjuk, hogy a dekrétumok, vagy pedig a királyi 1487 március rendeletek közé tartoznak. Ilyenek az ekkel egyidejű gyűjteményben (11 rövid cikk), amely 1485-ből, Mátyás király idejéből való keltezett és amelyek a nádori bíróság hatáskörét tartalmazzák, ezek a corpus Juris-ba is felvétettek lesz.

D.) Egyéb jogszabályokról adatok hiányában, így a következő fogalmakról, mint bármilyen illetőségi határokról, a formula gyűjteményekből és a bírósági ítéletek feljegyzéseiből. Mindezekből az Európai Jogtörténeti Lexikon ad. Lásd ott!

*) Károly Róbert királynak ezt a rendeletét a pénzverés tárgyában a Corpus Juris Hungarici-ben is kivan adva.

A KIRÁLYI HATALOM ÉS A SZENT KORONA ELMÉLETE.

A királyság intézményének a fejlődését vegyük vizsgálat tárgyává az Árpádház kihalása után következő időkben. Gulyás Pál donképen a királyságra vonatkozó dolgot képezik alapját az összes ekorbeli alkotmányos intézményeknek, mert hiszen épen ez a sarkalatos, legjellegzetesebb intézményét a magyar alkotmánynak nem lehet a többi intézményektől visszatartva, külön venni vizsgálat alá.

A magyar királyi hatalom e korszakban két ellentétes irányzat hatásának eredményeképen ~~alakult~~ fejlődött. Az egyik a régi magyaros felfogás, amelyszerint minden hatalom a nemzeté és a nemzet ruházza rá ezen hatalmát olyan mértékben és olyan feltételek mellett a királyára, amilyennel a körülményekhez képest jónak látja.

A másik körülmény pedig az a nyugat

európai hűbéries és patrimoniális felfogás, amelyik megugy fogja fel az országok, mint a fejedelem (vagy a király) magán tulajdonát (akik ezen ország területéből és az ahhoz kötött jogokból bárkinek annyit adnak, amennyit és akinek akarnak). (Vagyis a király hűbérül adja ezeket a birtokokat, akik azután épugy magán urai vá válnak ezen területeknek, mint, ami lyen magánúri hatóságot gyakorol a király az egész ország területe felett és megint uj ból adományozzák ezek a hűbérurak a maguk jószágait további hűbéreseknek. Minden jog, mint a földbirtokhoz tapadt jog van felfogva ezekben a Nyugateurópai országokban és mindenféle szolgálat a kapott földbirtokhoz képest jár.

E két ellentétes irányzat márs a 13. század folyamán heves küzdelemben áll egymással szemben, aminek a folyománya az, hogy a magyar királyság oly mér=

=tékben megjöngült, amint azt II. Endre, Kun László és III. Endre uralkodásánál láttuk. A megindult két ellentétes irányzat küzdelme végre is oly mértékben ért véget, hogy mindkét irányzat érvényesül bizonyos mértékig, de teljes diadalt egyik sem arat.

A hűbéres irányzat jó darab időn keresztül fennáll, még Károly Róbert uralkodása alatt is, amikor Csák Mátéval meg Apor Lászlóval van heves összetűzése az uralkodónak a királyi hatalom egységének megtartása érdekében. Végre is a magyar nemzet nagy szerencséjére ezek az erőteljes uralkodók, kik az Árpádok után következtek a magyar királyi széken (mint Károly Róbert és fia, a nagynak nevezett Lajos,) meg tudták menteni a királyi hatalom egységét. (Ez pedig a magyar nemzeti jelleg diadalát jelentette, aminek folytán a királyi hatalom egy=)

= ségének intézménye kénytelen volt en =
gedményekkel eltűrni a nyugateurópaias fel
fogásnak annyiban, hogy a királyi hatalom
egysége nem bomlik szét részekre, mint Nyu =
gateurópa számos országaiban láttuk, ahol
minden hűbérúr a maga területén a ki =
rály utánzá hatalmi jogokat gyakorolnake.
Most más a királyság intézménye nem a
régi, közjogi felfogás gondolatának az ered =
ménye, hanem, mint a terület feletti jog és ha =
talom folyományra van felfogva. Ezért e g y
a királyság, ezért nem szakadt szét apró,
fejedelemségre, és pedig nem azért, mondhat
a norvet egy, amint régen tartottak, és a király
is egy, hanem azért, mert egy marad az ország
területe és az egész ország területe felett a király
az úr. Csakhogy ebben a tekintetben megint
érvényesül valamelyest a régi magyar fel =
fogás, T. i. ha más ilyenmódon a területhez
tapadottnak is van felfogva a királyság, a ki =
rály hatalma úgy van felfogva, hogy az ország

területe egyetlen hatalom uralma alatt áll és nem különböző fejedelmek uralma alá lesz=ül. Tehát annyiban érvényesül a magyar=os régi gondolkodási mód, hogy azt az uralmat, mely az ország területe felett fenn áll, — nem mint a király személyes uralmát, hanem, mint a király hatalma jelképének, a magyar korona uralmát fogták fel. Ez pedig lényeges különbség.

Nyugateurópában ettől eltérőleg úgy fogták fel, mint a királynak családi jószágát, amely épen azért szükségképen száll át a király családjában firól-fira; ha pedig nem száll át, akkor nem is komoly hatalom az. Mint pl. a Német királyság választó fejede=lemséggé alakúl, de ez csak külső hatalom, mert a valóságos hatalmat azok a fejedelmek gyakorolják, akiknek családi jószágává lett az a fejedelemség, amelyik felett ő az úr.

Ellenben Magyarországon az ország területe szintén egy személynek a tulajdo=naképen van felfogva, csakhogy ez nem fi=

=zikai személy, hanem jogi személy és ezen jogi személy neve a magyar szent ko=rona.

Hogy pedig kikből áll ez a jogi személy? itt megint érvényesül a magyaros gondol=kozási mód. A szent korona nem más, mint a magyar nemzet: a populus Hungaricus. Az egész magyar nemzet, s annak minden egyes tagja, értve az akkori felfogással, mert akkor a nem nemesi rendhez tarto=zók nem jöttek számításba, mivel jogaik nem voltak. Tehát a nemesek és ~~követek~~ a ki=rály alkotják a szent koronát, ennek a szent koronának képviselője a király, akinek a fejére teszik ezt a szent koronát.

A szent korona azonban nemcsak az övé, nemcsak maga rendelkezik azon jo=gokkal, amelyek a szent koronában van=nak letéve és amelynek tulajdonosaképen a szent koronát képzelik, hanem ennek a szent koronának részese minden tagja a ~~ma=~~gyar nemzetnek. Minden egyes nemes em=

=ben, úgy neveznek, hogy: membrum Sanctae Coronae.

Vagyis (nem más az) a szent korona, (mint) az állam; csakhogy az állam fogalma ebben az időben nem volt még kialakulva (nem tudták az emberek magukban megalkotni ezt a közjogi fogalmat, s azért valamiképen szimbolizálni kellett azt a sejtelmet, amit éreztek, de helyesen jogilag kifejezni nem voltak képesek. *)

---

*) A magyar királyi hatalom közhatalom lenni soha meg nem szünt. Felségjogai egynémelyikét (a hadtartási, vagy a bíráskodási jogot) ugyan a király a hatalmasokkal kénytelen volt megosztani; a törvényhozás-s kormányzatban pedig előbb ezeknek, később pedig a mindinkább területi közönségekbe sorakozó nemességnek is jelentékeny befolyást adni: de közvetetlen uralma alól az ország területének bármely csekély része és az ország szabad lakossága soha, Magyarország leghűbéresebb állapotában sem volt elvonva. A királyi mellett az u.n. tartomány

A magyar nemzetnek kétségkívül dicsősége az, hogy az állam fogalmát ilyen módon a maga institucióival meg tudta alkotni és (nem ugyan megfelelő szóval, de

(a 286. oldalról)... uri hatalmat Magyarországon sohasem ismertek. De a királyság, mióta a vár szerkezettel önálló hadereje megbukott és uradalmai adományozásával önálló vagyonforrásai jobbára elapadtak, kénytelen volta nemzettel nagyobb mértékben összeforrni, ennek haderejében s vagyonában támaszt keresni. Viszont pedig a nemzet, mióta a hazai földnek adományba adása be volt fejezve, szorosabb függésbe jutott a királyságtól, mintsem az Árpád-királyok korában volt. Királynak és nemzetnek ezen egyesülése egy közjogi egészben a koronázáskor nyert külső kifejezést midőn a korona, – a királyi hatalom ezen jelképe, a nemzet beleegyezésével és kölcsönös eskü mellett, illesztetik a király fejére. Innen van az, hogy a szent korona a király és a nemzet közötti megosztott közhatalomnak váltjelképévé és minden nevezetesebb közjogi viszony alakulására befolyást gyakorló közjogi fogalommá lett!

jelképesen kifejezésre is juttatta, megelőzve ez zel a magyar alkotmányos gondolkozás az ókorát, és ismét érvényesül az a tétel, amit különben más emlitettünk, hogy a jogalkotó képesség tekintetében a magyar nemzet (nem a jelenkénti értve, amikor is meglehetősen leszállt) a múltban méltán állitható versenytársul a római és az angol jogalkotás mellé. (V. ö. I. félévi Jegyzet 54. oldal.)

A szent korona (tehát) az összes jogok tulajdonosa, alanya, gyökere (az összes jószágoknak is): radix omnium possessionum, amitől kapja minden nemes ember a maga birtokát és amire kell visszaszállani a nemesi jószágnak minden esetben, ha a nemes ember egyéni birtoklása megszünnék. (Ebből aztán folynak számos olyan rendelkezések és intézmények, melyek az előbbi időszakhoz képest ujaknak látszanak.)

(Láttuk volt u. i. azt, hogy az előző kor-

=szakban a királyt úgy tekintették, mint a nemzet választottját. A királynak azért volt hatalma, mert azt a nemzettől kapta. Most azonban a királynak azért van hatalma, mert a fejére tették a minden jogok tulajdonosát: a szent koronát.

A régi időben azért volt a törvényhozás közös a király meg a nemzet között, mert hogy a nemzet minden egyes tagjának joga volt az ország ügyeinek intézésében részt venni, mert, amint Anonymus kifejezte: az volt köztük a megegyezés, hogy ne legyen szabad közülök senkit kizárni az ügyek intézéséből. Most pedig a törvényhozás joga is a szent koronáé; a szent koronát pedig a király és a nemzet együtt alkotják. Az országos tisztségeket csak azok viselik, akik nemesek, az ország nemesei és nem mások, mivel e tisztségeket a szent korona bírja (és ki viselheti más a szent korona tisztségeit, mint a szent

korona tagjai: vagyis a magyar nemes.*)

A vidék, a maga ügyeinek intézésére nem azért van hivatva, mert hogy, mivel régen a közös érdekü ügyek intézését együtt végezték az egy csoportban élő szabad emberek, hanem azért, mert az igazgatás és a kormányzás joga a szent koronát illeti meg akik tehát részesei a szent koronának, azok részesei az ügyek intézésében nézet vevő kormányzó testületnek is. Azért van a vármegye joga előtérbe állitva, azért növekszik a vármegye autonómiája, mert minden vármegye a szentkorona része.

Vagyis az összes alkotmányos institutiók egytől-egyig annak az egy gondolatnak az uralma alatt állanak, hogy Magyar

*) A szent korona tagjai a nemeseken kivül az egyházi, a világi birtokos testületek és a szabad királyi városok.

országon minden jog egyes egyedül a szentkoronáé és minden joggal csak azok bírhatnak, akik maguk is a szentkorona tagjai. Nemcsak a közjogi intézményekre, hatja-áz ez a gondolat, hanem a magánjogokra is, amely nálunk époly mértékben közjogiassá vált, mint a hűbériség hazájában magánjogias a közjog. Franciaországban láttuk, hogy a hűbériség magánjogi intézménye szolgál alapjául a közintézményeknek. Nálunk a magánjogot is az alkotmányból magyarázzák. *)

*) Pl. hogy miért nem rendelkezik a magyar nemes a magyarországával? azért mert az aranybulla nem engedi és mert az ország a szentkoronáé. Az adományozás azért nem szerepelhet többé, mint magánjogi kötelék a király és a nemzet között, mert nem lehet szó arról, hogy a király az adományozottól bármiféle szolgálatot is követelhet és azért nem vehet vissza a király eladományozott

A szent korona eme gondolata azonban sok institucióra nehezedett rá, s ez volt a Sacrorum Sensus Coronae. Első sorban is a királyság intézményére nehezedik rá és a király hatalmának sajátságos jelleget adja meg a szent korona eme gondolata, következik, hogy a királynak nincsen semmiféle különös joga, ha nem minden jog közös a király és a nemzet között. Ha a király hatalma növekszik, akkor a nemzet hatalma is növekszik és ha a szent korona fénye homályosodik, akkor a király hatalma is csökken. *)

(a 291. oldalról) ...jószágokat (mint II. Endre idejében sűrűn tapasztalták, aminek folytán rendelte el az aranybulla azt, hogy az igaz érdemnek adott jószágot nem szabad visszavenni) mert azt nem a király, hanem a szent korona adta, mint jogos, egyedüli tulajdonosa azon jószágnak.

*) Hatalmuk alapja nem a nemzet akaratá-

A MAGYAR KIRÁLYI SZÉK BETÖLTÉSE.

A királysággal kapcsolatos intézmények is teljesen uralma alatt állanak ezen gondolatnak. — A királysággal a legközvetlenebb kapcsolatban a királyi szék betöltése van.

(a 292. oldalról) . . . =ról független és felelőtlenül rendelkezésükre levő pénz és katonaság, a kinevezett és általuk elismozdítható bureaukratia (olv. bürokrácia); nem a nemzetnek azon ítélete, hogy a királyságnak Istentől eredő joga a parancsolás, a nemzetnek kötelessége az engedelmeskedés; nem a nemzetnek az a felfogása, hogy jogköre a király ajándéka, amelytől, ugy, amint adta, meg is foszthatja, s hogy érdekében engedelmességet követel tőle. — Az erős király megfegyelmezi és az önkormányzatra képesebbé teszi a nemzetet anélkül, hogy szabadságai engedelmességre nevelné. A király az első magyar ember, de nemesak neki van joga, s az övé nem szentebb a nemzeténél. A nemzet akarata emelte a trónra! —

„Ha minden jog a szent koronáé, akkor azt is lehet mondani, hogy tulajdonképpen a királyt is a szent korona teszi, amivel egy csepet sem mondunk valótlanságot, mert valóban a királyi szék betöltésénél ugyan a trónra ültetendő, király akarata és egyénisége, mert az ő családjából kell a királynak kikerülni; de tőlépen a nemzet akarata érvényesül azáltal, hogy a nemzet jelöli meg azt a tagját a királyi családnak, kit a királyi székre ültetni kell, mert a választással vegyes örökösödés Magyarországon ezen egész korszakon keresztül is uralkodó volt. A magyar királyság nem alakúl át teljesen választásivá, mint Német, vagy később Angolországban, de nem tudott örökletessé sem lenni teljesen, dacára annak, hogy a 13. században mindinkább az örökösödés irányában halad elöre a fejlödés. Nem tudott pedig azért sem örökletessé válni a királyi szék betöltésének a módja,

mintha talán a magyar nemzet ez iránt ellenszenvvel viseltetett volna, ha nem merül a természet törvénye szerint lehetetlen volt egy családnak megöröklődni a magyar királyi széken, hanem változtak a dinasztiák, már aszerint, hogy melyik család meddig bírta.

Hogy pedig a magyar nemzet mennyire nem viseltetett ellenszenvvel az öröklődés elve irányában, semmisem bizonyítja jobban, mint az, hogy dacára annak, hogy egyik uralkodó család kihalása után más családokat kellett a trónra ültetni, a magyar nemzet mégis szívesen ragaszkodott azokhoz a családokhoz, melyek valaha a magyar királyi széken ültek. Látjuk ezt mindjárt az Árpád család kihalása után.*)

*) Mindegyik századnak meg volt Magyarországon a nagy királya. A 10. század nagy alakja Árpád; a 11.-iké I. István; a 12.-ik

Az Árpádvalád[illegible] Rikalta után

(Magyarországi) azok a trónjelöltek, akik szóba kerültek, mint: Vencel, Ottó, Károly Róbert valamennyien leányági leszármazottjai voltak az Árpád családnak. (Ottó és Vencel a 4. Béla király leányának maradékai, Károly Róbert meg V. István leányági leszármazottja.)

III. Endrének volt ugyan leánya (de) (és ketteg kívül) meglehetett volna azt tenni, amit később meg is cselekedtek, t. i. megválasztani királyá az elhalt uralkodó leányát. Ekkor azonban még annyira új volt a gondolat (nemcsak Magyarországon, hanem) Európaszerte mindenütt, hogy a III. Endre király leányát mellőzték és (e leány) [illegible] maradékai (kívül) keresték maguknak királyt.

(a 295. oldalról) ... század nagy királya III. Béla; a 13. századé IV. Béla; a 14-ik századnak Róbert Károly és fia Nagy Lajos; míg a 15. század nagy uralkodója Mátyás király. —

A rokonsági közelség szerint Károly Róbert lett volna hivatva a királyi székre, mert az öröklésöslés elve szerint mindig az utolsó trón birtokos maradékait kell szem előtt tartani.

III. Endrének nem volt se fia, se pedig leányági fiatódja, Kun Lászlónak szintén, V. Istvánnak volt leányági maradéka: Károly Róbert, azonban ugy Venczel, mint Ottó IV. Bélának voltak a fi maradékai.)

Hogy Károly Róbertet, (aki egyéniség és külön ember volt Venczelnél, meg Ottónál,) nem akarták királlyá választani, annak (semmi más egyéb nem) volt az oka, (mint az,) hogy Károly Róbert mellett a pápa állott (és pedig olyan pápa, amilyet a magyar nemzet nem szivesen látott volna Magyarország ügyeibe beavatkozni, akitől méltán félhetett. Ugy hogy) Károly Róbert csak akkor tudott véglegesen a trónra kerülni, amikor az őt pártfogoló pápától már nem

volt oka rettegni Magyarországnak. (Ez a pápa pedig VIII. Bonifácius volt, a középkori hatalmas pápák legutólsója, aki mintegy ki akarta nevezni Károly Róbertet Magyarországba királynak. Legfőképpen ezért ellenezte Bonifácius u. i. akkor érvényesíteni akarta azokat a jogokat, amiket a magyar nemzet elismerni sohasem volt hajlandó. (L. I. félévi jegyzet 374–383 oldalakon). *)

*) Valósággal a sors csapásának mondhatni az Árpádház kihalását. Akkor veszítjük el a nagy királyi házat, midőn legdicsőbb szerzeményét, a nemzet egységét újra veszély fenyegeti. Olyan időben kell a nemzetnek a trónról szabadon rendelkeznie, amikor lelki állapotánál fogva tartania kell attól, hogy az állami feladatok e legfőbbjét békésen és szerencsésen nem birja megoldani; akkor jut meg az állam egész rendje, amikor erőteljes és következetes vezetés

(a 298. oldalról)...-től függ az ország boldogulása. A szabad királyválasztás könnyen az ország nyugalmának a felforgatását idézheti elő, főleg mikor a nemzetet alkotó elemek már élet halál harcot vívnak egymással. Ilyenkor az ellentétes irányok és érdekek kockára szoktak vetni mindent, hogy az állam akaratuk szerint alakuljon. Mi sem természetesebb tehát annál, hogy az Árpádok örökségére nézve a nemzet nem tud megegyezni. A trónviszály a társadalom beteges állapotának elmaradhatatlan következménye. Benne folytatódnak a múlt pártoskodásai.

Az Árpádház módgi rokonai közöl eleget találkoznak, kik hajlandók a felmálkozó alkalommal élni. Kik ne kecsegtetne Szent István koronája? Elmérgesíti a bajt, hogy az Anjou Róbert Károly uj elvi momentumot visz a küzdelembe. Nemcsak az isorog szóban, hogy kilegyen a király, hanem vitatják a magyar korona önállóságát és apapávalszemben, s az a nagyfontosságú alkotmányjogi kérdés, hogy örökösödésen, vagy választáson alapúl-e a magyar mo-

Sok esztendő, teljes 8 év telt el, amíg végre Károly Róbert békés trónfoglalása megtörténhetett 1308-ban (és amikor a magyar nemzet osztatlanul ismerte el királyá-

---

(a 299. oldalról) ...=narchia? A sors ugyös szekuszálta a fonalakat, hogy a békés kibonyolódás alig látszott reménylhetőnek. A királyválasztásjogának szokták a sok viszályt tulajdonítani, amelyek a vegyes házak idejében dúltak. A fönforgott esetben csak ugyan a választással járó ellentétek lobbantották lángra az összehalmozódott gyujtóanyagot; de nem azért, mivel a nemzet ejogával könnyelmüen élt, hanem azért, mivel a körülmények különösen súlyosak voltak. Az egyik jelölt követelését nem lehetett elnémítani, mert egy erős világhatalom: a pápa, s az ország legjelentékenyebb tényezője: az egyház állottak mögötte. De egyhangu megválasztását sem lehetett elérni, mert olyan elvi alapra helyezkedett, hogy vele a magyar hazafi'as érzés is tette ellenségévé. Az igy keletkezett zavar évekig nem csilapodik el.

DEBRECEN EGYETEMI KÖNYVTÁR

lyának, mégpedig (és ezt hangsúlyoz-
nunk kell, – utódjaival egyetemben. Te
hát kifejezésre juttatta a dinasztiával
azt az elvet, amit az Árpád házbeli király-
lyok korában is követtek, s amit különben
később a Habsburg uralom alatt is ki fe-
jezett a nemzet) hogy nem egy személyt,
hanem egy egész családot ültetett a
trónra (olyan módon, hogy kötelezi ma-
gát arra, miszerint a királyokat min-
dig az illető királyi család tagjai köz-
ül választja).

Bár Károly Róbert után Nagy Lajos
(tehát fiú utód következett; de más Lajos-
nak) nem volt fiú gyermeke; így tehát a
magyarok Máriát, az ő leányát válasz-
tották meg királynak. (Mivel pedig Mária
annyjával egyetemben nem volt alkal-
mas arra, hogy a nő-uralmat megkedvel-
jék a magyarok; hamarosan föl is cserél-
ték azt férfi uralommal oly módon, hogy)

Mária vőlegényét Zsigmondot ültették a királyi székbe, aki aztán feleségének halála után egedüli király maradt.*)
(Zsigmond nem örökösödés útján jutott a trónhoz, hanem, mint Nagy Lajos)

*) Az Anjouk legnagyobb érdeme az, hogy szerkezni tudták a társadalmat, s a vagyont, meg a rangot, — amelyet osztogattak, — a király és az állam hasznára tudták fordítani, anélkül, hogy a régi magyar föl-fogással megtagadták volna. Nem utánozzák a Nyugat társadalmi rendjét, hanem a rangfokozatokat onnan vett fogalmát úgy alkalmazzák a magyar talajhoz, hogy a nemesség egységén csorba ne essék. Midőn lovagrendet alapítanak és címereket adományoznak, ugyanakkor telmondják, hogy minden nemes egyenlő szabadsággal éljen. A főrendűeknek csak azért nagyobb a hatalmuk, mivel több a vagyonuk és az állam szolgálatában jelentékenyebb a részük. Kötelességeik és munkájuk arányában osztozkodnak a hatalomban!—

(királylleányának a férje, tehát a nagy királynak, mint veje került az uralkodásra. Ugyanezt látjuk utódjánál Albertnél, aki ~~meg~~ Zsigmondnak volt a veje. Albert gyászos kimúlása után feleségé áldott állapotban maradt utánna. A magyarok annyira ragaszkodtak az örökösödéshez, hogy egy tekintélyes rész azt követelte, hogy meg kell várni a királyné asszony lebetegedését (!) és a születendő gyermeket kell megkoronni királynak. A zavaros állapotok miatt azonban a többség az erős teljes férfi uralmat kívánta és meg is választották magyar királynak az ifjú lengyel Ulászlót, aki meg Nagy Lajos másik leányának, Hedvignek volt a fia (aki tehát a nagy király unokája volt. Ulászló azonban így is közelebb állott a királyi székhez rokonsági révén, bárha idegenből jött is, — mint Albert, vagy annak a posthumus fia.)

(Albert u. i. Erilley Borbálát ~~bírta~~ fe-

leségül, aki még anyai ágon se származott az Anjou-családból és csak annyi köze volt azokhoz, hogy nagyapja valamikor veje volt egy Anjou-királynak. Mindazonáltal Albert feleségéről sem feledkeztek meg, mert a választási feltételekben, melyben Ulászlót magyar királynak meghívták, benne volt, hogy: Ulászló pedig köteles lesz elvenni feleségül Albert király özvegyét és ha ebből a házasságból gyermeke nem születik, abban az esetben Albert király posztumusz-fia követhezik a magyar királyi széken.

A házasságból ugyan nem lett semmi és Ulászló rövid időn belül szomorú, de hősi halált halt 1444. nov. 10-én Ottfa várnai sikon (a hitetlenek elleni ütközetben,*) és most már nem is gondol a

*) Szép reményeket ébreszt a várnai csata. Hehéz vállalkozása közben foszlja meg

Horthy
nemzet másra, mint arra a kisfiúcskára, aki épen csak, hogy járni, meg gagyogni tudott. Hamarosan meg is tették a kis 4 esztendős gyermeket V. Lászlóvá. Rendeltek ugyan kormányzót mellé, de jogilag mégis csak ő volt a király, Magyarország koronás uralkodója.*

(a 304. oldalról)... a nemzetet vezérétől. A szerencsésebb véletlen megakadályozza, hogy a nemzettől választott politika meghozza gyümölcsét. Az erős kezű király, akire szükségünk volt, akinek az a nagy feladat jutott, hogy a kormányzat hatóságát összeegyeztesse a szabadság sértetlenségével, ki e hivatásának megis tudott volna felelni, s aki mellett, mint főtanácsosa és bizalmas embere ott állott a nemzet jótulajdonainak megtestesülése.

*) Ebben az egész jogfejlődésben a következő elvek domborodnak ki: A nemzet a trónhoz való jogot egyes családokra ruházzon ugyan, de egyszersmindenkorra rendelkező törvénnyel nem állapítja meg az öröklődés sorát, hanem a megüresedett trónt a dynastia...

Az V. László gyermektelenül elhalása után érvényesült (aztán) a nemzet szabad választási akarata (teljesen, amikor) nevezetesen Mátyás királyt 1458-ban királylyá választották. (Ha nagyon fontolóra vesszük a dolgot, ennél is kitűnhetjük, hogy örökösödésből történt a Mátyás megválasztása is. Mert hiszen a kis 15-16 éves Mátyást nem választhatták meg nagy hadi és politikai érdemeinek elismeréséért királlyá, hanem hálaérzés hogy ezzel honorálja meg a nemzet, atyjá-

(a 305. oldalról)... körén belől ejtett választás útján tölti be. Senki sem tekintheti magát királynak, míg azzá meg nem választják és meg nem koronázzák. A királyság nem oly méltóság, amely a nemzet akaratától függetlenül szállna a dynastia egyik tagjáról a másikra; még az is jogyal is bír reá, csak a nemzet határozatának megnyilatkozása után foglalhatja el. A születés maga senkit sem tesz királlyá. A nemzet kötelessége valakit megválasztani, azonban csak az uralkodhatik, akit megválasztott és megkoronázott.

nak, a nagy Hunyadi János emlékének az érdemeit.*)

A magyar nemesek azonban sohasem tudták elfelejteni, hogy Mátyás király is csak olyan nemes családból származott, mint ők; sőt még olyanabb családból, mert Hunyadi János csak afféle oláh volt, nem pedig faj magyar. Annak folytán Mátyás király halála után az ő fiát, aki egyébként sem volt valami alkalmas a királyságra, mert itt is beteljesedett az a természeti törvény, hogy nagy apák után silány unokák következnek, – választották meg királynak, hanem

*) Mályástól várják, hogy a belső rendet helyre állítsa, s hogy kifelé határtalan atyja munkáját fejezze be. A nagy Hunyadi fia köré sorakoznak a hazafiak, hogy vezetése mellett kövessék a hivatást, amelynek atyja élt sameggyet ők sem téveszthetnek szem elől. Mályás nak a királyság hanyatlásával megindult bomlást kellett megállítani, ami egy kis időre sikerült is!

másutt keresték uralkodót magukrnak s így választották meg II. Ulászlót, aki pedig Albert király leányági unokája volt. *) Az ő királlyá választásával is mélt legitim dinasztiához térték vissza és amikor a nagy nemzeti felbuzdulás bekövetkezett s amikor undorodtak ettől a szerencsétlen megesetlen királytól, visszasóhajtottál Mátyás dicső korát. Dicsőnek

*) Mátyás halála után reakció állott be az ő kormányzati rendszere ellen. Az abszolút jót követelő közvélemény rendesen igazságtalanul ítéli meg a kormányt, amely alatt él. Nincs uralkodás hiba és baj nélkül. A fogyatkozások, mig közvetlenül érezni a hatásukat, sokszor vakká teszik az embert a rendszer áldásai iránt. Ha azonban a következő kormányzat rosszabb, a közvélemény rendesen átcsap az előbbinek a túlhajtott magasztalásába, s az elmúlt napokban csupa jót talál. Az olyan szomoru kor, mint amilyen az Ulászlóé volt, a Mátyásénál tökéletlenebb uralkodást is képes lett volna dicsfénnyel övezni. Terme

(arra) (nevezetes) rákosi gyűlésen, hogy: «
(Quod Deus avertat" – ha pedig ennek
a mi urunk királyunknak fia nem találna
maradni, akkor csakis a magyar nemzet=
ől legyen szabad királyt választani.

A (véletlenség pedig úgy hozta magával,
hogy ennek a királynak (igenis találó) fia
(maradni; született pedig a rákosi végzés
után egy esztendőre) akit aztán (a fennálló
törvények értelmében) megválasztottak
királynak, (dacára annak, hogy testileg-lel
kileg cretenész, vézna, erőtlenileg s valami
fényes életet élő és nevelői által mesterségesen
megrontott bábgyermeket.

(Látjuk tehát, hogy a (egész korszakon ke=
resztül az Árpád házbeli királyok kihalta

(a 308. oldalról.) ...=szetes tehát, hogy Mátyás
emléke vakítóan ragyog. Midőn a közneme=
sek az állam bomlását látják, a gyógyulást az e=
lőbbeni állapot helyreállításában keresik. Legjel=
lemzőbb tulajdonságában, a nemzeti királyságban
látják Mátyás dicső korának az alapját!

után folyton folyvást (látjuk) örvényesül ~~ki~~ ~~vet~~ az elv, hogy a nemzetnek az uralkodócsalád tagjai közül kell a maga királyát választani.*) (A nemzet szabad király választási joga egyébiránt 1687-ig fennállott.)

A KORONÁZÁS SZERTARTÁSA ÉS JELENTŐSÉGE

(A koronázásának ez időben igen nagy jelentősége volt, és etekintetben nagy változást látunk az Árpádházbeli királyok uralkodásához képest, mert épen a koronázás intézménye az a tér, ahol a legnagyobb

(*) A királyi szék betöltésével kapcsolatosan lehetne bőven foglalkozni azon különböző törekvésekkel, melyek a Habsburg dinasztia részéről érvényesültek a magyar királyi szék elnyerésére vonatkozólag. Azonban ezek az események inkább csak, mint tények bírnak jelentőséggel, a magyar alkotmány szempontjából azonban hatálytalanok, jogilag irrelevans cselekmények, ennekfolytán ezekről tárgyalni felesleges.

változásokat észlelhetjük.

Mert, míg az Árpádházbeli királyok idejében csak alig bír jelentőséggel a koronázás és abban az időben is, mikor már eskütt tesz a király, amit hit levélbe is foglalnak, abban az időben a koronázás még alárendeltebb jelentőségű és inkább csak a választás tényére helyezik a főnyomatékot, addig az időben már kapcsán bizonyítékaink vannak arra vonatkozólag, hogy a koronázás ténye nem csak nagy mértékben áll előtérben, hanem specialiter a szent István koronájával való megkoronázást elkerülhetetlennek tartják.

Ha a koronázás tényének és különösen a szent koronával való megkoronázásának milyen jelentősége van, azt láthattuk Károly Róbert uralkodása alatt. Nevezetesen alig hogy meghalt III. Endre, az utolsó Árpád, Károly Róbert sietett magát koronával felékesíteni és ilyenmódon magán királyá proklamáltatnia magát. Nem ugyan

a szent koronával történt ez a koronázás, mert ez Vencel, illetőleg Ottónál volt; Ottó idejében még el is veszett és amint a hagyomány tartja, ekkor görbült volna meg a koronán a kereszt. Ottó a koronával együtt elhagyta magát fogattatni Apor Lászlóval, az erdélyi vajdával, aki aztán korona nélkül távolíttatta el az országból. Majd Lóbert Károly, bár egymásután kétszer is megkoronáztatta magát magyar királlyá, érvénytelen volt; míg végre is 1309-ben maga a nemzet választotta meg. Ekkor ünnepélyes koronázásban volt része, nem ugyan a szent koronával most sem, miután Gentilisz bíbornok hívába hívta fel Apor vajdát egyik dekretumában, hogy az Ottótól elvett és nála lévő koronát adja ki. [redacted] e miatt Apor átok alá is vetette és egy új koronát készíttetett, amit mindazonekkel felruházottnak nyilvánítottak ki, ami a szent koronában [redacted] és azzal koro-

rázták meg Károly Róbertet.

Ez a tény magában véve is érdekes, de fő képen azt bizonyítja, hogy a magyarnak volt – amint Gentilisz bibornok mondja, – egy hite, amelyszerint annak a szent koronának valami különös, bűbájos erőt tulajdonított, ami által szállát a magyar nemzet ősz szerégének a hatalma a választott és megkoronázott királyra. Ezt a bűvös erőt Gentilisz rá ruházta az általa készittetett koronára, amellyel történt Károly Róbert megkoronáztatása.

Azonban nem volt sem a nemzet, sem pedig a megkoronázott Róbert Károly megelégedve a Gentilisz munkájával, mert egy esztendő múlva 1310-ben ~~azért~~ újra ~~meg kellett magát~~ koronáztatnia Károly Róbertnek, de most már az eredeti Szent István-féle koronával. Tulajdonképen ez által lett törvényes királlyá. Ez volt az igazi koronázás, a három első csak a féle ala-

=koskodás volt. Ez alkalommal is kijelentették a rendek, hogy ők Károly Róbertet nem, mint a pápa által kirendelt, hanem, mint szabadon választott királyt tekintik urokuak.

Ez is bizonyítja annak, hogy a magyar nemzet már ekkoriban milyen rendkivüli nagy jelentőséget tulajdonított a koronázásnak; még pedig, hogy a koronázással a koronával történjék, arnivel szent István koronáztatott meg; mert ime Károly Róbert, háromszor volt megkoronázva a koronázáshoz megkivántatá minden fontos kellék segitségével, még sem ismerte el az egész ország uralkodónak, kellett a jogilag érvényes koronázáshoz a szent koronának fejére tétele.

A másik érdekes eset pedig az I. Ulászló koronázásának a története. Tudjuk a históriából, hogy Albert király halála után özvegye, Erzsébet egy K o l t a n n e r I l o n a nevü udvarhölgy által titkegrá=

=ról ellopatta a magyar szent koro=
nát, (e jelenet egyik festő művészünk ál=
tal meg is van örökítve, — vánkosba
dugva, szállitották el. Nem a korona a=
rany tartalmáért történt ez a lopás, ha=
nem, hogy a koronával együtt járó feiná
lyi hatalom is megszerezteséK. Midőn
aztán az ujonnan választott Uászló
meg kellett volna koronáztatni, nem
találták sehol a szent koronát.

Egy kis fejtörés után könnyen segitet=
tek a bajon. Uj koronát Uászló nem ren=
náltathatott, mert a pénz kellett a török
elleni háborura, hanem levették a Ká=
roly Róbert koporsójáról (illetőleg István
királyszobráról) a sirboltbeli koronát
és ezt használták fel az Uászló megkoro=
náztatásánál. (Ez történt 1440-ben.

A magyar nemzet a szent koronában
nem valami bűbájos erőt vélt találni,
mint ahogy azt a jámbor Gentilis bibor=
nok vélte, hanem a magyar nemzet

saját akaratát jelképének a gondolatát fejezte ki vele. Most is, László koronázásánál azt a határozatot hozták, hogy minden szükség arra, hogy itt legyen az a korona, ami a szent István fején volt és amit Erzsébet királyné ellopatott, mindegy akármiféle korona ért is a király fején, csak az a fő, hogy a nemzet együttes akarata legyen abban a koronában, illetőleg a koronázásban. A nemzet ünnepélyesen kijelentették, hogy egyező akarattal és közös határozatból teljes hatalmat adnak a királynak a kegyelem gyakorlásában, az egyházi adományozásban, a hivatalok és nemességek ajándékozásában és a bünösök büntetésében; szóval mindazokban, melyek akár szokásnál, akár törvénynél fogva királyi előjogainak jogkörébe tartoztak.

László uralkodását illegitimnek, törvénytelennek senkisem tekintette, sőt az utókor sem tartja annak, pedig nem

a Szent István koronájával koronáztatott meg.

Igaz ugyan, hogy László után állottak elő egyes nagy birtokú főnemesek, akik arra akarták az 1453-iki országgyűlés által kényszeríteni V. Lászlót, hogy az elődje, László birtok adományozását nyilvánítsa érvénytelennek és azon eladományozott föld birtokokat adja oda nekik, mert hogy László nem volt törvényes király, mivel nem a szent koronával koronáztatott meg. Azonban sem akkor, sem pedig ma nem lehet az ilyen haszonra irányuló, önérdekből kiinduló felfogást komolyan vennünk *), mégis érdekes példája annak

*) Azt lehetne gondolni, hogy Rákóczit 1715-ben a magyar nemzet tartotta árulónak, holott sem az előtt, sem azután nem volt az; mégis az akkori törvények ugy tolyegezték meg; - azok hozták l. i. a törvényt, a-mik a Rákóczi-féle óriási jószágot szerették volna kézre kaparintani. -

hogy mily erős varázs lehetett a szent koronában, mert ha ez nem lett volna meg, akkor semmiesetre sem érvelhettek volna azzal, hogy László megválasztása érvényteleny volt.

Utána meg említésre méltó a Mátyás király koronázásának a története is. A fiú Mátyás egyáltalán nem féltette uralmát, mert meg nagybátyját, – akinek pedig lelkes közreműködése nélkül aligha választották volna meg királynak, – le tudta szánni, amikor a szükségét látta annak és nem akart semmiképen sem kormányzó nagybátyja akaratának engedelmeskedni. Nem lehet feltételezni, hogy attól tartott volna, hogy hatalmát érvényesnek el nem ismernék, vagy hogy vele szembe mentek volna szállni a hatalmaskodó urak: hiszen nem volt meg koronázva. Igen, mert abban állapodott meg a nemzet vezetőivel, hogy addig nem is koronázzák meg, míg a szent koronát

meg nem lehet szerezni Frigyestől. Tudjuk aztán hogy vérs hullott csaták folytak a szent korona megszerzéséért, már pedig szerelem régekért ezer, meg ezer emberi életét nem szokták feláldozni még abban az időben sem. Azt is tudjuk, hogy 60 ezer aranyat fizetett a magyar nemzet Frigyesnek, azért amiért a nála lévő szent koronát kiadta; pedig sírfo arany meg is verték Frigyest, tehát semmiképen sem, mint győző kérte azt a 60 ezer aranyat.*

---

*) Abban az időben pedig 60 ezer arany rengeteg pénz volt; majd a magánjog tárgyalásánál látni fogjuk, hogy milyen kevesetért a földbirtok Werbőczy idejében és mennyivel több volt az értéke a pénznek és 60 ezer aranyon akkor összehasonlíthatatlanul több jószágot lehetett volna vásárolni, mint manapság. Sőt olcsóbban is lehetett volna — talán — külön koronát is csinálatni, csakhogy a szent koronához fűződő

Az Árpádházbeli királyok korában jóideig a koronázás pusztán, mint egyházi szertartás bírt jelentőséggel, amire tulajdonképen csak az egyháznak volt szüksége mert a király ekkor igérte meg az egyház iránti védelmet és csak később vált a koronázás szertartása alkotmányos jellegűvé azáltal, hogy a király az ország törvényeire is esküt tett, amint hogy III. Endre is tett ilyen alkotmány biztosító esküt. (L. I. félévi Jegyz. 201. old.)

Lassanként előtérbe nyomúl az a gondolat, hogy Magyarországon a koronázás aktusát nem az egyház végzi, hanem a magyar nemzet képviselete; - igazugyan, hogy még mindig egyházi ember, aki ezt

---

(a 319. oldalról) ... nimbusz gyakorolta hatást nem szerezték volna azzal vissza. Úgy hogy majdnem feltétele volt Mátyás király legitim uralkodásának, hogy a Szent koronát visszaszerezni legyen képes.

az aktust eszközli, hanem immár, nem-
minthaz egyház szolgája, hanem, mint Ma-
gyarország főpapja járuljon ezen hivatásában, a-
mi különben a koronázás-szertartás menete-
ből is kitünik.

A koronázást (u. i.) országgyülés és isteni-
tiszelet keretében hajtottál végre Székesfehér-
váron (kahol t. i. az országos gyüléseket szok-
ták tartani), (a nemességnek minélinkább
nagyobb részvételével) A koronázás szertar-
tását végző főpap, közvetlen a koronázás meg
ejtése előtt megkérdezi a jelenlevőktől, hogy
akarják-é a királyt megkoronáztatni és
mikor az igenlő választ megkapja, csak
akkor hajtja végre a királyon a koronáz-
ást. (Ez a megkérdezés szokásos akkor is,
ha nem királyt, hanem királynőt koronáz-
nak meg, de akkor nem a nemzettől, hanem
a királytól kérdezi meg.*)

(*) Beatrix királynő koronázásának törté-
netében olvassuk, hogy Mátyás királyt

Idővel a koronázásnál nemcsak az egyház főpapja jár el, hanem a nemzetnek valamelyik világi tagja is, ilyenmódon nyer tért a világi elem a koronázás szertartásában. Még pedig eleinte úgy, hogy a kérdezést nem az érsek, vagy a püspök teszi fel, hanem az a világi főúr teljesíti, majd később pedig azáltal, hogy magát a koronázás tényét az esztergomi érsekkel együtt a nádor teljesíti. A világi megbízott hatásköre azonban a szertartásnál csak igen lényegtelen körülményekre terjed ki. A szoros értelemben vett koronázást t. i. a koronának a fejére tételét ezen túl is csak az esztergomi érsek végzi.

9 KORONÁZÁSI JELVÉNYEK.

Nemcsak maga a korona az, amely a koronázásnál szerepel, hanem más egyébb ékes-

(a 321. oldalról) ... megkérdezi az érsek, hogy akarja-é megkoronáztatni ezt az asszonyt?

=ségek is voltak (ezért, hogy ékesség nem ok nélkül használják, mert ezeket (lenda dia Regni Hungariae-nak nevezték.

1. A korona.

Ezek között az első és legfontosabb (szerepet) a szent korona (viszi), amit angyali szent koronának is neveznek (biztosan nem tudni, hogy nem azért-é, mert hogy az ország címerén a paizsot angyalok tartják. Ez azonban nem tartozik a koronához szorosan, mert angyalt, vagy oroszlánt szinte állítottak ilyen címerekhez, amint azt a Heraldikából ismerjük. Az angyalok t. i. olyan formán vannak oda festve a címerre, mintha ezek helyeznék a koronát a paizsra. *

(Ami magát a koronát illeti), ez az a korona, amit István királyunk II. Szilvester

(*) Minden címernek u. i. két része van: a paizs meg a sisak. A magyar címer is két részből áll, itt a sisakot a korona helyettesíti.

=ter pápától kapott. (Egész biztosan nem állíthatjuk, hogy ez az eredeti Szent István féle korona, annyi azonban tény, hogy ha az is, akkor se egészen az eredeti, mert hozzá van csatolva egy másik korona rész, amit t. i. Géza király kapott Dukász Mihály görög császártól. A felső részt zárt koronától áll, egymáson keresztül hajlított 4 sávból. Az alsó rész eredetileg nyílt korona volt, s csak később forrasztották össze az előbbi zárt koronával. Az összeforrasztásnál az oldalán levő néhány szent képpel nem épen vigyázattal bántak el (aminek folytán némi fogyatékosságok keletkeztek rajta). A Korona

(Ez a külső korona igen nagy aranyabroncs, s mivel ilyen nagy fejű embert alig=ha akad a világon,) bélést, lett ~~bele~~ piros bársonyból s így azután lehet igazgatni annak a fejére, akit épen koronázni kell.

(Megjegyzendő, hogy a király ezen koronát csupán kivételes nagy ritka alkalmak=

kor, leginkább csak a koronázáskor szok-
ta viselni túlságos nagy súlya miatt.

Tehát akár azonos ez a korona a Szil-
veszter-adománnyával, akár nem, – an-
nyi bizonyos, hogy igen régi munka és ré-
giségénél fogva is rendkívül nagy értékkel
bír. Arany- és drágakő értéke nem va-
lami nagy, mert meglehetős kis értékű drá-
gakövet díszítik a szent koronát.

Mindenek felett pedig óriási értéket
tulajdonít neki, – mondhatjuk, – az a
gyermekes hit, amelyet táplálnak a ma-
gyarok annyi sok száz esztendőn keresz-
tül!

2. Az ország almája.

Más egyéb jelvényei is szerepelnek a
koronázásnál, így az ország almája, amely
egy arany lemezből készült gömb, amit
kettős kereszt és az Anjouk címere ékesít,
amiből nyilvánvaló dolog, hogy az Anjouk
idejéből származik.

3., A királyi jogar, vagy kormánypálca

(Ugyancsak a koronázáshoz tartozik és) az Árpádok idejéből való (a királyi jogar) üres lemezből készült aranyból, felső részén csiszolt drágakővel.

4., Szent István kardja.

A Szent Istvánénak nevezett kard sokkal későbbről származik, nevezetesen a 15. századból, amit leginkább az alakja mutat, amely hosszú egyenes. (Már pedig az ilyen formájú kardok ebben a században voltak divatosak)

5., A Szent István palástja.

(Ide tartozik még a koronázási palást, ezt István király idejéből birjuk, amit még Gizella királyné készített volt; ez a rajta lévő felirásból is kitetszik, amennyiben) casula, vagyis mise mondó ruha volt, szentek és az apostolok képével feldiszitve.

6., Egyébb öltözet darabok.

(A koronázáshoz járúltak még egyébb)

kisebb jelentőségű öltözet darabok, mint a Szent István ének nevezett harisnya, papucs, kesztyű, amik szintén a koronázás alkalmával használtattak. *)

7. Kettős kereszt.

Ide számítódik még végül az a kettős kereszt, amit koronázás előtt a király mellett szoktak vinni. Ez az esztergomi káptalan tulajdonát képezi.

A KORONÁZÁSI JELVÉNYEK ŐRIZETE.

Ezek azok a jelvények, melyek a koronázás alkalmával használtatnak és a melyek különös szigorú őrizet alá vannak véve; régi időben a Székesfehérvári káptalan feladatát képezte az őrizet, ahol is az őrkanonnok (custos Albensis) látta

*) Ezek a ruha darabok 1849 után hosszú időn keresztül a földben voltak elásva és meglehetősen romlott állapotban vannak annyira, hogy nem is használják.

a jelvényeket a vezető felügyelő Kapitány
vette kezelésébe. Ő őrizte
el ezt a tisztet. Mindezután pedig Nagy
Lajos király idejében valami csinyt kö-
vetett el a Tárnos nevű őrkanonnok, a-
mennyiben a király síremlékét körül el-
helyezett arany koronával nem éjen kor-
rektül bánt el, a király nemsok ezt a
bizonyos Tárnost mozdította el állásá-
tól, hanem a székesfehérvári káptalan-
tól megvonta ezen országos jelvények
őrizésének a jogát, és Visegrádot tette
meg a szent korona és tartozékainak ő-
rizö helyéül (ahonnan lopatta el — tud-
juk, — Albert császár). Őrizésére katonák
voltak rendelve (akiknek az ellátásáról
pedig a korona őrök gondoskodtak. A ko-
rona őrökre dotációt rendelt az or-
szág, amiből tartoztak fizetni a tulaj-
donképeni őröket. Azon ténytől fogva,
mióta a korona ellopatott az említett mó-
don, — rabállyá lett az is, hogy a katonák
a korona őrzésére esküt tettek).

(Különösen hatyáson gondoskodott)

ebben a tekintetben az 1464-iki dekretum, a=
mikor a Frigyestől visszakerült koronát e=
rős őrizet alá vették, akkor gondoskodtak is=
mét arról, hogy biztonyos jövedelmek adassa=
nak át a korona őrének rendelkezésére és
állandóan kétemberi teljesítse a korona őr=
zését. Tulajdonképen ez a törvény képezi a=
lapját a későbbi nyágos korona őri méltó=
ság keletkezésének.

A korona őrségi méltóságot különösen
Bakács Tamástól fogva szinte örökletessé
tették, akit u. i. úgy rendelkezett, hogy őután
na a testvér öcse legyen a korona őre, mert,
hogy a család felelős a koronáért.

Az 1492., 1498. és 1500 évi dekretumok
ban olvasunk ismét a korona őrzésére vonat
kozó szabályokat.

Az 1492-iki dekretum kimondja, hogy a
korona a visegrádi várban a főpapok és az
ország nagyok részéről maguk közül választ
andó férfiak által őriztessék.

Az 1498-iki pedig, hogy kizárólag világi

Negyvenkettedik év.

=ak és ne egháziak által őriztessék a szent korona, ami kétségkivül a Bakács Tamás iránti ellenszenv folyománya képen történhetett.

Az 1500-iki törvény 23. cikkében pedig megállapította a korona őri tiszt= ség betöltési módját, oly módon, hogy az országgyülés és a király által a korona őrzésére két világi ur válasz= tassék.

Végül a 17-ik században, 1625-ben rendelkezett a törvény a korona őrök vá= lasztásának kérdésére vonatkozólag, ami egyébiránt most is alkalmazásban van. Két korona őrt kell választani, még pedig oly módon, hogy a király által ki= jelölt négy ember közül válassza azo= kat az országgyülés; a király vallás kü= lönbség nélkül köteles erre a célra jelöl= teket állitani. — A „vallás különbség" ki= fejezés alatt azt értik, hogy az egyik mindig

róm. kath, a másik pedig protestáns legyen, ami ugyan nincs kimondva, de állandó szokássá fejlődött. Sőt a protestáns korona őrök között is bizonyos változás fejlődött ki, hogy egyik esetben református, a másik esetben pedig evangelikus legyen a korona őrizője.

Végezetül a koronázás kérdéséhez még meg kell említenünk, hogy a királyi eskü letétele, mint az előző korszakban ugyancsak ünnepi időben is megvolt. Hit-levelek kiadásáról ~~pedig~~ az Anjou-ház heliek alatt nincs tudomásunk, az azután következő királyok pedig nem hit leveleket, hanem választási feltételeket fogadnak el; nevezetesen előre megállapitják azokat a feltételeket, melyekkel a király az uralkodását átveszi. Így történt Zsigmond trónra lépésekor, aki pedig államcsíny utján jutott az uralmához. Ugyanez történt I és II. Ulászló uralkodásakor, ellenben Albert Pozsonyban conventumot létesitett, amikor királlyá

lett, amelyet az 1439-iki törvényben van nak bejegyezve; ezt a törvényt pedig — megjegyzendő, — hogy nemcsak a király írta alá, hanem aláírták a főurak, akik kel ezen feltétel szövegére nézve megegyezett.

Ebből az időből maradt ránk annak a bizonyítéka, hogy nemcsak a királyi eskü hangzik el, hanem a nemzet is megeskü szik a király iránti hűségre. Így történt ez Károly Róbert idejében.

Ha ezekhez még hozzá fűzzük azt, hogy a királyi székhely Temesvárott, Budán és Visegrádon volt. Még pedig Temesvár és Visegrád Károly Róbert és Nagy Lajos, Buda pedig különösen Mátyás uralkodása alatt volt. *)

---

*) Tudvalevőleg a királyi székhely ott van, ahol a király udvarával hűzamosabban tartózkodik, amicsak egyszersmind a központi kormányzat és a törvénykezés székhelye.

(Ha még továbbá megemlítjük azt is, hogy A törvények kötelességévé tették a királynak azt, hogy az országban bennlakjék és amikor Zsigmond egyikben húzamosabb ideig künn tartózkodott, azután a következő király, Albert trónra lépte kor kikötötte a nemzet, hogy a német királyságot csak abban az esetben fogadhatja el, ha a nemzet megengedi azt. (Hiszen természetes, hogy megengedték!), ezekre tudva, minden lényegesebb momentumra ismeretes a királyság intézményének) —

(a 332. oldalról)... A királyi székhely általában véve Buda volt, különösen az Árpádházbeli királyaink uralkodása alatt, — míg nem Károly Róbert az 1323-ik esztendőben Visegrádra helyezte át. S Visegrádon volt a központ az Anjou-királyok ideje alatt!

4. A rendi szervezet.

A NEMESSÉG ÁLLAPOTA EBBEN A KORSZAKBAN

A 13. században a rendiség körében (– amint láttuk, –) nevezetes változások állottak elő, és az a tagozódott rendi szervezet, amely ekkoriban kifejlődött, nagy mértékben egyszerűsödött. A csupán magánjogilag csoportjából u. i. az udvarnokok és a castrenses-ek legnagyobb részben uri hatóság alá kerültek, ha csak nem sikerült nekik a hospesek közé, a városokba bejutni és bedolgozni. A várjobbágyok pedig majd nem kivétel nélkül nemesítettek és az volt a felfogás, amint Kézai mesteri írja, hogy ők csak elszegényedett nemesek. (V. ö. I. félévi Jegyz. 218. old.) Ha nem sikerült nekik nemességet szerezni,

ők is úri fennhatóság alá jutottak, vagy kivételesen városi polgárokká lettek, mivel ezek a jobbágyok fegyveres emberek voltak és a városok ugyis tartottak néhány fegyveresst, tehát könnyen szerződhetett a városi tanács efféle jobbágy sorsú emberekkel, hogy az illető város védelmére ellátják. Szóval az a közbülső elem, mely a szolgát és a nemesek között volt, a hospesek kivételével teljesen eltűnik.

Úgy hogy a rendeket a 13. század végén már csak úgy sorozhatjuk: nemesek, városiak, és úri hatóság alatt állók.

Az úri hatóság alatt különböző népelemek voltak ugyan, azonban az egyenlősítés tendenciája fenn állott köztük folyton, aminek következtében az eredetileg úri hatóság alatt lévők nemi jogokhoz jutnak, míg az eredetileg szabad emberek szabadsága csökken.

Ez a fejlődés annyira halad, hogy már

A 14. századtól fogva egy új nép elem alakúl ki, akiket jobbágy-oknak neveznek, a= mi nem más, mint az a nyomorúlt adózó nép, amelyről Werbőczy beszél, amikor a röghöz kötöttekről szól, kik a= latt azon népet kell értenünk, akik vala= mi kis szabadsággal bírnak ugyan, mint valóságos szolgáknak nem tekintetnek, azonban hozzá vannak kötve a föld bir= tokhoz olyan módon, hogy a földdel együtt cserélik a maguk gazdáját, de nem tekin= tik röghöz kötöttnek abban az értelem= ben, hogy nekik arról a föld birtokról egy= általában nem volna szabad eltávoz= ni, hogy ahol születtek, ott is kelljen meg= halniok. Ilyen értelemben ~~ott~~ röghöz kötötték a 14. században nem állottak Magyarországon, mert a jobbágynak meg volt a szabad költözködési joga, míg nem a Dózsa-féle parasztlázadás után az 1514.-iki törvény értelmében el vé= tetett tőlük!

A szent korona és az ősiség intézményei korának megkezdésekor s e három renddel találkozunk, közülök a legmagasabb helyet a nemesek foglalják el, amiért is első sorban ezzel a renddel kell foglalkoznunk.

1, A főpapok és a bárók.

AZ ORSZÁGOS NEMESEK.

A nemesek körében eredetileg nem volt különbség nemcsak jogok, de még jószágok tekintetében sem, mert hiszen tulajdonképen a vagyoni egyenlőségből származott a jogok egyenlősége és a vagyoni különbség vonja maga után a jogok különbözőségét is. *)

*) Érdekes megemlíteni, hogy míg Angliában e korszak elején a városi polgárság már autonóm jogokkal bírt és csak hamar tagja lett a törvényhozó testületnek, addig nálunk, Magyarországon csak a nemeseknél kezdődik a világ, azon alúlliévők nem jönnek számításba.

Elvileg ugyan nem volt köztük különbség, de tényleg igenis volt, ugy hogy a 13. században már nagyok voltak e különbségek a kisebb birtokú és a nagyobb földdel biró nemesek között. Az alsóbb nemesség természetszerüleg arra törekedett, hogy a régi szabadságot megtartsa, mig a birtok-arisztokraták azt tartották a maguk céljának, hogy ők meg a hatalomnak minél nagyobb mértékéz nagadhassák magukhoz és ilyenmódon az alsóbb nemességet a maguk úri hatósága alá vonják. Már pedig a 13. század folyamán nem egyszer történt meg, hogy nemesek a nagyobb birtokuak uralma alá kerültek.

Mivel hogy a nemesség e felsőbb csoportjának, vagyis a nagy birtokú nemességnek a hatalmi növekedése nemcsak az alsóbb nemességre volt veszedelmes, de veszedelmes volt a királyi hatalomra nézve is. Ebből folyik az, hogy minden

olyan király, aki tisztán látta a dolgok
és akiben volt elég energia, a negényebb
sorsú nemesekkel pártfogolta a gazda-
gabb urakkal szemben. Mindannyiszor
ellenben, mikor az uralkodónak nem
volt elég ereje ahhoz, hogy ellent állhasson
a főnemeseknek, a nagyurak kereke-
tek felül és veszélyeztették nemcsak az al-
sóbb nemesek szabadságát, de a király-
ság jogállását is. Az aranybulla teljes
erejével arra törekszik, hogy a hatalma-
sokat korlátolja és a királyt meg az alsóbb
néposztályt a hatalmasoktól védje. (Bő-
vebben lásd I. féléri Jegyzet 453. old.)

Az aranybulla rendelkezése azon-
ban csak egy rövid ideig tartó felbuzdu-
lás eredménye volt, úgy hogy még ma-
ga a törvényhozó II. Endre sem szerez-
hetett érvényt ezen bulla rendelkezései-
nek. Ugyanezeket látjuk megujulva
Kun László és III. Endre idejében, akik
ha nem is voltak talán gyanló egyének

de annyi sok hibával és szerencsétlen körülménnyel bírtak, hogy nem voltak képesek eme jüket kellőképen kifejleszteni.

Ellenben az Anjou házbeli királyok nem a nagy birtokú urakat, hanem inkább az alsóbb (nép)elemeket pártfogolták (és ez magyarázza meg azt, hogy ezek olyan hirtelen gyökeret tudtak itt venni és oly nagy népszerűségre tettek szert. Ennek a jelentőségnek a nagy fontosságú mivoltát tisztán látta Nagy Lajos, akinek 1351-iki dekretumában nagyon erőteljesen (és hatályosan) van hangsúlyozva a nemesek egyugyanazon szabadsága, amely szerint országunk főpapjai, bárói és nemesek valamennyien una eademque libertate, egyugyanazon szabadságot élvezzenek és ne legyen közöttük semmiféle különbség!

(Ez foglaltatik benne az 1351 évi dek-

(nétium 11. cikkelyében.*)

Ez a kijelentése a törvény szövegnek idővel valóságos szálló-ige lett azon a réven, hogy Werbőczy is felvette ezt a tételt, akit pedig úgy ismertek a magyar nemesek 1848. előtt, mint ahogy ismeri a magyar földműves ember a bibliát.

Ha ilyen erősen át is ment a köztudatba az, hogy Magyarországon minden nemes az egy ugyanazon szabadságnak örvendez, ennek dacára már ezen időkben is sokkal nagyobb mértékben kibontakozott a rendi különbség az egységes nemesi rend körében; bár ez a szétválás még a mohácsi vészedelem után sem tudott befejezetté válni egyrészt a köznemesség szívós ellentállásán, másrészt pedig királyaink hova-tovább kezdték belátni, hogy az alsóbb nemességet ennek törekvésében támogatniok és a főnemességet visszaszorítaniok kötelességük.)

Különösen Mátyás király volt hatalmas párt fogója a szegényeknek a felsőbbnemesség elönyomúlása ellen. Az ő halála utáni időkben azonban (a gyámoltalan kormány alatt) az érdekellentétek felszabadúltak (s az osztályharcok viharai sohasem tiporták jobban a nemzet szine-virágát, mint II. Uládzló és II. Lajos király uralkodása idejében,) - aminek az eredménye a nemesi rend széttagozódása és további rendekre való oszlásaképen csakhamar mutatkozott. *)

(*) Milyen más volt a közállapotok képe az Árpádok idejében. Ott, ha jogot vesszü a király, azt a nemzet egésze nyeri meg, nem pedig egyesek - úgy hogy az Árpádok nap csak nem abszolút hatalmából fokról-fokra a rendek felsőbbsége fejlődik ki, most pedig ami hatalmat a király elveszti, azt a hatalmasok ragadják magukhoz!

Az 1608-iki koronázás utáni 1. cikkben láthatjuk ezen fejlődés eredményének írásba foglalását, ahol már törvényileg is meg van téve a különbség az ország nemes lakossága között azáltal, hogy az országgyűlésen mi módon vehetnek részt. Nevezetesen ki van itt mondva, hogy az egyik táblán ülnek a prelátusok, a bárók és a magnásoh, a másik táblán pedig a nemegyék, a városok és a káptalanok követei ülnek, tehát ez utóbbiak, mint követek jelennek meg az országgyűlésen.

Itt már különbség van téve nemes és nemes között; mert az egyiknek jogában áll saját személyében megjelenni az országgyűlésen, a másiknak pedig ez nincs jogában, hanem csak követ küldési joggal bír, sőt annak, aki az országgyűlésen saját személyében jelenik meg, a vele egenlő jogúakkal joga van tanácskozni, míg azoknak,

akik csak, mint követek jelennek meg, nincs jogukban azon a helyen meg=jelenni, ahol az előbbiek vesznek részt az országos ügyek intézésében.

Bár csak az 1608-ik koronázás utáni 1. t. c. ben mondatott ki első izben jogszabályként ez a megkülön=böztetés, mégis valójában

sokkal korábban előállott, közvetlenül mindjárt a mohácsi ve=szedelem utáni időkben. Mert a mo hácsi vész után a nemesek nem je=jenként, vicinia et per capitem gyűltek össze; sőt maguk a nemne=sek kérik, hogy az 1572-iki ország=gyűlésre csak követjeiket küldhessék el.

Ehhez járult még az is, hogy a ta=nácskozások színhelyét áttették a Rákos mezőről egyik-másik városba és most már természetszerűleg se=hol sem lehetett zárt falak között oly nagy helyet találni, ahol az ország

minden vidékéről összejöve nemesek, meg férkőzhettek volna a tanácskozás tartamára, kényelmetlen voltak tehát két részre szakadni.

És a szétoszlás pedig minódon történhetett volna meg természetesebben, minthogy a városok, meggyőr és káptalanok követei külön, a tehetősebbek, a gazdagabbak pedig megint külön tanácskoztak.

De az is természetes, hogy a mohácsi vész, amely oly nagy csapást zúdított a sokat szenvedett magyar nemzetre, mégsem lehetett olyan választóvonal a nemzet történetében, hogy azért, mert megverték a magyarokat a törökök, felhagyjanak az őrizkedéssel: az országgyűlések tartásával, tartanak még most is országgyűlések.

Ha alaposabban vizsgáljuk a kérdésnek azt a részét, hogy a 16-ik században miért nem az összes nemesség jelent meg az országgyűlésen, találjuk Mária király 1386-iki decretumában azt a rendelkezést, hogy

mindegyik vármegye részéről jelen jen meg 4-4 jóbirtokú nemes, és amint Mátyás király dekrétumában olvassuk, hogy csak a jó birtokúak legyenek kötelesek megjelenni az országgyűlésen. Ennek mérve tudnunk kell, hogy már ekkor jelentéteny különbségek fejlődtek ki a nemesek vagyoni viszonyai tekintetében; voltak már egészen szegény sorsú nemesek, akik maguk túrták a kis földjüket, és amelyik csakhogy épen megadta a betevő falatot. E nyomorgó nemeseknek, akiknek rosszabb dolguk volt, mint sokszámhány nagybirtokú úr földjén dolgozó jobbágynak, óriási terhére lett volna, hogy a messze eső országgyűlésre napokon keresztül tartó utazás után hetekig ott tartózkodjék. Sőt még az is nagy dolog volt előttük, hogy a vármegyei szolgabirói tisztet végezze; irtózott a szegény nemes tőle, mivel fizetség érte absolute nem járt, sőt

az országgyűlésen való megjelenéssel, nem pedig a szolgabírói tisztség teendőinek az ellátásával, mind a kettő csak kötelesség volt és tiszteletbeli megbízatás. Ennélfogva szabadúlni akart ezektől, bár szépnek találta az őt megillető jogot, de első sorban nem jogaival bírni, hanem élni akart.

Akik ellenben kedvezőbb anyagi viszonyok között éltek, nyíltan látták ezt azállapotot, ha azabocskoros nemes hajlandó volt aző javára lemondani a jogáról és tettszett önmagukat, hogy a nagy birtokosok magukat láthatják el az összes közügyekkel, ők űl, hogy a hatalmat a kezébe ragadhatja, sőt teljes mértékben igyekezett a maga részéről előmozdítani ezt a fejlődést. *)

*) A „krimicsau" intézménye, — t. i. azon eszköz, amellyel a szegény népet kiszorítják a jogok gyakorlásából, — nem uj dolog; ismerték már azt a régiek is a középkorban.

Ha esetleg előfordúlt az az eset, hogy a szegény sorsú nemesek régis eszébe jutott elmenni az országgyűlésre, az ott tartózkodó és a sót vivő urak addig huzták-halasztották a tanácskozás órát, míg végre a szegény nemesek nemcsak az élelme és a pénze, hanem a türelme is elfogyott, kapta magát és a legtöbb esetben haza ment. Az urak pedig ott maradtak magukban és azt tették, ami nekik jól esett. *)

---

*) Ezen az állapoton csak kivételképen tudtak segíteni ujféle „ház-szabály megsértéssel", mint, amit Szilágyi Mihály tett, aki tulajdonképen a fennálló jogszabályokat sértette meg; – igaz ugyan, hogy nem tudta, hanem csak a köztudatba átment jogtételt, hogy t. i. elsősorban a királyválasztásra nézve kell megállapodni és csak azután végezhetik el az apróbb tanácskozásokat. Jól tudva, hogy az urak a gyülés tanácskozásának a megkezdésétől...

Ezen országiási birtokbeli különbségek nem megszüntetésére, hanem csak további elharapódzásának megakadályozására volt alkalmas Nagy Lajos királynak 1357-iki törvénye. Ennek a törvénynek a 4-ik cikkelye arról szól, hogy a nemesek ezentúl nem rendelkezhetnek a maguk javairól, mielőtt a halálozás alkalmával a fiágra, annak nem létében a legközelebbi rokonokra száll és esetleg ha rokon sem volna, az esetben száll a királyra, illetőleg a szent koronára. Tehát

---

(a 348. oldalról)... csűrés-csavarással addig halogatják, míg a szegényebb nemes, megunva a tétlenséget, haza megy, ő tehát a maga 40,000 emberével a Dunajegén kikiáltatta magát királyát. Ha azután akadt volna egy második Szilágyi nyilván, aki elmenjen számi magát ilyen vakmerő tettre, hogy szembe helyezkedjék a szabállyal, amelyik ugyan elvégre megírva nem volt, de époly kötelező szokásjogi tétel volt, mint akármelyik dok-

a földbirtok kötöttsége van megálla=
pítva e törvényben. †)
A vagyoni különbségek rettentő nagy

(az előző oldalakról)...=retum azért, hogy az országérdekeit ilyen módon megvéd=je, az bizonyára keservesen fakolt volna elszántságáért. Azonban bizonyos, hogy ilyen szilágyi Mihály-féle egyén csak igen ritkán akadt.

†) Gróf Széchenyi István működésének legnagyobb részét épen az ősiség ellen for=dította és valóban rettenetes nyüg s ször nyű teher is volt ez a magyar nemzet fej=lődésében, ugy, hogy még ma is a XX. szá=zadban is fennállanak az ősiség nemely mellék hajtásai, mint amilyen pl. a hitbizo=mány stb. mintegy kész veszedelmül szol=gálnak egy erőteljes nemzet fejlődésére. Ha azonban nem a XX század szemén át tekint=jük ezeket a szabályokat és illetőleg első sor=ban magát az ősiséget, hanem azon időkö: a 14. század szemüvegén keresztül látjuk, hogy e tör=vény megalkolására égető szükség volt! -

mértékben előtérbe nyomultak, óriási birtok és halálos negénység mutatkozott egy más mellett, ezen az állapoton pedig valami módon segíteni kellett. Más ország pedig nem állott rendelkezésre, mint az, hogy a király legalább védelmezze azokat a kisebb birtoku nemeseket, akiknek az életben maradhatásához van tulajdonképen a királyság létele hozzá kötve. Ezt pedig az által lette lehetségessé, hogy kijelentette, miszerint nagy birtokos uraknak nem jog újabb adományokkal gyarapítani.*)

Ezt a becsületes és jó célt akarta szolgál

---

*) Az a természeti törvény, hogy a nagyobb tömeg a kisebbet magához vonzza, a gazdasági életben is mutatkozik. A nagy birtok magához ránja a kisebb birtokot; ezt akarja megakadályozni nagy Zajos az említett törvényében, hogy ne lehessen eladni a kisebb emberek jószágát, hogy biztosítva legyen az egyenlősülés eszméje.

=ni Nagy Lajos és szolgálta is az ősiség in=
tézményével egy pár száz esztendőn ke=
resztül, csakhogy idővel elgelejtkezzek arról a cél-ról, amelyek szolgálatára az ő=
siség intézménye rendelve volt, és a kiá=
lyok nem oly módon éltek a jószág adomá=
nyozással, amint az Nagy Lajos intenciója
volt, hogy t. i. az ősiség és az adomány=
ozás egymást kiegészítsék. Ugyhogy teljes erővel
kellett a 13. században minden gondol=
kodó emberrel, különösen pedig olyan=
nak, mint gróf Széchenyi István=nak, küz=
deni ellene.

Azonban nemcsak a 13. században
bekövetkezett mérhetetlen jószág ado=
mányozást következésében volt az, hogy
vagyoni különbségek állottak elő a nemes=
si rendenbelül, hanem következménye
volt annak is, hogy az ország lakossága
gyorsan szaporodva, a föld bírtok értéke
növekedett. Abban az időben, amikor
alig 100 ezer emberi lakott itt Magyar=

országon és osztozott meg a föld területén, természetes, hogy a nagy darab földnek sem volt értéke. Nagy területű erdők, rétek, pusztaságok voltak Magyarországon. Amint azonban mindinkább szaporodik a nép, a kevésbé jó földekre is művelés alá vétetik: szaporodik ~~az értéke~~ a munkás kéz is, úgy hogy a földbirtok értéke folytonnagyobbodik.

Magyarországon nagymennyiséggel voltak olyan földbirtokok, amelyeket hajdan a papoknak juttatás képen adtak, vagy pedig amelyeket az országos főméltóságok viselőikkal. Voltak azután családi jószágok.

Ha nem történt volna adományozások, természetes, hogy családi jószágot folyton csökkenteni volna, mennyi a család tagjai folyton szaporodván, minden egyik családtag kivette volna a maga jószágát. Ellenben a papoknak nincsen

gyermekük, a földjük pedig a hivatalhoz van kötve, ha elveszti a hivatalát, a földet kapja az, aki a hivatalban utána lép. Azok a derék püspökök és papok, akiket első királyaink tisztességes javadalmakban akarnak részesíteni, ezekből e századokra már országos birtokú urak lesznek, kik az emberek sok százát képesek a maguk birtokukból ellátni, úgy hogy még valóságos nemeseket is telepítenek le: az u. n. praedialisták rendjét, vagyis azokat, akik nemesemberek ugyan, de azért teljes szabadsággal mégsem bírnak, hanem az esztergomi, meg a győri stb. püspöktől kapnak földet, természetesen kellő respektust adván az illető püspöknek, vagy érsecknek.

Ilyenformán tehát a főpapok és a bárók kiemelkedése a többi nemesek közül egészen érthető, de ezenkívül azok is kiemelkednek, akik ugyan nem bárók, de nagy terjedelmű földbirtokuk van, ezek

ugkezdik neveztetni, hogy magnates = mágnások, jóllehet csak a 15-ik század=ban kezdenek, mint örökös főrendek cím=mel szerepelni.

Ezeknek a kiemelkedése egészen más módon történik, mint a többi nyugateurópai országokban. A Nyugateurópai or==szágokban bárók-nak nevezték azokat a nagy főtisztségek viselőit, de első sorban báró alatt értették azokat, akik nem tartoz=nak senkinek sem hűbéri cselédi letenni, vagyis, akik szabad urak abban a te=kintetben, hogy a foglalás alkalmával szerzett birtokukat megtartották és semmiféle feudum jószágot nem kaptak, továbbá semminemű homágiummal nem tartoztak senki irányában, ha=nem egyedegyedül csak fidesre voltak kö=telezve a királlyal szemben.

Ezek voltak a freiherrek, akik, — mint tudjuk előkelőbb helyet foglaltak el, mint a többi közszabadok, habár abban

a pozicióba nem tudtak még bejutni, amelyben voltak a bárók amaz csoportjai akik comesi és más egyéb tisztségeket láttak el, ezek a comesek a maguk méltóságukkal jelentékeny földbirtokokat kaptak, amiket családi jószágaikká tudtak átalakítani. A földbirtok családivá tételével öröklétessé alakítják át a comesi méltóságot is, vagyis a comesi cím száll apáról-fiúra. Innen származik tehát, hogy a freiherrek nem lehetnek olyan előkelők, mint a grófok, vagy a comesek, vagyis akik alloduimot nélkül bírják a föld lenületeket, és akik bizonyos jogokat az ő egykori királyi hűbérurukból fenntartottak, sőt gyarapítottak is, amikor más régen megszűntek királyi főtisztviselők lenni.

Ugyanez a fejlődés áll be a ducokhoz hercegekre vonatkozólag is, akik valamikor szintén királyi tisztviselők voltak. (Vagyis tehát a nyugateurópai

országokban, de különösen Németföldon azt látjuk, hogy ezek a freiherrek, (a szabad földbirtokok urai) továbbá a grófok és a hercegek az egykori királyi tisztviselők utódjai; – addig máluuk a fejlődés menete másképen áll.

Magyarországon ~~is~~ a hűbériség sohasem hanyatlott meg annyira, mint amott és a királyi méltóság sohasem lett teljesen örökletessé, annak következtében itt annak, hogy valaki azon a réven legyen örökös főrendűvé, hogy bizonyos királyi tisztséget örökölt, nem lehet szó. De másfelől az adomány jószágot csak a király, illetőleg a szent korona mindig csak érdemekért adhatja, annak folytán az adományos jószág tulajdonos nincs más kötelezettség teljesítésére utalva, mint amilyennel bírtak egykor a szállásbirtokok tulajdonosai és mert a szállásbirtok eredetét kimutatni nehéz volt, ellenben az adományét

könnyű, ez a két féle jószág Magyarországon teljesen összeforrott, és semmiféle más kötelezettség azokat nem terheli, kik a régi foglalás alapján bírják a földet, mint olyanok, akik csak egy nemű királyi adomány-levél tulajdonosai.

(Úgy hogy a bárónság nem jelentett mást, mint az országos tisztségek viselőit, ha nem viselnek valóságos tisztségeket, de mint nagybirtoku nemesek barones solo nomine, ezekből a csak névleg bárókból lesznek aztán azok, kik a bárói különös címet viselik. Tehát nálunk olymódon jön létre a bárói cím, mint a Németföldön a grófi-, vagy a hercegi cím: a királyi címekhez hasonló megtiszteltetésből.

A 15. században a Magyarországgal kapcsolt részekben, mint Horvátországban, meg a tengermellékén előfordul, hogy egyes területeket

ki vesznek a közhatóság alól és meg-
engedik az illető földterület urának,
hogy azon a területen ő olyan jogokat
gyakoroljon, amilyen joggal a come-
sek bírtak. Az ilyen urakat liberi co-
mes-nek nevezték, ez a tulajdonképeni
szabadispánság nem más, mint a
német freiherr utánzása, aki tu-
valevőleg immunis területet kap, comesi
címmel felruházva.*)

Magyarországon a hercegi tiszt-
ség még kevésbé fejlődhetik, mert ná-
lunk dux-nak kivétel nélkül csak a
királyi család tagjait címezték (V. ö.
I. félévi Jegyz. 206 old.) de előfordul, hogy
másoknak is kezdik a hercegi címet viselni,

*) Így kapta Hunyadi János 1453-ban
a besztercei-grófi címet, s így nyer-
ték Mátyás király alatt a Zápolyák a
Szepességet, szintén ezzel a grófi cím-
mel!

mint Korvin János, de mindenesetre arra való tekintettel, hogy az apja király volt, és innen van az, hogy Korvin János a dux totius Slavoniae címmel nyeri; amelyet aztán II. Ulászló be illeszt a maga címei közé, úgy hogy per totius Slavoniae. Ez eddigelé egyáltalán nem szerepelt a magyar király címei között. *)

Látjuk tehát, hogy az örökös főrendiség, a grófság és a hercegség ez időben még csak a kezdet kezdetén van, amelyek véglegesen csak később alakultak ki.

---

*) Ujlaky I. Mátyás király Bosznia királyává nevezte ki; ezen az alapon az Ujlaky-ak is hercegeknek = Dux Bosnae kezdik magukat nevezni. Azonban ezek címzések nem, mint országos tisztségekből kifolyólag használtattak, hanem uralkodói mivoltukból eredt!

A nemesség közti egység megbontása tekintetében a báróság (az, amely jelentőséggel bír, azáltal, hogy ezek a baro-nes solo nomine különös jogokat kezdenek élvezni, mivel az ország valóságos bárói már előbb is bírtak némi jogokkal. Igaz ugyan hogy e sajátos jogok megszerzése által még nem bontódik meg teljesen a nemesség egysége, mert hiszen e jogokat csak addig élvezik, míg e méltóságokat viselik; mihelyt a méltóság megszűnik, – eo ipso megszűnik az ahhoz kötött jog gyakorlása is. Ebben mindössze csak a nemesség rendi különbségének a nyomát találhatjuk fel.)

Azok a kiváltságok pedig, amelyek a bárókat megillették, – azonban hangsúlyoznunk kell, hogy mind végig a valóságos bárók joga maradt ez, – a következők:

1., Ők az országos dekrétumok végén

a záradékban jel vannak sorolva (évlea.*) Ez annyira állandó szokás volt, hogy Wenbörzy, mint a szokás ujján kifejlődött jogtételt említi és a szerint állapította meg, hogy kik a valóságos bárók, hogy kik vannak felsorolva a dekretumok záradékában.)

Ilyen valóságos bárókat kell tartanunk az ország központi kormányzói, mint a nádort, a királyi és királynői udvarbírót, a lánctörvényszéki, az erdélyi vajdát, a horvát-szlavon bánt, meg a többiben is (mert ismeretes, hogy ebben a korszakban mindenütt különböző méltóságot is kreáltak, leginkább az ország

(*) Az aranybulla záradékában is láthatjuk ilyen névfelsorolást; ott azonban még csak az ország prelátusai, főpapjai vannak felsorolva és csak később válik szokásossá a világi főurak neveinek a felemlítése. (Lásd. I. félévi jegyzet 452. oldalán.)

déli részén a törökellenes védelem szempontjából, amilyenek voltak a macsói, kraszói, szörényi stb. bánság.) azután a királyi kincstartó és a pozsonyi ispán. *)

Tehát a bárónak ez az első és legfőbb

*) A pozsonyi ispánra vonatkozólag meg kell jegyeznünk, hogy őt tulajdonképen nem számíthatjuk a valóságos bárók sorába, bár a neve többször felvan sorolva a dekrétumok záradékaiban, hanem oda is csak a valódi bárók után, mint a tulajdonképeni valódi bárósága alatt nem kell mindennemű országos méltóságot értenünk, hanem csak a legelőkelőbb, legfontosabb méltóságok viselőit, ennek körülhatárolásában ezen szűkebb értelemben vett bárók közé a vármegyék comesei sem sorozhatók, pedig azok is királyi főtisztviselők voltak. Ide vonatkozólag még azt is megjegyezhetjük, hogy ez időtájban már megszűnik a királyné külön udvartartása is, amivel együttjárt a királynéi udvarbíróság megszűnése.

ismertető jelük, mert az által, hogy a zá=
radékban felsoroltatnak, nevük emlé=
kezetessé léve, fennmarad.

A többi nevezetesebb jogok, amelyek most már nemcsak a valódi (veri barones regni), hanem a névleges bá=
rókat is megilletik a következők:

2.) Joguk van a vörös pecsétviasz használatára (ius cerae rubrae).

Manapság ez valami nagyfontosságú dolognak nem látszik, de abban az időben rendkivüli nagyfontosság=
gal bírt.

A bárók jogosítva vannak, hogy saját pecsétjük alatt vallhatnak ügyvédet. Ez olyan kifejezés, amit 1848. előtt megértett mindenki, ma azonban meglehetősen idegenül hangzik, azért szükséges a megmagyarázása.

Hogy valaki saját pecsétje alatt vallhat ügyvédet, azt jelenti, hogy neki jogában áll a saját ügyeiben kiállított ok=

iratot közokirat jellegével bírónak jelenteni, ez pedig azért volt fontos, mert a régibb időben a pecsét volt a legfontosabb bizonyító-erkölcs, mert még aki írni sem tudott, az oda tette a maga pecsétjét és hiteles volt az irat. Ebből kifolyólag tehát mindenkinek meg volt a maga saját pecsétje.

Pecsét általában véve két féle volt: köz-pecsét és magán pecsét. Köz pecsétje a hatóságoknak van, akik közokiratok kiállítására jogosítva vannak; így a káptalanok, a melyek általában a közokiratok felvételével foglalkoznak és az országos főtisztviselőknek, mint amilyenek az ország főbírái: a nádor, országbíró stb. Pl. amikor az országbíró ítélkezik, nem a maga családi pecsétjét nyomja rá a hozott ítéletre, hanem az ország bírói hivatal-pecsétjét. Bizonyos meghatározott okiratot kiállítani csakis köz-pecsét alatt volt lehetséges, így pl. ügyvédet

vallani is, lévén az ügyvéd-vallás a per kezdete.

A bárók mindezeknek kötelezve arra, hogy valami káptalan, vagy bíróság alatt valljanak ügyvédet is az ő perbenállási készségük közhatósági akaratával kiállított okiratba legyen foglalva, hanem ők maguk is kiállíthatták ezt és a pecsétjük épen olyan érvényes volt, mintha valami közokirat kiállítására hivatott hatóság állította volna azt ki.

3. Vagyok van továbbá a vérdíj és sérülékaira.

Az országos nemesek vérdíja u. i. 50 mehéz ezüst ginárban volt megállapítva, amely 200 aranyforintot tett ki, vagyis ha valakit megöltek, ennyi pénzt kellett fizetnie; vagy ha valaki olyan bűncselekménnyel követett el, hogy fejvesztésről lehetett szó: megváltotta magát ez ítélet címén s ekkor is

oda kellett fizetni a maga vérdíját.) A bárót vérdíja pedig 100 mokás ezüst gira volt az az 400 arany forint pénz mennyiség. A nem-nemesé pedig csak 10 gira vagyis 40 arany-forint.

4.) A ~~felsé~~ hitbérre vonatkozólag pedig tudnunk kell, hogy az asszony mindig (a) gira (arányában összeg illeti meg az ő férje vagyonából hitbér címén) mint (amennyi) fejének a vérdíja.

(Hitbér azon jutalom mely a feleséget illeti meg az ő férje vagyonából a házas társi kötelességnek hűséges teljesítéséért.

Ez a jutalom ejtetett azért, mert a házastársi kötelességnek hűséges teljesítésével jár az asszonynak, csakis akkor válik esedékessé, ha a férje meghalt, ment addig mindig meg lehetett a lehetősége annak, hogy az asszony az ő könnyelmű ~~ke~~ kimenetelénél fogva nem

teljesíti kellőképen és adaadással az ő házastársi kötelességét. Bár a házasság megkötésével szerzi meg a nő a hitbérre vonatkozó jogát, de a hitbér követelésére való igénye csakis a házasság megszüntekor áll be.

A házastársaknak jogukban is áll ezt a dos-nak nevezett összeget irásba foglaltan kisebb, vagy nagyobb mennyiségben megállapitani. A dos a rómaiaknál egészen mást jelentett, mint itt, vagyis a hozományt; nálunk ellenben és a germánoknál is nem a nő hozza a dost, hanem a férje adja a feleségének, - különben ez ma is szokás az alsóbb néposztálynál.

Az igy irásba foglaltan kikötött összeget dos scripta-nak hivták. Ha a házasfelek egymással nem egyeztek, akkor is minden esetben járt az asszonynak ez a hitbére, mely - amint tudjuk, - a férje rendi állása szerinti vérdijának

~~Pokla A 369 Bl~~

volt megfelelő, azonban megjegyzendő, hogy csakis akkor, ha első házasságról volt szó; további házasságnál a feleségre csökkent ez a váltság, annak folytán, mivel ez a nő szeméremének elvételéért jár, amint Werbőczy mondja. Feléje pedig azért csökkent, mert az illető nőismerőstől nem kellett már elvenni „női szeméremét".

Láthatjuk tehát, hogy ha voltak is jogi különbségek a bárók és a többi nemesek között, valóságos vagyoni különbségnek nem lehet tekintenünk, mert nemcsak a hivatalviselőt, hanem más előkelőket is megillettek ezek a jogok, lévén ezek lényegtelen különbségek; mivel nem olyan nagy különbségek állanak elő, mint a középsorsuak, meg az előkelők között a Nyugateurópai országokban.

Nálunk az a szabály, hogy minden tagja ennek a nemzetnek közvetlenül

a szent koronának a tagja és közvetlenül a király rendelkezése alatt áll (ez egy olyan feltétlen érvényességű szabály, hogy amikor Werbőczy az ő Hármaskönyvében az aranybulla alapján felsorolja a nemesek négy sarkalatos jogát, ezek közül különösen kiemeli, azt, hogy ők egyes-egyedül csak a király hatósága alatt állanak. Ez minden esetre fenntartotta az egyenlőséget a nemesség különböző rendű tagjai között és az una eademque libertas valóban változatlanul fennállott; az az, ha különbségek jöttek is létre, azok lényeges rendi különbségeknek nem tekintendők, sőt erősen hangsúlyozni kell, hogy még a legkisebb sorsban lévők, az élet módjuk szerint jobbágyok közé tartozók is személyileg épúgy módon voltak sérthetetlenek, mint a legelőkelőbb és épúgy a király egyedüli fennhatósága alatt állottak, mint

ennezek. Ennek következtében még akkor is, mikor azok a rendi különbségek mind nagyobb mértékben kifejlődnek és csakugyan befejezetté válik a két nagy csoportba való szakadás, amikor egyik rendhez a főpapok és a főnemesek, a másikhoz pedig a köznemesek tartoznak, akkor is meg van az egyugyanazon szabadság.*)

*) A magyar főnemesség szervezeténél fogva nem elzárkózik. Hús a nemesség húsából, vér a nemesség véréből. A főnemesség nem zárkózik el a köznemességtől, tagjai nem mások, mint vagyonos köznemesek. Nincs minőségbeli különbség közlük, hanem csak mennyiségbeli. Nem alakúlnak a többiektől örökidőkre megkülönböztetett családok. Ha valamely főnemes elszegényedik, semmi sem választja el a köznemestől. És viszont, ha valamely nemes vagyonhoz jut, azonnal olyan lesz, mint a régi főnemes. Nem képződik a főnemesség

Ha az alkotmányjogok némelyikében minusis meg, de meg van a jogok többi ágaiban. Ezt pedig nem szabad kicsinyelnünk, mert a nyugateurópai országokban nemcsak az alkotmány, hanem a magánjog tekintetében is fejlődnek ki különbségek az egyes rendek között. És míg külföldön azt tapasztal.

(a 371. oldalról) ...körében az a sokrangfozat, amely Nyugateurópában a nemesség alsó rétegei és csúcspontja közé a lig át léphető korlátokat állit, mely a családok összekeveredését, közöttük a házasságok kötését megnehezíti, s az egység s egyenlőség érzetét nemcsak a nemesség egészében, de még magában a főnemességben is gyöngiti. Nálunk egyetlen lépéssel lehet a kis nemesből az ország első aristokratája, zászlós úr, nádor, mint a köznemes szülőktől származó Gara, Werbőczy, Kinizsy. Vagy megfordítva, a leghatalmasabb olygarchából lehet egyszerű köznemes, kit semmisem különböztethet meg azoktól, kik alacsony sorsban vannak!

=juk, hogy pl. a mágnásoknak más a magánjoga, a lovagoknak megint más, mint a közsorsban lévő szabadoknak, addig Magyarországon azt látjuk, hogy noha az alkotmányos jogok tekintetében jönnek is létre némi különbségek, mégis a ~~jogi~~ magánjogi azonossága a bárók és más nemesek között egészen 1848-ig annyira egységes maradt, hogy amikor kísérlet történik 1687-ben arra, hogy egyetlen kísérletben a magánjog terén megbontassék ez az egység, (nevezetesen a hitbizomány állításának a jogát csakis a főrendekhez tartozóknak adják meg) az 1711-iki országgyűlés kiterjeszti ezt a jogot az összes nemesekre, mert a magyar felfogás, amely egy rabadsággal élőnek tudta az egész nemzetet, nem viselte el, hogy a köz-, és a magánjogok terén ilyen különbségek alakulhassanak ki.

Ragaszkodott a magyar felfogás ahhoz, hogy a jog többi ágában az egy

ugyanazon szabadság mind végiglen meg legyen. Mig végre az 1848-iki nagy rekord a nemességet kiterjesztette az ország összes lakosságára; levén minden lakosát ez országnak universális rendelkezéssel nemessé. Azonban bár ilyenmódon megszüntette a rendi különbséget a nemesek és a nem-nemesek között, – azt a különbséget, amely fenn állott a főnemesek javára, meg nem szüntethette teljesen még mai napig sem, mert pl. hogy egyebek ne mondjunk, a főrendiház intézményében ma napság is mutatkozik.

2.) A jómódú és az egytelkes nemesek.

A nemesek között különbség volt nemcsak abban a tekintetben, hogy közülök egyesek országos főméltóságok viselésére voltak quasi képesítve, vagy mint a királyi tanács meghivott tag-

=jai szerepelhettek, vagy pedig im=
amunis területek urai különös jogok=
kal bírtak, hanem azon a téren is,
hogy közülök jelentékeny számuak nag
vagyonnal bírtak, melyekkel függet
ségüket biztosíthatták, más pedig ke=
vés vagyonnal rendelkezvén épen
csakhogy megélhettek. Ezen a gazda
sági különbségen alapszik az ujabbi kü
lönbség is, amelyszerint olvassuk a 15.
században készült törvényben ezt a
kifejezést, hogy jó módú nemesek és
nem jó módú nemesek. *)

Egyelőre csak annyit említhetünk
meg erre vonatkozólag, hogy a gyülése=

*) Jómódú nemeseknek mondották
azokat, akiknek elég birtokuk, vagyis e=
lég vagyonuk volt arra, hogy nemesi
életmódot folytathassanak és a nemesi
szabadsággal járó minden kötelességüket
az előirt módon és rangjukhoz mérten
teljesíthessék.

=ken ez időben, sőt még azután is, mint az Werbőczy kifejezte, a határozat nem a számszerinti többség, ha nem az előkelőbb és józanabb rész állásfoglalása szerint mondatott ki, vagyis a szavazatokat nem számították, hanem mérlegelték: vota non numerantur, sed ponderantur, és nem a nagyobbik, hanem az értelmesebb rész volt az irányadó: non maior pars, sed senior pars.

Ennek következtében azok a szegény nemesek, akiknek alig volt nagyobb földjük, mint akármelyik jobbágynak, hiába gyűltek be akárhányan is a vármegye; vagy az országos gyűlésre, mégis csak az előkelők szava lett a döntő, s ezért ezeknek a gyűlésen való megjelenésjoga teher volt, mivel semmiféle ellenszolgáltatással nem járt az országgyűlésen való részvétel; ennek folytán indokolt (és helyes dolog) volt ki

mondani, hogy csak a jobb módú nemesek vannak kötelezve arra, hogy ezeket a terheket viseljék.

A jobbmódú nemes szó alatt az 1447-iki dekrétum 45. cikkelye értelmében olyan embereket kell érteni, akiknek legalább 20 jobbágy telkük van. Ha meggondoljuk, hogy egy egész jobbágytelek 32–40 hold területből volt, e szerint 20 jobbágytelekkel birók jelentékeny földbirtokosnak voltak az urai, habár megközelítőleg sem érték akkor annyit a föld, mint ma; mert míg ma napjaink 7–800 holdas földmívelő jómódúak közé emeli az embert, addig akkoriban 20 jobbágytelek még gazdagnak sem tette az illetőt. A földnek általában nincs is kevés volt az értéke, de még mellett is a föld termésének egy része a telkek megmívelésére hivatott jobbágyoké lett; tartozván u. i. a föld

(termésének 1/9-ét tevolgáltatni némi szolgáltatások kísíretében.)

Fontosabb azonban az a különbség, amely fennállott az egyéltes nemesek és a többi nemesek között, ez már aztán nem is a jómódúság kérdése volt. A különbség t. i. itt azon fordúl meg, hogy a kinek egy jobbágy telke van, az ezt a jobbágytelket műveli maga, annak folytán azonnal hatósága alatt senkisem áll (míg a több éltes nemesek hatósága alatt már állanak nehányan, vagy esetleg többen.)

(Még ennél is lényegesebb az, hogy az országos közterhekhez való hozzájárulást) az adót (különösen Károly Róbert idejétől fogva) a jobbágytelkek szerint róták ki a kincstár számára. (Ezt az adót pedig a jobbágy fizette azon telek után, amelyen élt; ellenben) ha a jobbágyportán maga a nemes élt, nem

volt neki kine áthárítani ezt az adó szolgáltatást, kénytelen volt ő maga fizetni és ez által igen fontos nemesi szabadságától, az adófizetés alóli mentességétől esnek el.

A 19. század első felében jelentékeny viták folytak a felett, hogy az ilyen egytelkes nemest lehet-é megadóztatni és hogy az adó, a telket vagy pedig a személyt terheli-é?, a középkorban azonban e felett nincs vitatkozás.

De még ennek dacára is fentáll az egyuganazon szabadság, mert azok a legfőbb jogok, melyeket a nemes ember sarkalatos jogszabályaiként emlegetett Werbőczy, minden nemest, általában véve megillet. Sőt az egyetlen adómentesség kivételével, amely a fenti okokból nem illeti meg az egytelkes nemest, tehát ennek kivételével az összes magánjogi jogosítványok megilletik az egytelkes nemest is. Azután meg az

alkotmányos jogától eltekintve, a jog többi területén: a magán, büntető, perjog stb. akármilyen szolgasorsban lévő nemest, ugyanazon jogok illetnek meg, mint a legmagasabb méltóságost, elfoglaló, főtisztviselőt. A nemesek (általában) ezeket, a legfőbb jogait (a nemeseknek, melyek az alkotmányos élet terén őket megilletik) Werbőczy foglalja össze a Hármas könyv első rész 9-ik titulusa alatt: Primae partis titulus nonus, vagy röviden Primae nonus (mely valóságos kiszekegye volt a nemes embernek és amihez föltétlen szívósággal ragaszkodott a magyar nemes.*)

(*) Valamint az Árpádkorban, úgy most is a köznemesek képezik a magyar nemzet zömét, súlypontját. Ők vannak hivatva elsősorban az ország fenntartására.

Ilyen szerkalatos jogot (jura cardinália) (a nemesnek) négy van. (Egyébként általában nem új jogok ezek, mint illettél a nemeseket a Werbőczy előtti időkben, sőt az Árpád-korral kezdődően is; Werbőczy csak a nemesek ezen régi jogait szabatosan összefoglalta. Ezek a jogok, pedig a következők:)

1, A személyes szabadság joga, amely különben az aranybulla 2-ik cikkében is írva található: a nemes embert ... a királyok soha meg ne fogják, vagy meg ne nyomorítsák valamely hatalmas kedvéért, hanem hogy előbb perbe hivatott és rendes uton törvényt láttak reá! (I. I. Jegyz. 438 old.)

Innen ered, e szerkalatos szabály alól mégis van kivétel; (nevezetesen) maga Werbőczy is felemlíti mindazon olyan bünselekvéseket, mint a tolvajlás, gyujtogatás, emberölés, rablás, utonállás

erőszakos parázmálkodás tettenérése esetében a nemes emberen is azonnal le lehet tartóztatni. (Ha azonban a nemes elmenekült a tettes helyéről, akkor csak az aranybullában említett törvényes perbehívás által lehet eljárni vele szemben.)

2, Az adómentesség joga, amelyről még az aranybulla is ik cikkelyében található, (amely szerint: Semmi szer pénzt, sem szabad dénáradót nem szedetünk a nemesek jószágán.) (I. 438.)

(A nemes ember tehát mentes volt mindennemű adó, vám, kaszmincad stb. fizetése alól s csak egyedül az ország védelmére tartozott katonáskodni.)

Az egy telkes nemes emberre ide vonatkozólag bizonyos megszorításokat tettek, de abban a tekintetben mégis áll, hogy az egy telkes ha abból a kedvezőtlen anyagi helyzetéből (amelyben létezik, — megszabadúl, [redacted] eltávolíthatja)

ezen szolgálatát a jobbágyra.

A nemes ember csak is a nemesi jószág tekintetében van fölmentve az adózási kötelezettség alól, ellenben ha más nemű jószágot bír, akkor fizetni tartozik. Az egy telkes nemes azért köteles fizetni, mert neki tulajdonképen jobbágyi jószága van. Ha pl. a nemes ember városi földbirtokot szerez, akkor is ugyanúgy kötelezettség terheli, mint a városi polgárt.

3. A nemes ember a király hatósága alá tartozik. A nemes minden másnak a joghatósága alól ki van véve, és egedül csak a királynak van alá rendelve. Ez meg az aranybulla 5-ik cikkelyében található fel, ahol is a következő rendelkezések vannak: A megyés ispán a nemesek jószágán ítéletet ne tegyen ...! (I. 440 old.)

A királyi közvetlen joghatóság alatt való állás a nemes embert egyik

legféltettebben őrizett joga, amit legkevésbé sem szabad ugy érteni, mintha csakugyan a király személyesen ítélkezne a nemesek ügyeiben, hiszen az élet viszonyok komplikáló dása folytán nem vehet részt minden egyik nemes perés ügyében a király; hanem érteni kell ugy, hogy a nemesek ügyeiben kizárólag állami hatóságok, mint az ország legfőbb tisztviselői: a nádor, országbiró, meg a királyi személynök, vagy pedig a vármegyei tisztviselők járhatnak el. Ellenben magán emberi felettük semmiféle joghatóságok nem gyakorolhat, mint ahogy a jobbágy sorban lévők felett azok ugyan gyakorol.

4. A jus resistendi = az ellentállási jog, vagyis azon jog, amelyszerint a nemes ember a királynak is ellentállhat, ha az uralkodó rendelkezéseit törvénybe ütközőnek találja.

ez is ott található az aranybullában, a 31-ik cikkben a következő szavakkal: Hogy ha pedig mi, vagy az utánunk következendő királyok közül valaki ezen mi szerzésünknek ellene járna valaha, ez a levél adjon szabad hatalmat mind a püspöknek, mind más jobbágyuraknak és országunkbeli nemeseknek mindnyáján és egyen-egyen, jelenvalóknak és jövendőbelieknek és azó maradékoknak, hogy mind nekünk, mind az utánunk következendő királyoknak minden hűtlenség szégyenvallása nélkül ellentállhassanak és ellentmondhassanak minden ökké.

Említettük, hogy ezt a jus resistendit az 1687-iki országgyülés eltörölte és annak folytán a négy sarkalatos jog közül egy kiesett és csak három maradt meg. Bárha ezt a jus resistendit eltörölték, a passiv resistencia továbbra is fenntartatott, ami abban áll, hogy az ország

nemesi közönsége a törvénybe ütköző rendeleteknek engedelmeskedni, vagy végrehajtásuknál közreműködni nem tartozik.

Nem kell azonban azt gondolni, hogy ezen szabadalmas jogok kizárólag a nemes embernek jogait képezték. Még számos jog megilleti őket, amelyek közül kiilönösen fontossággal bír az, hogy a törvény hozásában a nemes ember vehet részt, vagy pedig, mint vármegyei tisztviselő részese a kormányzó hatalommal, mivel pedig a megyei gyűléseken országos ügyekkel is tárgyalnak, különösen a 15. századtól fogva, annak következtében így is befolyhat az ország dolgainak vitelére. Befolyást gyakorolhat a bírói tisztek választására, de meg maga is viselhet ilyen bírói hivatalt. Csak a nemes társával szemben gyakorolhatja ezen bírói jelentőségát, míg az ő urai hatósága alatt

állók felett pedig ő maga gyakorolja a jurisdikciót (a előkelőbbek ítéletének comes nek nevezetnek, vagyis akik nagy birodalmakat igazgatnak; azonkívül mások jelenlétében a pallos jogával jus gladii, nevezetes azon joggal, hogy magukban tömlöcök ereje az életétől is megfoszthassák a földesuri hatósága alatt állókat.)

(A születés által való nemesség megszerzése.)

A NEMESSÉG MEGSZERZÉSÉNEK MÓDJAI.

A nemesség megszerzésének egyik módja a nemesi elődöktől való leszármazás volt, ekként a tekintetben az atya sorsa volt az irányadó. (Vagyis ha a nemes apának törvényes házasságból gyermeke származott, az minden esetben nemes lett, habár esetleg az anya vétlenül nem is volt nemes származású.) Ha pedig valamelyik nemes

leány nem nemes férfihoz megy férj-
hez, a köztük kötött házasságból szárma-
zott gyermekek nem fognak nemesek
lenni, hanem (ugy tekintetnek, mint a
nemesekhez legközelebb állók (jogok sze-
rint és épen azért) ugy neveztetnek, hogy
agilis. (Természetes, hogy a nagyobb va-
gyoni emberek között ilyen nem for-
dulhatott elő.")

2. (Királyi adományozás folytán való nemesség megszerzése.)

A nemesség (megszerzésének azon-
ban nem kevésbé is szokásos módja a
nemesi rangba való felemelkedés: a
nemességnek) királyi adomány utján
~~való~~ megszerzése. A nemesség meg-
szerzésének ez a módja divatozott már
az Árpádkorszakban is, amikor évde-
mek fejében adományokat adnak az
uralkodók. A nemesi rendbe való fel-
vétel a szent koronának, speciálisan a
megkoronázott királynak a felség joga

volt.

3, címer levél által való nemesítés.

Ebben az időben azonban már nemcsak jószág adományozás útján lehet a nemességet megszerezni, hanem jószág adomány nyerése nélkül is, egyszerű királyi kiváltság levél alapján. Vagyis ha a király valakinek az erdemét elakarja ismerni és nemesi rangúvá akarja tenni, nem szükséges hogy földbirtokokat adjanak nekik, elég ha bevelet adnak erről a cselekedetükről.

A levelet címeres levélnek armalis nak nevezték, mely a nemesség megszerzésének egyik fontosabbik módja.

A címernek körülbelül az volt a jelentősége, mint ami a névnek, t. i. ismertető jele volt az embernek és a mint a névben a családnév fejlődött

ki előbb, úgy az egyéni címerek voltak előbb használatban.

A címer (nem más, mint) valamely kép- vagy jelnek a hadakozó fél paizsára való tűzése. T. i. ha valaki nevezetes hadi tényt, vitt véghez, odatűzte a paizsára az eredményét annak. Tegyük fel, hogy valami szép példány bőlényt ejtett el, rászegezte a fejét a paizsra; vagy ha rendkívüli erő jeles medvét ölt le, akkor nemcsak a fejét, hanem esetleg más részét is feltűzte, vagy az állatnak csak azon testrészét, amelyhez a legkülönösebb hadi tettnek az emléke fűződött, sőt a dúrvább viszonyok között azt is megtették, hogy az ellenség fejét is rászegezték a paizsra, kimondhatlan örömök, hogy munkásságával az ő hazai dicsőségükre.

Az állati testrészeket ki is tömték, úgy tartották a paizson. Később mód az is módosba jött, hogy művel minden

Később

féle dolgot nem lehetett azon natúrale oda illeszteni a paizshoz, ugy segítettek, hogy egy zenőüen ráfestették annak a hadi tettnek az emlékét, pl. az ellenség fejének kúsies levágását stb. Mivel pedig a festészet semmiképpen primitiv állapotok között volt, csak vázlatosan örökíthették meg az eseményeket, ugy hogy csak magából lehetett ráismerni.*)

Innen van az, hogy láthatunk lehetetlenségig cifrázott madarakat ábrázolni, amelyiknek 6-7 csőre van, valóságos kétfejű sasokat, amik hirtelegnek két fejjel rendelkeznek két külön nyakból kiemelkedőleg és amelyek egymásnak hátat fordítanak, mint a Habsburg-család címerén. Vagy olyat lát-

*) Lásd a hipermodern-naturalista szecessiós festők mázolás-komplexumait! ... (Uass)

=hatunk, mint a csehek címerén: o=
rosz lán, amelyiknek két farka
van. (!) *)

Mikor aztán a festőművészet előbb
re haladt, határozottabb vonásokkal
igyekeztek megrajzolni az illető cím
ert, és most már nemcsak magát a paizsok
ékesítették fel, hanem a családi ház di=
szítésére is felhasználták, sekkor már az
egyéni címer helyét a családi címer fog
lalta el. A terem valamelyik falára
oda festették a paizsot és tetejére fej di=
szül sisakot is tettek. Sőt az rem volt

*) A címerek a középkori hadivilág=
ban azvolt a rendeltetése, hogy a vezér, —
kinek parancsa alatt álloztak a táborban
megjelent vazallusai, — felismerhető
legyen. Később azonban a címerek elves=
zették kizárólagos hadi jelentőségüket,
és egyre nagyobb szerepre tettek szert
a közélet majdnem minden ágazatá=
ban! —

lehetetlen, hogy az egyéni címernek családivá való átalakulása azon az uton is történhetett, hogy azt a jelt, amelyikkel eredetileg csak egy ember viselt, a család többi tagjai is állandó an ezt a címert használták.*)

*) A névnél is így történt, mert pl. nálunk Magyarországon csak a 14. századtól fogva válik szokásossá, hogy külön családi néven nevezik az embereket, addig csak keresztnéven emlegették, vagy legfeljebb az apja nevét is hozzá tették, s hangzott ilyen módon, hogy pl. Pál fia Gergely. A vezeték név csak később lett általánosan elterjedve a falukból, majorokból, melyeket birtak, születésük helyéről, lestalkatukból és egyéb körülményekből nevezetve el. — Azon családnevek, melyek fi-ben végződnek, azokban a családban különös tiszteletet nyert egyéneknek a maradékai. Vagy legfeljebb azt tették, hogy amit a 14.-századbeli okiratokban látunk, de külömben ugy mais használják, mint a szemere

Az egyéni címerekből lettek családi címerek (és pedig ez a fejlődés legkorábban Magyarországban következett be.)

A címer használatára és megörökítésére vonatkozólag tudnunk kell, hogy ha valamelyik család nem egyenes ágon öröklődik tovább, hanem elágazik, akkor az eredeti közös családi címeren változtatást, törést eszközölnek, jelezve mintegy, hogy az a család-ág megtört; ezt pedig az által szemléltették, hogy a címeren keresztül egy vagy több pólyát fektettek; vagy ha már eredetileg is volt pólya a címeren, akkor növelték eggyel-kettővel e pólyák számát.

Pl. a Héder-lovagtól származó család címerén 3 ezüst pólya van.

(u. 393. oldalról)... család-nevük után odaleszik, hogy De genere Aba, vagy Huba. T.i. ha valaki valamelyik nevezetesebb ősről származott le, annak a neve után teszik az illető hős nevét.

Az ilyen címerek tört-címereknek nevez-
ték. A több izben és különbözőképen
ismételt címertöréseknél néha igen
nehéz megállapitani több címernek
ugyanabból az egy címerből való ki-
válását s egyszersmind több család
közös leszármazását. *)

Akiknek tört címerük van, azt
jelenti, hogy akiről szó van, az nem
egy veres ágon való leszármázója an-
nak az ősnek, hanem mellékági u-
tódja. **)

---

*) Ilyen tört címerről egyébiránt Arany
János is emlitést tesz a „Toldi Szere-
mében".

**) Ha egy címerben látszik 3 nyest: ez vol-
na az eredeti címer, ha megtörik a címer,
akkor valamelyik állatjel közé feketének
egy pólyát, még pedig rendszerint ugy,
hogy a keresztül feketített pólyán felül ma-
radjon 2 nyest, alól pedig egy!

A rendes címeren kívül van a díszvagy kitüntető címer, ami megabból áll, hogy a ki a címeradására jogosítva van, megengedi a kitüntetettnek azt, hogy azó saját előkelőbb címerét a címerébe befoglalhassa. Így különösen az Anjou-házbeli királyok adtak nőnőn engedélyt arra, hogy az Anjou-ház címerében lévő liliomokat befoglalhassák az illetők címereikbe. Tulajdonképen ez is megtörése a címernek. *)

Mivel eleinte csak az előkelőkre nadékai emlékeztek vissza őseik nevezetesebb hadi tetteire és foglalták azokat címerbe, ez után a címerrel való bírás némiképen az előkelőség jele

*) Mária Terézia idejében pl. a három halom és négy folyó közét ábrázoló címerbe beleillesztették a közepébe egy nagy kétfejű sast is.

volt. (Mint ezután ma pedig akinek címere van, az előkelő; ebből következik, hogy a kinek nincsen címere, az nem számíttatik az előkelő nemesek közé. Emlékjogra a király, meg a hatalmat bíró nyugatországi hűbéri mintára osztogatták ezeket alattvalóknak, hogy azokat előkelőbbé tegyék, s ezáltal pedig azokat magukhoz kötelezzék.)

(Jól van azis megvolt, hogy az ősök nevezetes hadi tetteiről az utódok teljesen el feledkeztek és így annak a hősnek a leszármazottjai nem is viselnek címert. Más meg ellenben, ha akármilyen valamelyen jelentőségű cselekvényt vitt is végbe, nőglön nálfestette paizsára annak a lelőtt bibinek, vagy akármiféle madárnak a képét és utódai büszkén díszelgett egyhuni őseik nagy tettével.")

Wenbőczy azt mondja, hogy vannak címerrel nem bíró igen előkelő nemesek és vannak címerrel bíró em-

=berek, akik nemcsak, hogy nem elsőkelők, ha nem még nemességük is kétség alá kerül; úgy hogy magának a címernek a produkálása még nem bizonyíték a nemesség mellett. (mert pl. a király is adományozott címert nem-nemeseknek (városi polgároknak), anélkül, hogy ezek azáltal nemesekké váltak volna. Ha tehát valaki a címert nem is tudja felmutatni, de a nemesség adományozását be tudja bizonyítani, valóságos országos nemes maga is, maradéka is.)

(Említettük, hogy ez a címeradományozás oly módon ered, hogy a királynak nincs mindig annyi földbirtoka rendelkezésére adva, hogy abból az érdemesebbeket jutalmazhassa, elégséges tehát, ha a nemesítésről egy írást, levelet ad róla, amit aztán ékesen feldíszítenek festménnyel; azért láthatjuk,)

hogy azok a nemesi levelek, amelyek jószágadományozásokról szólnak, igen szép címerrel és rajzokkal vannak ellátva, abból indúlva ki, hogy ha más jószágot nem ad a király, legalább örvendeztesse meg az illetőt egy ilyen mutatós oklevéllel.

Az ilyen nemesítő levelet nevezték aztán armalis-nak. Azokat a nemeseket pedig, akik (így) címeres levél által nemesittettek cimeres, vagy helyesebben cimerlevél által nemesitett nek armalisták-nak nevezték.*)

Ezek a címeres leveles nemesek mind-

*) Hogy „cimeres nemes" szó kevésbbé helyes, mert ez, hogy „cimeres", mindig a szebbet, a takarosabbat, a tetszetősebbet jelenti; ellenben a „cimer-leveles nemesek" nem az előkelő nemességet alkotják, hanem ellenkezőleg a szegényebbeket, akik csak annyira előkelők, hogy épen cimeres levelet kaptak.

azokat a jogokat megnyerték, amelyekkel a nemes emberek bírtak, de különösen azt a jogot, hogy ők nemesi földbírtokokat korlátlan mennyiségben szerezhetnek. Tudnunk kell, hogy ezek a címenlevelesek voltak tulajdonképpen nem szerint az egy telkes nemesek, akik csak abban a szegény sorsban maradtak meg ezen levél kikapása után, mint amilyenben addig voltak. Habár az ilyen is felemelkedhetik esetleg, földbírtok nyerése esetén. Viszont nem lehetetlen, hogy az eredetileg nagy földbirtokok nak családjai válnak egy telkes nemesekké azáltal, hogy nem szereznek semmit, hanem csak osztozkodnak folyton.

Ezek után pedig nem kell azt gondolni, hogy ezek az armalisták valami alsóbb rendet képeztek volna a tulajdonképeni birtokos nemesekkel szemben, nemhiszen szintén ezek is újabb privilé-

EGYETEMI KÖNYVTÁR

= gium adása nem kellett ahhoz, hogy puszta címerlevéllel bíró nemes ember a legelőkelőbb országos méltóságot is viselhesse, képessége neki arra meg volt: a nemessége alakjában.

4. Praefectio által való nemesség nemzés.

Ugyancsak a jószág adományozással van kapcsolatban a nemesség megnemesítésének (az a) módja is, amit ugy neveznek hogy praefectio = fiággá tevés, mint ahogy Veress Balázs deáka a Werbőczy Hármaskönyvének a fordítója mondta a fiusitás (ahogy manapság szoktuk emlegetni.

Ez nem valami uj intézmény, mert Nyugateurópai országokban a hübériség során fejlődött ki az a gondolat, hogy a leányoknak fiuként való szereplésének meg kell engedni (mivel hübéri jószágokat csakis fiúk örökölhetnek)

Magyarországon is egyre divatba jön ez a nemesitési mód, még pedig az Anjou-

jobb lapra.

házbeli királyaink idejében, amint azt Arany János a Toldi Szerelme elején meg énekli Rozgonyi Piroskának fiusításáról szólva.

1332-ből, tehát Róbert Károly idejéből való az első fiusitási oklevél. A praefi-ciálásnak az lett az eredménye, hogy a leány gyermek királyi kiváltság alapján úgy örökli az atyja vagyonát, mintha fiú volna és az ő gyermekei is örökölhetik a jószágot, — még abban az esetben is nemesekké lesznek születendő gyermekei, ha az illető fiusított (praefecta) esetleg nem-nemes emberhez ment volna férjhez. Tulajdonképen ebben rejlik a praefectio, nemesitő hatása, hogy a fiusított leánynak nem-nemes apától származó gyermekei is nemesekké válnak.

Az ilyen fiusitás a család férfi ági (távolabbi) rokonaira (nézve kiül) sérelmes, mert (azon esetben), ha a fiusitás nem történt volna meg, (akkor) az a távolabbi

férfiági leszármazott örökölte volna a jószágot. (Az 1351-iki törvény) fosztotta meg a végrendelkezést az apától és tette szükségképeni örökösökké az oldalági rokonokat.

(Nemcsak a családnövésára történt) a finisitás, de a fiskus, azaz a korona megnövekedése is, mert (abban az esetben) ha nem volt a valamely nemesnek fiági maradékai, a nemes koronára szállott a birtok. Épen azért ezt a jogot csakis a király gyakorolhatja (még pedig figyelemmel kell lenni arra, vajon ez által nem rövidíti-é meg a közeli rokonokat ide vonatkozó jogát).

Tehát a praefatia nem más, mint új adomány, amely abban különbözik a tulajdonképeni jószág adományától, hogy ezt nem egy férfinak saját érdemeért, hanem egy leánynak az apja érdemeért adják (és hogy az ő gyermekei mindenesetre nemesek fognak lenni s a jószágot örökölhetik!)

5. örökbefogadás (adoptio) által való nemesség szerzés.

Ez nem volt azonos intézmény a római-jogi adoptióval, mert nálunk nemcsak apának fiúvá, hanem test-vérnek-testvérré fogadása is divatozott. Ez tulajdonképen arra a célra szolgált, hogy ilyenmódon jószágát átlehessen örökíteni a fogadottra, mert amint tudjuk a jószágban a fiú-ági oldalrokonok öröködése főfontosságú volt. Ehhez az örökbefogadáshoz királyi jóváhagyás szükségeltetett és mivel célja a jószágban való öröködés biztosítása, nem pedig családi kapcsolat létesítése volt a kérdés, lehetséges volt a testvérré fogadás.

És bárha ez nem is családjogi, hanem öröködési intézmény, mégis maga után vonja a nemesség megszerzését, annak folytán, mert nemesi jószágot bírni csakis nemesemberrel lehetett. Ha le-

= hát a király hozzájárúl ahhoz, hogy va=
lamely nem-nemes embert, fiává fogad=
ván, annak a maga nemesi jószágát
átörökíthesse; tulajdonképen nem tett
egyebet az uralkodó, mint azt, hogy ennek
az embernek a vagyonát, ráadományoz=
ta annak a nem-nemes embernek, és ez által
azt nemesítette.

6. Konfirmálás.

Valamiképen megkívánta szerezni a
nemességet a konfirmálásnak ünnepélyes
módja által is. Már első királyaink idejétől
fogva előfordúlt az, hogy idegen emberek
nagy számmal jönnek be Magyarországba,
nemcsak, mint kereskedők, – városi polgá=
rokul, – hanem, mint hadakozó emberek is,
akik odahaza a maguk hazájában ne=
mességgel bírtak, és arra törekedtek most
már, hogy Magyarországon is ugyanazt a
rendi helyzetet biztosítsák maguknak,
mint volt otthon. Ha ezeknek a honosítása
az megtörténik, abban az esetben az által

(ők a magyar államban is ugyanazt a rendi helyzetet foglalják el, mint a=
milyennel eredeti hazájukban bírtak.

A honosítottnak hűségi esküt kell letenni arra nézve, hogy az ország törvényeit megtartja és annak minden=ben engedelmeskedni fog.

Bárha e szerint a honosítás nemcsak ebben a korszakban, hanem az előbbiben is előfordult, mint a magyar nemesség megszerzésének egyik módja; mégsem=ez időben lett jelentőssé, hanem csak ké=sőbb, amikor a Habsburg-ház került ál=landóan a trónra és amikor a művelteb=külfölddel a dinasztia közössége révén állandó összeköttetésbe jutunk, más részről pedig a török elleni vészelem=folytán sok idegen jövén be az országba és nyert ünnepélyes honfiusítás által ma=gyar nemességet, mint az a magyar tör=vényekből is olvasható, akkor ezeket in=digenák névvel jelölik. E honfiusítás)

által ezek olyan jogokat nyertek, mint ha eredetileg magyar nemeseknek születtek volna.

A NEM ORSZÁGOS NEMESEK.

Az országos nemesekben kívül találunk olyan nemeseket is az országban, akik nem országos, hanem csak helyi nemességgel bírnak, s akik lakóhelyükön ugyanazon jogokat élvezik, mint az országos nemesek, mikor azonban a maguk vidékéről eltávoznak, valóságos nemeseknek nem tekintetnek.

Ilyenek voltak a székelyek, a Dunántúl lakó szent-gáli királyi vadászok, a szlavoniai turopolyai (Turmezei) nemesek.

1. A személyes nemesség.

Személyes nemesek voltak azok (az emberek), akik valamely tiszteletreméltó foglalkozást folytatva, ennek a révén bír-

taki nemességet; ez azonban csak személyükre, nem pedig családjukra terjedt ki. Ilyenek voltak a róm. kath. egyház papjai. (Ebben a korszakban különben már erősen szervezve volt Magyarországon a görög-keleti egyház, s ez egyháznak a papjai ezt a személyes nemességet nem élvezték.) Később (a reformáció elterjedvén) a protestáns egyházak lelkészei is ilyenféle helyzethez jutván, az erdélyi részeken valóságos nemeseknek tekintették, sőt Bethlen Gábor uralkodása idejében az összes erdélyországi ref. papok családostúl együtt nemesíttettek. (Ellenben Magyarországon a protestáns egyházak lelkészeinek nem tulajdonították a személyes nemesség jogát, hanem csak, mint honorációkat bocsátották olyan jogok élvezetébe, amilyennel a nemesek egyébiránt bírtak.)

2. A közlött nemesség

A személyes nemességnek egy másik esete az u. n. közlött nemesség, ami abban áll, hogyha valamelyik nemes emberes, nem-nemes származású leányt vett el, ez által azó nem-nemes származású hitvese nemessé lett (és mivel az asszonynak ezt a nemességet a férje szerezte, az közölte vele, azért neveztek a nemesség szerzésének ezt a módját közlött nemességnek.)

3. A praedialisták

(A praedialisták) a féle nemesemberek voltak, akik valamely magánuri hatóság alá kerültek. Ez (a kijelentés) ellentétnek látszik, mert hiszen tudjuk, hogy a nemes embernek egyik legfőbb sarkalatos joga volt, a királyi közvetlen hatósága alatt való élés és magán-uraság alá a nemes ember nem kerülhetett. Jényleg azonban mégis

fordúltak elő efféle esetek, de azis bizonyos, hogy az ilyenek valóságos nemesek-nek nem is tekintették, sőt valószínű hogy ezek eredetileg sem voltak gyökeres nemesek, vagy legalább is ennek a praedialista-intézménynek az előzményei nem a nemességben, hanem a vár-jobbágyokban keresendők.

Mert u.i. amikor a várakat magán kézre adták a 13. században, a várjobbágyoknak egy jelentékeny része nemesittetett ugyan, azonban másik része meg magán-uri jenn-hatóság alá került. Meglehet azonban hogy ettől függetlenül jöttek létre, azál-tal t.i. hogy olyan előkelő inak, akik jelentékeny jószágok állandó védelme-zésére és nagy számú hadierőnek ki-állítására voltak kötelezve, minden-országos főméltóság viselői; a rendelke-zésükre álló óriási föld-területekből

megfelelő javadalmakat adtak azoknak a szabademberekneк, akik az ő részükre hadi szolgálatot teljesítettek. Az is megtehet, hogy szegény sorsú emberek telepedtek le ezen nagyuri birtokokon és pedig elsősorban a főpapok udvarában, akiknek a megtelepedettekre nézve nem voltak olyan veszedelmesek, mint a világi urak, mert az a világi úr a jószágot átörökíti gyermekeire és ilyenmódon a családi jószágon való megtelepedés által szabadságukat is könnyen elveszíthetik, merthogy az a törekvés ivódik meg ellenük, hogy a földesurnak jogi tekintetben is alája legyen rendelve.

Az egyháziaknál ez nem fordulhatott elő, mert ott a birtokokat családi jószágoknak nem lehet tekinteni, lehát ezek minnyájokban megtudták őrizni eredeti helyzetüket, de meg azok a szegény magyarok, kik a honfoglalás után a

=kantak megélni, szívesen menteket a püspökök és az érsekek területeire, mivel azoktól a fenti okok miatt kevésbbé kellett szabadságukat félteni, mint a világiak földjén.

Ilyen módon állt elő az a helyzet, hogy az egyháziak területein találjuk ezeket, akik személyes jogaik tekintetében a nemesekével egyenlőknek vannak tekintve, azonban a nemesség politikai jogaival nem bírnak, annak folytán, mert hogy ők nem közvetlenül a király, hanem a főpapi fennhatóság alatt állanak, ennek folytán az országos ügyek intézésére befolyást nem gyakorolhatnak.

Ezeket az érsek hívták praedialis nemesek-nek, mivel más emberen praediumán éltek; másképen egyházi nemeseknek is nevezték.

(mivel egyházi főurak alattvalói voltak).

4.) A jászok és a kunok.

Ezekhez hasonló állapotban vannak, de rendkívül nomád, hányatott helyzetet foglalnak el a fiziszerint a kunok. Ezek tulajdonképen azoknak a kunoknak az irodéhai, kik a tatárjárás idején IV. Béla alatt jöttek be az országba, ahol lassankint teljesen beolvadtak a magyarságba; egy részük olyannyira, hogy különös helyzetük még jogi tekintetben sem tartotta őket meg, s kormányzás tekintetében is különbözött az ország többi részének igazgatásától.

Ezek a jászok és kunok a Duna-Tisza közén megtelepedve három egyesületet alkottak, amely idővel három különböző kerületté alakult: a jászok,

nagykunok és kiskunok.*)

Ez jászoknak és kunoknak a főkapitánya (amint tudjuk) a nádor volt (L. I. Jegyz. 273 old.) Azonban a nádor maga nem teljesítette közvetlenül a főbírói tisztet felettük, hanem e tekintetben helyettesekre szorult (és egy-néha két kömesz állott a jászok és a kunok élén).

Eleinte különösen az 1279-iki (Kun László-féle) kun-privilégium alapján országos nemeseknek tekintettek (felruházvatván a nemesi rend összes jogaival és kötelességeivel;) — később azonban a helyzetük mindinkább csökken és különösen a 16-ik század elején hanyatlik alá a sorsuk annak folytán, mert (hogy) az 1514-iki Dózsa-féle parasztlázadásban tevőleges részt vettek.

Teljesen érthető a Dózsa-féle lázadásban való részvételük, mert hiszen

ezeknek legnagyobb része szegényember volt, kik a maguk napestig tartó gönyedt munkájukból éltek, mint a máramarosi jobbágy sorsban levő nemesek, (akikről különben azt olvashatjuk az 1514.-iki dekrétumban, hogy azalatt a gyanu alatt állanak, hogy a Dózsa-féle mozgalom részesei voltak) s érezték annak a szegénységnek a küzdelmes voltát, mely a Dózsa parasztjaival fegyvert fogatott.

Ezért az 1514-iki törvény 23. cikkelye a jászokat és a kunokat olyan sorsban levőknek mondja ki, mint amilyen helyzetben a király nak más jobbágyai vannak.

Később pedig az 1518.-iki törvény=

---

*) (a 414.-ik oldalról). V. ö. Pestpilis=solt kiskun vármegye és Jász nagykun szolnok vármegye.—

ben (a budai országgyűlésen hozott decretum 14.-cikke szerint) akkor látjuk, hogy ezek a budai várnak a jobbágyai s jövedelmükkel oda kellfizetniök.

Ők valóságos parasztsorsra nem is jutottak, országos nemesek nek sem tekintettek. Később, amikor elzálogosították ezt a területet, szabadságuknak csak nagyon csekély részét voltak képesek megtartani, mivel teljesen uri hatóság alá jutottak.

5. A székelyek.

A székelyeket a valóságos jobbágyság nemesek közé arányt nem lehet számítani, mert ezek valamennyien szabad emberek ugyan, de minden arokat a jogokat, amelyeket a nemes emberek élveztek, ők nem bírták. Különösen különböztek a nemesektől

az által, hogy a vérdijuk és azzal kapcsolatban a feleségük kitbére kisebb összegben volt megállapitva, mint a nemeseknek, mert mig másoknak 50 nehéz ezüst gira vagyis 200 arany forint volt a vérdij, addig az erdélyi nemeseknek 66 arany forintban, a székelyek vérdija pedig csak 25 arany forintban volt megállapitva.

Azonkivül a magánjogok, de különösen az ingatlan szerzése és vagyonjogra vonatkozólag különös szabályok alatt állottak, ugyhogy ezek alapján az országos nemességgel őket azonositani nem lehet, de annyiban a nemesekhez sorozhatók, hogy valamennyien szabad emberek voltak és ennek alapitja Werbőczy azt a mondását, hogy a székelyek kiváltságos nemesek.

Azokat a különbségeket, melyet fönnállottak az előző korszakban megszüntek, most már teljesen kiejlöltek, s csak a székelyek közötti három csoport:

primores, vagy proceres, amely-
hez a vagonos előkelőket tartoztak; a má-
sodik csoport az equites = lófőrészekelyek,
a harmadik a pixidarii = daraban-
tok.

(E három csoport nem volt egy-
mástól szigorúan elkülönítve és e cso-
portok egyikéből a másikába való át-
menetel nagyon könnyen megtörtént,
mivel pusztán csak a vagoni helyzettől
függött. A negény ember, akinek nem
volt elegendő anyagi ereje ahhoz, hogy
lóháton menjen, gyalogos székely ma-
radt; akinek viszont megengedte a va-
goni ereje azt, hogy lóháton menjen a
harcba, az lett a lófő, és aki még ezen-
felül arra is képes volt, hogy egy-pár kisé-
rőt is vigyen magával, az volt az elő-
kelő székely. Természetes azonban,
hogyha a primor elveszti a vagonát, a-
miből nem tud magának kíséretet tar-
tani, lesz belőle egyszerű lófő, még eset-

fele darabont gyalog székely és megfordítva is lehetséges volt.

Mátyás uralkodásának idején történt, kísérlet annak érdekében, hogy megállapítsák pontosan, milyen feltételek mellett lehetséges az átlépés az egyik csoportból a másikba. Ezt azonban nem sikerült megállapítani, mert a szabály továbbra is az maradt, hogy a különbségek puszta vagyoni különbségek maradtak ezen túl is, nem pedig jogi különbségek.

Az időről-időre megtartott katonai szemléken ment végbe a hovátartozás meghatározása.

A VÁROSI POLGÁROK JOGÁLLÁSA

A városrendezés felbomlása még a 13.-ik században megtörténvén, az I. féléves tegyzetben magánjogilag szabadoknak nevezett rend kötelékébe tartozó emberek részint a teljesen szabadok közé lépték be, részint pedig a városok-

=ba költözködtek és a hospesek közé ol=
vadtak be, részint pedig magán uri
fennhatóság alá kerültek. Vagyis a
magánjogilag szabadok rendje, mint
külön rend megszünt létezni. Ugyan
csak magánuri hatalom alá kerültek
az udvarnokok is; vagyis ez a csopor=
ja is eltünik a magánjogilag szaba=
dok rendjének. Ugy, hogy marada
hospesek (a városi polgárok) csoportja;
tehát tulajdonképen ez a második
rend, amely közvetlenül a nemesek
után következik. A két rend ennél=
fogva a nemesek és a városiak rendje,
mert a többiek: a jobbágyok nem al=
kotnak külön rendet, mivel ezek jo=
gokkal nem bírnak.

A városi polgárok helyzetének meg
ismeréséhez legkönnyebben ugy juthat=
tunk el, hogy a városokon és illetőleg a
városi polgárságnak a viszonyát a szent
koronához vessük vizsgálat alá.

Merthiszen minden jognak főforrása a szent korona és mindenkinek a jogi helyzete a szerint határozódik meg, hogy a szent koronával milyen viszonyban áll.

A városi polgárok nem tagjai ugy a szent koronának, mint a nemesek és ennek következtében csak olyakkal alsóbb rangú jogokkal bírnak. Vagyis ebben a tekintetben közelebb állanak a jogtalan tömeghez, mint a nemesekhez, másrészről azonban azt tapasztaljuk, hogy a városok, mint jogi személyek még is tagjai a szent koronának.

Ez különösen a 14-15. századoktól fogva áll, mert u. i. az 1397-iki Temesvári országgyülésen jelen voltak a városok követei is és az 1405-iki Zsigmond féle kisebb dekrétum biztositja a városok számára azt a jogot, hogy egy küldött által megjelenhetnek és az ügyek intézésére befolyást gyakorolhatnak.

(Tehát a város közönsége, mint jogi személy ugyanazon jogokat gyakorolja a szentkorona irányában, mint minden nemes ember. *)

Ugyanezen jogi helyzet áll fenn a városokat illetőleg azon földbirtokra vonatkozólag is, amelyek a városi terület határát alkotják. A városi polgárt egyenként (azokat az ingatlan (és földterületeket, amelyekkel bírnak) nem a szentkoronától kapták. A szentkoronától a város kapta a bírtokot és a város rendelkezik azzal, hogy az ő polgárai

*) Zsigmond király 1405-ben az ország gyűlésre a királyi hatóság alá tartozó városokat meghívta, követjeiket a tanácskozásokban részeltette. Így lettek a szabad királyi városok a főpapok, főnemesek, és köznemesek után az ország negyedik, utóbb nagyon is számot tevő rendjévé! —

mily arányban részesüljenek ab=
ban.

Így tehát megtudjuk különböztet=
ni a városi polgárok helyzetét a jobbá=
gyok helyzetétől, mert u. i. a jobbágy igaz
ugyan, hogy épenugy nem tagja a szent
koronának, mint a városi polgár, és a városi polgár épugy nem kap föld
birtokot a szent koronától, mint a job=
bágy; azonban a jobbágy még közve=
tett összeköttetésben sincsen a szent
koronával, mivel ő teljesen alá van ren
delve a földesúr hatóságának, ellen=
ben a városi polgár, ha nem is tagja
a szent koronának, ámde tagja an=
nak a communitásnak, amit a
hozzá hasonló emberekkel alkot, sa=
mely által tagjává lesz közvetett uton
a szent koronának.

Tehát a városok lakosai ebben a kor
szakban u. n. testületi nemes=
ség-gel bírtak.

A jobbágyoknak egész összesége nem jön számba a szent korona szempontjából; ámde a városi polgárok összesen alkotó tagjai a szent koronának.

Mivel a rendi viszonyok az irányadók és a szerint mérlegelik, hogy kinek mennyi bírtoka van, e szerint a városi polgár is rendelkezik azzal a föld területtel, amelyet ugyan nem a szent-koronától kapott közvetlenül, hanem, mert senkinek másnak a hatósága alatt nem áll és minden más fizikai személy beavatkozása nélkül száll ő reá a szent koronától a városi közönségnek adományozott birtokból.

Ebből következik, hogy a városok némi politikai jogokkal és különösen a maguk területére vonatkozólag jelentékeny közjogokkal bírván; természetesen nem alkalmazható most már

a városok rendjére az az elnevezés, amit az előző korszakban használtunk, hogy t.i. a magánjogilag szabadok rendje, mert íme most már a városok is politikai szabadsággal bírnak, sőt országos jogokat is gyakorolnak azáltal, hogy az országgyűlésre követet küldenek.

Ami a városi polgárok helyzetét illeti, erre vonatkozólag az eddig mondottakból egységes szabályt megállapítani nem kell, mert a város, mint jogi személy áll kapcsolatban a szent koronával, s mint ilyen kapja az ingatlant a koronától. Az pedig, hogy a város által a szent-koronától nyert emez jogokban és ingatlanok használatában a város polgárai minden vonatkozásban, ezekből milyen feltételek mellett kaphatnak rész-birtokot, ilyen ingatlan mennyiben ruházható át másra, mikor szállhat át a városi polgár vagyona? azt nem országos

törvények, hanem a városnak magán statutumai határozzák meg, mivel ezek mind a város tulajdonában állanak, lévén ő a tulajdonos, s ő rendelkezik felette.

Habár a különböző városok között nagyjából hasonló szabályok keletkeztek, mindazáltal különbségek is állanak fenn és ennek következtében pontosan meghatározni azt, hogy a városi polgárnak helyenként milyen jogok járnak ki, — nem lehet, mert ezek a jogok különböző városokban különböző módon vannak meghatározva. De mint általánosan divó szabályt megemlíthetjük, hogy a városi polgári osztályhoz való tartozás (tulajdonképen nem a polgárok alkotják a rendet, hanem a város) nem olyan arisztokratikus berendezésű, mint a nemességhez való tartozás. Mert a =messég-hez való tartozás első ~~jellege~~

Dr Romsics Tibor

a születés útján nyerte meg, és aki nem-nemes szülőktől származott, csak különös aktus, különös nemesítő cselekmény által nyerhette meg ezen rendhez való tartozás jogát, míg ellenben A városi polgárlételhez nem volt szükséges, hogy valaki városi polgártól származzék, hanem városi polgár volt az, aki a városi ingatlanból bírt.

A legtöbb esetben mégis privilegium kellett ahhoz, hogy valaki polgárrá lehessen, mert igazuganhogy a mi városaink is eredetileg németek voltak és el volt fogadva az a német szabály, hogy a városi levegő szabaddá teszi az embert! Így aki eredetileg nem is volt városi polgár, de ott megtelepedve, birtokot nyert, városi polgárrá lehetett. Később azonban a városok is zárt testületté nyerhettek, úgy, mint a lovagok, s nem nyerhettek be magukba

közé senkit, csakis abban az esetben, ha bizonyos feltételek mellett bizonyos ellenszolgáltatások teljesítésére köte= lezte magát ~~az illető~~.

Vagyis lényegileg úgy áll a dolog, hogy a polgár viszonya az volt a városhoz, mint a nemesnek a viszonya a ki= rállyal szemben. A nemes ugyanis a királytól kapta birtokát, a városi polgár pedig a városától és aki nem polgára városmaradási volt, annak a városról kellett kieszközölni a városi polgárjog megadását, úgy a nem-nemesember is csak egyedül a király lehetett nemessé.

Mégis azonban van egy lényeges különbség közöttük és ez az, hogy ezek a városok mind még annyi zárt civitások voltak, melyeknek civesei voltak azok, kik abban a civitásban bírtak javokkal más civitásban azonban már jogokkal nem bírónak voltak feltüntetve.

Ellenben, ha a nemesember elment

pl. Kolosvárról Vasmegyébe, ott is épen azokat a jogokat gyakorolta, mint kiindulási helyén. De ha a kassai polgár elment – nem messze, – csak Eperjesre, már akkor ott nem élvezte azokat a jogokat; mert nem az kellett, hogy valaki városi polgár is legyen, hanem az kellett, hogy annak a városnak a polgára legyen, amelyben jogot akart élvezni.*)

A városok exclusivitása abban is nyilvánult, hogy nemcsak feleke=

---

*) Még Debrecenben manapság is fen állanak ilyen sajátos statutumok. Adnak ki mai nap is polgári okleveleket, azoknak, kik a városi polgárságot meg akarják szerezni. Ennek az oklevélnek a kiadása pedig nem azonos a községi illetőséggel, hanem bizonyos megtiszteltető cím, amikor a neve elé kiteheti, hogy (– különös halotti-jelentéseknél) polgár N.N.

=zeti-okokból zárták ki egyeseket a városi polgárok sorából, hanem nemzetiségi körülmények miatt is. Mert voltak ugyan Magyarországon kivételképen magyar városok is, de túlnyomólag mégis tót, vagy német eredetűek voltak, s ezek a városok nem engedték be magukközé magyar embert, hanem csak vagy németet, vagy tótot aszerint, amint az illető város német, vagy tót volt. Ilyenmódon mégjobbán zártabbá vált a városi polgárság.

A városi polgárok sorában, ne gondoljuk, valami nagy demokrácia uralkodott volna; mert a városokban nemcsak Magyarországon, de külföldi országokban is tapasztaljuk, hogy vannak különbségek előkelők és alsóbbrangú polgárok között, mint Rómában a patricius és a plebejus (Velenczében pedig az arany

könyvbe beírt polgárok, akik részesei a hatalomnak és dicőségnek, a többiek meg akármilyen előkelők is, ha az arany könyvbe beírva nincsenek, a városi tisztségek viselésére sohsem juthatnak.

A magistratus szervezete a konzelltemének megfelelő volt ez időben és ezalól a szabadabb szellemet terjesztő városok sem tudták magukat emancipálni, csakhogy azok a különbségek, melyet a különböző városok körében a polgárok között fennállottak, az országos jog szempontjából irrelevánsok; azonkívül sok tekintetben a magánjoguk hasonló a nemesekéhez, így pl. a váltójuk és a hitbérük ugyanannyi, mint a nemesek (50 gira).

Számos mentességet is tudtak a polgárok a maguk számára biztosítani, mint a vámfizetés alóli mentesség

joga (mely a városok a maga területén föltétlen megillette, de azonkívül némely polgára az egész ország területére vonatkozólag is megtudta ezt szerezni, úgy hogy a vámmentesség tekintetében a nemesekével egyenlők voltak.

Azonban még sem foglaltak el olyan helyzetet a városokkal szemben e polgárok, mint a nemesek a királlyal szemben; u. i.) (míg a nemesek a katonáskodás kivételével minden nemű kötelezettség alól mentesítettek, addig a városi polgárok súlyos adóbeli kötelezettséggel voltak megterhelve, mind a saját városuk, mind pedig a koronával szemben.

(U. i. mig a királyi hatalom először egyfelől kiemelé a jogtalanok sorából s közjogi álláshoz juttatja a városokat, addig másfelől jelentékeny terhet nyomván rajtuk. Míg az előző kor-

= szakban a városok a király, addig most a szentkorona joghatósága alá vannak rendelve. *)

A JOBBÁGYSÁG

A jobbágyság a külön- böző nép elemekből kialakult osztály volt a középkori magyar társadalomban. Ezek részint olyanok voltak, akik rabszolgákból kerültek ki, részint pedig, akik magánjogi szabadságokat megtartották, és pedig vagy várbeliek vagy udvarnokok voltak; akik a 13.- ik századtól fogva uri hatóság alá

*) Ha a nemesek a városban birtokot bírnak, a közteher viselés rájuk is kiterjed; ha pedig a városi polgárok a földesúraság területén bírnak ingatlant, tartoznak magukat az illető földesúr jogi hatóságának teljes mértékben alávetniök magukat. Ezáltal némiképen részesnek a városi birás- kodásból. —

Ötvenötödik ív.

kerültek.*)

Ezek között bizonyos kiegyenlítő irányzat indult meg, – amint tudjuk, – ugyhogy az eredetileg magánjogi szabadsággal bírók elvesztették ugyan e nemű szabadságukat, azonban rabszolgákká mégsem lettek teljesen, mert amily mértékben ők vesztették szabadságukból, ugyanolyan mértékben megnyerték a rabszolgák szabadságát.

A jobbágyi állapotot azon a réven tehetjük legkönnyebben vizsgálatunk tárgyává, ha szemügyre vesszük a jobbágyok viszonyát a földbirtokhoz.

~~Piertában vagyunk arral, hogy ők~~ a rent konomától semmiféle jószágot nem nyertek, hanem kis földbirtokukat kizárólag a földes urtól nyerték azt ~~nem~~ a saját tenyészkezésük alá adták, hanem csak, amint, Werbőczy mondja: a jobbágy nak a föld ö birtokhoz a munkájának te-

bérén kívül egyéb joga nincsen. Nem úgy kell felfogni a jobbágyok viszonyát a földbirtokhoz, mintha a jobbágy volna a birtok tulajdonosa, amiért bizonyos szolgálatot teljesít a földesúrának, hanem a földesúr a tulajdonosa annak a földbirtoknak amit a jobbágy csak megmunkálás képén nyer, átengedve kapja annak egyrészét. Hogy ez a neki átadott darabföld milyen nagy legyen, nem volt meghatározva.

A jobbágy (nem rabszolga), a rabszolgától abban különbözik, hogy családot alapíthat, ingó dolgokat szerezhet, vérdíja van. De abban még egészik annyival, hogy szintén a röghöz van kötve, a föld tartozéka és foglalkozását meg nem változtathatja.

Azon földes urak, akik túlságos nagy igénnyel léptek fel jobbágyaikkal szemben, lassanként elvesztették

jobbágyaikat, mivel azoknak meg volt a szabad költözködési-jogúk, (ezen az alapon aztán a jobbágyok) nyíresen mentek olyan földesúrhoz, akinél kevesebbet kellett teljesíteni. Ebből kifolyólag közgazdasági veszedelem fenyegetett (az embereket, mivel természetes, hogy ilyenmódon egyes földesurak területén nagy számmal telepednek meg a jobbágyok, kiknek a gazdasági helyzete jelentékenyen emelkedik azon földesurával szemben, aki kisebb kedvező helyzetet tudván biztosítani jobbágyai számára,) ~~hogy munkás kéz nélkül maradjon~~, mivel elveszti jobbágyait.

(Ez egy részről közgazdasági kár, mert jelentékeny területek maradnak meg műveletlenül, más részről pedig, mert egyes földesurak teljesen el vesznek.)

A jobbágyoknak (ilyenmódon egy) egy tömegben való csoportosulásának

megakadályozása demokratikus érdek, mivel a nagybirtokos sokkal több kedvezménnyel képes biztosítani a jobbágyának, mint a kisebb birtokos. Abból tehát, hogy a jobbágyokat el lehet édesgetni kedvezőbb feltételekkel, az fog előállani, hogy a jobbágyot, mint a nagyobb birtokuak földjén fognak megtelepedni (azoknak a földjét fogják munkálni); ellenben a kis és a középbirtokosok, akiknek nem áll módjában annyi engedély adása a jobbágyok számára, le fognak szegényedni, sőt esetleg még nemességüket is elvesztik a nagybirtokuakkal szemben.)

Ezt a veszedelmet Nagy Lajos Lizstán látta akkor, amikor az 1351-iki dekrétumban a jobbágyok tartásának a mértékét megállapítja. Ez (a rendelkezés pedig) egyrészt a jobbágyok érdekében áll, mivel a

földesúr sem kívánhat többet, mint amennyit a törvények meghatározának neki; de kedvezőbb az adósabb nemességre is, hogy az alájuk tartozó jobbágyokat el ne lehessen csábítani. (A nagyobbnak a kedvezményt csak addig adták meg, míg őket elcsábíthatták, mikor azután már telepedtek, egyáltalán nem teljesítették.)

A jobbágyi szolgálatnak azt a mértékét, mit az 1351-iki törvény a 6-ik cikkelyben általánosan kötelezően megállapított, (nem más, mint az összes terménynek kilencedrészét a nónát.*)

(*) A jobbágyokra nehezedő terhet három csoportba osztja a Jus: a. m. az államnak szemben viselt terhek, azután a földesúrral szemben viselt terhek, végül az egyházzal szemben viselt

Ez (a keleted-érzés pedig) jár nemcsak a föld termékenyeiből, hanem egyáltalán minden nemű szaporulatból: a

(a 438. oldalról) ... tartozásoké. Legsúlyosabbak és legnagyobbak voltak az állami terhek (A nagy parasztlázadás 1514-ben a török uralom előestéjén tört ki, s már ez alkalommal megsokasodtak a jobbágyok terhei, mert a bosszúlihegő nemesség igyekezett dús kárpótlást szerezni az átélt ijedelmekért és elszenvedett veszteségekért. A bosszú-érzet diktálta törvények azonban csak a földesúri terhekről rendelkeztek, az államkincstár javára ez alkalommal egyetlen egy új terhet sem róttak a parasztokra. Az állami terhek legnagyobb részét a török uralom teremtette meg és pedig meglehetősen egyszerre és tömegesen. Magyarország középkori adózási rendszerét jellemzi, hogy állandó adó nem volt, továbbá a királyi jövedelem az országos jövedelemtől nem volt elkülönítve, s nemcsak pénzben, hanem természetben)

kecskék gödölyéiből, vagy a tyukok csirkéiből (állott). Szigorúan elrendeli ez a dekrétum, hogy a kilencedet (pedig) elengedni (soha) nem szabad! Azonkívül az egyház részére jár a tized. A két szolgáltatás sorrendje is meg volt állapítva, mégpedig úgy, hogy elébb a földesúr részére tartozott kiszolgáltatni a kilencedet és a fennmaradó feleslegből 1/10-ét pedig az egyháznak. †)

((az előző oldalakról) ... is lehetett adózni. Mályás korában a honvédelmi rendszerrel kapcsolatosan kezd az adó állandóvá lenni. A mohácsi vész s különösen Buda elvesztése után azonban minden országgyűlés kiveti az évi adót, s szükség esetén a segélyt (subsidiumot) is.)

†) Ebben pedig van különösség, mert pl. Terem valamint 100 kévéből húzza, ha előbb az egyháznak adja ki a tizedet

Megfelelően meg volt tehát terhelve a jobbágy, mert hiszen minden nemű termésének 20%-át kellett szolgáltatni földesurának és egyházának földesúri, illetőleg egyházi adó fejében, ezenkívül pedig fizetni kellett a magas állami adót, mint a Rábem-féle által kivetett adót, meg a Zsigmond által kivetett katonasági - ezeken kívül pedig stb.

(a 440. oldalról)... 10 kéve jut, a földesurának is 10. Marad neki 80. Ha ellenben a nónál akarja előbb kiadni, akkor a földesurnak jut 11 kéve, az egyháznak pedig marad a fennmaradó 89 után 9 kéve. Marad tehát neki megint csak 80 kéve. A jobbágynak mindegy akármilyen sorrendben adja ki a szolgáltatást, mert azt neki előbb-utóbb ki kell adni, azonban nem mindegy az illetékes feleknek, t. i. egyrészről a földesúrnak, másrészről pedig az egyháznak! —

n. subsidiumokat, amelyeket jobbágytelkek szerint állapitottak meg és ezerint is fizettek. Ilyen volt a Mátyás által kivetett 1 arany vagyis házi adó.

Ezenkivül a jobbágytól követelhetett a földesúr személyes szolgáltatásokat is. E személyes szolgáltatásokra különböző mértékek állottak fenn (és valószinü, hogy idők folyamán enyhültek), de i=ranyadóul vehetjük azt, hogy Mária Terézia Urbáriuma szerint minden jobbágytelek után tartozott a jobbágy az ő földesurának két napi napszámos szolgáltatni, mégpedig olymódon, hogy ezeket nem szolgálhatta le egyszerre az év valamelyik szakában (pl. télen, amikor kevés munkája volt a jobbágyoknak), hanem mindig az illető hetekben kellett leszolgáltatni, legfeljebb egyik hétről a másikra maradhatott át. *)

*) Egészen a török-uralmi időknek

Tehát a földesúr a jobbágy munkaidejének 1/3 részére felett szabadon rendelkezett, s a megmaradó 2/3 rész munkának is a 20%-át be kellett szolgáltatni urának, ezenkívül magas állami adókat fizetni s katonáskodni, szolgálván életükkel és pénzükkel a hazát.*)

(a 442. oldalról) ...a folyománya, a jobbágyok legsúlyosabb terhe: az államszámára végzendő ingyenes munka és fuvarozás.

*) Általános elv volt hazánkban, hogy a nemesség nem tartozik adót fizetni, a jobbágyság pedig fegyveres szolgálatot teljesíteni. De ez csak az elméletben volt így. Már láttuk, hogy olykor-olykor a nemesek is tartoztak adózni, s a rendjuk kivülő összeget nem volt szabad a jobbágyoktól felhajtani. Még nagyobb mértékben, mint a nemesek adófizetésére, volt kár a jobbágyok fegyveres szolgálatára

Nem lehet tehát csodálkoznunk, ha nyomorúságos volt a szegény jobbágy helyzete, úgyhogy nem volt megelégedve a maga gazdasági alárendelt helyzetével, jogtalanságával, elnyomottságával.

Igaz ugyan, hogy a költözködés szabadsága valamelyes mértékig enyhítette ezt az elnyomott állapotot, mert elvégre ha valahol gonoszúl bántak a jobbágygyal, (a földesúr u. i. annyira

(a 443. oldalról)... kényszerítve. Ez irányban az első lépés Zsigmond korában történt, az u. n. porták behozatalával, amennyiben minden 33 telet után egy jól begyakorolt lovas katonát kellett adni a földesúrnak. Ez a kötelezettség jelentette a jobbágyok általános védkötelezettségének és arra való jogának mellett még a jobbágy személyes elkallódozásától is függött, hogy legyen-é katona, vagy sem!

rendelkezett jobbágyai felett, hogy még életétől is megfoszthatta) elköltözhetett, ezt azonban csak akkor tehette meg a jobbágy, ha erre nézve a gazdasági viszonyok kedvezők voltak. Csak akkor lehetett elköltözni, ha eleget tett a földes urával fennálló minden nemű kötelességének, teljesen rendbehozta adósságait stb. amelyhez, — ha nagy nehezen túl is adott rajtuk, — bírnia kellett még az elköltözéshez a földesúr beleegyezését.*)

*) A hatalmas főúrhoz, aki megtudta őket védelmezni a mindennap megmegujúló küzdelemben, természetesen tolongtak a jobbágyok a kisebb birtokokról, valamint az állandóan veszélyeztetett területekről. Hogy ezt megakadályozhassák, az 1547-iki országgyűlés kimondja, hogy az elköltözni szándékozó jobbágy csak akkor hagy-

Elvileg tehát igen szép eszme volt ez a költözködési szabadság, hanem a valóságban ez a szabadság nagyon keveset zsugorodik össze, sőt nincsen is meg, ha a gazdasági viszonyok kedvezőtlenek. Ha nem képes összeszedni annyi pénzt, hogy a földesurával szemben fennálló kötelezettségét az utolsó fillérig kifizethesse. Az ilyen állapotot pedig annál könnyeb-

---

(a 445. oldalról)... hatja ott földesurát, ha bármilyen peres, vagy ügyes-bajos dolgát ürügyül hozta. Ez alapon a földesúr mindig jogosan megtagadhatta az elbocsátást, hiszen a peres-ügyes-bajos dolog elintézését a földesúr, ki jobbágyának egyszersmind bírája is volt, addig halasztotta, ameddig neki tetszett. Sőt sokan voltak, akik kitalált vádak alapján jobbágyaik nyakába főbenjáró pert akasztottak, amely alól csak azon feltétel alatt engedtek, ha szabad költözködési jogukról lemondanak.

=ben előfordúlhattak, mennél zavarosabbak voltak a politikai viszonyok és mennél jobban elhatalmasodnak a földes urak, akiknek az érdekei a szegény nép érdekeivel állandóan ellentétben van.

Mátyás király halála után különösen a nagybirtokú urak teljesen a magyar kezébe ragadták az országos ügyek intézését, nem az volt a baj, hogy a jobbágyot kizárták onnan, hiszen az bele sem volt véve az alkotmányszámaiba, de kizárták az alacsonyabb sorsú nemeseket is. A jómódúak választottak maguknak királyt, olyat, akinek bátran a szemébe vághatják akár az ökör nevet is, amint, hogy dicsőségesen uralkodó II. Ulászló királyunk alatt nem egyszer meg is történt.

Amint az az arisztokrácia túlcsapongása idején megszokott tör-

=lenni kevésbé beszűletes és jellemes emberek kerültek az ország ügyek intézésébe. Ezeknek közönségesebb munkát végezni lehet volt, nem is voltak rászorulva, kedvük sem volt hozzá, ennélfogva ezeket a munkákat szegényebb nemesekkel végeztették, ők maguk pedig, – az előkelők, – bontultek a hatalomban és azt igyekeztek a saját előnyükre kihasználni. Hanto, a pécsi püspök, meg Szerencsés (Fortunátus) Imre, a zsidó-jái bizony takarosan meggazdagodtak az ország kincséből. *)

Amellett meg az önkö, ellenségeskedés, viszálykodás a nemesség

*) A rendek ebben az időben már olyan befolyásra tettek szert az állam ügyek intézésében, hogy jót nem lehetett tőlük remélni, mert csak kivételesen nagy férfiak vezetése mellett lehetett

tagjai között megakarták teljesen az ország közgazdasági állapotának mérvében való javulásáig. *) Ehhez járult még a főnök rémészőt tenyegető háborús veszedelem.

Ilyen fejetlenség között lehetséges, hogy az a nyomorúságos jobbágy

(a 448. oldalról) ... volna arra számítani, hogy ez a középkori magyar társadalom ne mélyüssza azzal a hatalommal, amit folyóratosan szerzett. Ilyen kivételesen nagy férfiak pedig folytonosan egy nemzetnek sem adatnak!

*) Különben Európa-szerte a jobbágyok állapota ebben a korban a legkeservesebb elnyomatás volt, közismert szállóige lett, hogy Lengyelország a parasztok pokla. Ilyen volt a magyarországiaké is!

a legkeservesebb állapotok közé jutott és a maga helyzetén nem tudott javítani az elvileg szabad költözködési jogával sem; sőt arra sem volt képes, hogy az ő keresztjének, a földesúrnak a hétről-hétre járó szolgálatot teljesítse. Kibeszélhetetlen keserűség élt ezeknek az embereknek a szívében, kölcsönösen egymás ellen és urai ellen. Amikor pedig látták ezek azt az áldáz, vad gyülöletet, amellyel viseltetnek a politikai pártok tagjai közben a jogokkal bíró urak egymás ellen, egymás hazaárulók nak mondván, nem lehet csodálkozni, hogy az elnyomott sorsú emberekből kicsapott az elkeseredés lángja.*)

*) Különben e tájban Európa minden országában voltak parasztlázadások: a francia jacquerie (olv. zsakeri), az angol vörös- és fehér rózsák

Akadt egy ember, még pedig a jogok-kal bíró nemzet tagjai közül, aki oda állott e nyomorgó nép élére és vezette a jogokkal bírók ellen azon célzattal, hogy a jogok élvezetét megossza.

A Dózsa féle kitörést, a minden inkább elharapódzó anarchia éltéli meg; ez keresztezi meg az indító okát. A felülről nem zabolázott olygarchia kegyetlensége minden határon átcsap: zsarnokoskodásaihal-

---

(a 450. oldalról)... harca, a würzenbergi paraszt lázadás, a svájci szövetségesek harca. S a magyar paraszt, amikor látja, hogy a felette uralmat gyakorló nemesség nem akarja magát az újeszmékhez idomitani; s hogy a müveletlen tömeget nem akarja semmiáron magához emelni s kivállságaihoz akkor is szigoruan ragaszkodik, midőn már a haladás és felvilágosodás szelleme más fejlődési irányt mutatott, — önkénteleniil is az európai hasonló sorsban lévő társa felkelésére és bosszuállására gondolt! —

=mozza össze a gyűjtőanyagot. A parasz=
nak a középkori magánjogban na=
gyon alárendelt szerep jutott. Az úr nél
és a megyei nemesség joghatósága alatt
önálló életre nem lesz rest, az államnak
nem aktív polgára. Dolgozik, fizet és =
mellett katonáskodik is.

A rongban még nem habozva. Van
költözködési joga és tulajdonnal bír. A
király ha erős, érvényt is szerez jogai=
nak: a társadalom különféle elemei
között ugy lavírozik, hogy az egyensúlyt
ha az ellenfelének a pártját fogja
és őket magához láncolja. De amikor le=
hetetlen, akkor a parasztot állapota nyo=
morúságos. Mátyás, az igazságot alkal=
mazta, de ezért ennyi kötelességet nék
rá. Mátyás után az oktalan nagyúr=
nik, de a terhek megmaradnak. Amik
az állam — külső nem követel tőle, azt
a földesura a maga javára hajtja be.

Az oktalanat a kitörés szintén az

uralkodó anarchia adja meg. A gyenge kormány a nemzet fölfegyverkezésére nem bírja rávenni. A társadalomnak minden korlátot túllépő önzése adhatott azoknak önzéstől vérig keserített parasztoknak

Így keletkezett az anarchiából, a fejetlenségből az iszonyú kitörés, a kor erőszakosságának méltó gyümölcse!

Lányolya János azért a tettében, hogy Dózsa György tüzes vastrónra ültette, nemcsak a rúk körül magyar, hanem az egy eleven történelemben sem tartozik a tiszteltebb alakok közé. Dózsa nagy szellemű ember volt. Hogy túlzásai és kegyetlenkedései közben a háború folyamata alatt, az kétségtelen, de mindezeknek magának Dózsának a rovására írni, nem lehet. O azt a szegény népet, amelyhez nem is tartozott, a rossz iránti érzés vezette, jogot akart azoknak kivívni!

(Különben a Dózsa-féle parasztlá-
zadásnak a jobbágyság szempontjából sajnálatos következménye lett.) Az 1514.
-iki országgyűlés 14-ik cikkében (a láza-
dás leveretése után) mivel lábra ka-
pott a szabadosság", a jobbágyokat megfosztotta (azon egetlenegy jogaiktól, amellyel bajukat némiképen orvosol-
hatták; elvették t. i. tőlük) a szabadköl-
tözködési jogot*)

*) A jobbágyaknak nagy terheihez járult cselekvési szabadságuknak az a nagy arányú korlátozása, mely néhány évtized re a földesurak rabszolgáivá tette őket. Az 1514. évi országgyűlés csupa kimélet-
től nem irtatja ki az összes felkelő parasz-
tokat, azonban elveszte szabad költözkö-
dési jogukat, s elrendelte, hogy földes u-
raiknak föltétlen és örökös szolgaság alá legyenek vetve. E büntetés volt a legsúlyosabb valamennyi között: garan-
cia nélkül voltak kiszolgáltatva fel-
bőszített uraik önkényének!

Később, 30 esztendő múlva, ezt vissza kapták. Ezenkívül egyes tisztségekből teljesen kizárták a jobbágy sorsúakat és (mindezeknek a tetejébe elkészülz a Werbőczy Hármas könyve, amely a lázadás ideje alatt készülvén, ezen forrongás hatása alatt) felettébb kedvezőtlen színben tárja elénk a jobbágyot helyzetét. (A magyar jobbágyságnak 300 esztendőn keresztül ez maradt az állapota).

(A Hármaskönyv teljesen az 1514. decretummal megegyezőleg adja elő a jobbágyok jogállapotát.) Werbőczy rideg tételeit, melyek a jobbágyokra nézve felettébb hátrányos jogelveket tartalmaznak, munkájának nagy tekintélye következtében később is irányadókul tekintették.

(A jobbágyok költözködési jogának teljes megszüntetése nem maradt sokáig érvényben, mert a jobbágyságnak ez az elnyomatása felette károsnak bi-)

=zonyúlt az országra nézve. A törökök folytonos támadásaival szemben a nemesség nem volt képes teljes hadiere-jét kifejteni: a nemesek nem mertek kellő számmal fegyverbe szállni, mi-vel attól kellett félniök, hogy az elnyomott jobbágyok otthon hagyott családjai-kat lefogják gyilkolni s feldúlják birto-kaikat. Ez az aggodalom nagy mér-tékben megbénította a nemesség ha-dierejét, és a mohácsi vereedelmet jórészt ez idézte elő. Belátták ezt be is-merték ezt maguk a nemesek is. Az 1547. évi országgyűlés már vissza-állította a jobbágyok költözködési jo-gát!

De azért a forradalommal követ-kezett elnyomás is magán hordja e szerencsétlen idők bélyegét. Hosszú századokra ható szomorú emléke ma-radt meg! A társadalommal egymás ellen küzdő elemei korlátok nem

ismerneke és a legyőzöttet teljesen teigázzák. A győzők önzése és kérlelhetetlen bosszúja szégyenfoltot ejtett a magyar alkotmányos életen!

5. Törvényhozó hatalom és az országgyülés.

Az Árpádházbeli királyok ideje alatt azok az országos gyülekezetek, amelyeket törvény napoknak hívtak, túlnyomólag igazságszolgáltatással foglalkoztak, amely alatt nemcsak büntetőjogi igazság szolgáltatást, hanem közigazgatási ügyek intézését is kell értenünk. A kezdetlegesebb viszonyok között u. i. a bíráskodás és a közigazgatás nem

A TÖRVÉNYHOZÓ ORSZÁGGYŰLÉS HATÁSKÖRE

Ötvennyolcadik ív

válnak el egymástól, sőt még később is végez bírói funkciókat az országgyűlés, amellett, hogy még adminisztratív kérdésekkel is foglalkoztak, amiképen ma is tartozik az országgyűlés hatáskörébe némely adminisztratív ügyeknek az intézése; bíráskodás is foglalkoztatja a mai országgyűlést, mint pl. miniszterek felelősségre vonását az országgyűlés, illetőleg az annak kebeléből kiküldött bizottság teljesíti.

1. Törvényhozás.

Az országgyűlések hatáskörébe tartozott a törvényhozás, amely különben a nemzetgyűlés hatáskörébe is tartozott, amint Werbőczy kiemeli a II. rész 3ik titulusában, hogy az országgyűlést és a királyt együttesen illeti meg a törvényhozás joga. (Ez nem új szabály, hanem csak a régen fennálló szabálynak formulázása.)

A törvényhozó hatalom gyakorlása tekintetében a kezdeményezés joga megillette a királyt és a nemzetet is (amint hogy megilleti ma is. Ha a király nem is akart valamit kezdeményezni, ugyanazon ügyben jogában áll a nemzet bármely tagjának a kezdeményező lépést megtenni.*)

(*) Ismételhetjük, hogy a nemzet szabad tagjainak gyülekezetei már az Árpádok korában szokásosak voltak. De ezek nem voltak tulajdonképeni határozó, szabályalkotó országgyűlések, hanem törvénykező összejövetelek. Mindazáltal e törvénykező gyűlések hatásköre és fontossága a 13. század folyamán mindinkább emelkedett, mert az uralkodónak alkalma nyílt az egész ország kormányzatának állapotáról meggyőződést szerezni, sőt ha a körülmények úgy kívánták, az egybegyűltek kívánságához képest, általános érvényű jogszabályokat kibocsátani!)

2, Adómegajánlás.

A másik nevezetes funkciója az országgyűléseknek az adók megajánlása. Régebben az országgyűlésnek efféle jog egáltalán nem jutott, mivel a nemesemben ugy sem fizetett adót, s neki mindegy volt akár sed a király adót, akár nem; mert akiktől szedte az adót, azoknak ugy sem volt az országgyűlésen (nemcsak szavazati, de még megjelenési) joguk (sem). Mikor azonban az adófizető jobbágyok földesúri jenrkatóság alájutnak, ettől fogva a nemeseket (ezzel az országgyűlésen döntő joggal bíró személyeket) is érdekli (a dolog), hogy a király szedé adót (és milyen mennyiségben) azó jobbágyaiktól, mert ezen minden olyan adó, amit a jobbágy fizet, tulajdonképen, (bár csak közvetve) a földesúrnak is rovására megy, (mivel a most már csekélyebb hányadában)

részesül a jobbágy évi használának (t. i. minnélinkább meg van terhelve a jobbágy a közszolgáltatásokkal, annál kevesebb pozitivum eredményt tud produkálni.)

Ebből kifolyólag természetes, hogy lassankénti magukhoz ragadják a jobbágyok adójának megajánlási jogát. (Igaz ugyan, hogy ebben a tekintetben nem a rendes adók szolgálnak kezdeményező lépésül; amennyiben a rendes, portális adók behozatalára, – amint Róbert Károly korától be – senkinek sem volt szabad befolyása. Ettől fogva igyekeznek ezen befolyásukat érvényesíteni (az adók megajánlásakor) midőn ezek a rendszeresen szolgáltatandó teljesítményekre jövedelmeztettek az ország védelmére rendelt katonaság ellátására.

(Minthogy az az állandónak mondható katonaság, mely az Árpádok kor-

szakban a király közvetlen paran=csa alatt állott, – megszünt és csak a banderiumok kiállítása, meg a ne=meri felkelés kötelezettsége maradt meg a nemeseknél, illetőleg ezek ál=lottak a király rendelkezésére. Ez azon=ban, természetszerűleg ideiglenes, rendkivüli katonaság volt, ugyhogy a király kénytelen volt gondosko=dni állandó, zsoldos hadseregről, an=nálinkább, mert a külső ellenség ré=széről fenyegető veszedelem ekkortájt vált nagyobbá a törökök előnyomu=lása következtében. *)

*) A király által nélkülözött vár ha=tóság helyett uj védelmi rendszer=ről kellett gondoskodni és igy jött lét=re a banderiális hadszervezet, amely=nek szabályozása Zsigmond óta állan=dóan tárgyát képezi az országgyülési ha=tározatoknak. A banderiális hadszerve=zet azonban csak korlátolt hadköteles=

1394-ből való az első nyom, amikor az országgyűlés ajánl meg bizonyos összeget portánként, tekintettel a fenyegető veszélyre.

Az országgyűlésnek ezt a jogát azonban az uralkodók nem mindig respektálták, mert pl. 1439-ben is a hadiadók behozatala nem országos törvényhozói, hanem királyi parancs rendeletével, míg az 1444-iki, meg az 1454-iki országgyűléseket határozatai szerint újból az országgyűlés van jogosítva a rendkívüli adók kivetésére és épen erre való tekintettel Albert király idejében ugy tették magukat túl ezen (határlyosnak tartott) szabályon, hogy igéretet tettek ugy V. László val, mint Mátyással és II. Ulászlóval, trónra lépésük alkalmával, hogy rendkívüli adókat az országgyűlés hozzájárulása nélkül nem fognak szedetni.

Az 1444. országgyűlésen ki mon-

=ták azt, hogy azok az adók, amelyek általában szedetni szoktak, az ország céljaira fordíttassanak, tehát nem a király valamelyes kedvteléseire.

Az 1454. dekrétum pedig azt állapítja meg, hogy bárókból, főpapokból és nemesekből álló bizottság írja össze és állapítsa meg, hogy a király, ezen begyűlendő adókból mennyi bandériumot tarlson. Szóval ettől fogva megkezdődik az országgyűlések ellenőrző szerepe.

Ugy az adók megajánlása, és azok beszedése, mint annak hová fordítása tekintetében az 1504.-iki országgyűlésen alkotott dekrétum 1. cikke azt mondja, hogy ha valamelyik megye az országgyűlés hozzájárulása nélkül magától ajánlana meg adókat a királynak és szolgáltatná azokat be, az ilyen

megye becsületéről és nemességéről megfosztottnak tekintessék. Ime tehát az adók megajánlásának jogát nemcsak hogy az országgyűlés kizárólagos jogának igényli, hanem a legsúlyosabb szankcióval látja el eme rendelkezését.

Az 1518, 1519 és 1521.-iki országgyűlések rendelkezései pedig a közadók tekintetében bírnak jelentőséggel, ha konstatálnunk kell, hogy ezek a törvények kétségkívül az akkori rendkívüli viszonyokra való tekintettel keletkeztek, mégis bizonyos, hogy annak a köztudatnak a hajtásai, hogy a közjövedelmek nem a király jövedelmei, s annak folytán az ország képviselőrendének, az országgyűlésnek (képviselő alatt nem a modern értelemben vett országgyűlési képviselőt kell érteni, hanem értendő, hogy a nemzetgyűlés az a szerve az országnak, amelyik által az

óakaratát kifejezésre juttatja,) jogá=
ban áll a közadókból befolyó jövedelem
hovafordítása tekintetében rendelkez=
ni, így nevezetesen az 1518, meg az
1519.-iki országgyűléseken választanak
bizottságokat, hogy azok ellenőrizzék az
országos kincstartó működését és ügyel=
jenek fel arra, hogy a közadókból befolyó
összegekből semmit el ne lopjanak, (ha=
nem országos célra használtassanak)
azok fel)

Az 1521-iki törvényben pedig azt
olvassuk, hogy bárókból és néme=
sekből álló küldöttséget választott
az országgyűlés, amelyiknek közelés=
sége volt a befolyó adókat kezelni és
a honvédelmi célra felhasználni.
(Ezenkívül az, hogy ekkoriban olyan
viszonyok voltak, hogy az ellenálástól tel=
lett tartani, ment maga az a körülmény
hogy az országgyűlés ime beavatkozik az
ügyek intézésébe, s hogy ő a maga embe=

rei által ellenőrzi, sőt kezeltetni ejő= vedelmeket, ez mutatja, hogy az ország gyűlés e jövedelmeket közjövedelmek= nek tekintette, mertha királyi jövedel= mekeknek tartották volna, akkor a király nak kellett volna ellenőrizni.

Tehát ez időben birtokában van már a nemzet azzal, hogy azok a jövedelmek, melyek az országból folynak be, nem a királyé, hanem az országos kincstáré.

3. A külügyek intézése.

Az országgyűlések hatáskörébe tar= tozik a külügyek intézése. Pl. a béke kö= tés. Amikor az ország általában hadi adót szavaz meg, ezzel mintegy kijelenti, hogy a háborúviseléshez hozzájárul, mert ha nem tartaná szükségesnek a háborút, akkor nem is szavazna meg erre való ös= szeget.

Látjuk továbbá ezt a féle vonatkozások ban, mint amikor II. Ulászló királyunk egyezséget köt 1491-ben a Habsburg di=

=nasztiával arravéve, hogyha fia nem születnék, akkor a magyar trónt a Habsburgok fogják örökölni. Mindenesetre ez is külügyi kérdés volt, amire a neváns az 1505-iki határozat, mely a rákosi mezőn hozatott, hogy ha a király fiutódok nélkül találna meghalni, akkor a királyt a nemzetből kell választani.

4, A király választása.

A királyi széket és egyes főméltóságokat is az országgyűlés töltötte be az egész korszak alatt s bárha a király választás az örökösödéssel komplikálódott, mégis minden alkalommal teljesítette ezen választást; az aztán meginkközönbös, hogy milyen mértékben vettek részt a király választásban és hogy csak egyes urakon fordúlt meg az, hogy ki legyen a király, tény az, hogy az egész országgyűlésnek meg volt a joga a király választáshoz.

5, Ugyébl hatáskörii teendők.

Ezeken kivül az országgyülés hatásköréhez tartozik a:

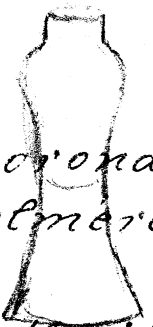

koronázás,

a nádor és a koronaőrök választása,

az ország védelméről való gondoskodás,

a király helyettesitése olyankor, ha a király kiskorú, vagy képtelen a kormányzásra,

a kitlevél tartalmának megállapitása,

a kormány ellenőrzése a végrehajtó hatalom kezelése iránt,

az idegenek ünnepélyes honositása,

a nemzet kivánságainak és panaszainak a király elé való terjesztése,

s általában véve mindazoknak az országos ügyeknek elintézése, melyek a közjólét előmozditására, vagy annak fenntartására vonatkoznak.

J. Pauer

AZ ORSZÁG GYŰLÉSEN VALÓ RÉSZ VÉTEL.

Az Árpádház egész uralkodásának tartama alatt az országgyűlésen való megjelenési jog a nemeseket illette meg és pedig személyesen jelennek meg az országgyűlésen az előkelőbbek és az alsóbb rendű nemesek. Ezen az ősi szabályon változás a vegyes házbeli királyok koráig nem történik, sőt jogilag ekkor sem, habár tényleg bizonyos sajátszerű körülmények állanak elő, a melyeket épen azért figyelemre kell méltatni.

Azt tapasztaljuk u. i. hogy ezen korszak folyamán a nemesek nem személyesen és mindnyájan jelennek meg az országgyűlésen, csak megbízottaik által, a nagyobb darabján ennek a korszaknak, mert azt lehet mondani, hogy a 14. század végétől a 15. század végéig, tehát körülbelül 100 esztendőn

keresztül. Pedig a 14. század végéig az történt, hogy országgyűlések nem igen tartattak. Mert még Károly Róbert sem találta magát bele az országgyűlések tartásába, mivel az ő hazájában nem volt szokásban ez, amit különben bizonyít az a körülmény is, hogy 1318-ban, tehát érvényes uralkodásának 9-ik esztendejében a magyarországi főurak bepanaszolták Rómában a pápánál, hogy a király nem akar országgyűlést tartani s kérték a pápa rendelkezését. Róbert Károly ugyan

Határozottan megváltozott azonban az országgyűlések tartása Nagy Lajos korában, akinek az 1351-iki országgyűlésen alkotott törvényén kívül nem is hozatott más törvény

Ezeken az országgyűléseken a nemesek tejenként jelentek meg, amiből kitűnik Róbert Károlynak az 1318-iki országgyűlés meghívójából, ahol u. i. az

mondatott, hogy jöjjenek el mind-
nyájan, akik országunknak tag-
jai, (omnes et singulos, qui se reg-
ni nostri membra existimant.)

Az országgyűlések tartása Mária
király, majd Zsigmond, de különösen
Mátyás király ideje alatt válnak nagy
jelentőségűekké. Mária királyunk-
dása idejéből ránk maradt az az oklevél,
amely az 1386. nov. 8-iki Budán meg-
nyitott országgyűlésről szól és amely
azzal kezdődik, hogy: mi ezen eszten-
dőnek mindenszentekutáni nyol-
cadán országgyűlést tar- tunk
Budán oly módon, hogy legyen ott
minden megyéből 4-4 jobb módú
nemes!

Ezt (a rendeletet) sokan jogtörténé-
szeink közül kapcsolatba hozzák az 1267.
decretum 8. cikkével (aminől különben
részletesen az előző korszak tárgyalása
alkalmával esett szó, s amelyből szere-

(tik vasárnapjaik feljegyezni az országgyűlés számára megyéjének kiküldöttekkel az eseteket. Azonban) A a 4-4 jobbmódú nemes, aki így megjelent az országgyűlésen, nem vett valóságos követ (amint kitünik, – nem ugyan ebből az értelmből, de azokból, a miket a későbbi országgyülésekről tudunk. Mert nem lehet elképzelnünk, hogy a személyesen és teljesen való megjelenés jogát ilyen körmyedelem és minden országgyülések tartása nélkül puszta egyszerü királyi rendelet által, feladták volna a nemesek és ennek helyébe minden kormolyabb megfontolás nélkül a követküldési jogot hozták volna rokáska, majd pedig idővel a követküldésről megint áttértek a személyes megjelenés jogára. Mert a személyes megjelenés joga, – hangsúlyozni kell, – hogy az egész korszak alatt fennállott, igazságos hogy bizonyos különlegességekkel és sajátszerüségekkel)

(Nevezetesen) Zsigmond Uralkodása alatt általában szokáson volt az, hogy az országgyülésre a vármegyéből electus nobilisek választattak, ezek nem megyei követek, mint a valóságos megyei követek olyan megbizottjai az illető vármegye közönségének, hogy csakis okvetlenül hivatva azon megye részéről az országgyülésen megjelenni, amint volt ez a rendi alkotmány idejében, most azonban még nem oly módon nyernek ezek megbizatást, mintha rajtuk kivül másnak senkinek sem volna joga megjelenni az országgyülésen.

Nem felhatalmazást kapnak ők, hanem csak kötelezettséget vesznek a megye vállára, hogy ha az országgyülésen ők mindenesetre ott lesznek. Azonban e kötelezettséget teljesithetik az electus nobilis-eken kivül másnak is, jogában áll minden nemesnek meg-

jelenni az országos gyűlésen. (Már pedig akár electus nobilis által képviseltetni magát a vármegye, akár a vármegye összes nemessége megjelenik azon az országgyűlésen, a határozatok hozatalára nézve közönbösek, mert úgyis a többség, ha nem a józanabb rész dönt.)

Látjuk tehát, hogy ezek csak kiválasztottjai a vármegye nemességének, kit azt a terhet, hogy az országgyűlésen megjelenhessenek, magukra vállalják és ennek fejében némi szolgáltatást nyerjenek a megyétől; az igaz, hogy nem napi díjat kaptak, mint mai, hanem csak a vármegye házipénztárából megtérítettnek az illetőknek az uti költségei.

Zsigmond király arra is törekedett, hogy az országgyűléseket képviseleti, vagy követküldési alapon szervezze. Az erre való törekvést mutatja az 1433-iki banderiális hadszervezetének javaslatát (tervezetet az 1435-iki dekrétum

Ruttkay Vilmos

(ba befoglalva) megküldte minden (egyes) vármegye közönségének, azzal, hogy a vármegyei küldöttei olymódon legyenek kötelezve az országgyűlésen állást foglalni, amint a megye közönsége azt jónak látja, (vagy támogatni ezt a törvényjavaslatot, ha támogatni kívánja és ellenzőleg ha nem tartja elfogadhatónak)

(Ugyanebben a kadrendezési törvény) ki van mondva, hogy (az) minden egyik nemzetben három-három vármegye gyűlésén jelentessék meg ezen tervezet tárgyalása alkalmával, még akkor is, ha esetleg több vármegyében volna meg többsége. Ugyanez vonatkozik a dalmát nemzetiségre is, (mert az ügyet tárgyaló vármegyének a nációja az alább nemzetség elsőbbségben van. A végből u. i. hogy az alsóbb nemzetség akarata ezen törvényjavaslat elfogadása esetében nagyobb mértékben érvényesüljön. A tervezeten ezen bandériális)

hadrendezési törvény a nagyobb fórá-
gui unalom rá nagyobb terhet, a ki-
sebb nemesek terhét pedig csökkenteni
kívánja. Ennek folytán bizalmas rá-
mutatott az ignorans király arra, hogy
ez ő tervezetének támogatásá-
ban az alsóbb nemesség ennek véde-
mére fog csoportosulni, a gazdagabbak
pedig inkább ellene lesznek. Ezt-
nek utána pedig az országgyűlésen a
jobb módúak vitték a főszerepet, annak
folytán méltán tarthatott az ő ter-
vezetének sikeres keresztül vihetőségé-
től s épen azért mondotta ki, hogy előbb
a vármegyék gyűlésein tárgyalják
e tervezetet és csak annak általá-
nosan való elfogadása esetében terjes-
szék az országgyűlés elé. Ebben az
esetben az országgyűlésen való ke-
resztülvitel be van végezve dolog, mert az
országgyűlésen megjelentekre a fen-
ti törvény alapján a vármegyei előzön-

=sége állásfoglalásához kellett tanta=
niok magukat.

Ugyanezt a célt akarja szolgálni az a rendelkezés is, hogy ha valaki=
nek több megyében van jószága, ekkor csak egy megyében érvényesít=
hesse szavazatát, mivel ilyenmódon több vármegye közönségével fogatot hatják el a több megye közönsége által be[illegible]yást gyakorolt törvényterveze=
tek.

Mindenesetre érdekes momentum egy részről azon szempontból, mertha ezen a nyomon haladnak tovább a királyaink, akkor lassanként telje=
sen a vármegye kezébe kerül a követ küldés joga, úgy hogy fokozatosan lé=
megy a szokásból az eddig divatozott személyes megjelenési kötelezettség; másrészről pedig, ahelyett, hogy a ne=
messég személyesen jelenne meg az ország gyűlésén, kárpótlásul megszer=

szerzi azt a jogot, hogy odahazza a megyegyülésen beleszólhat az országdolgába, utasítást adhat a kiküldendő követeknek, amint hogy az a következő időben tényleg be is következett.

A nemesség nem fogadta el Báthory javaslatát azért, mivel attól tartott, hogy ha személyes megjelenési jogát feláldozza, elveszíti politikai befolyását és súlyát az egyházi és világi főurakkal szemben.

Ebben az időben a nemesség ezzel a gondolattal még egáltalán nem tudott megbarátkozni és ragaszkodott továbbra is ahhoz hogy jelenlétével megjelenhessenek az országgyülésen s arra magyarázták az 1447-iki országgyülésnek azon határozatát, a melyszerint az országgyülésen csak a jó módú nemesek tartoznak megjelenni, olyanok t. i. akiknek legalább 20 jobbágytelkük van, hogy

ismét (vissza akarnak lépni) az egy-
tus nobilisek intézményeihez, ~~volta~~ Má-
tyásnak, ennek a rendet tartani tu-
dó királynak uralkodása alatt nyugton
(maradt a vármegyék nemessége
még nyugodtan) egyetlen hely, hogy
az országgyűlésen helyettük ott lévő
intézzék az ország ügyeit (mert meg-
bíztak mint a királyban, mint ne-
dig az országgyűlési tárgyalásokban
nézetvételben).

Mátyás király halála után azon-
ban felfordultak az állapotok és azon
bercek méltán tarthattak attól, hogy a-
zok, akik az országgyűlésen megjelen-
nek, a maguk és a hozzájuk hasonlók
érdekeit fogják nem előtt tartani,
erre való tekintettel tehát II. Ulászló
uralkodása alatt hozott törvényes-
ben követelik, hogy a nemesek az ország-
gyűlésen fejenként jelenjenek meg és
e célból bizonyos könnyítéseket is ren-

=ulnek el.

Így az 1498. évi dekretumnak az 1. cik=
ke jelentékeny büntetés terhe alatt szab=
ja meg az összes nemeseknek, hogy az or=
rággyülésen jelen legyenek. 800 arany
forint a főnemesekre, 400 arany fo=
rint pedig az alsóbb nemesekre nézve ez
a pénzbirság.

A dekretum egyébiránt megálla=
pítja a mentességi esetéket is. Ilyen men=
tességi jog (pl. ha valaki) egy teljes nemes (R
(mert azok) tízen tartoznak egyet küldeni; ~~vagy~~ ha a bíró testvének között or=
tatlanul van használatban, akkor e=
lég ha több testvér közül csak az egyik me
gyen fel (az országgyűlésre) vagy ~~pedig~~ ha
valaki a király szolgálatában áll, vagy
külföldi egyetemeken tanul, stb. De ezt
a mentességet csak egy esetben lehet i=
génybe venni (mert a követelő alkal=
makor az illető ilyenre már nem hí=

=vatkozhatik.

A nemesség ellenőrzésére (abban a tekintetben, hogy vajon megjelennek-é csakugyan az országgyűlésen, vagy sem, a vármegye ispánjára) bízza a dekrétum olymódon, hogy ha valamelyik ispán, alispán, vagy kapitány elnézné azt, hogy a nemesek az országgyűlésről elmaradjanak, ők is hasonlóképen 400 arany forint büntetésben részesülnek, amelyhez az 1518-iki törvény azt teszi hozzá: — és hivatalukat is veszítsék el.

Ez az 1518. törvény egyszersmind az által is hatályosabbá tette az országgyűlésen való megjelenési kötelességet, hogy az elmaradottak által fizetendő büntetés pénzeket az országgyűlésen megjelent szegénysorsú nemesek között rendelte ki osztatni.

Ennek érdekes következménye lett, az t. i. hogy ezeknek a szegény nemeseknek

annyiban érdekül fűződött ahhoz, hogy a bíróság pénzek czakuczan behajtassanak, mivel tulajdonképen ők részesültek abból. Természetes azonban, hogy míg egy részről ilyenmódon a nemesnek az országgyűlésen való megjelenését (maga) a törvényhozás nagyon fontos (és lényeges) szükségletet állította elébe, addig maga a nemesség legnagyobb terhének tekintette, amit kitünik az 1526. dekretumból (16. cikkely) ahol arról panaszkodnak, hogy a sürün tartott országgyülések teljesen tönkre fogják tenni a nemzetet.

A sokszor hónapokig tartó országgyülésen, (— el lehet képzelni, hogy mennyi ideig) volt kénytelen e szegény sorsu nemes ember eltölteni munka nélkül (napjait, s méltán lehetett tartani tőle, hogy ilyen nagy gazdasági teher alatt össze roppan a nemesség. Erre való tekintettel, hogy az ország-

(gyülésen való megjelenés kötelezettsége enyhítésére valamiképen,) elhatározták az 1492. országgyülésen, (108. cikkely) hogy az országgyülés megkezdésére a kijelölt napon túl negyed napig lehessen csak várakozni és a negyedik napon mindenesetre meg kell kezdeni a tanácskozást.

(Ennek a megszorításnak pedig abban rejlik, hogy A) az előkelőbb és a gazdagabb urak (épen azért, hogy az alsóbb nemzetségek ki lehessen javaikat venni (és kopláltatni a hosszas várakozásban) nem jelentek meg idejében az országgyülésen (s ez által folytonosan halogatták az országgyülés valóságos megkezdését, azzal, hogy ez, vagy amaz az ur, a kire okvetlenül szükség volna, nem jelent) még meg).

Ugyanez érdekből állapittatott meg az 1495-iki decretum 25. cikke (alap-

=ján, az hogy a bárók urak a király tanácsában az összes ügyeket már előbb az országgyűlés megkezdése előtt kitűzött napot megelőző leg tárgyalják le. *)

Mivel ennek nem volt semmi= féle foganatja, az 1498-iki dekretum

*) A nagyobb királyi tanács egész a mohácsi vészig nem, mint rendi testület, nem, mint főúri rend alkotja az or= szággyűlés külön elemét, hanem egyező leg az egykori angol nagyobb tanácsok (magnum concilium) kormányza ti alapon, mint a végrehajtó hatalom gyakorlásának egyik tényezője, vagy szerve. A király valamint a fontosabb országos ügyek intézésénél, úgy a tör= vényhozó hatalom gyakorlásánál is e tanácsának támogatását, közremű ködését veszi igénybe. Az országgyűlé= si teendők előkészítése, a tárgyalandó javaslatok megvitatása a királyi tanács feladata.

1. cikke kimondotta, hogy 15 napnál tovább az országgyülés nem tarthasson, tehát ez idő alatt be kell azt fejezni okvetlenül.

(Ha most mára vármegyei nemes arra az álláspontra helyezkedik, hogy az általa szükségesnek tartott intézkedések nem történtek még meg, ezen 15 napos határidő alatt meg tudták valósítani azt, hogy mindenek felett letárgyaltatott!

Mindezek a rendelkezések azonban meddőknek bizonyúltak a tényleges hatalmon levő és az uralmat bíró nagyobb jószágú nemesekkel szemben.)

Ezek a rendelkezések nem voltak képesek a bajt orvosolni. Az egyházi és a világi urak tovább is visszaéltek a kevésbé vagyonos nemesek helyzetével, nem jelentek meg pontosan, halasztgatták a megnyitást, a tanácskozást

míg a nemesség költségeiből kifogyván, kénytelen volt az országgyűlésről eltávozni. A visszamaradt csekélyebb részzel az aristokrata pártnak könnyebb volt boldogúlni, sőt közvetlen a mohácsi vész előtt az oligarchia egyenesen megvette a szegényebb nemességet, fizette és kitartotta, hogy azután politikai céljaira felhasználja.

László trónraléptétől a mohácsi vészig fejenként való megjelenési kötelezettséggel tarttattak az országgyűlések, s a nemesség emez jogának a gyakorlása a Habsburg-dinasztia trónraléptével sem szünt meg, mert még az 1572.-iki országgyűlésen is fejenként és személyesen jelennek meg az ország szabad lakosai és csak az 1608. decretum szentesíti azt a szokást, hogy a nemesek kiküldötteik utján jelenjenek meg az országgyűlésen, azáltal, hogy törvénybe iktatja azt, s ettől fogva

a megyék nemességének követen-
ként való megjelenése valósággosí-
rott szabály, ez azonban csak a követ
kező korszakban alakult ki.

A követ küldés ezzel egészen más jogi jellegét öltötte, mint amilyen volt az „electi nobiles"-féle intézménynek. A megyénként megjelenő követek most már nem helyettesítik a személyes megjelenésre kötelezett nemességet, hanem képviselik a nemesi rendet. A köznemesek elveszítik személyes megjelenési jogukat, nem jelenhetnek meg többé személyesen, hanem csak megyénként választott követek által. Ezt a közjogi elvet nevezzük a nemesség rendi képviseletének.

E közjogi tétel uralomrajutása nagy horderejű alkotmányjogi változást jelent. A nemesek személyes megjelenési jogának megszűnésével

és a megyei követküldés intézmé=
nyének törvénybe iktatásával meg
szünt a nemeri rendnek, a szent-koro=
na tagjainak közjogi egysége, (egyen=
jogúsága és szentesitész nyert a tény
leg már huzamosabb idő óta fenn
állott rendi különbség). Az előbb egysé
ges nemeri rend két külön rendre sza=
kadt: a főnemesi és a köznemesi rend
re!

(A szent korona államszervezet, a=
melynek alapelve a nemzetnek a
szent korona tagjainak egyenlő jogo=
sültsága volt, ez által lényeges válto
zást szenvedett. A régi alapelv meg=
szünik, a rendi egyenlőség elvét a rendi
különbség váltja fel, ami által a ma=
gyar alkotmány a nyugati államok pél
dájára a tulajdonképeni rendi al=
kotmány jellegét ölti magára.

Ezzel a jogi megalakulással kap=)

(=csolatban ment végbe) az országgyűlésnek két külön tanácskozó, és határozóstestületre: a felső- és alsótáblára szakadása. A felsőtábla tagjai voltak a nádor elnöklete alatt a személyes megjelenés jogával bíró egyházi és világi főurak, mégpedig a kath. egyház főpapjai, valamint a valódi bárók méltóságuknál, a hercegek, grófok és a bárók születésüknél fogva.

Az alsótáblát a királyi személynök elnöklete alatt álló királyi tábla tagjain kívül alkották: a személyesen megjelenő kisebb prelatusok, a káptalanok küldöttjei, a távollevő főuraknak képviselői, valamint a megyei és a városi követek.

Tehát a városok képviselőin kívül megjelentek még az országgyűlésen a városok követei is, akik, – mint említettük, – az 1397-iki ország=

gyűlésen voltak először jelen, azután az 1402. országgyűlésen kivételesen és csak tulajdonképen az 1405-iki decretum biztosítja számukra a követ küldésre ~~decretum~~ a jogát.

A városok a szent korona jogán, mint nemes személyek (sicut una nobilis persona) vesznek részt a törvényhozásban, anélkül, hogy a városi követek rendi testületet képeznének. A városi követet nem a város közönsége választotta, hanem a magistratus küldte.

Arra, hogy követet küldhessen, — mindössze 8 tárnoki város volt jogosítva. Az 1514. decretum ezeknek a követ küldési joggal felruházott városoknak a számát 15-re szaporította; még tovább pedig a Habsburg korszak alatt növelték ezt a számot.

Az országgyűlések különben fil=

takoztak a városoknak királyi privilegium által való szaporítása ellen, mert attól tartottak, hogy ilyen módon a városok túlságos nagy befolyást fognak gyakorolni, (bárha ettől nem volt miért tartani, mivel minden megye az országgyűlésen egy egységet számított, míg az összes városok együttvéve számítottak egy egységet).

Ezenkívül jelen voltak az országgyűlésen a királyi Kúria tagjai is, t. i. azok az országos (illetőleg királyi) főtisztviselők, kik az ország administrációját és a legfőbb bíráskodást teljesítették. Hogy azonban ezek közül kik vehetnek részt a tanácskozásokban, abban a tekintetben még e korszakban határozott szabály nem fejlődött ki és csak az 1608. koronázás utáni 1. t. c. az)

amely az országgyülésen megjelenhetőket felsorolja, ki mondván, hogy kik foglaljanak helyet az egyik, és kik a másik táblán.

1. Az országgyülések összehivása.

AZ ORSZÁGGYÜLÉSEK ÖSSZEHIVÁSA, HELYE, IDEJE ÉS TARTAMA.

Az országgyülés összehivására a monarchikus elvből kifolyólag a király van jogositva (amelyen elvben a korszakban sem történt változás; azonban e jognak némiképen másnemü való kiterjesztését, bizonyos meghatározott esetekre vonatkozólag látjuk már most is és pedig de az 1485-iki nádori cikkekben (ahol u. i.) ki van mondva, hogy ha pedig a király magtalanul találna elhalni és királyválasztásra kerülne a sor, a nádor van hivatva az országgyülést

összehívni, valamint ugyancsak a nádornak a jogához tartozik az is, hogy amennyiben a fejedelem kiskorú volna, ő (t. i. a nádor) összehívhatja az országgyűlést.

A következő időszakban, az 1608. decretum értelmében mások is megkapták ezt a jogot, mert hogy az országgyűlés nagyobb súlyt helyezett arra, hogy a nádori szék betöltetlenül ne maradjon; elrendeltetik nevezetesen (az 1608. 56. t. c.) hogyha a ~~nádor~~ Király nádori utasítására az országgyűlést összehívni nem hívhatja; hívja össze az országbíró; ha pedig országbíró sem volna: akkor a tárnokmester. De ez csak, — amint említve volt, — későbbi szabály.

2. (Milyen időközönként tartattak az országgyűlések?)

Az 1453. dekrétum azt a szabályt tartalmazza, hogy az országgyűléseket évenként összekell hívni és ugyanezt olvassuk az 1471. törvényben is. Azonban már az 1498. dekrétum azt mondja ki, hogy innentől számítva ~~évenként~~ négy esztendőnként kell tartani országgyűlést, azontúl pedig csak három évenként, mely rendkívül nagy a teher, mely az országgyűlések tartásával a nemességre nehezedik. (Ez is marad aztán szabályul egészen 1848-ig.)

3. (Az országgyűlések tartásának a helye.)

Az országgyűléseket az Árpád korszakban Székesfehérváron tartották. Székesfehérvárat nevezik meg a Szent István napi törvénykező gyűlés színhelyéül ugy az arany

bulla, mint a többi királyi dekretumok.

Ebben az időben azonban minél inkább kezdenek a királyaink elszokni innen – és Budán, Hatvanban, vagy pedig (ahol a legrendszeresebben gyűltek össze) a rákos mezőn, amit legelőször az 1298. országgyűlés rendel el, – úgy hogy a rákos mezejének fogalma az országgyűlés fogalmával a legszorosabb kapcsolatban van. Rákosra menni annyit jelentett, mint országgyűlésre menni.

Az 1504. dekretum 1. cikke úgy említi Rákost, mint az országgyűlés tartásának szokásos helyét. Később a Habsburg korban Pozsonyban tartották az országgyűléseket, míg nem végre az 1848 törvény 4. cikke Pestet jelölte ki állandóan erre a célra.

Az országgyűléseket a szabad ég alatt tartották, de nem is képzelhető másként, amikor az egész országból összejön a nemesség és néha 60000 ember gyűl össze, ennek az elszállásolásáról jedett helyen nem lehetett gondoskodni, hanem csak szabad téren, ahol az országgyűlésre megjelenteknek az egyöntetű elszállásolásáról az 1457-iki évi dekretum értelmében a királyi főlovászmester gondoskodott. Ő tartotta meg ezt a hivatalát akkor is, amikor már nem a mezőn, hanem a városban pl. Pozsonyban tartják az országgyűléseket, vagyis ő volt a szállást csinálója.

4. A mentelmi jog.

Arra is szükség volt, hogy az országgyűlésen megjelenni kívánó nemesek a maguk elmondani szándékolt dolgaikat előadhassák és őket abban senki meg ne akadályozhassa.

Az országgyűlés tagjai, – amint,

Róbert Károly meghívó leveléből kitűnik, a királyi salvus conductus alatt állanak.

E végből (különben) az 1507. decretum 12. cikkében találunk rendelkezést, mely az országgyűlésen megjelenő nemesség immunitását biztosítja, vagyis a személyes mentességet abban a tekintetben, hogy bárki bármit is elmondhat és e miatt kérdőre ne lehessen vonni, másrészről pedig az u. n. Juristitium felállításával, ugyancsak ezen 1507-iki decretum értelmében: mindaddig míg az országgyűlés tanácskozik, szüneteljenek a királyi, valamint a vármegyei és a szentszéki bíróságok ítélkezései, nehogy valamelyik nemes, aki esetleg meg van idézve valamelyik bírósági tárgyalásra, ezáltal az országgyűlésen való megjelenésben gátoltatnék.

Az országgyűlési juristitium in-

= tézménye a követ küldéssel kapcsolat-
ban egészen 1848-ig fennállott.

5. Tanácskozások.

Hangsúlyoznunk kell, hogy az ország-
gyűlési tanácskozásokban a nemesség egy cso-
portot alkotott ugyan, úgy hogy ebben a tekin-
tetben jogi különbségek nem jöttek létre
a nemesség körében, mindazonáltal a
nemességnek egy része, nevezetesen a pri-
vilegiummal bíró bizonyos mértékben
más módon vett részt az országgyű-
lési tanácskozásokban, azáltal, hogy ők,
mint a királyi tanács tagjai külön ta-
nácskoztak, ők állapodtak meg az
ügyekre nézve és terjesztettek javaslato-
kat a plénum elébe. Ez az eljárásuk jo-
gosult abban a tekintetben, hogy ilyen
nagy számú gyülekezetnek, – néha 60,000
ember! – nincs is alkalma arra, hogy
behatóbb vitatkozás alapján hozzák
meg határozatukat.

6. (Követküldési joggal felruházott területek.) A vármegyéken és városokon kívül (olyan egyének, kik nem személyesen jelentek meg az országgyűlésen, hanem, mint követek voltak ott, eltekintve a városok követeitől, így jelentek meg az erdélyi városok küldöttei is.

U. i. úgy a magyar részek, mint a székely és a szász részek orátorokat küldtek. Ilyenek küldésére voltak feljogosítva a horvát, szlavon részek is a bánuraik is.

7. A királyi előterjesztések.

A tárgyalás alapjául a királyi propozicia, az előterjesztés szolgált, amelyeket 1433-tól fogva (Banderiale Regestrum) a vármegyéknek is megküldtek, úgy hogy a vármegye közönsége is nyilatkozhatott a szőnyegen lévő kérdésre vonatkozólag.

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

A királyi propoziciófeletti vitatkozásban a vármegye nemessége részt vehetett (és szavazatai is rá.) Úgy hogy a megyei követek csak a vármegye közönségé akaratát tolmácsolhatták és szavazhatták meg az országgyűlésen. A megyei nemesség tehát a követküldés intézményén után is részt vett az országos törvényhozásban közvetve!

8, A határozatok hozatala.

A tárgyalás rendje tekintetében annyit említhetünk fel, hogy amint tudjuk, a szavazás nem számszerinti fő-tént, hanem ~~csak~~ a senior pars véleményét fogadták el irányadónak, a-mi azt jelenti, hogy a tárgyalást vezető elnöknek (kizárólagos) hatalma volt abban a tekintetben, hogy melyik ~~részt~~ (tanácsát) tartsa a senior pars = józanabb elem véleményének (és azt fogadtassa el.)

9. A tárgyalás nyelve.

A tárgyalás nyelve ez időszakban is a magyar volt, habár a gyűlésen alkotott törvényeket és határozatokat már latin nyelven kezdik szerkeszteni!

10. A hozott törvények külalakja.

Az országgyűléseknek legnevezetesebb eredményei a törvények voltak, amelyeket (ez időben már) a dekrétum formájába öltöztetik.

Az ugyanazon országgyűlésen (különböző ügyekben) hozott határozatokat nem adták ki külön-külön, hanem összefoglalták egy dekrétumba, melyet a király bevezetésével és befejező záradékkal látott el.

Különben ilyen dekrétum szerű alakban van az aranybulla is kiadva, amennyiben rövid kis artikulusokra vannak osztva. De míg az aranybulla

cikkelyei rövidek, addig az e korban alkotott artikulusok már hosszabb lé= legzetűek és az egész dekrétumot most más nagyobb csomók alkotnak, néha egy egész könyvet is kitesznek, nagyon természetes tehát, hogy ezen hosszabb artikulusok tartalma sokkal részletesebben szabályozhatja a viszonyokat, mint az előző korszakbeli.)

Az országgyűlési határozat csak úgy válik törvénnyé, ha ezt az egyezte= tés után a király szentesítette. E jog a szent korona birtokánál fogva illeti a királyt, ki ezt csakis a koronázás után gyakorol= hatja. A szentesítés után következett a kihirdetés, mely a törvény érvényessé= gének és hatályosságának épen olyan lé= nyeges tulajdonsága, mint a szentesítés. Ha a kihirdetés elmarad: a törvény sem jön létre; ámbár az okirat, mely a tör= vény szövegét tartalmazza, hiteles a= lakban van kiállítva.) A kihirdetési mód

ja régebben az volt, hogy a törvény az országgyűlésen felolvastatott. Később (érvényes) szokássá lett a törvényeket a megyékenek és városoknak is megküldeni (Mihelyst a törvény kihirdettetett: azonnal kötelező erőre emelkedett)

6. A központi kormányzat és törvénykezés szervezete.

KIRÁLYI TANÁCS SZERVEZETE

Az Árpád korszakban a király maga vezette az országos kormányzatot (nemcsak uralkodott, hanem valóságos részese volt az adminisztrációnális tevékenységnek. A király nemcsak uralkodik, hanem kormányoz és bíráskodik is, vagyis ő a legfőbb kormányzó és a legfőbb bíró)

Ez az állapot fennmaradt abban az időben is, habár természetszerűleg most már sokkal kisebb mértékben kéjes a király ezeket az adminisztrativ és bírói teendőket ellátni és az élet viszonyok komplikálódása következtében a király Kuriája népesebbé vált, nagyobb számú tiszt-viselői kar keletkezik a központi kormányzatban, akik most már nem királyi, hanem országos-tisztségek viselői.

A központi kormányzatot vezető főtisztek ugyanazok, kik a királyi Kuriában a bíráskodási teendőket végzik.

A királyi udvar, vagy más néven királyi tábla prelatusokból (főpapokból) és barones (királyi főtisztviselőkből) állott, akik a közigazgatási, bíráskodási és egyéb adminisztrációs ügyeket látták el. Itt referáltak az ország nagy bírói a peres ügyekről, s ugyanitt hozattak meg az ítéletek.

Az alkotmányos irányú fejlődésnek

legnevezetesebb eredménye ez a királyi tanács (és annak) nevezetének törvényben való megállapítása.

A királyi tábla el nevezés Mátyás király idejétől fogva nyilvánosan, ahonnan számítódik tulajdonképen a jelentősége is, azzal kapcsolatban, hogy a nádor által tartatni rendelt proclamatacongregációk Mátyás alatt tűröltettek el 1485-ben. *)

---

*) Magyarország helyzete Mátyás trónra lépte kor hasonlított a Róbert Károly alattihoz. Valamint akkor, úgy most is egy veszélyes oligarchiától kellett az országot megszabadítani. Mihezképest valamint Róbert Károly, úgy Mátyás is a királyi hatalom emelését látta legszükségesebbnek. Trónra lépte kor az oligarchiával szemben a királyság törvényes hatalmát kellett visszaállítania. A főok, amiért a nemesség annyiszor szemet hunyt Mátyás király törvényellenes eljárása előtt, abban

Az Árpádok korában a király az ország legfontosabb ügyeit a királyi Tanácsa közreműködésével intézte, de a királyi Tanács csak az 1298-évi decretum 28. cikke alapján nyert alkotmányos jelentőséget.

A királyi Kúria megnevezésétől azonban még később a 15. század végén és a 16. elején alkotott törvényekből tudunk egyet-mást.

Így a 15. század végén jogszabályok vannak arra vonatkozólag, hogy a királyi Kúria hány tagból álljon, nevezetesen hányan legyenek jelen a bárók, hányan a prelátusok sorából és hányan az alsóbb nemesek közül. Mert az alsóbb nemesség állandóan törekedett arra, hogy az országos ügyek intézését gyakorlatilag érvényesíthesse a maga alanyát, az 1486-iki Mária király törvényében látjuk, hogy ilyen igénnyel lépett fel és a maga embereinek a királyi ha-

(=nácsba való alkalmazását kivánta.)

A királyi tanács rendszeres szervezése csak II. Ulászló uralkodása alatt történik meg és pedig az 1495, 1498, 1500 és 1507-iki törvények által.

Az 1495. decretum 8. cikke kimondja, hogy a király Curiájába a nyolcados törvényszékre meg kell hivni 3 főurat (bárót), 3 prelátust és 14 (alsóbb) közönséges nemest.

Ezen a számon az 1498-iki törvény 2. cikke olyan változtatást tett, hogy a köznemesek sorából alkalmazandó számát 16-ra emelte, a főpapok és bárók a számát pedig kettőre szállitotta le; ugy, hogy itt a köznemeség befolyása sokkal nagyobb mértékben biztosittatott.

Ellenben az 1500. törvény 10. cikke (már megint a bárónak és a pre-

látusoknak adott bizonyos mértékig nagyobb befolyást, azáltal, hogy a királyi Kuria tagjainak számát olymódon arányosítja, hogy 2/3 részt a nemesség, 1/3 részt a bárók és a prelátusok közül (fele részben a bárók és fele részben a prelátusok közül) vagyis 16 legyen a köznemesek közül, 4 a főpapi, 4 pedig a bárói állásúak közül, olymódon, hogy ha ezeknek a tanácsosoknak fele része, — a köznemeseket is oda értve, — mindig ott legyen a törvényszékek tartásánál.

Az 1507. decretum 3. cikkelye amikor a királyi tanács szervezetét megállapítja, változatlanul hagyja a királyi Kuria (régi) szervezetét.

(! (az 506. oldalról) ... rejlett: hogy ámbár sok hibát tesz is, legalább megtöri az oligarchiát, a köznemesség eskütt ellenségét!)

és csak azt kívánja, hogy a király az országos kincstárból, amely célra bizonyos adót szavaznak meg, fizetést adjon mindazoknak, akik az ő tanácsában szerepelnek, még pedig 700 arany forintot a bárónoknak, 300 arany forintot pedig a nemeseknek. Az országgyűlés ennek fedezésére portánként 3 dénárt szavazott meg, amely adót az egy telkes nemesek is tartoztak fizetni.

Fontosabb azonban ennél az a kérdés, hogy milyen szervezetűek voltak a királyi tanács?

Ebben a tekintetben meg kell vizsgálnunk az 1386. törvényt, amely Mária király uralkodása alatt keletkezett és érdekes, sőt mondhatjuk, nagyfontosságú alkotmányjogi szabályokat találunk a királyi tanács intézményére vonatkozólag.

E törvényben mindenekelőtt kiemeli

van mondva az, hogy nemcsak bárók és főpapok, hanem a nemesek közül is vegyen a király maga mellé a tanácsba embereket. Aztán pedig arról is szól ez a törvény, hogy a király emelt tanácsosai ne csak a főpapok, főuraknak, báróknak és a királynak, hanem a köznemesek-nek az érdekeit is tartsák szeme előtt, a király Őfelsége pedig hallgasson rá és ne tegyen semmit az ő tanácsosai ellenére; ha pedig a tanácsosok közül valaki rosszat tanácsolna a királynak, az ilyet csúfosan ki kell dobni a tanácsból.

A rendelkezések egyfelől demokratikusabbá válik a királyi Tanács szervezete, azáltal, hogy a köznemesek közül is vétetnek fel egyesek, másrészről, — és ez a fontosabb, — a király a Tanácsnak hozzájárulásához van kötve. (Báró Eötvös kimondva így, csak

kívánság képen van kifejezve) mégis látjuk, hogy a királyi Tanács nem sze= res befolyást nyer a királyra.

Mind ez a gondolat a későbbi kor mányfelelősség intézményében szé= pen nyer megvalósulást.

Ez a törvény (ha figyelmesen vizs gáljuk, úgy találjuk, hogy nem állan dó szabályul állapították meg, hanem csak az akkori speciális viszonyokra (alkalmazva) hólt.

Hogy a királyi Tanács tagjai nem= csak a királynak, hanem a nemzetnek is megbízottjai (és mint ilyenek végez nek közfunkciókat, ez a gondolat az 1298-iki III. Endre-féle törvényben is kifejezésre jut, (s kétség kívül benne élt az a nemzet lelkében). Azokat a törvényeket, melyeket Hunyadi Já= nos kormányzósága alkalmával a kormányzósági Tanács és V. László alkottal meg a királyi Tanács szerve=

=zetére nézve (1446. decretum 9. cikkelye), figelmen kivül kell hagynunk, mivel ezek a törvénycikkek az akkori különleges, rendkivüli viszonyokra lettek alkalmazva; azonban (mint érdekességet kell megemlitenünk azt, hogy I. Ulászló trónralépésekor megerősitette III. Endre amaz 1298. törvényét, amelyik szintén a királyi Tanács szervezetéről szól, s ebben van hozzá kötve először a király az ő tanácsosai akaratához minden nemü, de különösen jószágadományozási kérdésekben. (Ezzel kapcsolatban) Az 1397.-iki Temesvári országgyülésen is (ujból) hangsulyozták a királyi Tanács tagjainak a felelősségét.

A királyi Tanács fejlődése tekintetében a legnevezetesebb határkő az 1507-iki decretum (és pedig abból a szempontból) (mivel tulajdonképen a

(magyar fejlődés ezzel befejeződik). II. Ulászló uralkodása alatt a magyar törvényhozás a királyi Tanács felelőségét olyan (tökéletes formában állapította meg, amely formára) méltán büszke lehet az akkori törvényhozás, mint a magyar jogalkotó géniusz egyik szép megnyilatkozására.

A mohácsi vész után lényegesen átalakultak Magyarországon a viszonyok, (annak folytán, mivel az uralkodó kint lakott az országon kívül, s környezetében magyar tanácsosok nem lehettek. Ennek következtében ez az 1507. királyi Tanácsról szóló törvény feledésbe ment, s ennek foganatosítására a megváltozott körülmények miatt nem lehetett át 300 esztendeig.

(Angliától kellett egy ott hasonló alapokon kifejlődött intézményt átvenni és csaknem mathematikai bi-

=zonysággal állithatjuk, hogyha a mohácsi vész és az azt követő kettéválás a nemzetnek nem következik be, s hogyha a nemzet, mint egységes erős állam akár a Habsburgok, akár más dinasztia alatt tovább tud fejlődni, abban az esetben Magyarországon a kormányfelelőség intézménye épugyönállóan kifejlődik, mint ahogy kifejlődött minden más nemzet: utánzása nélkül Angliában is.

Lásuk részletesebben az 1507. dekrétumot, aminek több cikke foglalkozik a királyi Tanáccsal, de minket speciáliter csak három cikke érdekel, mégpedig a 3. 5. és a 7. cikkelyek.

E cikkek lényeges tartalmuk a következő:

A 3. cikkben az van mondva, hogy a király Őfelsége Tanácsa azokból álljon, kik az előző Törvényben meg vannak határozva és a királyi Ku=

=ria tagjainak a fele része állandóan ott legyen a király körül és hogyha a nyolcad törvényszékek alkalmával az összes tagok meg nem jelennének, akkor is meg kell tartani ezeket az üléseket, de azok helyett, akik megjelenni nem szoktak a gyűléseken, másokat kellválasztani és azok, kik így a király tanácsában szolgálatokat teljesítenek, ezért illő díjazással kell ellátni őket és pedig 700 arany forint járjon a báróknak, 300 pedig a nemeseknek, ennek a célra portánként 3 dénár-adót állapítottak meg, amit tartoznak fizetni az egy telkű nemesek is, s ennek a beszedésére két egyén bizassék meg a tanácsok közül, egy a bárók sorából, egy pedig a nemesek közül; akik pontosan és hűségesen beszedvén a pénzeket maguk közöll, a közneme si

megbizott pedig a köznemesi tagok közöl osszák szét! (Nem a királyi kincstárnak bízván a pénzek kifizetését.)

(Ez a cikk azért lényeges, mert megállapítja pontosan, hogy kikből álljon a királyi Tanács, s hogy a köznemesség is képviselve legyen ott, még pedig azokból, akiknek a megbízatása az előző, 1495. és 1496. törvényekben mondatott ki.)

Az 5. cikk megállapítja ~~azt~~ hogy a királyi tanács ~~tagjai~~ határőrnek kimondván, hogy a király Őfelsége ennek a Tanácsnak a meghallgatása nélkül semmiféle fontosabb cselekményt ne vigyen végbe. (Itt részletesen felvannak sorolva, hogy mik ezek a fontosabb cselekmények, mint pl. jószág adományozás stb.) Az ügyeknek az intézésekre kinézésében Őfelségének a rendele-

=tei csak a királyi Tanács hoz=
zájárulásával legyenek érvé=
nyesek.

Nagy jelentőségű az a rendelkezé=
se e cikknek, hogy a király a tanácsá=
hoz hozzá van kötve oly módon, hogy
ha valamely fontosabb cselekedetet
a királyi Tanács megkérdezése nél
kül tenne, akkor az uralkodó rendel
kezései érvénytelenek legyenek. Mivel
kell lenni valakinek, aki a király eset=
leges törvénytelen cselekedetéért el=
vállalja a felelőséget, minthogy a ki=
rályt felelősségre vonni nem lehet
semmiképen sem.

Mindezek az 1298. dekrétumban
is benne foglaltattak, azonban nem
ilyen kifejezetten, mely ez 5. cikkely=
ben nyer érdekes kifejezést.

Természetes, hogy egy ilyen kollek=
tiv szervnél, mint a királyi tanács
felelősségének megállapítása a nem

olyan tökéletes, mint a miniszteri felelőség, egéni szervnél. A dikasz= teriális kormányzatnak a kollektiv kormányzat felett abban rejlik az el= rőnége, hogy mindenféle funkció egy ember hatáskörébe van utalva és ez elhatározásával köteles fedezni a király ezen irányuló cselekvését és rendelkezését.

Az egyes ügyek élén álló miniszterek tartoznak magukat megadni a tanácsot az állam fejének és tartoznak annak mozgó rendelkezéséhez ők járúlni hozzá és vállalni a felelőséget érte. Míg azonban a kollektiv szer= vezetnél az a baj, hogy itt pl. 24 ember között nem lehet tudni, hogy kik vet= ték részt a sérelmesnek talált ren= delet meghozatalában és kit terhel érte a felelőség. A királyi tanács al= kotmányjogi jelentőségének fejlődé= se a mai parlamentaris kormányzat

jogtörténeti előzménye.

Tehát nem épen tökéletes ezen törvénycikknek a felelőség megállapítására vonatkozó része és messze hátrább marad az 1848. törvényeknél, de azon időkhöz mérten megfelelő volt.

A 7. cikkelyben ki van mondva, hogyha valaki az urak, vagy az ország lakosai közül a királyi felség tanácsában a szabadság, vagy a közjó, vagy ezen ország törvénye ellen nyiltan és vakmerően cselekedni merészkednének, abban az esetben a királyi tanácstól bizalmasai tartoznak bejelenteni az országgyülésnek, ahol is ollyatén tisztségéről csufosan megfosztani és in rebus et personis, vagyonukban és személyükben megbüntetni kell!

Vagyis a vagyoni és büntetőjogi fe-

= lelőség elve mondatott ki és láthatjuk, hogy az akkori időkhöz mérten majd nem tökéletesen van megállapítva a felelő = ségre vonhatás elve. Nemcsak az van tehát itt mondva, hogy az esetben büntet = hetik meg a királyi tanács tagjait, ~~hogy~~ ha a ~~nemesség~~ törvényes ellen cselekszik, (contra statuta Regni) ha = nem akkor is, ha contra libertatem vel commune bonum = ha a szabad = ság és a közjó érdeke ellen lennének.

Azt pedig, hogy mi az a közjó, törvény ben megállapítani nem lehet, mert azt esetről-esetre a királyi tanács többi tagjai, meg az országgyűlés vannak hivatva megállapítani.

Világos tehát, hogy amennyire kol = lektiv rendszerű kormányzó szervek mellett egyáltalán lehetséges volt, a fe = lelőséget szépen, törvényesen megál = lapította ez a dekretum.

Hatvanhatodik év.

II. Lajos uralkodása alatt némely törvényekben intézkedik a királyi lakadás hatásköréről, de ezek a rendelkezések alkotmánytörténeti szempontból nem igen bírnak jelentőséggel. Mert II. Lajos alatt az eddigieknél is feketelenebbé vált az oligarchia. A törvények hatálya végképen elenyészett. A rendek egymásután hozták a törvényeket anélkül, hogy végrehajtották volna azokat. Ebből számmaztak a folytonos zavarok (gravaminák), a nemzeti munkásság minden talaja e zavarok orvoslásával foglalkozott s ez okból jogállapota a haladás korával lépést nem tarthatott.

A mohácsi vész után pedig az az állapot állott elő, hogy a királyi hatalom lényleg nagyobb volt, mint valaha, a gravaminák szétolvadtak a teljes (lé-) vén a király más országoknak is uralkodott

kodója, tehát érthető, hogy a királyi tanács az említett 1507. dekrétummal tető pontját érte, tovább nem fejlődött, fejlődésének menete itt megakadt.

„A Habsburgok állandóan az országon kívül laktak. Ez alatt a központi kormány a király helyett a nádornak kellett volna ellátni a királyi tanáccsal együtt. Azonban Bécsből 1529-ben a törökök elfoglalták a királyi tanácsot az akkor uralkodó I. Ferdinánd Buda-ba helyezte át. Ezentúl a királyok nem közvetlenül, nem közvetve nem érintkeztek a nemzettel.

S a királyi tanács tanácsúrból álló helytartó tanácsává alakult át, mely a király közvetlen közelében lévő bécsi udvari kancellária mellett puszta végrehajtó közegévé vált.

Ez a végleges szervezetét az 1723-i országgyűlésen nyerte.

6. minden

A NÁDOR

Az országos főtisztségek közül elsőrendben a nádorról méltóságával foglalkozunk, mint amely tisztség a legnagyobb nevezetességű és a legmagasabb rangú volt az Árpád királyok idejében és a 13. században nemcsak hogy országos jelentőségre emelkedik, de a király után közvetlenül következő főtisztviselő lévén, nézve olyan jogokat is gyakorol, amelyeket a királyság megalapításakor a nemzet egyedül a királyi jogának tartott, nevezetesen a nemzet szabad tagjai felett való bíráskodást.

A nemzet korona elméletének alapján közjogi elveken nyugvó intézmény lett az előbb még magán tisztviselő. Ezt a felfogást juttatja érvényre az 1290. törvény 9. cikke, amikor elrendeli, hogy a nádorról, országbírói kúriakormesteri és kancelláriai tisztséget az országgyűlés töltse be.

Ezt a rendelkezést azonban a rendek korona állomrezevezet korában nem tartották be és a király a nádorén kivül a főtisztségeket szabadon töltötte be; ezért a nemzet a király szabad kinevezési jogával szemben a nemzeti közérdek megóvása végett egyébb biztositékokat keresett.

Ezen az uton fejlődik tovább a nádori méltóság s ezekben az időkben már ő az országnak a király után következő legfőbb bírája és legfőbb kormányzója. A jogügyek és az igazságszolgáltatás teljesen az ő önálló kiriályába összpontosúlnak. Az aranybulla értelmében a nemesek minden nemű ügyeiben, kivételesen azokban az ügyekben nem, amelyek fej, vagy jószág vesztést vontak maguk után, a többiekben állandóan és teljes hatáskörrel itélkezett.

Azokat a gyüléseket, ahol a nádor ezen jogát gyakorolta proclamata

congregatiónak, vagy generale iu-
diciumoknak (közörvényszékeknek)
neveték. Ezek oly módon voltak tart-
va, hogy két, vagy több városnegye nemes
sége sohasem valamely városban, vag
faluban, hanem szabad ég alatt ös-
szegyülekezve, a megye nemessége ál-
tal reáadott bírókkal ítélkezett.*)

E proclamata congregatiók je-
lentősége azonban napról-napra ha-
nyatlott, azért is, mivel az ilyen gyülés

*) A nádori részéről javasolt közlö-
vényszékek feladata volt elsősorban
a gonoszlevők, lopvajok és rablók kinyo-
mozása, illetőleg ezek megbüntetése.
De a nádori törvénykező gyülés nem
csak a bünügyekben ítélt, hanem a magán
jogi természetü peres ügyekben is, így kü-
lönösen a határmaskodási és birtok pe-
rekben, csakis az oly ügyek végleges eldön-
tését kellett a királyi Curiában való ítélet ho-
zatalra halasztani, melyek valamely királyi
jogot érintettek.

összeülő 3-4. vánmegye nemességé-
nek bajos volt, különösen az akkori kör
gazdasági viszonyok miatt húzamo-
sabb ideig tartózkodni, de ellenszen-
vel is viseltettek iránta általánosság-
ban; meg feleslegesé is vált a vánme-
gei önkormányzat elhalasztja folytán.
Minél több és nagyobb ügyet intéznek el a
vánmegék az ő gyűléseiken, annál ke-
vésbé bírnak jelentőséggel ezek a rész-
leges országgyűlések és mennél inkább vá-
lik a nemesek felett a király személye rep-
rezentálójának a főnemes, aki eredetileg
csak a nem szabad emberek felett gya-
korolja a főnhatóságot, annál kevés-
bé válik szükségessé, hogy a királynak
egységes kisztviselője a vádon menjen a
nemesek közé gyűlést tartani.

A nemesi vánmegék a maguk auto-
nómiáját azán a 14. században ki-
fejlesztették, s ez a fejlődés már a
13. században megindult s ennek

folytán a vármegye nemessége jelett az igazságszolgáltatást, maga a vármegyei autonóm testület, a vármegyei közgyülés is el tudja látni. Közbekintély is van, amelynek a révén és akinek a védelme alatt annak segitségével érvényt tudnak a hozott itéleteknek szerezni, ez pedig nem más, mint a comes.

Mindezekről fog va proclamata congregátiókról nem használat, hanem csak terhet érezte a nemesség, s az ellen több izben is felszólaltak, mig nem az 1486-iki dekrétum ezeket a gyüléseket el törölte, mint tementelen rokbajnak és viszaélésnek az okozóját.

Annikortól fogva a proclamata congregátiokat eltörölték Ettől fogva különösebben a nádor a maga biróiüléseit, nem az országban járva-kelve teljesitette, hanem az ország vala-

= melyik központján, önálló kúriát tartva a király mellett. E nádori kúria nincsen teljesen szeparálva a király Kúriájától, mert a nádor is részese a király Kúria bíróságának (minthogy neferálja ő is a neki kiosztott ügydarabokat. Annyiban azonban (mégis csak) szeparálva van, hogy a nádor most már önálló joghatósággal bír, aki nemcsak (a fele) delegatusa a királynak, hanem saját hatáskörében intézkedő bíró, akinek külön tisztviselői is vannak.

Ilyen (segítő) társa a nádornak a vicepalatinus = alnádor és az ítélő mester, akit protonotárius-nak, tehát magyarul főjegyzőnek hívtak; ez az írásbeli ügyeit végezte a bíráskodásnál.

(A nádori hivatal fejlődése nem épen, mint bírói főtisztviselő bír jelentőséggel már e korban, sőt mondhat-

(=juk, hogy daczára annak, hogy a bíróí és a kormányzói functiók össze voltak forrasztva,) mégis inkább, mint fő=kormányzó bír nagy jelentőséggel.

Ez állásánál fogva különösen attól fogva (nagy jelentőségű,) mióta elő állott az a helyzet, hogy a magyar király nem lakik állandóan az országban, (nevezetesen amikor a király nemcsak Magyarország uralkodója, hanem más országok királya is.)

Ez nem áll kapcsolatban az Árpád ház kihalása után beálló dinasztia változásával, mert pl. Nagy Lajos magyar király volt, Magyarországon is lakott, daczára annak hogy egy másik országnak, Lengelországnak is volt az uralkodója; – hanem (bekövetkezik ez a változás a Nagy Lajos vejével Zsigmond uralkodása idejében. Amikor u. i. ezt a királyunkat, (bátyának halála után) német-királynak is megválasz=

=tották, (mivel abban az időben a Luxemburg dinasztia volt soron a német trónon, tudvalevőleg pedig Zsigmond is a Luxemburg családból származott.)

(Zsigmond több alkalommal nagyon is hosszas ideig volt távol az országtól kint Németországban, különösen azért, mert az ő uralkodási idejére esik a pápaságnak ama nagy válsága, amelynek az elintézésére Zsigmond király nagy erővel és némi szerencsével is foglalkozott. (Konstanzi zsinat: 1414-1418 ig!)

(Míg tehát a királyok az országon kívül töltötték idejüket, addig nőkre képen kellett valakinek az ő képében, helyettesként tartózkodni. Mert hiszen a közlekedési akadályoknak gyakorisága folytán egyáltalán nem lehetett a királynak valamelyik Német országi városából közvetlenül rendelkeznie a másik ország fontos ügyei-

-ben, mint pl. ma. És azt, hogy valamelyik szúrgós ügy hónapokon keresztül maradjon elintézetlenül annál kevésbé lehetett kockáztatni, mivel, hogy a külügyi viszonyok sem voltak abban az időben valami kecsegtetők. Tudjuk u. i. hogy Zsigmond uralkodása alatt folytonos veszedelem fenyegette az országot a Balkán felől, a lövöldözések mind nagobb mérvű előnyomulása következtében. Mindezek folytán egészen természetes és érthető, hogy Zsigmond ezen távollete alatt helytartókat rendelt. Magyarország vonatkozólag ezen helytartói tisztségre a nádort állította, akinek különben is a legnagyobb hatáskör volt az országban a király után. *)

*) Elein de, különösen az 1414-ben még nem egyedül a nádor.

Ilyenmódon tehát Zsigmond alatt jelölődik ki és megy át a köztudatba az a tétel, hogy a királynak az országból való távollétele esetére helyettese a nádor kell hogy legyen, minden által ez még nem úgy per se következik, hanem a királynak különös megbízása alapján és pl. Gara Miklós nem azért volt a király helyettese, mert hogy nádor volt, hanem mivel a király őt ezzel megbízta és még a 16. század elején is azt tapasztaljuk, hogy II. Ulászló és II. Lajos idejében ezek a királyok is külön bízták meg a nádort az ő helyettesítésükkel az országból való távoltartózkodá-

---

(az 532. oldalról)... hanem többekre bízta az ország kormányzását, mindazonáltal tényleg az uralkodó távollétében a nádor, mint az országnak rangban és hatalmi kör tekintetében első főtisztviselője vitte a kormányzatot.

=suk ideje alatt..

A nemzetnek egyáltalában nem igen tetszett, hogy a király az országból hosszabb ideig távol van és innen származott az a rendelkezés, amit 1439-ben hoztak, hogy (2. cikk.) t.i. kikötik a rendek: a király csakis abban az esetben fogadhatja el a német királyi méltóságot, ha ezt neki a magyar nemzet megengedi.

De amig egrészről igy biztositani akarja a nemzet magát az ellen, hogy a király az országból hosszú időig távol legyen, másrészről annanézve is biztositja befolyását, hogy a király helyettese megbizásába a nemzet maga is beleszólhasson (csak ezzel lehet magyarázni, hogy épen az Magyarország 1439. decretum 2. cikkében mondja, hogy a nádort pedig ne a király nevezze ki, hanem az országgyüléssel együtt tartozik azt válasz

=lani. Már előzőleg az 1290. és az 1298. törvényekben olvasunk e féle rendelkezéseket, azonban ezeknek akkor még nem volt kellő hatályuk és nemcsak az Anjouk, de még Zsigmond alatt is a király rendelte ki a nádort. Ezen 1439. törvény hatályosabb intézkedéseket tartalmazván, némi foganatja lett is a nádor választására vonatkozólag.

A nádori tisztség már a 13. században nagy fontosságú állami méltósággá alakult, amikor már az arany bulla úgy állította őt a nádort, mint a törvények legfőbb felügyelőjét; aki abban a tekintetben, hogy a törvények megtartassanak, még magát a királyt is ellenőrzi.

A nádor, - amint láttuk a király helyettese, mert ő van megbízva arra az esetre, ha a király nem vehetne részt a nemesek gyűlésein, amely gyű=

(lések egrészt törvényhozók, de más részt törvénykező összejövetelek, — vezesse azokat az uralkodó helyett. Ez a nagyfontosságú megbízatása tovább fejlődik, míg végre tetőpontját Mátyás alatt éri el: 1485-ben az u. n. nádori cikkek-ben.

— E nádori cikkekre vonatkozólag (jogtörténészeink között) nincs teljes egyetértés. A jelen van (u. i.) vita (hogy) vajon egyáltalában Mátyás alatt alkottattak-é ezek a cikkek, vagy pedig más időben?

Bartal György pl. a nádori cikkek egyike alapján, — ahol u. i. az van mondva, hogy abban az esetben ha a király együgyű, vagy hanyag volna, a nádor járjon el, — teljesen kizártnak gondolja, hogy e cikkek Mátyás idejében keletkezzek volna (mert akkor még senkinem

gyanítható, hogy Mátyás király halá-
ka után tényleg együgyű és hanyag király
jog követésén a trónon, s úgy vélj, hogy
ennek a második törvénynek II. Ulászló,
vagy II. Lajos idejében kellett keletkez-
nie.

Azonban a legnagyobb bizonyság
és valószínűség szerint e cikkely tény-
leg 1485-ben Mátyás király uralkodá-
sa alatt és pedig akkor keletkezett, a-
mikor a nagy király Zápolya Imrét
választatta meg az ország nádorává.

Anna neve is vannak feltevések,
hogy micsoda érdekből történt, ezen cik-
kely összeírása. Némelyek azt hozzák fel,
hogy Mátyás ezen törvény összeállításá-
val, fiának Korvin Jánosnak a meg-
választását akarta megkönnyíteni,
mert a király választási alkalmával
jelentékeny befolyást ad a nádor né-
ze. Tudniillik ő van jogosítva a király
választó gyűlés összehívására, ami által

nagy mértékben gyakorolhat befolyást egyik, vagy másik király-jelölt megválaszthatóságára. *)

*) Mályás kifejteszti a nádori hatáskört, s eddigi eljárásától eltérve, az állást önszántából ujra választás útján tölti be. A nádor a király első hivatalnoka és helyettese. A közvetítő szerepére van hivatva a király és a rendek között. Mályás azért szánta el magát arra, hogy az ország ezen első tisztjének állását választás alá bocsássa, mert tudta, hogy azé lesz a többség, akit ő akar, hogy tehát tekintélye nem csorbul, a nemzet kedvében jár vele. Mályás a maga halmát már nem féli s arra törekszik, hogy utána természetes fia jusson a trónra. Ebben senki más nem lehetett annyira segítségére, mint azolyan nádor, akihez, — mivel a rendek választották meg, — nekik is van bizalmuk; s akinek a törvény az első szavazatot biztosítja. Ha a választott nádor mellett fiának

(Az is lehetséges, – hiszen ilyen nem pontok mozgatják az országos ügyeket, – hogy Mátyás király ismerve azokat a fejedelmeket, kik közül az ő halála után királyt lehet választani, s ezekkel szemben inkább óhajtotta az ő törvénytelen fiának a megválasztását. Talán jobb is lett volna ezt megválasztani, eltekintve a subjektiv érzelmektől, mert bizonyos, hogy II. Ulászlónál jobb lett volna; nem azért ugyan, mint ha kitűnőbb ember lett volna Corvin János, hanem azért, mert II. Ulászlónál rosszabb uralkodó semmiesetre sem lehetett volna!)

(az 539. oldalról)...később majd meg is nehezülne az állása, ha könnyebben jut a trónra, inkább van használára. Ezen okok hatása alatt, külső kényszer nyomása nélkül, szánja rá magát, hogy legelső tisztviselője állását választás alá bocsássa.)

Vizsgálat megkezdhető, hogy semmiféle ilyen határozott irányító intenciója nem vezérelte Mátyást ezen törvény összegyűjtésével, hiszen az 1486. decretum-ban összefoglalva az összes akkor érvényesnek tartott magán, peres és büntetőjogi szabályok. A 97. cikk összegyűjtésére pedig semmiféle érdek nem indította, hanem csak a jórendészete előírásait követte (és a jogbiztonságot).

A második cikkek összegyűjtése nem puszta feljegyzés volt, hanem szakszerűen kiválogatta a második jogkönyvek olyan módon azonban, hogy a második ezen jogkönyv tényleg sohasem foglalták és ezen antikulusokban biztosított jogok egy részét gyakorlatilag nem gyakorolták a második.

Ebből következtetik egyes történészek, hogy közülük csak a legkésőbbiek említik, akkor meglehetősen elhelyezkedő, hogy

végső, de nem utólsó: Frakнói Vilmos azt tartja, hogy ezek a cikkek nem is törvényerők, mintha ha törvények lettek volna, akkor a nádor e jogokat tényleg gyakorolta volna is, ha nem előbb, de utóbb valamikor, azonban utóbb sem gyakorolta.

Ez a kérdés még mai napig is meglehetősen nyitott kérdés, és jogtörténészeink egyike Szlemenics Pál azt állítja, hogy ez afféle törvényjavaslat volt, vagy mint Frakнói mondja: mellékirat, aminek a törvénnyé válását Beatrix királyné intrikája hiúsította meg.

Beatrix u. i. átlátta, hogy ezek a nádori törvények az ő szempontjából éppenséggel nem kívánatosak, mivel ezek Korvin Jánosnak a királlyá választását segítették elő.

Beatrix u. i. még elég fiatalnak érezte magát, arra, hogy Mátyás halála

után másodszor is nőül menjen és azt kötötte ki, hogy az legyen király Magyarországon, aki őt hajlandó lesz feleségül venni. II. Ulászló volt a szerencsés, aki Magyarországot és vele együtt Beatrixot elnyerte.

Később azonban megunván az asszonyt, kérte a pápát, hogy oldozza fel őt a házassági kötelék alól. A pápa azon az alapon, hogy az a házasság consummálva nincs, és amiért II. Ulászló nem akart házasságot kötni; ennélfogva a kötött házasságot érvénytelennek nyilvánította.

Ez csak egy epizód, amit azért tartottunk felemlítendőnek, hogy bebizonyítsuk, miszerint nem lehetetlen, hogy Beatrix intrikált volna csakugyan az ellen, hogy Zápolya, aki Mátyás fiának, Korvin Jánosnak az érdekeit igyekezett támogatni, ne

érvényesíthesse a törvényben körül írt, nagyfontosságú és jelentékeny nádori jogait.

Ezzel szemben némelyek meg, mint a kitűnő jogtörténetíró Timon Ákos, azt veti fel, hogy a Quadripartitum adalmával (ez a Tripartitum emendációja, amelyről Werbőczy méltatásánál erik szó az Európai (magánjogi) jogtörténeti Tegyzetben), amikor u. i. 1548-ban egy országos deputáció küldetett ki a végből, hogy Werbőczy Hármaskönyvében érzelhető hiányokat többé-kevésbé pótolja, tehát ezt a quadripartitumot szerkesztő bizottság a nádori cikkelyeket is fel akarta venni, egyenesen arra hivatkozva, hogy ezeket országgyűlésen adták ki; amely azt mutatná, hogy törvény.

A quadripartitum összeírói és szerzői, – noha manap nem 70 esztendő

=vel később dolgoztak is, mintsem, hogy ezeket a nádori cikkeket alkották volna, mégis el végre közvetlen tudomásuk lehetett a dologról; némelyek talán eredetben is ismerhették e törvényeket.

De van ennél fontosabb érv is amellett, hogy ez semmi esetre sem volt rendezés dekrétum, mert t. i. akik az Országos Törvénytárt összeállították (Mórocz és Telegdi, akik nem voltak később élték a quadripartitum után sem bevezetését, sem királyi megerősítését), nem tág dekretum formában körül e cikkeket, hanem csupán csak a cikkelyeket adják és nem látják el a dekrétumok gyüjtemény sorrendjében folyószámmal.

Azonban ha törvények voltak is, nagyon könnyen meg lehet érteni, hogy miért nem léptek életbe.

Azért nem, mert ezek a cikkelyek

valójában a nemzeti érdekeket igyekezték képviselni a királyi hatalom rovására, nevezetesen a nemzet befolyását akarják biztosítani olyan jogok körében, amik semmiesetre sem vitathatók a monarcha a magáénak.

Ezen kérdéssel kapcsolatban egy hosszú jelentős küzdelem indul meg a nemzet és a monarcha között és inkább a monarcha álláspontja győzedelmeskedik, mivel ő van jogosítva maga helyettesének a kinevezésére, nem pedig a nemzet.

Érdekes van az, hogy II. Ulászló és II. János királysága idejében a nádor lett a királyi helytartó, de nem azért, mert nádor, mint a nemzet megbízottja, hanem mint a király nevezi ki helyettesének.

Nádori címek 12 van, amelyekben a nádori teendők és feladatok összefoglalását olvashatjuk. Az első részek a nádorról, mint a király teendőinek végrehajtásáról szólnak.

=séve szükségeseken hivatott főudvartvi=
selőt állitja elénk, mint mindjárt
három elő cikk: a királyi szék esetle=
ges üresedésekor, vagy a király kis
korúságára tekintettel a nádori=
nak jogokat, azzal kezdődik neve=
zetesen, hogy ha a király – Isten őrizzen, – magtalanul találna meghal
ni és királyválasztásra kerülne a sor,
akkor a király választógyülésen a
nádoré legyen az első szavazat.*)

A 2ik cikkben az van mondva, hogy

*) Mikor a germán népek jogának is
mertetését adtuk, akkor említettük, hogy a
szavazat elsőbbségében az előkelőségnek
a jellege is rejlett. Ebből fejlődött ki az
a szokás, hogy nemcsak a szavazati sor=
rend tekintetében kaptak elsőbbséget
ily az egyes fejedelmek, hanem kizáróla
gos jogot a király választására. Ennek az e=
redeti germánszokásnak megvolt azaz ren
delkezése, hogy a nádor elsőnek szava=

ha a király után kiskorú gyermek maradna (abban az esetben) ennek a gyámja a nádor legyen (és az uralkodást is ő teljesítse ennek nevében,)

3.) és az esetleges király választó országgyűlést is joga legyen ~~a~~ ~~rálynak~~ összehívni és tartozzanak neki a nemesek engedelmeskedni.

Ugyancsak a királyi jogok tekintetében való működést ruházza a nádorra a 7. és a 10. cikkely is.

A 7. cikkben az van mondva, hogy ha a király simplex (=együgyű), vagy negligens (=hanyag) volna és emiatt a külföldi követeket nem hallgatná ki, ebben az esetben a nádor tartozzék azt cselekedni. Vagyis tehát

---

(az 546. oldalról) ...=zott, ami pedig azt vonta maga után, hogy az ország első emberének volt elismerve.)

a küllügeknek működés körében való vezetése a nádorra nem ruházatik.

A 10 cikk értelmében pedig azokban, ha a király az országból távol van: helyettese és helytartója a mindenkori nádor legyen.

E nagyfontosságú cikkek azok, a-melyek a nádorra vonatkoznak, de a melyek nem is léptek életbe soha sem és a nádor által valójában nem is gyakoroltattak, mert előfordúlt ugyan, hogy a nádor, mint helytartó működött ugyan, azonban legtöbbször csak külön különös királyi megbízás alapján.

Ami pedig a nádor gyámsági kötelességét illeti, mindjárt a legközelebbi eset alkalmával, II. Lajos kiskorúsága alatt nem a nádor volt a király gyámja, hanem idegen főurak.

Vannak azonban e cikkek között olyanok is, melyek valójában létezésével és oly módon hatályban vannak

[illegible] gyakoroltatták is, ilyen [illegible]

A 4. cikk, amelyben az van mondva, hogy az ország főkapitánya, vagyis a csatába induló hadsereg főnökére a nádor legyen.

A nádor főnöki hatalmának eredete abban a régi alkotmányjogi tételben gyökerezik, hogy a nemesi hadjáró csak a király személyes vezérlete alatt köteles táborba szállani. (L. I. fél évi jegyzet 366. old.) Ezen az alapon fejlődött tehát ki a nádornak, mint a király helyettesének a főnöki hatalma, vagyis neki volt kötelessége gondoskodni az ország külső és belső biztonságáról.

Meg kell ide vonatkozólag jegyeznünk, hogy éppen úgy, amint hogy külföldön egyetlen egy országban sem, úgy Magyarországon sem volt egymástól elkülönítve a birálkodó és a kormányzó hatóság, úgy a polgári és a katonai

szolgálat sem. Ennélfogva a nádornak, nemcsak, mint legfőbb bírónak és legokosabb, leg körül tekintőbb kormányzónak, hanem a legvitézebb tábornoknak is kellett lenni.

A nemesi felkelés vezetője mindvégig a nádor marad, és ezen kötelességét a nádori cikkek negyedike már kifejezetten is tartalmazza.

Más cikkek is vannak olyanok, amelyek alkalmaztattak és amik azt mutatják, hogy a nádor a nyugalom, a béke és az igazság helyreállítására vagy fenntartására van hivatva. Ilyenek az 5. 6. 7. 8. cikkek, sőt ide lehet sorozni a 11. és 12. cikkeket is, habár azok már speciális jelentőségűek.

Az 5. cikk arról szól, hogyha az országban valami egyenetlenség, vagy viszálykodás volna, ezt a nádornak kötelessége szét oszlatni

olymódon azonban, hogy a királyi hatalom mindenképen épen maradjon.

A 6. cikk szerint (pedig) ha a király és a nemzet között támadna egyenetlenkedés, ennek az elosztalása is a nádor feladatává van téve. (Vagyis inder medius = körben járó szerepet ruház a nádorra, amely szerep még inkább kitűnik a 8. cikkből, amely arra az esetre rendelkezik, hogy ha a király, vagy a nemzet valamelyik tagja között birtok adományozásból kifolyólag valami jogvita támad, – pl. a király eladományoz-za olyan valakinek a jószágát, amelhez minecsen semmi jusa a királynak, abban az esetben, nevezetesen, hogyha a király azt vitatná, hogy az illető a hűtlenség bűnét követte el, s ebben az esetben szállott volna a király)

Kérne a bíróság elől kijelölni, hogy
melyik szerződő fél jogosult a szerződés
felmondására; vagy megállapítani, hogy
a felmondás által előállott változás
be, de kínálkozik előállhatási és azt in-
dítványozza, hogy ő annak az állítólagos
nek a maradéka, tehát a fel-
dolgozónak kötelessége ilyen eset-
ben a dolgot megvizsgálni és
igazságos szolgáltatást tenni.

A 9. cikket tárgyalva az orosz fő-
bíróságra, akkor kell különösen figyelni,
hogy az illető határozat ne sértse meg
még a látszatát sem annak, hogy az
ügyben személyes érdekeltséggel bíró
esetleg részrehajló (katalueved).

Ez azonban nem jelenti azt, hogy
- amint egyes német jogtudósok
állítják - a bíróság jogosult lenne,
hogy t. i. a felek-
nek valamiféle abszolút hatalma
lenne, szemben állítva az ordiná-
ria potestást az extra ordinaria
et absoluta potestassal.

Nem ugy kell ítélnemezni, hogy Magyarországon a királyt olyan hatalom illette volna meg, amely szerint a nemzet alkotmányosítő=nyezőitől függetlenül, teljesen önhatalmúlag járhatott el, hanem az akkori időkk jogszokás nomenklatúrájával a király azon praerogativáját fejezték ki, mely szerint neki kegyelmezés utján joga van megváltoztatni; vagyis nemes esetben a nádor ítélete ellen a királyi bíróság hoz felebbezni nem lehet.

De vonatkozik a 10. és a 11. cikkek is.

A 10. szerint, ha a király az ország határán kivül tartózkodik a nádor — hivatalánálfogva, — a király helyettese. Ilyenkor a király végrehajtó hatalmát a nádor gyakorolja teljesen, s mond

hatjuk törvényhozási és kormányzati ügyekben épenúgy rendelkezik, mint maga a király.

A 11. cikk szerint ő a jászok és a kunok főbírája, a mely tiszteből kifolyólag 3000 arany forint fizetési kapezekből. De különben az 1279-iki Kun Privilegium-levél is így rendelkezik.

A 12. cikk arról szól, hogy Dalmáciának is a nádor a főbírája, a melyből kifolyólag bizonyos Dalmát tenger parti szigetek jövedelmét élvezi.

Ezekből a cikkelyekből láthatjuk, hogy a nádornak sokféle teendője volt, mindezekért pedig tiszteséges honoráriumot kapott.

A Mátyás király jogrendszabályi és reállitó törekvésének az felelt volna meg legjobban, hogy a nádor minden féle funkcióit e cikkelyekben

összelegyenek állítva, ezt azonban nem találjuk itt, mert némelyo= lyan kötelességek is terhelik a nádort amelyekről e cikkekben nem esik szó, így pl. a nádor a királyi Kúriá= ban, mint az ország egyik nagy bírá ja működik; azután az a jog is meg illeti, hogy 32 jobbágytelek értékéig jószágadományozásokat eszközöl= hessen.

Ezt nézve tudnunk kell, hogy 32 telek nem kicsiny birtok, mert a= kinek 32 telkes birtoka van, annyit jelent, mintha azt mondánk, hogy 1000 jobbágy letelepíthetésére van ne ki joga. Tehát jókora föld terület.)

A nádor által történendő jószág adományozás nem a nádornak, mint ilyennek tartozik szorosan a hatásköréhez, hanem alapszik a nádornak, mint királyi meghízott helyettesi hatalmán.

Pl. amikor Zsigmond korában a nádor hosszabb időn keresztül volt királyi helytartó, azt látjuk, hogy a nádor Zsigmond uralkodási idejétől fogva gyakorolja a nagyobb birtok adományozását.

A 31. lelkénél nagyobb adományt a nádor nem intézhet el, hanem annak az ügyét köteles a királyhoz átenni.

Ezenkívül kisebb kötelezettségei is vannak a nádornak, mint pl. a nádor Pest pilis volt kiskun városnemzet a főispánja; ő a felsőtábla elnöke, stb. —

Ami a nádori szék betöltését illeti, e tekintetben az 1439. decretum 2. cikke az, amely nagy nevezve fontossággal bír. Ez a cikkely azt mondja, hogy ne a király nevezze ki a nádort, hanem a nemzet és a király válassza az együttesen.

Az 1526. rákosi országgyülésen alkotott dekréturnak 22. cikke kimondja, hogy a nádor tisztsége élethossziglan tart.

Csak jóval később 1608-ban a koronázás utáni III. t. c.-ben állapitja meg a nemzet azt, hogy a nádor választása történjék oly módon, hogy a király által kijelölt 4 egyén közül, — akiket vallás különbség nélkül kell kijelölni, — válasszon az országgyülés nádort.

(Ez volt az államiv közjogi szokás, hogy a király két róm. kath. és két protestáns vallási főurat jelölt ki, ezek közül választotta aztán az országgyülés a nádort. *)

(*) Az utóbbi nádorválasztások alkalmával, amikor József, Sándor és István főhercegeket választották meg az ország nádorává ellől

Végül az 1848. törvény a nádornak különösen a királyi helytartói minőségét állította erősen homlokterébe és határozottan biztosította ezt a nádor részére olyankor, amikor a király nem tartózkodnék az országban.

Legutóljára pedig az 1867. törvény 7. cikkében az 1848. törvénynek azon rendelkezését, mely a nádornak, mint királyi helytartónak a rés körű jogára vonatkozik, eltörölte s kimondotta, hogy a nádori szék betöltése, mig a felelős kormányzattal összhangzásba nem hozatik, – elhalasztatik. *)

(az 557. oldalról) ... a szabályról eltérés támadt, amennyiben az országgyülés nem bontotta fel a királyi kijelölő levelet, amelybe t. i. a király által megjelölt főurak nevei voltak feljegyezve, hanem egyhangú

Hogy áll tehát a helyzet most? Az 1848. törvény gondoskodott a nádori leendőknek másokra való átru=

(az előző oldalakról)...felhiáltás=sal választották meg ezeket a nevezett főhercegeket nádorokká. Ezzel a ténnyel tulajdonképen, — szigorúan véve a dolgot, — a király kijelölési jogát sértették meg, mert elle kintettek attól és teljesen függetlenül választották a nádort. Azonban nyugodtak lehetünk, hogy sem miesetre sem sértették meg a Habsburg uralkodó házat! —

+) (Az 558. oldalról) Ezen idő óta még mindig nem gondoskodtak arról, hogy a nádori méltóság összhangzásba hozassék a felelős miniszteri kormányzattal, annak folytán mivel az 1848. törvényhozás a nádort nem az ő rendes hatáskörében, mint nádort fogta fel, hanem rendkivüli hatóságában, mint a királyi

= hárásáról, az 1867. törvény pedig
törölte a nádor rendkívüli hatá=
ságát, tehát akkor épenséggel nem
maradt semmiféle hatáskörében a ná=
dornak, mert míg a rendes, mint a
rendkívüli hatáskörét elvették, illető=
leg megszüntették.

Ennek folytán tehát az a fráze,

(Az előző oldalakról)... helytartói
méltóságot viselőt. Tehát a tulaj=
donképeni nádori hatáskört megszüntette és illetőleg át ruházta más országos főtisztviselőkre, mint pl. a fő bírói tisztet az igazságügy miniszterre, a főkormányzói ügyek vezetését a mi=miszterelnökre és illetőleg a belügymi=miszterre, az országos közjövedelmek s általában a pénzügyek kezelését a felelős pénzügyminiszterre stb. szóval az egyes miniszterek közötl lett szét osztva a tulajdonképeni nádori funkció, ezek tehát nincsenek eltörölve, hanem

hogy a nádori választás csak el van halasztva, de nincs megszüntetve, ez csak azt jelenti, hogy nádor nélkül marad, míg az ország gyűlése vissza nem állítja, nincs! A jogfolytonosság szempontjából nehéz volna azt mondani, hogy a nádori intézmény nem lett megszüntetve, de valóságban mégis csak meg van az szüntetve, amely az elmondottakból kifolyólag világosan kitetszik.

A nádori hatáskör az országbíró és a királyi bíróság közt oszlott meg.

AZ ORSZÁGBÍRÓ ÉS A BÍRÓSÁGOK SZERVEZETE

Az országbíró hatáskörében nem volt más, mint

(az előző oldalról) ... csak más junctionarius hatósága, illetőleg hatóságokra van a hatáskörében, ellenben megszűnt teljesen az 1867. törvényekben a nádor rendkívüli hatósága.

Hetvenegyedik.

a király Kúriájának kisebbik bírája, akinek a működése ~~nincs~~, olyankor lépett előtérbe, amikor a nádor a király Kúriájától távol volt, később pedig, amikor a nádor állandó utazó bírává lett és a királyi Kúriában folyton-folyvást nem tartózkodhatott, a iudex curiae vette át az ő funkcióját.

E mellett a nemesség folyton-folyvást törekedett, hogy a király is teljesítse az ő közreműködését a fontosabb ügyek intézésénél, hiszen a nádor sem volt eleinte más, mint a király segítsége a bírói ügyek intézésében. (L. I. fejezet 267. oldalán bővebben.)

Mikor aztán a Kúria hatásköre kiterjesztetik és önállóan kezd ítélkezni a nádor helyett, akkor már 3 különböző bíróság keletkezik, az egyik a nádori, ki az országban jár-kel, a másik az országbírói, aki önállóan ítélkezik a

központban, s a harmadik a király személyes saját bíróságа, amely elé tartoznak a legfontosabb államügyek, melyeknek a vezetője a kancellár, vagyis tehát a kancellár végzi a király személyes jelenléti bíróságа elé tartozó ügyek intézését, amelyhez a király az ő magas királyi politikai tekintélyével hozzájárul.

A fejlődésnek ez a természetes menete azonban itt nem áll meg, mert természetes, hogy valamint a nádor és az országbíró, úgy a kancellár is emancipálja magát a király valóságos személyes befolyása alól és ő is önállóan kezdi az ügyek intézését vezetni.

2. A király személyes bíráskodása.

A király személyes bíráskodása, szemben a praesentia régia-val, királyi különös jelenlét-

nek = speciális praesentio Pé=
gia megerősítésével az ide tartozó ügyek=
ben a király a főkancellár = summus
cancellarius közreműködését vette i=
génybe.

A főkancellár, vagy helyettese, az
alkancellár készítette elő az ügyeket
az ítélet hozatalra, ő volt az előadó,
midőn a királyi tanácsban, a
király elnöklete alatt, ő állította ki az ítélete=
ket és a király akadályai tartása esetén
ő írta meg a helyettesítést.

A főkancellár ezen az alapon a ki=
rályi Curia rendes bírájává lett, kü=
lön bírói hatáskör nyert és a tárkan=
cellár elnöklete alatt álló királyi kü=
lönös jelentőségű bíróságra, mint ülön=
szervezett bíróság, másfél századig
állott ienn.

Midőn a királyi különös jelentő=
ségga ülön szervezet nyert, ak=
kor már a király legszemélyesebb ki=

=rósságát nem nevezték többé specialis praesentia regia-nak, hanem personalis praesentia regia-nak, királyi személyes jelenlétnek, amely alatt Zsigmond uralkodása végéig azt a bírósági ülést kellett érteni, melynél a király személyesen bírástódolt, ő maga elnökölt.

A személyes jelenlét bíróságánál a királyt kezdettől fogva a Lithoscancellári = secretarius cancellarius helyettesítette, aki a Róbert Károly alatt keletkezett kisebb királyi kancelláriának élén állott és mint a bíróságiokmánymyk szerkesztője a jogban jártas egyén volt. Midőn a személyes jelenlét, a personalis praesentia bírósága 1453. évtől állandó jelleget öltött, a Lithos kancellár állott annak az élén, ő lett a király személyes jelenlétének állandó helyettesítője (a királyi személyes jelenlétibíró, aki egyenesen a király nevében

Mátyás király 1464-ben a fő- és a titkos kancellárságok egyesítette, s ettől fogva viseli az esztergomi érsek Magyarország fő és titkos kancellárja címet.

Azonban a Kancellária ügyeinek valóságos vezetője nem a főkancellár, aki csak címleg viseli e méltóságot, hanem az alkancellár látta el a teendőket és ebből kifolyólag következik az a fejlődés, hogy a nádor és az országbíró mellett a kancellárnak a **nemzet** által való választását követelte III. Endre alatt az ország gyűlés.

3. A királyi személynök.

Az egybeolvadás után a titkos kancellár nem lévén képes a personalis praesentia regia elé tartozó ügyeket ellátni, helyettesre szorult, akit a későbbi magyar közjog röviden

királyi személynöknek, personalis-nak hívnak.

A személynökök 1514-ig elökelő papi személyek voltak, rendszerint az ország egyik püspöke. De már az 1507 dekrétum 4. cikke elrendeli, hogy a király bírói pecsétje, mely alatt a fej- és jószágvesztésre vonatkozó ítéletek adatnak ki, érdemes, a jogban és a törvényekben járatos világi ember kezéhez adassék, kire azt a király a tanácsosok javaslatára bízza.

A világi személynökök sorát 1514-ben Werbőczy István nyitja meg.

A királyi személynök éjen ugy mint előbb a kancellár, ítéleteit a király bírói pecsétje alatt hozta. Ő volt az elnöke azon királyi bíróságnak, mely Mátyás uralkodása alatt

a királyi Kúriában királyi táblai elnevezése alatt állandóvá lett és a személyes nyolcadokon kívül is ülésez. Ő volt hivatva a megyéktől felebbezett ügyekben ítélkezni. A személynök=nek állandóan Budán kellett lak=ni, mint az 1914. dekretum 4. cik=kelye mondja: Qui semper Budae maneat.

Idővel később a személynök lett az alsótábla elnöke.

Daczára annak azonban, hogy ilyen nagy jelentőségű hivatalla lett a személynök, mégsem tartozott az or==szág bárói sorába. Mert a bárók azok voltak e korban is, akik mint országos tisztségek élén állók egyé=nek voltak elismerve, — a personalis egy országos hivatalnak az élén sem állott, mert ő csak a királyi tanácsnak volt egyik főhivatalnoka, s ezért nem emelkedhetett a bárók sorába, bár

= ha az ország három első nagy bírája a nádor, országbíró, és a személynök volt, ugy amilyen rangban következvén egy-másután.

A 15. század közepe óta a királyi bíráskodás a nádor, az országbíró és a személynök kezében van letéve. Ők az ország nagy bírái, a jogszolgáltatásnak igazi oszlopai, a király személyes bíróságának örökösei, akiket a formások épen azért, mert az egész országban nyújtok nyugszik a legfőbb bíráskodás, az ország rendes bíráinak neveznek. A nemesek minden fontosabb polgári és büntető pőre e nagy bíráknak egyikének elnöklete alatt nyer elintézést.

Ugyanaz maradt most is magából az országbíró hatásköre, mint az elmúlt korszakban láttuk bővben. (L. I. fél. vi. jegyzet 273. és következő oldalán.) Működési köre nem igen változott. Az ország legfőbb bírája maradt a királyi

Kúriában, ahol különben ítélkezett a személynök is.

Tudvalevőleg azok a király mellé rendelt tekintélyes állású emberek alkották a királyi Kúriát, vagy királyi Tanácsot, akikről az 1492, 1495, 1500 és 1507. dek. returnok szólnak. (Lásd valamivel előbb!) A király ezen Kúriájában ítélkezett az összes hozzáintézett ügyekben, a városok ügyeinek kivételével.

Ugyanazokból áll a királyi Kúria ez időben is, mint a múlt korszakban, csakhogy változás van az elnök és az előadó referens személyében.

4. Az ítélő mesterek.

Változik (u. i.) az elnök ahhoz képest, hogy melyik nagybírónak a hatáskörébe tartozik az illető kérdéses ügynek az elintézése, ehhez képest az előadó is ennek a nagybírónak a helyettesétől, vagy jegy-

xőiből kerül ki. Vagyis az almádon mintájára alakúl ki az országbíró mellett az alországbíró. Van azután jegyzője, notáriusa is mindegyik nagy bírónak, így a nádornak és az országbírónak 1-1, a személynöknek ellenben 2 jegyzője; (ezeket protonotariusoknak = főjegyzőknek, magyarúl közönségesen ítélő mestereknek nevezték, akik tulajdonképen fogalmazták az ítéleteket.)

Hogy az ítélő mesterek által végzett funkcionak milyen jelentőséget tulajdonítottak, mutatják azok a rendelkezések, melyek e tisztséggel kapcsolatban adtattak az országgyűlésen és amelyek biztosítani akarják az ítélőmester teljes függetlenségét ugy felfele, mint lefele.

A 15. század folyamán az ítélethozás súlypontja, a peres ügyek eldöntése mindinkább a protonotariusokra helyeződik. Ők tanulmányozták és készítették

elő az ügyeket az ítélethozatalra, sőt később ők formulázták az ítéleteket és terjesztették elő az elfogadásra, miért is joggal nevezték őket az ítélet mestereinek, vagy ítélőmestereknek.

Az ítélő mesteri tisztség nagy jelentőségéről tanuskodik az 1518. dekretum 40. cikke, mely elrendeli, hogy az alnádor, az országbíró és az ítélőmesterek a királyi tanácsban mindenkor részt vegyenek. Különben az országgyűlésnek is tagjai voltak.

Az ügyek beosztása tekintetében semmiféle határozott szabály nem állott fenn. A nádor ítélkezett általában azokban az ügyekben, melyek a nemzet és a király közötti viszonyt érintették, ő a iudex medius, vagyis ami a jószágadományozásból kifolyólag állott elő. Hasonlóképen ő volt főbírája a kunoktól felebbezett je-

-ves ügyeknek is, tudvalevőleg lévén a nádor a jászok és a kunok főkapitánya. Az országbíró főképen a magyakadási perekben és a csatolt részekből (Dalmácia, Tótország stb) felebbezett ügyekben ítélkezett és ő volt a vezetője a lovagi Kúriának is. Míg a személyről a vármegyei bíróságokból felebbezett ügyekben volt az illetékes fórum, tehát neki volt a legtöbb bírói ügye.

Mielőtt tovább haladnánk, tudnunk kell, hogy mi az a lovagi bíróság intézménye.

5. A lovagi bíróság

Hogy Magyarországon mikor jelentkeztek ez az intézmény, azt nem lehet pontosan tudnunk. Annyban bízunk, hogy fennállott és a királyok külön figyelemmel voltak arra és speciális szabályokat is állapítottak meg arra nézve, hogy ezek a bíróságok a

hatáskörükbe tartozó ügyek milyen módokon legyenek elláthatók.

Így pl. amikor Mátyás király 1486-ban kelt dekretumában kimondja, hogy az istenítéletet el kell törölni a bizonyítási eljárások sorából, de azért a párviadalt a lovagi bíróság elé tartozó bizonyításul meg kell tartani.

A lovagi bíróság nem rendes, hanem csak kivételes bíróság volt. Körülbelül az Anjou-korban vált szokásossá. Ekkor u. i. a nyugateurópai lovagi élet szelleme, intézményei, formái sokkal nagyobb mértékben érvényesülvén, mint az előtt, az udvari vitézi ostálynak rigorózusan kellett követni a lovagi viselkedés szabályait, hogy ezzel a királyi udvar díszét emelje és rajta becsületét minden mocsoktól menten épségben tartsa. A személyén, vagy becsületén ejtett bármely galádságot

(tehát az ilyen vitéz megtorlás nél-
kül nem hagyhatott és miután ha-
zánkban a magánjellegű párbaj
sokáig nem divott, az ellenfelet
elégtételre bíróilag kellett szorítani.
Így vált szükségessé a királyi udvar-
ban a vitézi vagy lovagi bíróság.

Ezen bíróság(előtt a felek ügyek tar-
toztak, melyek(bármely vonatkozás-
ban) a becsületet érintették, vagy is,
(amelyekkel valami bántalma-
zás, rágalom, vagy akármi féle in-
zultus állott kapcsolatban; sőt esetleg
vagyoni természetű követelések is, a-
melyeknél a rendes formaiságokat
nem tartották meg.)

(Pl. tegyük fel a könnyebb megért-
hetőség kedvéért, hogy egyik lovag
szól a adott kölcsönpénzt, vagy jó-
ságos a másiknak minden féle i-
rásos megegyezés nélkül. Az ebből)

származó vitás kérdések nem voltak elláthatók a rendes bíróságok előtt, hanem a lovagi bíróság elé utaltattak.

Vagyis tehát ez a lovagi bíróság a fegyverviselésre bármikor készen álló nemes sorú emberek bevonulását érintő ügyeiben ítélkező bírói hatóság volt, ahová nem büntető jogi, hanem kizárólag magánjogi esetek tartoztak.

Itt, a lovagi bíróság előtt szabadabban mérlegelhették a bizonyítékokat. E bíróságot Curia militaris nevén nevezték, s ennek volt a vezetője az országbíró.

TÁRNOK MESTER.

A tárnok(mester) hivatása eleinte a legfőbb pénzügyek kezelése volt. Ez a hivatal fejlett utánzója a nyugateurópai or-

rágokban található camerarius tisztségnek.

Mivel pedig a kincstár pénzbeli jövedelmének legfőbb forrásául a városok szolgáltak, annak folytán idővel a városok mindennemű ügyeinek a főfelügyelője lett a tárnok mester, s ezzel együtt a városok főbírájává alakúl.

A tárnokmester az Árpádkorszakban kétféle hivatással bírt: a királyi kincstár kezelője és a városok rendes főbírája. Azonban Zsigmond király korában, midőn a városok közjogi jelentőséghez jutottak, (1405.) az országos és hadiadót pedig állandóvá lettek, a tárnokmester munkaköre annyira megszaporodott, hogy ezeket a bírói teendők mellett már el nem láthatta, s egy külön tárnok helyettes (lectrix) lőre, a kincstartóra kellett azt bízni.

Ez az állapot megmaradt az Anjou

házbeli királyok ideje alatt és a lárnok mester teljesen meg is szűnik az országos közjövedelmek kezelője lenni, hanem ezt a kincstartó végzi.

A szabad királyi városok azonban nem tartoztak valamennyien a tárnokmester felebbviteli bírósága a tárnoki szék alá, mert már a 15. századbeli kiváltságlevelek az újabb keletű városoknak rendszerint megengedik, hogy vagy az anyavároshoz, amelynek jogával megadományozva lettek, vagy a tárnokmesterhez felebbezhessenek.

Ennek megfelelően rendezte Zsigmond a városok felebbezési viszonyait, és csak az 1405. decretumában mondotta ki, hogy csak a régibb városok állanak szükségképen a tárnokmester bírói hatósága alatt, ellenben az újabb városoknak módjában van az anyavá-

=rosához felebbezni.

Mindkét esetben a király személyes jelenléti bíróságát, mint végső fórumot lehetett igénybe venni.

A tárnok mester nem a király Curiájában ítélkezik, hanem van neki külön ítélőszéke, az u.n. tárnoki szék.

A tárnoki szék a tárnokmester elnöklete alatt Budán tartotta üléseit, még pedig esztendőnként egyszer, oly módon, hogy minden tárnoki város a gyűlésre elküldte a követeit, kettőt-hármat, ugyhogy ezen bíróság tulajdonképen az érdekelt városok delegátjaiból állott (és a felebbvitel során teljesen elfogulatlan emberekkel ítélkezhetett. Tehát olyanok, akik az illető perlekedő városok ügyeivel semminemű kapcsolatban nem állottak.)

(A határozat hozatalra érvényes

volt hogyha 5 városnak a követei vannak jelen. (Ilyen kicsiny szám azért volt elégséges a határozat hozatalra, mivel a tárnoki városok száma különben sem volt valami nagy, mindössze heten voltak Zsigmond király korában és csak később szaporodott nyolcra, azáltal, hogy Pest, amely valamikor régen Budával szemben alárendeltségi viszonyba jutott, ez időtájban visszanyerte előkelőségét és önálló városi mivoltát, s így lett Pest a 8-ik szabad királyi város.)

E tárnoki székben bizonyos meghatározott szabályok szerint járnak el a felebbezett városi ügyekben, de mindenesetben figyelemmel az egyes városok autonóm jogaira.

A városok azonban nemcsak törvénykezési, hanem kormányzati tekintetben is a tárnokmester

alatt állottak, aki a városoknak nem csak főbírája, hanem egyszersmind főkormányzója is volt. A tárnokmester egyfelől a királyi hatalom érdekében felügyelt a városokra, ellenőrizte a városi önkormányzatot; másfelől az ő kötelességében állott a városokat szabadságukban megtartani és a hatalmasabbaknak-kal szemben minden támadás ellen megvédelmezni.

A városok a tárnokmesternek tiszteletdíjat és törvénykezési honoráriumot fizettek.

Volt a szabad királyi városoknak egy másik csoportja is, t. i. a személynöki városok csoportja. Ezek az újabb keletű városok voltak, melyek azt a szabadságot nyerték a privilegiumokban, hogy az anyaváros bíróságához felebbezhetnek és csak innen a személynökhöz.

Csakhogy (e városok) nem éltek azzal, hogy az anyavároshoz folyamodtak volna peres ügyeikben, hanem egyenesen, — ennek a megkerülésével, — a személynökhöz adták be felebbezéseiket.

Azután meg úgy is alakultak ki, hogy egyes városokat kivettek az anyaváros jen hatósága alól és közvetlenül a személynök jog hatósága alá rendeltek, mint pl. Esztergomot, vagy Székesfehérvárat (tehát olyan városokat, a melyekkel már az Árpád házbeli királyok a legszorosabb összeköttetésben állottak).

A személynök a személynöki városok ügyeiben ítélt a melléje adott bírókkal, itt tehát az illető városoknak nem nagy befolyása volt az ügyek intézésére, nem úgy mint a tárnoki városoknak.

(Míg a tárnoki városoknak nem-

csak az a privilegiumuk, hogy ők külö=nös bíróságok alatt állanak, hanem az is, hogy saját, különös jogszabályaik alatt állhatnak; azokat a jogszabá=lyokat, melyek az idők hosszú folya=mata alatt tartott gyakorlat folytán ki fejlődtek, kezdték feljegyezni, amely mai Zsigmond uralkodása alatt, megtörtént. A tarnóci városok jogát

Kevezetes feljegyzés az, amely Mátyás uralkodása alatt Laki Thuz János által összeállítva jelent meg 1486-ban, ezeket II. Ulászló egészí=tette ki ~~[illegible]~~.

A bánya városok összesen heten voltak (köztük a legelőkelőbb Kör=nöc- és Zólnic bánya voltak), ame=lyek egymással szövetségre léptek és a maguk számára egy külön igazság=szolgáltatási felebbviteli forumot lé=tesítettek, amely mindegyik bánya városi bíróságtól felebbezett ügyekben

ítélkezett. E városok felebbvitelei ügyeibe nincs semmiféle befolyása a tárnokmesternek, mivel az nem tartozik az ő fennhatósága alá, minthogy az ő hatáskörébe pusztán csak a szabad királyi tárnoki városokra terjed ki, melyeknek a számra Ulászló idejében 15-re emelkedett. Tulajdonképen ezek vették részt az országgyűlésen követek küldése által.

II. FŐKINCSTARTÓ. A tárnok mester tehát a városok főbírája lett, ennek folytán az ő helyébe egy különös hivatal, a főkincstartói tisztség lépett.

Ennek az államnak a felelhezését a rendes kincstári jövedelmeken kívül a hadi adó szükséges volta idézte elő, mely Mátyás király alatt nyert állandó jelleget. A hadi adónak u. i.

már kezdettől fogva más jellege volt, mint a királyi kincstár egyéb jövedelmeinek. Ezzel a király nem rendelkezhetett olyan szabadon (mint azt az országgyűlés nyavalya megidőről időre; kizárólag h a d i célokra fordítandó volt)

A jókincstartó már I. Ulászló alatt az ország igazi bárói közé tartozott, az országgyűlésnek felelősséggel tartozik a megnyavalyát adó hová fordítására nézve. Más hivatalt nem viselhetett, melléje ellenőrző közeg rendeltetett és mindenben a király akaratja és az országgyűlés határozata szerint járt el.

A rendek nemcsak számos törvény cikket alkottak a királyi kincstartó ellenőrzésére vonatkozólag, hanem az 1521. dekrétum szerint a h a d i a d ó k kezelése végett m a g a az o r s z á g g y ű l é s v á l a s z t j a a kincstar-

=lókat, kettőt a bárók és kettőt a nemesek sorából. Az azintézkedés már az állami jövedelmek felosztás különválását jelzi és a hadiadókra nézve közvetlen rendelkezést biztosított az országgyűlésnek.

A rendek a 16. században ismételten törekedtek arra, hogy ezt a különválasztást fenntartsák és a hadiadóból befolyt jövedelem szedését, valamint elköltését választott közegeik által ellenőriztessék és hogy e közegek az országgyűlésnek számadással tartozzanak.

Az 1547. évi decretum 9. cikke szerint az országgyűlés két kincstartót választott, egyiket a főurak, másikat a nemesek sorából.

Az 1593. dekrétum szerint négy, a későbbi rendeletek szerint pedig három választott egyén kezébe kell szolgáltatni a hadi

adól, akikel nem kincstartóknak, hanem országos pénzbeszedőknek nevezne.

A királyi kincstartóság alkalmi rnyos irányui fejlődése azonban a mohácsi vereedelem következtében megszakadt, mert I. Ferdinánd nem rohána trónrralépése után az osztrák örökös tartományok példájára, nálunk is életbe léptette a kamarai rendszert, mely lényegesen megváltoztatta a pénzügyek kezelését.

A kincstartóság, mint pénzügyi főhatóság helyébe a m. kir. kamara lépett, mely épen úgy, mint az osztrák örökös tartományokban felállított kamarák, függőségi viszonyban állott a bécsi udvari kamarával.

A FŐ ÉS A TITKOS KANCELLÁR

A kancellár (nem volt más, mint a királyi ká-

=polna grófja (ugyis hivták, hogy Comes capellae) Ulikortól fogva a királyi kápolna, kiilönösen III. Béla óta nagy jelentőségre emelkedett és felettébb széles kiterjedésü hivatalla alakúlt át és mennél inkább komplikáltabbá válnak az életviszonyok és az ügyek bonyolultsága növekedik, annál nagyobb jelentőségüvé válik a kancellária.

A kancellárián ment keresztül minden nemü irásos ügy, mely a kormányzásra és a birásko dásra vonatkozott, (s olyan nagy fontosságot tulajdonítottak már az Árpád házbeli királyok uralkodása alatt annak a kancelláriának, hogy annak élére az esztergomi érseket, az ország primását tették, s innen van az, hogy az 1290. országgyülés nem a fő-, hanem az alkancellárnak az országgyülés által való vá-

(ügyeli, miután az ügyeknek tulajdonképeni intézése az alkancellár által történik).

Az Anjou-házbeli királyok alatt a kancelláriai kettévált: lesz egy fő- és egy titkos kancelláriai. A főkancelláriai megmaradt a legkiterjedtebb országos hivatalnak, amely intézi az országos ügyeket; míg a titkos kancelláriai inkább a király uralkodási tényeit intézi (és amint a király uralkodási tényei országos jelentőségűekké emelkednek, úgy emelkedik ország-jelentőségre ez a titkos kancelláriai, vagy másképen királyi kápolna).

A titkos cancellaria vezetője a secretarius ~~cancellarius~~ = a titkos kancellár volt; a főkancelláriai vezetője pedig a summus cancellarius = a főkancellári címet kapja.

A titkos kancelláriai tisztséget a 15. század első felében gyakran világi egyének viselik. Majd a 15. század közepe óta a titkos kancellár a király személyes bírói jelenlétének állandó képviselőjévé válik és mint ilyen nagy befolyásra tesz szert az országos jogszolgáltatás terén.

A Habsburg-házbeli királyok korában, midőn a központi kormányzat és lörvénykezés mindinkább elválik egymástól, egyfelől a királyi tanács, – mint a nádor mellett működő királyi helytartó tanács, – másfelől a királyi tábla mint külön szervezetet.

A kisebb kancelláriája elveszti egykori nevét és jellegét, ellenben a fejében székelő nagyobb kancelláriája pedig a legfőbb kormányzati organumunná fejlődik ki.

A királyi kancelláriában készül-

=tek az okmányok kiállításának megkönnyítése végett bizonyos okmánymintát, vagy formulát.

A kancelláriával állott összeköttetésben a királyi levéltár.

Ez a levéltár Rómában Károly uralkodása alatt Visegrádon, Nagy Lajos idejében pedig Budán volt elhelyezve, melynek élén a levéltárnok állott.

Ide őrizték a mohácsi vészig a királyi könyveket is, amiknek az volt a céljuk, hogy a fontosabb királyi okleveleket hitelesen megőrizzék, ezekbe t. i. azokat regisztrálták és ha utóbb valamely oklevél hitelessége iránt kétség merült fel, azt a királyi könyvek alapján állapították meg.

Az országos levéltár felett a felügyeletet, — sajátságosan, — bárha ez a kancelláriából fejlődött ki, —

s ilyenmódon a kancelláriának kellett volna gyakorolni, mégis a nádor teljesítette ezt a kötelességet.

7. A vidéki kormányzat és törvénykezés.

VISSZATEKINTÉS A VÁRMEGYEI SZERVEZET KIALAKULÁSÁRA

(Visszapillantásképen röviden rekapituláljuk, — hogy annál könnyebben legyen a következő dolgok megértése, — a vármegyei szervezetről az I. félévi Jegyzeten elmondottakat!

A vármegyék két különböző alakulatból állottak elő és pedig voltak Magyarországon királyi közigazgatási kerületek, melyek a városokkal állván kapcsolatban, ezekhez tartoz-)

=nak: a várkatonák, a földmives rabadol és a vánnép. E várkerületek élén az ispán állott, vagyis a király nak arra tisztviselője, ki az általa kinevezett, nagyobbára katonai szervezetű tisztviselőkkel; az ispánnal együtt kormányozták a kerületek.

E mellett, amikor a nemesség megtelepedett az országban és egy-egy területet elfoglalt, a megtelepedés nemzetségenként történt. Eleinte tehát, 108 nemzetség lévén, 108 nemesi kerületnek kellett lenni; lehet, hogy annyi is volt, de az tény dolog, hogy ez a szám idővel leapadt 60-70.-re.

E nemesi csoportok, miután közöttük gazdasági érdek kapcsolat állott fenn, a maguk ügyeinek intézését maguk teljesítették, úgy, hogy idővel miután bizonyos autonómiára is tettek szert, amivel különben az

Helyen ötödik ív.

összes krónikákból van tudomásunk.

Ez megtelepedett nemzetségeknek külön bíráik, az u.n. szolga bírák voltak, merthogy a királyi szolgáknak voltak a bírái. Tudjuk u.i. hogy különösen a 13. századtól fogva a nemeseket a behatoló hűbéries eszmék hatása alatt szolgáknak, a király szolgáinak, serviens regis nek nevezték.

Ezeknek a serviensekre a iudex ez a szolgabíró, amely cím legelébb az 1234. dekrétum óta ismeretes, vagyancsak a 13. századtól fogva látjuk, hogy a nemesi vármegyéknek külön pecsétjük is van, amiből azt mutatja, hogy ezek a nemesi területek magukat külön jogi személyeknek kezdik tekinteni.

A várszerkezet és az azzal kapcsolatos intézmények a nevezett

13. században megszünték, mivel ezek teljesen magán úri hatóság alá kerültek, s az addigi várszerkezethez tartozók némelyike nemesi, másika pedig földes úri hatalom alá jut. Ennek folytán a vármegyék élére állított ispánok hatósága teljesen érvénytelenné válik, mivel a nemesek felett nincs joga ítélkezni, az úri hatóság alatt lévők pedig nem vehetik igénybe a jogszolgáltató működését, mivel ő felettük a földes úr teljesíti ugyanezt.

Úgy hogy a 13. század végén vannak nemesi vármegyei alakulatok, amelyek bizonyos autonómiával bírnak ugyan, de nincsen felettük egy köztekintélyt képviselő főtisztviselő, míg a királyi vármegyék élén ott van az ispán, akinek még nincs semmiféle közigazgatási teendője a fent vázoltak alapján!

A VÁRASZERKEZET ÁTALAKULÁSA

Az Árpádházbeli királyok idejebeli állapot után a nemesek csoportja lett a királyi vár kerületnek, a vidéki administrációnak a tulajdonképeni közvetitője.

A vánszerkezet megszűnése után az ennek élére álló kómesz és a nemesi, megei testületek közeledtek egymáshoz. Az Anjou-házbeli királyok idejében már ezen egyesülés meg is történik, s ez lesz alapja a későbbi vármegének, ami most már nem puszta nemesi csoportosulás, nem is

---

Szives figyelmébe!
Az ez után következő részek fogalmazásáért és az adatok helyességéért kizárólag és egyedül **SÖTI és LÁSZLÓ** joghallgató ur a felelős, minthogy e magyarázatokat ő stenografálta! V.

a nemesek kizárásával a királyi vár
merkezet népe feletti kormányzat,
hanem a nemeseknek, valamint
a nem nemeseknek is királyi kormány=
zati kerülete.

Ez a vármegye különbözik ugy az
Árpádházbeli királyok idejében létező
vármegyétől, mint a későbbi nemesi
megyétől, mert ugy az Árpádházi ki=
rályok idejebeli két féle alakulat, va=
lamint a későbbi nemesi vármegyék
is csak meghatározott rendekhez tar=
tozókat foglaltak magukba.

Ezek a vármegyék pedig, — amire néz
ve adataink vannak az Anjou-kor=
ból, — egyaránt magukba foglaltak
nemeseket és nem-nemeseket. Minő=
azáltal kétőbb (mégis) mindnagyobb
mértékben nemesi ~~kerületüvé~~ ala
kúl a vármegye (s a kormányzati szer=
vek is a nemesek csoportjából kerülnek
ki.)

Szinte természetes is, hogy az értelmesebbé és a műveltebb, meg a személyes szabadsággal bíró, nemzeti csoport (nemzeti testület) vezetői kezébe az addig különféle elemekből álló városnépe=ben a vezetés, a minél több joggal bíró a városnépe, annálinkább kizárták a nemzetek a nem-nemzeti lakosokat.

Természetes, hogy míg a városnépe nem volt egyéb, mint működési köre a király által felügyelet gyakorlására végzett kinevezett személynek, addig ez a városnépei alakulat jelentőseb jogokat nem gyakorolhat.

Midőn azután a városnépe magára vezetői kezébe a jogokat, magának di autonómiáját kifejlesztette. Természetes, hogy ezen autonómiában csak azok vehetnek részt, akik magukat egyenlő jogokra vannak, (vagy is a nemzet). Akiknek pedig jogaik

mires, szükségképen ki kell maradniok. Ez a fejlődés a 15. század folyamán következett be, ekkor kezdetét, t. i. a vármegyék autonómiájukat kifejleszteni.

A VÁRMEGYÉK AUTONOMIÁJÁNAK KIFEJLŐDÉSE.

Egyik oka annak, hogy a vármegyék autonómiájukat kifejlesztették, a vármegyék bíráskodási joga volt.

Ennek a fejlődése a következő: A nemesek felett a király, vagy helyettese a nádor ítélkezhetett, mígnem idővel, hogy ne csak a király törvényszékében megjelenő nemes nyerjen igazságot, a király, majd meg a nádor járta az országot, tartván a generale iudicium és a Proclamata congregációkat, hogy azon több megye nemessége összegyűlve, igazságot nyerhessen. Így a nádor a Hármán

féle törvény, meg az 1290 dobrétum
ítélmében a mellé adott zsdgabi=
rókkal, s más megyei nemesekkel
együtt ítélkezett.

Ezen congregációk tartása azon
ban jelettébb nehézlett a megvált=
zott élet viszonyok következtében, ré=
szint, mert a nádor ritkán tudott
eljutni oda, mégha 2-3 megye tar=
totta is együtt ezen congregációkat;
nagy teher volt magukra a nemesek=
re is a tél, vagy hasmadik vármegyébe
menni, másrészt meg a gazdasági
élet fellendülése folytán müveletlen
föld nem volt már, pedig az 1298.
törvény 35. cikke azt mondja, hogy
ezeket a gyülléseket mezőkön, vagy
domboknkell tartani.

(Valóságos háborúval járt ezek=
nek a tartása, mert meglehetősen
verekedelmes volt arra nézve, a ki=
nek a birtokán épen tartották ezt.

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

Minél inkább terjed a kúltúra, annál nagyobb az ellenszenv a Generale iudiciumok ellen, ugy, hogy az 1486 Decretum Maius ezt végérvényesen eltörölte, habár tényleg már előbb is csak nagy ritkán fordúltak elő".

Most már a nemesek ügyében semmi más bíróság nem ítélkezett, mint a királyi Kúria; már pedig az állandó megtelepedés után, — ami áll nemcsak az emberekre, hanem magára a Kúria irányzatára is, — felettébb nehéz volt a kir. Kúriához jutni.

Szükség volt tehát olyan bíróságra, mely a királyi Kúria helyét pótolja. Ez volt a megyei bíróság, mely már meg volt a generale iudiciummal kapcsolatban is, mert az 1298. törvényben, sőt már Kálmán király törvényében is olvasuk azt, hogy a nádor mellé kell adni a me-

=gyei bírósága 4 szolgabírót és
1668 Jurati nobiles assessores,
vagy coassessorest, amoy ötet a fő-
nnek nuvezik.

Ezek alkották együtt a nádori elnök
lete alatt a generale iudiciumot, coal
hogy itt több megye nemessége gyűl
össze s ítélkezzék a saját megyebeli
nemesek felett.

Nincsen tehát abban semmi lé=
nyeges eltérés, hogy a nádor helyét a
kormor foglalja el és a szolgabírók=
kal még a többi erkidterrel együtt
a megye területén az illető vármegye
nemes lakosságának kiszolgáltat=
ja az igazságot.

Ez a fejlődés nem a generale iu=
dicium megszűnése után követke=
zett be, sőt épen azért lehetett elté=
nőlni a generale iudiciumokat, mert
tudták a megye bíráskodásának
kifejlődése által feleslegesnek bizo=

(= nyílt). Különösen olyan megyékben látjuk ezt a fejlődést 1486. előtt amikor a nádori ruhában járt, megkezdték funkcióikat ezek a megyei bíróságok, de emellett ítélkeztek a generale iudiciumok is; természetesen más megyékben.

Az ilyen módon kifejlődött szokás azután a generale iudiciumok végleges eltörlése után állandó törvény erővel bíró szokás lett.

A vármegyék autonómiája kifejlődésének másik oka kapcsolatban áll a Zsigmond féle hadszervezeti törvénnyel.

(A ZSIGMOND FÉLE HADSZERVEZETI TÖRVÉNY JAVASLAT)

Zsigmond u. i. ezt a hadszervezeti törvényjavaslatot megküldte az összes megyéknek, hogy az abban ne-

javaslatra véleményét nyilvánítani. Tette pedig Zsigmond ezt azért, mert félt, hogy ez a javaslat veszéget szenved; ~~hogy~~ csupán az országgyűlésen tárgyaljék, ahol az előrelátó nemesség volt jelen nagyobbszámmal, mivel nekik ez kellemetlen; ellenben neki (t. i. a királynak, meg az alsóbb nemességnek előnyös volt, lévén már akkor a nemesek között nagy vagyoni különbség.

Másképen pedig nem tudta az alsóbb nemesség véleményét nyilvánítani, mint a megyék útján, mert ezen az uton nyílik alkalma a megyei nemességnek arra, hogy az országos fontosságú ügyekben a maga véleményét nyilvánítsa.

Nem lehet állítani azt, hogy ezen hadszervezeti törvény megyékenek megküldése a követ szemszögével kap-

=csolatban állana, mert még
ez időben követet az országgyűlésre
nem küldtek, lévén minden nemes
nek jogában szabadon megjelen=
hetni.

Ez

Kétségtelen, hogy e megyei tárgya=
lása a hadszervezeti javaslatnak
igenis előmozditotta a nemesi vár=
megyék ~~rokonai~~ jogának a kifejlő=
dését, hogy az országos fontosságu ü=
gyek tárgyalásában részt vegyenek, s
ilyenmodon ott a megyei közvéle=
mény kialakulhasson. Aminek hang
got adnak azok a nemesek, akik a me=
gyéből az országgyűlésen megjelen=
nek, vagy akit a megyei közgyülésen
kapacitálnak arra a véleményre,
amelyen a megye többsége van.

Ez a javaslat még azért is bir
jelentőséggel, mert ezen javaslat
folytán létesitett törvény végrehajtá=
sáról a vármegyéknek kellett gon=

=daskodni (ezeknek kellete ellen őrizni), hogy a megyéből birtokos nemesek a szükséges számú fegyveres csapatot tényleg kiállítsák.

A VÁRMEGYÉK SZEREPE A HADSEGÉLYEZÉS KÖRÜL

A hadsegélyezés tekintetében a megyei adminisztráció jelentőssé vált, ~~de~~ mégpedig abban, hogy a hadszervezeti törvénnyel kapcsolatban-annak végrehajtásával a hadkiadások rendezése is; mindaddig nem történt meg a vármegyének bevallás és fontos szerepe az által, hogy a kincstári előírásokhoz mellé azt ellenőrizni, segítségét nyújtani a megye nemességének kellett emlékiratot adni, hogy a megyei tisztikar tagjai közül kerültek ki (így az alispán, valamint a megyei jegyző).

Ezen teendők elvégzéséért az illető megyei tisztviselők némi jutalomban

=ban is részesültek, mégpedig, a= mint az 1540. decretumból olvas= hatjuk: az adószedés körüli fá= radságért kap az alispán 12, a szolgabirók 4-4, a vármegyei jegyző 2, illetőleg kisebb vármegyében 1 forintokat.

VÁRMEGYEI ÖNÁLLÓ GAZDASÁG.

Ugyancsak a 15. szá= zad folyamán jelentőssé vált a vármegyék autonómiája az által is, hogy a saját szükségleteik fedezésére bizonyos pénzbeli adókat szedtek be nemes tagjaitól a közös érdekű ügyek intézésére.

Amily mértékben emelkedik az adózás, abban az arányban emelkedik a vármegyei önálló gazdaság jelentősége is, s mindmagasabbra nő a megyei tisztviselők száma, kik közül a vármegyei tisztikar, mely a szervezés után, an=

=nak számadásait, a pénzek miképen való behozatalát, hova=fordítását megint önállóan végzik.

Mindezen utakon a városmegyei nemesség autonomiája mindinkább fellendül és nagyobb arányokban fejlődik. Bár a fejlődés ilyen kedvező a városmegyére nézve, mégsem lehet azt állítani, hogy ezen századokban (13. usque 15!) a városmegyének közjogi személyisége alakulása bevégződött volna.

STATUTUM ALKOTÁSI JOG.

Igaz hogy a statutum alkotásnak jogával találkozunk ez időben a városmegyében, amely annak a jele, hogy önmagát már jogi személynek tartja. Azonban, hogy közjogi tekintetben nem fejeződött be jogi személyisége, az kitűnik abból,

hogy a vármegyének még e fáng ybam nem volt pecsétjük, már pedig a pecsét, mert az okirat hitelesítője rendkívül fontos, mert e nélkül jogi hatályi nyilatkozat nincsen.

Ennek folytán jogilag kellő határozatot alig hozhattak a vármegyék, mert nem volt pecsétjük. De már) Nemsokkal a mohácsi vész után a 16. század-ban a vármegyék valamennyien pecséttel láttattak el (az ekkori idők u. i. felettébb kedvezők voltak a vármegyei autonómia további fejlődésére és teljes kialakulására.

(A jövőspán.

A vármegyei tisztviselők között az első helyen most is a főispán áll, aki ugyan nem megyei tisztviselő, hanem a király bizalmi hivatalnoka, helyettese, akit a király nevez ki az illető vármegye

(A VÁRMEGYEI TISZTSÉGEK.)

elére. Ezen koncsi méltóságtekintetében — aminthogy egyéb méltóságokra nézve is, — azt követelték a 13. századbeli törvényeink, hogy, — köztük maga az aranybulla is, — örökletesen ne adományoztassanak.

Mindazonáltal Zsigmond király idejében az örökös főispánság intézménye kezd elterjedni, ami ellen a 15. században alkotott törvényeink ismételten tiltakoznak, s különösen az 1498-iki, mely főképen a főpapok örökös főispánsága ellen protestál, kimondva, hogy a főpapok közül csak azok tarthassák meg örökös főispánságukat, kik bebizonyítani, hogy ebeli méltóságuk még a szent királytól származik.

Azonban bár az örökös főispánság nálunk újabban fent foglal, mégis ez nem vált olyanná, mint a germán országokban az örökös comesség

grófság; nem vált családi jószággá, mertha valamelyik megkopta is az örökös főispánságot, mégis azt, akire örökség képen rákerült, épugy ki kellett nevezni, mint más főispánt, s azon köteleséget követelte meg az örökös főispántól, mint más főispántól.

De másrészt a magyar közjogias felfogást mélyen sértő állapot fejlődött ki abból, hogy ily módon gyermekek is kerültek a főispánságba, akik helyett aztán a gyámjuk intézte az ügyeket, sőt az is megtörtént, hogy nő is lett főispán amiuthogy Zrinyi Ilona Sáros vármegye főispánja volt a gyermek II. Rákóczy Ferenc helyett.

A következő korszakban a főispánsággal kapcsolatban a főispán helytartói tisztsége is kifejlődik, amely sok visszaélésre és kellemetlenségre adott alkalmat.

A főispáni méltóságot ez időben

Rocciatibor

is nagyra tartották, amit mutat Pest megye, ahol a királynak a székhelye volt, itt nem volt főispán, mivel Pest megye főispánjának magát a királyt tekintették; amint hogy van is adat arra nézve, hogy Mátyás király egyikben maga elnökölt Pest megye gyűlésén.

Rocciatibor

Az alispán.

A vármegye tisztviselői között ez időben már kezd kitünni az alispán állása, minthogy a főispán nem tartozik a szorosan vett vármegyei tisztviselők körébe, mivel az a király képviselője.

Az alispán az Árpádok idejében még nem önálló tisztviselő, hanem a kormegy vicéje, akit ezért a comes maga nevez ki.

Minél nagyobb hatáskörre tett szert azonban az alispán a megyei autonomiával szemben, annál bizalmi-

vá az illető megyebeli nemesekre, annálinkább szükséges lesz, hogy a comes ezen helyettese ne a comes életétől függőleg rendeltessék ki, hanem a megyei nemesség hozzájárulásával.

Ez a fejtegetés a 15. században követ-kezik be, kapcsolatban a vármegyei autonómia fejlődésével. Így az 1486. decretum azt állapítja meg, hogy a főispán a vicejét minden esetben a vármegyebeli nemesség sorából válassza.

Az 1504. decretum pedig még to-vább megy. Tudva u. i. azt hogy a megyei bíróságokon, melyek a proclamata congregatiók voltak, a comes nem lehetett jelen minden alkalommal, számolnia kellett azzal, hogy a comes helyettese lesz kénytelen a gyűlést vezet-ni. Ezért tehát szükségképpen gondos-kodnia kellett arról is, hogy ez a vice ne legyen akárki, hanem a megyebeli ne-

meséghez tartozó, akiket a nevezett decretum értelmében a komeszneg a megyei nemességgel egyetértőleg kell választani.

Az alispán azonban az egészkor-szakban még nem volt megyei tisztviselő, csak a főispán kinevezettje, mert az 1486. decretum csak azt követeli, hogy a nemesség sorából válasszon a comes, az 1504. a megyei nemesség hozzájárulását is megkívánja ugyan, de a küzdelem a főispán és a megyei nemesség között 1548-ig tartott, amikor is ez a decretum 70. cikkelye azt állapította meg, hogy a megyei nemesség maga válassza az alispánt.

Érdekes, hogy Pest megének amint főispánja, úgy alispánja sem volt, mivel főispánra nem lévén szükség, alispán sem kellett, úgy hogy itt a szolgabirák voltak a legfőbb tisztviselők.

A szolgabirók

A megyei választott tisztviselők közül ezen korszakban első helyen a szolgabirók állanak. Ezeknek a számát az 1298-iki dekretum négy-ben állapította meg minden vármegyére nézve, ugy hogy minden megyében 4 szolgabirót kellett alkalmazni, tekintet nélkül a megye nagyságára.

A szolgabirók nemcsak együtt működtek a megyei törvényszéknél, hanem külön is eljártak kisebb administrativ birósági ügyekben. E végből járásokra osztott fel a megye, a járások élén a szolgabirók állottak. A szolgabirói e négyes számához annyira ragaszkodtak, hogy ha a megye nagy volt, inkább két részre osztották fel, semhogy több szolgabirót választottak volna. Pl. Kishont, nagyhont.

A szolgabirák a megyei törvényszék albirói elemei, a tulajdonképeni birái

voltak.

A szolgabírói választás tekintetében az 1435. dekretum olyan módon intézkedik, hogy a szolgabírói hivatalt minden jómódú nemesember tartozik elfogadni, mivel ez a tisztség, — éppen úgy, mint a fő-, és az alispánság, — semmiféle fizetést nem jár, viselése tehát mellőzhetetlen kötelesség volt. Ismeretes, hogy egyesek igyekeztek magukat a tisztségviselés alól kivásárolni, ennek következménye az, hogy az 1435-ik évi törvény úgy rendelkezik, hogy ha pedig a jómódú nemesek sorából valaki szolgabírónak megválasztatván, ezt a hivatalt el nem vállalja, az 25 márka bírságot fizessen. (Ez 1900 forintnak felelt meg.)

Esküdtek

A szolgabírókon kívül más tisztségekkel is találkozunk, melyek közül

az esküdti ?iszt?ség az, amely bár a későbbi korban válik jelentőssé, de amelynek nyomai már e korban megtalálhatók.

A megyei törvényszéknél a szolgabírák mellé négy más nemes emberek kellett választani, akikkel együtt ítélkezzenek a törvényszéken. Ugyanis tézkedést is látunk épen a Zsigmond-féle hadszervezeti törvényjavaslattal kapcsolatban, hogy a megyei birtokosok ellenőrzésére, hogy a kellő számú fegyverest kiállítsák, – minden szolgabíró mellé, lovábbá a megyei adminisztratív teendők végzésére adnak egy embert, aki vele ítélkezzék!

Ezen intézkedésekből fejlődik ki az esküdti intézmény. Valószínűnek látszik, hogy az esküdt ezen administratív teendőire rendelt nemesből lesz, ellenben az a rendelkezés, amely szerint a megyei bíróságokhoz a szolga

Hetven[illegible]

bíró mellé 4, majd 8 nemes rendel-
tessék, inkább a későbbi táblabírói in-
tézmény alapja.

A jegyző

Az Anjouk idejétől fogva minden vár-
megyének meg van a maga kü-
lön jegyzője, notáriusa, akinek felada-
ta a megyei törvénykezés ítéletének, s
az összes megyei határozatoknak, ítéle-
teknek írásba foglalása volt.

Azonban mégsem lehetett valami
nagyon fontos hivatal, ami abból kü-
lönül, hogy az adót beszedésénél való eljá-
rásáért, míg az alispán 12, a szolga-
bíró még, addig a jegyző csak 2, illet-
leg 1 forintot kapott. Holott a szolga-
bíró csak a maga járásában, míg a
jegyző az egész megye területére nézve
járt el az ügyekben.

Ilyféle irodáknak lehet tartani
a törzskari vármegyei jegyzőt. Általá-

=ban ezen primitiv viszonyok mel=lett a jegyzői teendők ellátását alsóbb fokú tevékenységnek tekintették és sem miesetre sem tartozott abban az időben olyan előkelő állás közé, mint a=minőt ma foglal el a vármegyei főjegyző.

A VÁROSI ÖN-KORMÁNYZAT FEJLŐDÉSE.

A városok a 15. szá=zadban nagy jelentőség=re jutottak, különösen az=tál, hogy az 1405. évi dekrétum-cikkel=ében jogot nyertek arra, hogy az országgyűlésre követet küldhessenek.

Ez a körülmény nagy befolyást gya=korolt a városok önkormányzatára s az autónomia teljes kifejlődésére. Nem minden városnak van meg azon=ban ez a joga, hanem csak azoknak, melyek liberae regiae civitates voltak.

A városok u. i. e korban két csoportra oszlottak: civitas és oppidum. A civitas előkelőbb, az oppidum pedig alsóbb rendű mezőváros volt, bár a civitasok között is vannak mezőn épült és nem kulcsos városok.

A civitasok között vannak liberae civitates = szabad városok és vannak regiae civitates, és ismét vannak olyanok, melyek sem nem liberae, sem nem regiae civitates.

A szabad városokat rendszerint szabad királyi városoknak nevezték.

A fokozat a városok között ~~tehát~~ ez: város, királyi város és szabad királyi város. A szabad királyi városok követei küldtek az országgyűlésre, míg a többi városok erre nem voltak feljogosítva. A sz. kir. városok ilyenformán tehát egy jogi személynek tekintettek.

A szabad királyi városok után elő-

= kelőség szempontjából az egyszerűen királyi városok következnek. Ezek annyiban előkelőbbek más városok = nál, hogy magának a királynak a fennhatósága alatt állanak, sőt monthatnánk, hogy a király földesúri hatósága alatt állanak.

A királyi városok között ismét legelőkelőbbek azok a városok, melyek királyi bányavárosok. Előkelőségük azzal áll kapcsolatban, hogy a bányászat révén a király jelentékeny jövedelemhez jut. Különösen attól fogva válik jelentőségük nagyobbá, mikor a 15. században ezek a bányavárosok egymással szövetségre lépnek. Két ilyen szövetséget alkottak: a felső: Gölnicbánya, az alsó pedig Körmöcbánya vezetése alatt.

Ezek, egymás között bizonyos felebbezési fórumot létesítettek az illető városok kiküldötteiből. Ez hasonló volt a

tárnoki székhelyekkel azzal a különbség-
gel, hogy itt nem a bíróság működése alatt lévőkről a felebbezések tár-
gyalása.

Ezek a bánya városok az által is előkelőbb helyzetben vannak, mint más kiváló városok, mivelhogy mentesítve vannak attól, hogy az anyavá-
ros bíróságához felebbezzenek, lévén nekik a maguk számára létesített hasonló célú határuk.

Ami a városok rendezését illeti, az tényleg teljesen egyforma, úgy hogy minden szempont tekintetében meg van a különbség, mely közöttük létezett, hogy vannak önálló törvény-
hatósági joggal felruházott városok, megyeiek, rendezett tanácsuk van, és ismét vannak olyan, gazdaságilag városoknak tekint-
endő községek, melyek jogi és adminis-
tratio tekintetében egyáltalában nem

városok, mert se önállósággal, sem pedig törvényhatósággal nem bír-nak, hanem egyszerűen csak nagy, vagy kis községek.

Ebben az időben a városoknak nagyából ugyanaz a szervezetük, akár a király akár pedig a földesúr hatósága alatt állanak, s éjen az egyi őket városnak, hogy maguk gondoskodnak a maguk administrációjukról, maguk választják a tisztviselőket, meg a tanácsbeliekét; - mindössze annyi a különbség közttük, hogy az előjárósóág milyen mértékben bír önállósággal a városügyeinek intézésére.

Tehát látjuk, hogy a földesúri közelebb lévén, mint a király, a hatósága alatt lévő városok ügyeibe sokkal többször bele avatkozhatott, mint a király.

A földesúri hatóság alatt álló városok között vannak olyanok, melyek magukat oppidum reginale = király-

néi városoknak nevezik (ez azonban nem más, mint puszta hivalkodás, mert a királynéi városok épen olyan elbánás alá estek, mint más földes uri hatóság alatt lévő városok, mivel e korban a királyné még nem volt jogi személy. Ilyen város volt Sárospatak).

A földesúri városok közül, – bár földesuraik egyformán voltak jogosítva annak ügyeibe beavatkozni, – a legkedvezőbb viszonyok közé a püspöki városok kerültek. *)

~~Ezek~~ A püspöki városok, mint Nagyvárad, Pécs, olyan jelentőségek lesznek, hogy

(*) Az általános európai viszonyok tárgyalásánál látjuk, hogy Felső-Olaszországban, Lombardiában voltak különböző városok, melyek közül azoknak, melyek élén püspök, procurator áll, sokkal kedvezőbb a helyzetük, mint ahol világi főúr tartja kezében a földesúri fennhatóságot!

gazdaság tekintetében a ~~versenyt~~ királyi városokkal felveszik a versenyt, mivel a püspök földesúri hatósága alatt sokkal könnyebben kifejthetik gazdasági tevékenységüket.

A főpapi, vagy más földesúri hatóság alatt álló városoknak majd királyi, majd valóságos szabad királyi várossá való előléptetése sűrűn előfordul.

Most már elenyészik az a rabság, hogy a városi levegő rabbá teszi az embert. Megkövetelik, hogy aki a városban lakva, jogokat akar élvezni, hogy városi polgár sorsú legyen, sőt az ott lakhatást bizonyos sorsban levőknek meg sem engedik. Vagyis a városi szervezet mindinkább arisztokratikussá válik.

Mindinkább arisztokratikussá válik az által, hogy nemcsak nemes ~~nemes~~ azzal, hogy városban lakó és jogokkal bíró polgár legyen, hanem továbbá

Hetven ~~hetven~~ lobbra dik ir

követelményeket is állítottak fel, nevezetesen bizonyos faji nemzetiségi szempontból is irányadólennel, hogy egyik- vagy másik város polgárává lehessen valaki, s sajátságos, hogy menél inkább haladunk a korral, annáljobban kidomborodik a városok német nemzetisége.

Nevezetesen a német városi polgárság nem akarja megengedni, hogy a város kebelébe más nemzetiségű, tót, vagy magyar beléphessen. Ez ellen, különösen a Habsburg királyok idejében irányos intézkedés történt, amint azt az e korból való országgyülési emlékeink mutatják.

A VÁROSI SZERVEZET ALKOTÓ ELEMEI.

A városi szervezet 3 alkotó részből állott és pedig a bíró (egy alkotó elem: ez a város feje, s bizonyos mértékig monarchikus hatalmak

gyakorol, csakhogy nem örökös a hivatala, s amellett korlátozva is van.

Mellette áll a rend szerint 12 tagból álló elöljáróság, a kisebbik tanács; amely intézi tulajdonképen az összes ügyeket a bíróval együtt. Ennek a hatás körében van az összes administrativ és birói ügyek ellátása, vagyis a jurisdictio.

A kis tanács ellenőrzésére szolgál a harmadik alkotó elem, a külső, vagy nagyobb tanács Electa Communitas. Mely a városok nagyságához mérten, különböző számú taggal: 24-60 től 100 ig. Tagjainak számát önmaga egészíti ki cooptatio utján.

A tanács tagjainak megbízatása életfogytig tart. E nagyobb tanács választja a kisebb tanács tagjait, valamint a magistratusi helyeket is ő tölti be.

A bíró mellett van a jegyző, ki=

=nek hivatola épen nem nagy jelentőségű, (minthogy nem valami előkelőnek tartották a magistratus előtt végrehajtott jogi cselekmények írásba foglalását; bár a jegyző és a magistratus többi tagjai között olyan különbség, mint a praenomenjei jegyző, s a többi tisztviselők között nem volt, mert a városok számának nagyobbikával dimensionalis ellentétben a városmegyéknél).

Találunk a városban ügyvédet is, akinek a feladata a város érdekeinek s a városi polgárok viselkedésének jegyzőkönyvezésének teljesítése.

Történik a városban a kultúra és az egészségügyre is gondoskodás. A városi bíróság nemcsak polgári, hanem büntető ügyekben is ítélkezett, azonban a jus gladii, vagyis azon jog, hogy a városi bírósága polgárai életét elvehesse, polgárait halállal büntethesse

csak különös felhatalmazás alapján ~~nyerte meg~~ járt.

Joga volt a sz. kir. városnak arra, hogy pápjait maguk válasszák, általában a kegyuraság intézménye ezen korszakban is megillette és terhelte a várost, épugy, mint az előző korszakban.

A FÖLDESURI HATÓSÁG.

A vármegyei kormányzat, meg a városi kötelék alá a lakosságnak kisebbrésze, csak a nemesek, meg a városi polgárok tartoztak, a lakosságnak számbeli-leg túlnyomó része felett a jurisdictiót és az administratiót a földesúri hatóság teljesítette.

A földesúrnak állott kötelességében mindazon administrativ-természetű cselekmények foganatosítása a jobbágyviszonyában, melyek a hadügy és az országos kincstár tekintetében

felmerültek (A közügy intézése ugyanis ván ide sugorodott össze ebben az időben.)

A bíráskodást a földesúr az úri széken teljesítette a hatósága alatt álló nép felett, még pedig nemcsak polgári, hanem egyszersmind büntető ügyekben is. A legnagyobb természetű büntető ügyek elvégzésére a földesúri hatóságnak is meg kellett szereznie a jus gladiit.

A földesúr, mint bírói hatóság különösen a 15. században nyer lendületet. Azon kormányzati szervek, melyek Magyarországon a későbbi időkben jogszerűen fennállottak, egészen 1848-ig (azok tulajdonképen) a 15. században alakultak ki, mert ekkor nyerik meg a vármegyék az országos ügyekbe való bekerülési jogot. Ekkor Zsigmond és Mátyás alatt többrendbeli törvényben foglalt rendelkezések ez-

szján erősödnek meg az uni határá-
gok, amely törvényes rendelkezések
ugyan nem az uni hatóság megerő-
sítésére, hanem arra törekedtek, hogy
az országban meghatározott rend
legyen mindenütt, s ezáltal bizo-
nyos közkötelességek teljesítéséről kö-
telesek lesznek gondoskodni a földesu-
rak.

KÜLÖN KOR-
MÁNYZATI
KERÜLETEK

A vármegyék, városok és unihatóságon kívül meg kell említenünk a különös kormányzati kerületek fejlődését is.

A különös kormányzati kerüle-
tek közül jelentőséggel bírnak a já-
szkunok, meg a szepesi szászok kerülete, továbbá az erdélyi és a horvát részek.

A kunok.

A kunokról tudjuk, hogy az 1279.
privilegium értelmében a nádorbeli

a főbíróval) főkapitányuk. A nádor mellett azonban más kapitányok is voltak, mint helyettes bírák, (való=
sággal azonban nem helyettesei voltak a nádornak, hanem helyet=
te tényleg gyakorolták a bíráskodást legfőbb fokon a kunok felett, mert a nádor sok féle elfoglaltsága köze=
pette arra, hogy a kunok ügyeit maga intézze, nem érkezett.

Így volt ez az állapot a 15. száza[d]
ban. A nádor, mint a kunok főka=
pitánya 3000 aranyat kapott (amint olvasuk az 1485. nádori cikkekből).

A kun kerület székekre, a székek pedig szállásokra voltak felosztva. A székek élén állottak a szék ka=
pitányok, akiknek a hatósága több szállásra terjedt ki, s ez a maga bí=
róságát a szállás kapitányok köz=
reműködésével tartotta. A szállás kapitány az ~~elöl~~ szálláshoz tartozó

jász kun lakomány főkapitányságát volt. 1514-ben a Dóza felkelésnek alkalmával a jász-kunok is részt vettek, s ezért az addig élvezett jogaik egy részét elvesztették, a kir. udvari kamarának rabságára lettek, sőt később területüknek egy részét el is zálogosították. *

A szepesi városok.

A városoknak az előző korbeli saját sérelmeik helyzete ezentúl is maradt. Ezek polgári rendben levő városi foglalkozást folytatók emberek voltak, s 24 városba tömörültek. Minden városnak meg volt a külön administrációja, s az összes városok együtt a maguk számára külön felebbezési fórumot alkottak, oly módon, hogy a szepesi ispán a 24 város megbízottjaival együtt tartotta a felebbezési bírói széket.

Ezen az uton erősödtek ezek a

* Az elzálogosítás nem azt jelenti, hogy az illető terület felett valami magánjogias

Folytatvanadik ív

szepesi városok) Zsigmond király alatt (felettébb megyengültek, mert) kétfelé szakadtak, nevezetesen Zsigmond király 15 szepesi várost Lubló várával együtt elzálogosított a lengyel királynak.*)

(a 633. oldalról)... természetű tulajdonjoga államfőnek a királynak, hanem a köz- és a magánjog egymással való összebogozódottsága következtében valamiféle jogképzet fejlődött ki ekörbeli emberekben. Tudják azt, hogy a királynak nem tulajdona, amint ilyen nem is rendelkezhetik felette. De viszont nem látják be, hogy mint a közjogok alanya rendelkezik a területek felett.

A bessernyőkről, a hiválrságos területek sorában szó sem esik, mivel teljesen beleolvadtak a magyarságba.

*) Ez alatt nem szabad azt értenünk, hogy Lengyelországhoz csatoltattak volna, vagy lengyel főhatóság alatt állottak volna, ha-

Ezek a városok tehát jövedelmi szempontból voltak a lengyel király kincstárának átengedve. Egy időig vissza voltak ugyan csatolva Magyarországhoz ezek a városok I. Ulászló idejében, de ennek halála után megint a lengyel király alávetettjei lettek.

(a 634. oldaliról)... nem megszakadt az összeköttetés az ezen városok és a magyar városok között, mivel ezek jövedelmére a lengyel király volt feljogosítva s épen ennek folytán gyakorolt mégis bizonyos fennhatóságot rájuk a lengyel király és olyan törekvés, hogy Lengyelországhoz csatolassanak, vagy ellengyelesítő törekvés nem állott fenn. Érdekes, hogy ezek a Lengyelországhoz csatolt városokban több volt a magyarság, mint a szászság, míg a Magyarországhoz tartozó szepesi városokban még a szepesi szászok voltak túlsúlyban a magyarok felett. Sok időbe telt el, míg ezek a városok végleges en visszacsatoltattak az anyaországhoz.

Egyébiránt ezek a városok egyaránt jól
lődtek, mint a többi magyar városok,
s lassanként különleges helyzetük is
megszűnik, annak jeléül mondhatjuk
a kapcsolat, mely eddig a 24 városkö-
zött meglett, ezen elszálagosítási köret-
keztében lassanként eltörlődik, s amely
városait városok magukban nem tud-
ták képviselni arra, hogy akkora jelentőség
ne tegyenek rajta, mint hogyha együtt ma-
radtak volna.

Ada jutottak, hogy jogi tanulmányaikra nézve
alig különbözne más városok lakosaitól!

(Szerk.)

A városi az előző korszakban M[illegible]
la 1237. szabad privilegium levele által
tűzetének helyzetbe jutottak. Meg-
történt ugyan Magyarországon is egy-
ízben, — mint hitelesen arról egy
görög krónikaíró tudósít, — hogy
idősebb fiának

Nagydaji Kiss Ferenc

~~hogy~~ kitiltották a zsidókat, ~~mely~~ az egész akkori Európában divatos nagy ellenszenvnek tulajdonítható, s Nagy Lajosnak, ennek a félségkivül egyik legnagyobb magyar királynak hirtelen jelhuzódásának következménye volt. Történt pedig ez 1360-ban.

Hogy azután elhamarkodott lépés volt a zsidók kiüzése, mutatja az, hogy Nagy Lajos 5 esztendő multva szépen visszacsábította a zsidókat.

Ebben a korban is elég kedvező volt a helyzetük Magyarországon, habár Zsigmond uralkodása alatt Német földön felmerülő vészhadnak Magyarországon is elterjedt a hire, ami az ellenszenvet nagyban növelte a zsidók ellen.

Most is külső jelekkel kellett megkülönböztetni a zsidóknak magukat más emberektől. Ezen jeleket még az 1233. évi bécsi zsinat rendelte el, me-

vezeteken a budai zsidók jele vörös folt volt, a pozsonyi zsidóké a hegyes süveg, máshol meg vörös köpeny. Oroszországban meg róka jank volt, melyet Rettenetes Iránból nyertek, különös kegyképen nem lelógva, ha nem a kalap szélén körül csavarva hordattak.

Általában véve e korban egész Európában jónmállott az, hogy a megvetett emberfajt különös jellel kell megkülönböztetni. Így Franciaországban az albigensi eretnekeknek különös alakú köpeny volt az ismertető jelül.

A zsidók, azonban sajátságos foglalkozásuknál fogva gyülöletesebbek voltak. De ennek nem a zsidók voltak az okai, annyira ők rá voltak kényszerítve, mely foglalkozásuk természeténél fogva gyülöletet jár. Ingatlan vagyon szerzése u. i. és városi=

(=ban való állandó lakás lehetetlenné volt téve a zsidók részére. Úgy hogy az egyetlen mesterség a zsidók számára a pénzüzérkedés és az orvosi foglalkozás volt. Az orvosi téren szép eredményeket tudtak felmutatni, innen van az, hogy olvasunk rendelkezést, melyszerint ~~a zsidóknak~~ megengedett a zsidójelviselése alól mentesség fejében, hogy annyival inkább rávoltak kényszerítve a pénzüzérkedésre, mivel a kereskedelmi kánonjog (ide vágó) rendelkezései szerint nem adhattak senkinek kölcsönt kamatra.

(A zsidók voltak az egyedüliek, akik pénzt kölcsönözhettek, mely nemcsak megvetett és nyílt foglalkozási volt, hanem) kamhányosan el is vesztették a pénzüket, most királyi kegyelem folytán néha az adósok tartozásai elengedtettek, vagy pedig a bíróság tette ezt,

(mivel nem volt az illetőnek kielégítési alapja: sőt vagyont tudvalevőleg nem lehetett elvenni a nemesembertől.)

(Tehát nagy nyereséggel járt a tőkeadósság, úgy hogy az adósnak a biztosítási díjat is meg kellett fizetni.*)

Ha meggondolják, hogy a pénz hamar

(*) A kamat u. i. két részből áll, egyik a használati díj, mely arányban kisebb, azért így van, hogy a tőkét mi módon lehet jövedelmezővé tenni; míg az arányban nagyobb biztosítási díj az, amelyben kárpótlási jellel a hitelező, hogy tőkéjét nem kapja vissza. Innen van az, hogy ma napság is valami jobbaknál 3½ %-al is megelégszünk, mert biztosítva van a pénzünk, kisebb helyen 6%, nagy privát hitelezőnél 8%-al is adnak, mert ott kevésbé van biztosítva, mert hátha nem lesz képes fizetni, mikor a fizetés határnapja elérkezik.

nálati díja is sokkal nagyobb volt, érvényévé válik, hogy az akkor szedett kamatláb horribilis magas volt.*)

Olvasunk rendelkezést, amely azt mondja, hogy ne legyen szabad többet kamatot szedni, mint 43½ %-ot, meg olyat, mely 80 %-ban állapította meg a kamatot.

Zsigmond király 1409. privilegiumában azt olvassuk a zsidók részére megállapított kamatokról, hogy jár nekik minden 100 után heti enként kettő. Láthatjuk ebből, hogy milyen nyomorúságos volt az adós helyzete, akkor, amikor minden 100 után 104 %-ot kellett fizetni.

*) Minél kedvezőbbek a gazdasági viszonyok, annál alacsonyabb a szedhető kamatláb, abban az időben nagyobb lévén a pénz értéke, kevesebb a vagyon, s sokkal több kamatot kellett fizetni!

(Aki abban az időben adóssá lett, az folytonos küzdelemmel, munkálkodással se tudott megszabadulni belőle. A zsidó se tudott valami túlságos jólelkűlenni, nem is lehetett, hiszen 10 eset közül 3-nál elveszette a pénzét, a másik 2-3 esetben pedig a királyi volt kegyelemképpen az adósságát az illetőnek, ha nem is a tőkét, de legalább a kamatot.

Jiotta a középkori zsidóság is, hogy az emberi megbecsülést csak a vagyon adja meg, másképen le nem írd, megvetik; ennélfogva igyekezett megszerezhető vagyonra szert tenni.)

Innen a gazdasági állapotnak a következtetésre menve, hogy az ellenszenv is nagy a zsidók iránt a középkorban Európa Magyarországon.)

A zsidók védelmére gondoltak királyaink. Voltak Magyarországon

zsidóbírók kerületének közül választva, kiknek az volt a kötelességük, hogy igazságot szolgáltassanak a zsidóknak (s az esetleges injuriákkal nemben megsértődtek, vagy a keresztyének és zsidók közötti jogvitákat elintézzék).

Mátyás király 1477-ben felállította a zsidó praefectusi, mely hivatalt viselt, mielőtt (államilag) a budai Mendel-család tagjai viselték. A zsidó praefectus kötelessége volt a zsidók védelmében jövő ügyeket a királynak bemutatni, kötelessége volt a zsidó védelmi ügyeket pártfogolni, s ha valami baj történt, előtte volt jelenteni a királynak, mint a zsidók főpatrónusának.

A működési és a zsidó praefectura viszonyai ezek megfelelő jogvédelmében változtak. Ferdinánd idejétől fogva

hogy a 16. században. 1520-ban a zsidójelek viselése is megszűnt kötelező lenni.*)

Az erdélyi részek.

Erdélyben most is, mint az előadás korszakában 3 (nép, vagy) nácia lakott. Meg volt már az Árpádházbeli királyok idejében a különbség köztük, hogy t. i. a magyarok vármegyében vajda, vagy dux alatt, a szé-

(*) Amilyen csodálatosnak látszik előttünk, hogy Lajos király alatt a zsidók kiűzése, époly érthetetlen az, hogy II. ~~Ulászló~~ alatt vitetett végbez ez a tiszteletre méltó cselekedet. Alighanem a reformáció hatásának lehet ezt tulajdonitani, mely mindenüvé felvilágosodottabb szellemet vitt magával, hazánkban pedig már ez időben a reformáció jeleivel találkozunk. Ez vezethette a királyi udvart ezen rendelkezésének a gyermek király által való kiadására.

=lyek székekben a székelyispán jelenlétében, a szászok pedig a Diploma Andreanumban 1224-ben kapott sajátságos szervezettel és elkülönített jogokkal éltek.

Erdélynek 3 nációra való felosztása ezen egész korszakban jelentkezett és nagymértékben előmozdította e századokban Erdélynek külön tartománnyá alakulását, holott az előtt csak az országnak hegy és erdő által elválasztott alföldi része volt.

A 3 nemzet szereplése annyiban gyakorol befolyást Erdély külön tartománnyá való alakulására, hogy a 3 nemzet, mely külön-külön intézte a maga ügyeit, egymással bizonyos megegyezéseket alkotott.

A közös érdekű ügyek intézésére az első ilyen unió 1437-ben jött létre, ez volt az u.n. kápolnai unió, melyet

1459-ben a medgyesi, 1506-ban pedig a segesvári unió követei, amelyeken a 3 nemzet megizmi, hogy közös érdekű ügyeket közösen intézzenek el, ezen ügyek elintézésére közös gyülést létesítenek.

Ha a körülmény (hogy nemzetek egymással, kivéve külön-külön, a maguk határmegyéi, a székely székek és szász-székek szomszédsági kapcsolatai létesítettek) sajátságos jellegei a Partiumi erdélyi részekre, s ezt a címet ahon

(*) Ezen gyülések állandósított határozatok csupán statutumok voltak, mert nem bírtak országgyülési jelleggel, nem alkothattak törvényeket, amelyek bármi módon ellenőrzésbe jöhettek volna a magyar törvényekkel, hanem csak az erdélyi részekre voltak érvényesek. A magyar országgyülésen hozott törvények az erdélyi részekre is kiterjedő felülbírálás és hatályon kívül helyezés által bírtak elterjedésre nézve.

=hatjuk, hogy Regnum Transsylvaniae: Erdélyország, holott azelőtt ilyen nem volt (s ilyenmódon rakódik le az alapja annak későbbi fejlődésnek, mely a mohácsi vész után áll elő, hogy az erdélyi részek lesznek magukra az egész magyar királyságnál, külön fejedelemséggé pedig Erdély alakúl).

A 3 nemzet kormányzati és administrativ berendezése, tisztviselői ugyanazok, melyeket az előző korszakban láttunk. Érdekes, hogy mind a 3 nácio 7-7 közigazgatási kerületet alkotott: a magyarok 7 megyét, a székelyek 7 széket, s a szászok is 7 széket.

A magyarok megyéinek berendezése nagyából olyan volt, mint a többi részeken levő vármegyéké szervezete. Politikai jogokat gyakorló alkotóelemei épugy a nemesek voltak, mint a magyar vármegyéknél.

Csakhogy a nemesek vérnuképen alá rendeltebb helyzetben voltak, mint a többi nemesek, t. i. (azért most) 1467-ben, amikor az erdélyi részeken bizonyos zendülés volt Mátyás királlyal szemben, a király az erdélyi nemesek értékét lejjebb szállította; nevezetesen a nemesek véredíjat 66 forintban állapította meg, holott a magyar vármegyei nemes véredíja 50 girva = 200 forint volt.

(Tehát harmad részszire szállott le a véredíjuk, vagyis 3 erdélyi nemes véredíja ért fel egy magyarországi nemes véredíjával. Ennek megfelelőleg az asszonyok hitbére és az eskü értéke is lejjebb szállott, mert a közönséges nemes ember eskiije felényit ért, mint egy magnáse, ez pedig tizszer annyit, mint egy jobbágyé, míg az erdélyi nemes eskiije csak két annyit ér, mint a jobbágyé.)

A megyékben nagyából ugyanazokat a tisztviselőket látjuk, mint más megyékben; a szolgabírók száma azonban nem 4, hanem csak 2, kivéve Fejér megét, ahol 3 volt a szolgabírók száma.

Különbség van még abban a tekintetben is, hogy a magyarországi megyék élén álló központi főtisztviselők: a nádor, országbíró hatósága ezen megyékre nem terjed ki, hanem ezen részeknek különös főtisztviselője van, (aki volt az előbbi korszakban is, t. i.) az erdélyi vajda. (Ez mint azon feladatokat teljesíti, melyeket teljesít a többi királyi főtisztviselő Magyarországon.) A vajda ítélő székéhez lehetett fellebbezni a megyei törvényszék ítéletét; (de megjegyzendő, azonban, hogy csak a 3 forintnál nagyobb értékű ügyekben lehetett fellebbezni a megyei törvényszéktől.)

(A székelyek.) A székelyek megtartották a nemességhez hasonló szabadságukat. A székelyek különös szabásai

most is, sőt a későbbi időben is: vagyis szágok öröklése, a jószágok megnevezése valamint az atyafiasviszonyok fenntartották magukat. Ezek azzal a sajátságos történi és nemzetségi szervezettel állanak kapcsolatban, melynek maradványai legtovább ezen részeken állottak fenn.

A székelyeknek maguk közöttfelosztott területe nem megye, hanem kerigazgatási szék, ezek élén az a főbíró és a hadnagy (kik bírói és katonai elöljárók voltak, — mely kapcsolatban áll azzal a folytonos hadi tornyokedéssel, amia székelyek kötelessége volt.

Az összes székelyek élen a királyáltal kinevezett Comes Siculorum állott, amely tisztséget igen sok esetben a vajda viselte. (Az erdélyi vajda azonban, mint ilyen nem gyakorolhatta a székelyispán jogait.)

Hogy ez, milyen fontosságu volt, semmi

sem mutatja inkább, mint az, hogy amikor Szapolyai János megnünt erdélyi vajda lenni, s kinálkozó valon tották, a székelyek ispánja címet akkor is megtartotta, s kétségkívül ennek az eredménye az, hogy a magyar királyok címei között ott van a többi címek után, hogy a székelyek ispánja (mi olyan félelmes kifejezés, hogy a magyar király Erdély nagyfejedelme, – sohasem létezett).

A székely székek egyébiránt épen úgy bírtak autonómiával, s épolyan politikai jogokat gyakoroltak, mint a vármegyei nemesek.

A székelyek a maguk számára egy külön felebbezési fórumnak is létesítettek, mely a székely ispán elnöklete alatt speciális székely jog szerint ítélkezett.

Általában a közös ügyeik intézésére valami bizottság félejük volt, amely 17 tagból állott, u. m. 4 primorból, 13

lófő székelyből. (A székelyeknek ezen jelöztása csupán a vagyoni állapotban gyökerezik, mert, akinek vagyona nincs, az gyalog teljesít szolgálatot: gyalogos székely; aki képes ná, lovon, az a lófő székely, aki annyira vagyonos, hogy kiséretet is szerezhet magának, az primor. Ezen vagyoni különbségek nem eredményezvén egyszersmind rendi különbséget, még akkor sem, amikor Mátyás kiváló rendeletére össze kellett írni, kik tartoznak a lófő, s kik a primor közé.)

A szászok. (A szászok) 7 székben laktak; még akkor azonban a mostani szász föld egy része Medgyes és Sejk környéke, meg Besztercze és Brassó vidéke. A Bárcaság nem tartozik a szász földhöz. Időnként, aztán Medgyes és Sejk környéke hozzácsatoltatik Zsigmond, majd Mátyás alatt kormányzat végett. Ezeket azonban, amikor hozzáis csatolták, akkor sem tekintették a többiekkel egyjor-

mának, mert ugy mondták, hogy : sep
tem duae sedes = a hét, meg a két szék
Király földnek is nevezik ezt a terüle-
tet, mivel a szászok a király földjén
laktak, nem ugy, mint a magyarok, meg
a székelyek.

Ezen a király földön minden szék-
nek meg volt a maga bírája, kit a ki-
rály nevezett ki, s ezért hívták ugy, hogy
Judex Regius; emellett minden szék-
nek meg volt az illető stuhl (szék) ál-
tal választott Richtere (bírója) az u.n.
Stuhlrichter, akinek olyanformán
szerepe volt a királybíró mellett, mint
a szolgabírónak a komesz mellett a
vármegyében.

1467 óta azonban nem a királyok
nevezik ki, hanem a szék választja a ki-
rálybírót, amely jogról Mátyás király
mondott le.

Az egész szász nemzet élén a szász is-
pán állott, vagy amint nevezték a szász

gróf = a szebeni komesz, mivel Szebenben lakott, a szebeni királybíró volt.

Ennek a vezetése alatt tartotta a szász nácziók a gyüléseit, amelyeken a közérdekű ügyek megvitatását, ...

A magyar, székely és a szász nép az ilyen gyüléseken választotta a maga kebeléből az országgyülésre küldendő követeket, megbízottakat, akiknek a neve, — nem, mint a magyar vármegyéken ex officio nobilis, hanem, — orator volt.

(Ezen mutatok követi minőségeknél inkább előléptben áll, mint a magyar vármegyék megbízottai.)

Honvát-szlavon nézsek és Dalmácia.

Lényeges változások a Honvát-szlavon nézseken sem történtek, bár Dalmácia átmagasztott magához egy darab területet Magyarországtól.

(U. i. Szlavónia nem Verőcze, Pozsega és Szerém megyékből állott, hanem a mostani Horvátországi északi részéből Zágrábig. Az említett 3 megye pedig Magyarországhoz tartozó integrans rész volt, azonban, mivel, hogy ezeket szlávlakosság lakta, hozzácsatolódtak Szlavóniához.

Ugy Horvátországban, mint Szlavóniában és Dalmáciában külön-külön bán volt: horvátbán, szlavonbán és a tengermelléki bán).

Dalmáciában mindössze csak egy nehány város maradt meg, mert a többi részt a mint Dinkább hatalmasodó Velence hatalma alá kerülé. Horvátország nagy része pedig török uralom alatt állott, s igy könnyedén megsemmisedett.

(Ez a körülmény azt vonta maga után, hogy Horvátország, Szlavonia, meg Dalmácia területe nagyon távol

les ik Magyarország központjától, s más nyelvű lakosok laktak, ugyha gyinkább a szakító erő működött annyira, hogy Horvát, meg Dalmátország kerdett olyan helyzetbe jutni Szlavonniával, mint Slavonia volt az anyaországgal.

Épugy, mint Erdélyben, itt is tartattak közös tartományi gyülések, és pedig az egész Slavonia tartotta ily nemű összejövetelét Horvátországgal együtt. Ezen a gyülésen csak statutumot hozhattak, melyek nem jöttek törvénykönyvbe, s az anyaország gyülésein alkotott törvények itt is kötelezők voltak. Egy ülésben kiültek követeiket az anyaország törvényhozásába.

Közigazgatási tekintetben az előző korszakban különbség állott fenn országok és Magyarország hasonnemű berendezése között. Házközség fokán kifejlődött különbségek fenntartják

magukat e korban is, azonban az ebből kifejlődött kormányzat, amit az előző korszakban zupánságoknak neveznek, itt is megváltozott, s a magyarországi vármegyének megfelelőleg itt is megyei kormányzat jön létre, még pedig nemcsak Szlavoniában, hanem Horvátországban is, mely berendezés hasonló az anyaországéhoz.

Dalmácia városai ugyanazon városi szabadsággal bírnak, mint a magyar városok, s e tekintetben nincs lényeges különbség.

A területi távolság, meg az elzártság következtében fontos kormányzati képletek, mint a hadügy, pénzügy tekintetében is sajátságos szabályok állanak fenn. Standeinumolat szerveznek és külön adózást teljesítenek, amilyenek a marturina, ami azonban a hadiadókba teljesen beleolvad később.

Nyolc van harmadik iv.

8. A hadügy.

A HADSZERVEZET ÁTALAKULÁSA

A hadügy tekintetében lényeges változás az, hogy ezen korszakban a királyi hadsereg egészen új alapokra (lesz fektetve.) Az Ányádokbeli két féle hadsereg: a királyi és a nemzeti; az általános nemesi felkelésből és a jobbágyokból állott. A várszervezet felbomlása után a királyi haderő természetszerűleg elgyöngült. Nem volt katonaság, amely nek feladata lett volna az országvédelmére állandóan készen állani.

Most tehát más módon kellett szervezni a hadseregét, amely szervezés tekintetében az Ányou-korbeli királyaink uralkodása nagy fontosságú.

Károly Róbert alatt már megkezdődik a bandériális hadszervezet. Ma

egyszerűségen, mely Nagy Lajos király alatt érte el fénykorát és szolgált alapjául a hadi berendezkedésnek egészen korszakban. *)

A király hadseregéből a banderiumokból áll, melyeket a király, illető-leg az országos méltóságok viselői kiállítani tartoztak, meg azokból a banderiumokból, melyeket kiállítottak a nagyurai emberek, ha különben országos méltóságokat nem is viseltek.

(Ezeknek igen szépen kiállítása pedig rabáj volt az Anjou-korban is, a mennyire irányadó az aranybulla 7. cikke, azonban ez a gondolat rendszeresen csak az Anjou-házbeli királyok)

*) Banderium ebből az olasz szóból van alkotva, hogy Banda, mely zászlót jelent. Az előtt is volt a csapatoknak zászlója, amit azonban vexillumnak neveztek. Olasz eredetű királyaink kedvéért ezzel az olasz szóval jelölik a zászlóval bíró csapatokat.

idejében lett. Különösen fontos újítás volt Károly Róbertnek azon intézkedése, melyszerint (bizonyos számú) 1000 emberből, — álló fegyveres csapatot saját zászlójuk alatt vezethettek a nemesek a háborúba. *)

Szükségessé vált a hadi vezetelemre tekintettel, amely mind nagyobbmértékben fenyegette a török előnyomulás következtében, hogy ne csak az alapja legyen lerakva a királyi hadszervezetnek, hanem kellő formában legyen megállapítva, hogy bandérium kiállítása

---

*) Ezzel a rendelkezéssel mintegy hiúságát legyezgette a vagyonos embereknek, és előmozdította azt, hogy fegyveres csapatok kiállítására önként is vállalkoztak; ez azonban főleg a király egyéniségétől függő volt, mert ha a király iránt lelkesedtek, szívesen állítottak ki csapatokat, ellenkező esetben a fegyveres csapatok kiállításától elmaradtak.

mikor, mi módon történjék. Ezt a célt szolgálja a Zsigmond király által 1433. évben kibocsátott hadszervezeti javaslat. Ebből ugyan nem lett törvény, azonban némi változtatásokkal 1435-ben ugyanezen alapelvek szerint állapittatott meg a magyar hadszervezet az 1435. évi Bandériale Regestrum-ban.

Az itt lefektetett elvek azonban a Jagellók uralkodása alatt nem lettek megfelelő módon végrehajtva, s ez ásta meg azt a hősvértől pirosult gyászt, amelynek minden körülmények között el kellett következni.

(A BANDERIALIS HADERŐ.)

Ezen az alapon vizsgálva a hadi berendezést, azt fogjuk látni, hogy most is kétféle haderő van: a bandériumokból álló haderő és az általános nemesi felkelés.

A egyik rész felett a király közvetlenül rendelkezik, ezt a csoportot alkotják a királyi, királynéi, a bánóé és a prealatusok bandériumai, akik az általuk viselt országos méltóságok fejében tartoztak bandériumokat kiállítani; - továbbá a királyi udvarterületek által kiállított kadiczpatok, mint a székelyek, magyarok és az erdélyi városok bandériumai, kik a király közvetlen rendelkezése alatt állva, azon védelem fejében, melyben a király által részesültek, tartoztak a megfelelő számú fegyveres hadat kiállítani. *)

A másik része a bandériumoknak

*) A székelyekre vonatkozólag azt is mondhatjuk, hogy náluk nem a hivatkozás szempontja dönt, mert ugyis felkelhet fogni a székelyek bandériumát, hogy az a székelyek hazájának hivatott bandériuma!

olyan, amit már a nemzetkiirtókos tagjai állítanak ki, s amelynek kiállítása nem közvetlenül a király parancsára történik, hanem magának az illető nemesnek a közreműködésével.

A kir. tanácsüléséről az 1433. Regeszt.-ban azt olvasuk, hogy a király 4 csapatot tartozik kiállítani, s mindenik csapat 1000 főből áll. Ez később alakulgatott, mert az 1498. dekretum azt rendeli, hogy a király csak 1000 lovast tartozzék tartani.

Ismeretes az is, hogy a király legközvetlenebb rendelkezése alatt nemcsak ez az egy pár ezer ember állott, hanem, — különösen Mátyás király alatt, — meglehetősen hatalmas hadsereg: a fekete sereg, mely állandó zsoldos katonaság volt, s minden percben készen állott a határt az ellenséggel

szemben védelmezni. (Ez a sereg nagy összegébe kerülvén a kir. kincstárnak.) Mátyás ezzel, Franciaország kivételével (úgy nézvén) megelőzte egész Európát.

A fekete sereg fenntartása a nagy király halála után nem volt kedvére a nemzetnek, pénz sem volt hozzá, úgy, hogy az egykoron hires feketesereg nét-züllött!...

A királyné is tartozott ezen korszakban bandériumot kiállitani, mégpedig, amint az 1521. dekretumban olvasuk: az ő országos méltóságához és vagyoni helyzetéhez mélló bandériummal állitson ki. (Hogy ez mekkora lehetett, pontosan meg nem állapithatjuk; bizonyára akkor képest, amint a királyné gazdagabb, hatalmasabb volt, egyik többet, másik kevesebbet állitott ki.)

Az országos főméltóságok közül
nem nyíltságképen: a legelőkelőbbek
tartoznak banderiumokat kiállítani. Pár-tudjuk, hogy, — a banderialis tartozás alapúl a legmagasabb országos méltóságoknak annyiban hogy ma is zászlósuraknak nevezik az országos méltóságok viselőit, ezek tulajdonképen nem is tartoztak banderiumokat nevezni. Így a nádor, bár az 1390-iki feljegyzésből olyasmi tűnik ki, hogy a nádor is állított ki banderiumot (de az is megeshet, hogy más hivatalt viselt, s azon az alapon állította ki azon hadereit); mert az 1433. Pandolfiale Regestrumban nádori banderiumról, mint ilyenről, szó nincsen.

Valamint a Judex Curiae szintén állított ki banderiumot, ugyanúgy egy magister curiaeről, aki azonban (még ha azonosnak veszünk is)

a Judex curiae = országbíróval, kénytelenek vagyunk konstatálni, hogy az országbíró sem volt köteles banderiumok ki állitani, mert nemzetségének minőségénél fogva, hanem az ott említett magister curiae, mint fő-ispán van kötelezve 100 katona kiállitására.

A bánnoknesten (azonban) már köteles volt 50 fegyverest felszerelni, ő tehát valóságos zászlóaljat kiállító zászlós ur.

Állitott ki még banderiumok a horvát-szlavon bán is, valamint az erdélyi vajda is. (Erre nézve azonban azt olvassuk) az Banderiale Regestrum-ban, hogy mindazon országos főtisztviselők tartoznak banderiumot kiállitani, akik valami határvédelmi feladatot teljesitenek. Ilyenek a temesi gróf, a macsói bán, a

krucsói bán, ozóvói bán és a szói bán, kik az ország határán levő különböző területeknek voltak az élére állítva, de ezek semmiesetre sem voltak olyan előkelő méltóságok, mint a központi főtisztviselők.

Hasonlóképpen, mint ilyet, lehet felfogni a székely ispán candériumát. Candériumot volt köteles kiállítani a possonyi kömives is, mivel a határszélen lakik, innen van az, hogy a possonyi gróf a zászlósurak után közvetlenül említtetik későbbi törvényeinkben.

Ezek, az ország távoli vidékein fegyveres csapatokat kiállító tisztviselők ezért bizonyos díjazásban részesültek, még pedig sót kaptak a királyi kincstárból, amely természetbeni szolgáltatást idővel pénz vált fel; ezt azonban továbbra is só-pénznek salarium-nak nevezték.

Ez a zöpénz minden esetben járt, tekintet nélkül arra, hogy abban az esetben volt-e kötelessége banderiumot kiállítani, vagy sem?

A banderiumok legénysége, vagyis azok az emberek, kik a banderiumokat alkották, lehetett nemes ember is, aki beállott önként valamelyik ún banderiumába; azonban a nagyobb rész a jobbágyok közül kerülte ki (kiket a földesurak szemeltek ki).

A banderiumok egyesége, egy teljes nagyszámú 4000 emberből állott, azonban (ez 8 zélé volt felosztva) 50 emberi már önálló csapat, s ezt lehet a saját vexilluma alatt vezetni.

Ezen csapatok (a) kinevezését a király, illetőleg a király által kinevezett főkapitány által történt. Az ország főkapitánya az 1485. törvény értelmében a nádor volt. Ettől azonban sok eltérés történt, mert többizben

más emberek is viselték, mint Hunyadi János, meg Tomory is (noha ő csak volt. E mellett kapitányoknak nevezték azok a főtisztviselők, kik banderiumok kiállítására voltak kötelezve, azon területen, amely felett parancsnokoskodtak. Kapitányai voltak annak a területnek, mely kormányzat végett rájuk volt bízva, s mivel a vezérlelem az ország határait fenyegette leginkább, mondhatjuk, hogy ezeknek a kezében volt az ország szabadsága is).

A haderő fegyverbe szólításáról azt mondja az 1498. decretum, ha a kapitányok holmi készakarék alapján kívánnák a hadsereg fegyverbe kelését, akkor, mint a hűtlenség vétségébe esettek ítélendők el.

Ez csapatokhoz járult a kiváltságos területek banderiuma. Ezenkívül al-

azok a bandériumok, melyek nem ennek a királyi közvetlen rendelkezése alá, s melyá földbirtoka után állíttatott ki, aminek ez az 1397. országgyűlés határozatából kitűnik: mindenki, akinek 20 jobbágytelke van, tartozzék egy teljesen felszerelt katonát kiállítani. Ezzel a módozattal addig mind az általános nemesi felkelést, darta felesleges tenni.*)

(*) Mert a nemesi felkelés, - ahol öregemberek is mentek háborúba botokkal kiéhezetten, rongyosan, inkább koldus csoportnak volt nevezhető, mint hadseregnek. T. i. a saját költségükön mentek a nemesek hadba. Ezen segített Zsigmond király, hogy a felkelést pótolja a kisebb számú, de jó fegyverzetű, s begyakorolt katonasággal. Már azó, de még inkább a mátyás idejében megállapíttatott, hogy általános nemesi felkelés esetén se tartoznak hadba menni azok nemesek, kiknek 10 telkű birtoknál kevesebb van!

A Zsigmond javaslatából azzal a módosítással lett törvény, hogy nem 20, hanem 33 telek után tartoznak a földesurak 1 katonát kiállítani, és akiknek ennyiök sincsen, azok összefogva tartozzanak egyet kiállítani, s az általuk felszerelt katonák a vármegyei bandériummal menjenek a hadba!

Ez a törvény, mely a jobbágyok számától függőleg szabta meg a földesuraknak azt a kötelezettségét, hogy katonát, illetve katonákat állítsanak ki, — zolgál alapúl a további rendelkezéseknek egészen a mohácsi vészig, (minthogy arra annyi változás történt rajta, hogy a telkek száma volt különböző"). Mátyás király 1459. dekretumában olvassuk, hogy minden 20 telek után kell egy katonát kiállítani, s innen ered a **húsz**ad elnevezés is; II.

Uánlá szinten 20 telek után állapít-
ja meg a kiállítandó katonát.

A típikus magyar hadsereg, - da
cára annak, hogy lényeges változá-
sok történtek a nemzet életében, most
is a lovasság volt, és amíg megtar-
tották a régi magyar taktikát, a
magyar hadsereg félelmes volt, példa
ra Hunyadi János serege.

Manapság, - kétségtelen, hogy - né-
mi hátránnyal is járt a modernebb
harci módszerekkel szemben a már elavult
régi hadi taktika, s ezért vesztette meg
a magyar hadsereg oly sokszor mohácsi mez-
ején!..

A telek katonaságot azért ne-
vezték így, mert a telek arányszámát
kellett a legénységet kiállítani. Tehát
ember nem külön vállalkozott katonáskod-
ásra, 50-nél kevesebb számú parasztgazda
magát birtokához szakadatlanul, ezért
ezek jogtalan kiállás alatt álltak el.)

9. Pénzügy

A pénzügy további fejlődése az Árpádkorban megtett alapokon történik, s a kir. kincstár most szinesen határozottan elkülönítve az országos kincstártól. A király főképen natural jövedelmekkel gyarapítja vagyonát. Jövedelme a rendelkezésére bocsátott földbirtokból s a különféle regáljövedelmekből ered, ezek közöttkülönösen a bányaiszat, a sóbányaiszat és az illetéli szerű jövedelmek a legfontosabbak. Mindazonáltal a változott körülmények hoznak képest jelentékeny változások történnek a pénzügy tekintetében is.

BÁNYÁSZAT.

Ezen korszak folyamán az ado jövedelmének fontossága felettébb megnövekszik, ennek a magyarázatát abban találjuk, hogy a király más jövedelmek tekintetében

A PÉNZGAZDASÁGRA UTALÓ ÁTTÉRÉS.

hátrább vonúl, nem nedhet olyan nagy jövedelmeket vonni belőle, mint az Árpád királyok idejében. Ezen korszak alatt az egész társadalom minél inkább áttért a pénzgazdaságra, s minél inkább jelentőssé vált a pénz, annál inkább emelkedik az államháztartásban túlsúlyra.

Hozzájárúl még az a körülmény is, hogy a pénznek a jobbágyára is kiterjedjen, mi különben a pénzgazdaságra való áttérés nyilvánvaló következménye. Megnagyobbítja az ország közvetítő-kereskedelmét is, főképp azon kárnadási zsír, melyet az országot érték, különösen a török részéről.

Az első rendes adó Magyarországon a pénzverési díj megváltása képen állott elő Károly Róbert uralkodása alatt. Az aranybányáink közül többen való-ság és művészi tökélyre vitték, hogy minden lehet nagy pénzt verni s verek tetemes

=lése által a népet megrablani. Ezen eljárásán segített I. Károly, aki az egész pénzrendszert átalakította. A pénzegység és nevek tekintetében is lötyög némi változás, bár az Anjukori pénzegységek ezen időben is találkozunk: denár, márka, penza.

Ebben az időben keletkezett pénzegységek a garas, mely az olasz grosso szóból származik, ami vastag-ot jelent, mivel ez a garas meglehetős vastag lemez volt, a más ik pénzegység a forint, az olasz fiorindoro = aranyvirág szóból származva. Nevét onnan nyerte, hogy rajta egy aranyvirág volt. Tehát Károly korában kora, két, — ma is közszájon forgó, — pénzegység nevét adta az országnak.

De nemcsak pénz nevet, hanem jó pénzt is adott. Erőszakos volt a pénz verésnél, nem lett volna célszerű, mivel ebből jelentékeny közgazdasági károk támadtak volna. Szóval a király hajlandó volt a

pénzváltásból folyó jövedelmet elcsere
ni más jövedelemmel, ami a jó pénz mel
lett is megmaradt. Az 1318. rendelke-
zés szerint 15. dénárt kell fizetni azon
egy alkalommal a lucrum camerae
megváltása fejében jobbágy portánként.

Ez az első eset, hogy a jobbágyporta szol-
gál alapúl az adónak. Hasonló módon
rendelkezik az 1342. pénzverési szer-
ződés is, melyet a király Hyppolit párt-
megei várnaggyal kötött a körmöci
pénzverde bérbeadása tárgyában, a-
mi a Corpus Juris-ba is bele van foglalva.
Ebben az a kikötés foglaltatik, hogy egy-
másután jó pénzt tartozik Hyppolit
várnagy veretni, s ennek folytán job-
bágyportánként 18 dénárt fog szedni a
király lucrum camerae megváltása
képen.

PORTÁLIS ADÓ

Ez volt a portalis adó, mely
később is megmaradt, úgy hogy a

lucrum cameraae teljesen feledségbe
meg, s helyette portális adó alkalmaz=
tatik.

Zsigmond király 1411. törvénye ezt
részletesen szabályozza, kimondva
azt, hogy jobbágy porlánként kell
fizetni minden nagy kapu után 30,
s minden kiskapu után, melyen sze=
kér nem jár, 15 dénárt (kell fizetni,)
mindegy akár elől, akár hátul van a ka=
pu. E szerint ha két oldalon van kapu,
egyik a mező felől: nagy kapu, a másik az
utca felől: a kiskapu, mindenikért
kell fizetni, mert nem a lélek száma, ha=
nem a portók száma az irányadó.

Valami igazságosság volt ebben a
rendelkezésben, hogy nem a lelek nagysá
ga, hanem a kapuk szerint kell fizetni
adót, mert természetes, hogy nagyobb
telken lakók nem elégedhetnek meg
kis kapuval, a termény, fa stb. behordá
sára nagy kapu is kell.) A több kapupedig

nemileg a jobb módúság jele. (De a jobbág által való adófizetési alap a későbbi korban sokáig fennmaradt.)

RENDKIVÜLI ADÓK (SUBSIDIUMOK.)

E mellett ezen korszakban mindig nagyobb jelentőségüvé kezdtek a rendkivüli adók (subsidiumok). Ilyen adókat vetettek be már az Árpád házbeli királyok idejében is, de ezen korszakban a rendkivüli adók nagyobb egészben rendszeresülnek, pedig azért, hogy a király belőle az ország védelmére való kiadásait fedezhesse. S minekutána a hadiadó a 15-16 században nagy volt, e hadiadó megszavazására is nagy fontosságot vett.

A hadiadót hova fordítása felett a végső döntés Magyarországon az országgyülések elsőrangu jogát képezte (tekintetben nagyon is visszaélés mutatkozott a jogellen uralkodóval szemben, s ez azon alapult, hogy e korban a bizalmatlanság

olyan eklatáns jeleivel találkozunk.

Az örökös pártharcok gátolták meg, hogy az országgyülések céltudatosan és tervszerüen intézkedtek volna a közjövedelmek ellenőrzése tekintetében. Általában a válságos állapotok, melyek a mohácsi vészt megelőzték, előkészítették Magyarországon azt, hogy a had- és pénzügy minél inkább megrünyjék a nemzet befolyása alatt álló kormányzati ág lenni.

10. Az egyház.

A PÁPASÁG BEFOLYÁSÁNAK KORLÁTOZÁSA.—

Árpád házbeli királyaink alatt meglehetős nagy befolyása volt a pápaságnak Magyarország belügyeibe. Ez azonban nem annyira a királyok jámborsága miatt történik, hanem azért

is, mert ekkor élte a pápaság fénykorát, s épen a 14. században az Árpádok kihalása után következik be, hogy a pápák hatalma jelentékenyen alább száll. Az utolsó hatalmas középkori pápának, VIII. Bonifáciusnak halála után a bibornokok nem is mertek pápát választani, nőt a később választott pápa nem is ment Rómába, hanem Franciaországban élt, s vele kezdődik meg a pápák 70 éves avignony-i fogsága.

Ennek a kezdete összeesik az Anjou házbeli királyok uralkodási idejével, s daczára ezen válságos állapotoknak, most is próbálkoztak a pápák az ország ügyeibe avatkozni.

Károly Róbert pedig csak akkor lehetett király, amikor a pápa megszünt protektora lenni, s a magyar király ezentúl nem lett a pápa vazallusa. Kétségtelen, hogy ezen zavaros időkben nem III. Ince

és VII. Bonifácius lett volna a pápa, ha nem utánuk 50 év múlva áll elő ez a zilált körállapot, nem tudta volna magát a magyar király a pápa befolyása alól annyira emancipálni, mint amennyi erővel tudta ezt megtenni Károly Róbert.

Nagy Lajos még bizonyos összeütközésbe is jött a pápával, össze meggyilkoltatásával kapcsolatban. A gyilkosság kétségkívül Johanna által követtetett el, ennek pedig a pápa volt a pártfogója.

Ilyenmódon a pápaság a befolyását már az Anjou házbeli királyaink alatt elveszti, amely fejlődés különösen Zsigmond és Mátyás király alatt éri el tetőpontját. Ezen egész korszak alatt erélyesen protestált a magyar nemzet és törvényhozás minden külsőséges, meg nem engedhető befolyása ellen a pápának.

Zsigmond király volt az, aki 1404-ben kibocsátott dekretumával szün-

(tette meg e behatás, az ún. ius placetum = helyeslési jog a vallásügyi kérdésekben. Az állam ezen jogának alapja az, hogy Magyarországon a pápai rendeletek csak abban az esetben érvényesek és kötelezők, ha ahhoz a királyi jóváhagyást megnyerték.

Az a királyi helyeslési jog tulajdonképen a placetum regium-nak (legfőbb felügyeleti jognak) egy része, amely jog az államtagjaival szemben megilleti, ezt a jogot monarchikus államszervezetben a monarcha gyakorolja.

A ius placeti kapcsolatban áll VI. Orbán pápa azon rendelkezésével, melyszerint a pápák rendelkezései az alattvalókra csak akkor kötelezők, ha ehez az uralkodó hozzájárulnak. VI. Orbán pápa a schizma, egyházszakadás idejében épen ezen rendelkezés által vélte megerősíteni az ő pápaságát, [illetve] a pápaibérnökök is a pá-

fronyi-i pá-át választották maguk-
nak.

Et pápák nagyméretű kiküldései
kortárjaik közé vonulását célozva adta
kiz iarnond ezt az 1405. decemberben
megjelent jus placeti, amiaranban
nincsen benne a Corpus Iurisban.

Ez nem jelenti azt, hogy ez nem volt
törvény, mert kimutatják, hogy olyan
rendelkezések voltak a Corpus Iurisban,
mint a Hippolit vármegyével kötött
szerződés. Ez azért lett, mert pa-
pok állították ezt össze, akik nem tar-
tották célszerűnek az egyházra nézve
szélesen törvényben a felvételét (papai

Zsigmond király ünnepelte meg a
mát, akit mint római császárt ki-
ján ünnepelt ugyan, de azért előtte
be helyezte magyar királyi minőtát,
ment magyar kísérettel mentében
szarba, s az elfogott ellenpápát ma-
gyar rendőrökkel őriztette.

Mátyás király hasonlólag nagy
erélyel járt el minden olyan törek-
véssel szemben, mely a magyarál-
lammak jogkörébe beavatkozás lett
volna a pápaság részéről, és külön-
ösen a püspökök azon lábrakapott szoká-
sát, hogy azok a pápához fordultak
igazság szolgáltatás végett, teljes erő-
vel megakadályozta és a püspöki szék
betöltése körüli jogait is megóvta.

Mátyás törvényeiben találjuk ki van mondva, hogy nem szabad másunnan, mint a király kezéből, vagy az ő kalósága alatt álló kegyuraságtól elfogadni javadalmakat; amely rendelkezést megismételve látjuk II. Ulászló király alatt, kimondván 1498 dekretumában, hogy aki pedig másunnan, mint a király kezéből, vagy Magyarországi kegyúrtól fogadna el főpapi állást, azt egyet, mint hűtelen vízbe fojtással kell büntetni!

Mátyás király rendkivüli erélyel járt el tekintetben, amint bizonyítja a Szalai László által közölt, a pápához intézett levele, melyben kilátásba helyezi, hogy inkább elszakad a pápától, a keresztes kereszthez még egy harmadikat tesz, de a magyar király a főpapi állások betöltésében nem engedi megcsorbítani.

Sőt ebbeli jogait ad absurdum vitte, azáltal, hogy a kis Esztei Hyppolitot nevezte ki esztergomi érseknek.

A magyar királyoknak e jogait megóvták II. Ulászló és II. Lajos is; törvények által megtiltották, hogy a magyar igazságszolgáltatási hatóság megkerülésével a római szentszéknél keressenek igazságot, vagy hogy más valakitől, mint a királytól, vagy magyarországi kegyúrtól fogadjanak el akármiféle egyházi javadalmat.

Ez a gondolat egyébiránt a magyar

jog bibliájában. a Werbőczy tápmas
könyvében is benne lapul a tarisznyás
apókkal erősítve ezt, bár ő buzgó
katholikus volt. Azt mondja u. i., hogy
csak a magyar király költheti be ezeket a
főpapi javadalmakat, mert nem a
szentszék alapította ezeket, hanem a
magyar királyok; azután meg, hogy a ma-
gyarokat a keresztyénségre ugyancsak
hanem a szentszék, hanem a magyar
király buzgalma lépítette át; végre pe-
dig, hogy a királyságmegalakulásától
óta ez volt az állandó gyakorlat, hogy
a magyar királyok közöttök be a magyar
főpapi székekre [illegible] mert a Konstanzi
Zsigmond [illegible] elsőnek [illegible]
ezen rendeli kiváltságainak kétlésében
kolátlanul fejében azért vívódik, mert
a viszonyok megkívánták vele
vitatkozásban. Kovácsáról a
arisztokrata, a különösen az, hogy
kiváltságait [illegible]

jáért állott a pápák ügyeibe egyenesen beleavatkozni az egyházszakadás megszüntetése végett.

A későbbi korszakban pedig, mikor a pápaság úgy, ahogy megint összeszedte magát, s katalonra vergődött, ekkor már a nemzeti társadalom megerősödése folytán a világi uralmi-álmait többé nem tudta megvalósítani.

Ezen hatalom után való törekvés céljából megnem engedett, s a pápa pragalözre nem egyeztethető eszközökhöz fordult, amilyenek voltak: az igiszság, méreg, tőr, s a törökkel való szövetkezés; pénzbüntetés erőszakolásán módon való előteremtése, mint a jubileumi ezüstdíj kartása, melyet 100 ezüstdíjról 50, majd 33, utóljára 25 ezüstdíjra szállítottak le. Ilyen volt a bünbocsátó cédulák árusítása!

Ezek idézték elő azt, hogy a pá=
paság már nem gyakorolhatta azt
a bámulatos nagy benyomását az
emberi kedélyekre, mint, aminőt az
azkéta életü VII. Gergely gyakorolt. Mint
ezek által magát annyira lejárta,
s a népek ellenszenvét annyira
felröltötte, hogy nem volt nehéz a
pápaság beavatkozását korlátok
közé szoritani.

Ami az egyházmagyarországon való helyzetét illeti, a főpapság és a káptalanok most is érdekes nevezetes helyzetet foglalnak el, mint az előző korszakban. A főpapság most is nevezetes befolyást gyakorol, s a=
mint kialakul a köznemességgel a főnemesség, ~~ennek alakul ki~~ a főpap=
ság ~~fő~~ a főurak közt foglal helyet.

A káptalanok, mint hiteles he=
lyek jelentősége annál nagyobbá válik,
mennél komplikáltabbá válnak az

élet gyümölcsei.

Azonban a rendületlen bizalom, a mellyel u. r. épen előző korszakban, még a 14. században is viseltetett a pápaság iránt, kezdi a 15. század folytán alább szállani. A főpapság mindinkább külső szín lesz, s az államügyekbe való befolyást igyekeznek megtartani, nők nőeini, ellenben a társadalomra való befolyását, mellyel régen bírtak, megtartani nem tudják.

Mindezek folytán a pápaságnak ma Magyarországon csökkenőben van, amelyhez hozzájárúlt az a körülmény is, hogy a papok mindinkább laza erkölcsi életet élnek. Sürü a panasz a 15. századtól fogva hazánkban a papok ellen házasságtörés és ágyastartás miatt.

VII. Gergely pápának a papi nőtlenség re vonatkozó rendelete u. i. amegáltal a papot a világtól akarja elszakítani,

hogy kizárólag a maga rendhivatá-
sának éljen, s ahelyett, hogy az egyház
felemelését és a papai hatalom növelé
sét segítette volna elő; végsőleg annak
lesz előidézőjévé, hogy a papnáry gyülö
let tárgya lesz, s a nép a papokban látja
a coelibatus folytán a házasságlörő ez
és ágastartókat, s a meg nem engedett
módon nemi életet élőket!

Így állott elő, hogy a röm. kath. egyház
papjai élték Magyarországon e század
ban a legkevésbé tiszteletre méltó életet; s
papok körében visszatetsző bünökre
lálunk példát, mint Hamzó Zs
nyitvai püspök 120 aranyat csal
ráfól, hogy magának abból inpulat
rütsen! Így tett a váradi püspök

Méltán elmondható ezen állapotokról,
amit Szalay László mond, hogy az egész tár
sadalom, – élén a klérussal, – rémületes gyor
sasággal haladt a bün, a romlás útján!!

vége!

Beérjen 1847 jun 5

FÜGGELÉK.

I.

DEKRÉTUM- ÉS ÉVSZÁMGYŰJTEMÉNY A MAGYAR ALKOTMÁNY- ÉS AZ EURÓPAI JOGTÖRTÉNETHEZ.

Kr. e. 35. Kezdődik Pannónia meghódítása.
101-106. Dácia meghódítása.
380. A konstantinápolyi zsinaton a metropoliták fölé patriarchákat állítanak.

Hasznos szolgálatot vélek teljesíteni az alapvizsgára készülő kollégáimnak ezen dekrétum és évszámgyűjtemény egybeállításával, amelyben könnyen áttekinthető, világos alakban benne foglaltatnak mindazon törvények, rendeletek, illetőleg nevezetesebb és fontosabb intézmények és események időrendi egymásután

451. chalonsi ütközet.
453. Etele halála és a hun birodalom felbomlása.
476. A nyugatrómai birodalom bukása.
506. A Breviarium Alaricianum, vagy Lex Romana Wisigothorum és a Lex Romana Burgundionum keletkezése.
515. Theodorik törvénytervezete a római és a góth lakosság számára.
711. Xeres de la Fronterai (Cadix melletti) ütközetben foglalják el az arabok az ibériai félszigetet.
725. Pipin magához ragadja a frank királyságot.
763. A Lex Salica Emendata kiadás
800. Nagy Károly frank királynak római császárrá koronáztatása.
802. Az aacheni gyülésen hozott kapitulare elrendeli, hogy mindazon népiörzseknél, ahol eddig elé a maguk jogát irásba nem foglalták, - gyüjtsék össze.

...ja, melyek a két félévi Magyar Alkotmány- és II. félévi Európa Jogtörténeti Jegyzetben felvétetnek! Vass.

826. Anseg[illegible]ius fonteneilai apát foglalta írásba a Nagy Károly kapitulariéit.
840-47 Benedictus kapitulare-gyűjteménye.
897 A magyarok honfoglalása és a kalandozó hadjáratok.
907. Árpád halála.
926 Szentgalleni kaland.
1001. A kereszt[illegible]én vallás és a királyság intézményének felvételével a magyarságnak a nyugateurópai művelt népek sorába való belépése.
1001-38. I. István király
1052. Péter király uralkodása alatt Magyarország III. Henrik német császár hűbérese
1059. A római püspököt u. bíbornokok testülete választja.
1073. Hildebrandot VII. Gergely néven alatt pápának választják.
1077. IV. Henrik Canossa váránál vezeket.
1091. Horvátország megh[illegible]ditása. Zvonimir nőül veszi László király nővérét: Ilonát.
1092. május 20. szabolcsi zsinat, melyet ült vala László mind az egész papság

és a nép jelenlétében. III. könyv. 3. fejezet: a nádor mindennemű ügyekben ítélkezzék, míg a király kúriájában van, ha azonban a király kúriájából elmegyen, a király pecsétjét hagyja annál, aki helyette otthon marad és valameddig pedig azon ispán otthon időzik, senkire pecsétjét ne küldje, hanem csak azokra, kiket ura varnokoknak hívna és akik szabad akaratjukból járulnak eleibe, azokon legyen hatalma ítélkezni.

1095. A clermonti zsinat.

1096. A lurcali országgyűlés.
Kálmán kir. dekr. 35. fej.: Amikor a király, vagy a nádor az országot járja, csatlakozzék hozzá duo iudices megales és ezekkel együtt bíráskodjék.

1096–1291. Keresztes hadjáratok (két.)

1099. A keresztesek elfoglalják Jeruzsálemet és alapítják meg a jeruzsálemi királyságot.

1100. V. Henrik német császár és Pascalis pápa között azon egyezmény jöttére, hogy a császár lemond az inves-

tiálás jogáról, a pápa pedig a német
püspökök nevében az összes földbir-
tokok investiálásáról.

1100–1160 körüli időben élt Freisingeni
Ottó.

1106. Kálmán kir. a guastallai zsinaton
lemond az investitura jogáról.

1122. A wormsi konkordatum, melyet
II. Calixtus pápa és V. Henrik kötött,
amelyszerint a főpapi javadalmak
betöltése ezentúl kánonszerű válasz
tás útján történjék.

1130. Gergely pápa oklevél-gyűjteménye:
IV könyv, 3-4 titulus: Ha a házasság
kötésre irányuló akaratbeli megegye
zés megvan, akkor a házasság ér-
vényességéhez szósem kell.

1150 körül a nemezek (szászok) betele-
pítése.

1152–1190. I. vagy Barbarossa Frigyes
a hohenstaufi német császár.

1155. Bresciai Arnold megégettetése.

1158. A roncagliai (rónkáji) gyűlésen
mondta Barbarossa Frigyes hogy:
Quod principi placuit, legis habet

vigorem!

1192. Jeruzsálem elveszése.

1201. III. Ince pápa felhatalmazza a csanádi püspököt, hogy mindazokat a papokat, akik házas életben együtt élnek, letehesse.

1205-35 II. Endre király

III. Honórius pápa figyelmezteti II. Endrét, hogy az érdemetlenül eladományozott birtokokat haladéktalanul vegye vissza.

U. a. Tinálatok (t. i. a magyaroknál) sokszor fordul elő a trónon viszálykodás, sha több főpapja volna az országnak, mindegyik jogosítva érezné magát arra, hogy koronázhasson, ebben az esetben megtörténnék, hogy egyik főpap az egyik királyt, a másik meg a másikat koronázná meg, ami nagy veszedelmet jelentene.

U. a. figyelmezteti II. Endrét eskűjére.

U. a. A tizedet Isten egyetemes uralma jeléül rendelte.

U.a. Utasítja a kalocsai érseket, hogy a váci főesperes ügyét vizsgálja meg, aki ellen az a gyanu merült fel, hogy vérfertőző házasságot merészkedett kötni.

1206. III. Ince pápa az esztergomi érsekhez intézett azon levele, melyben a férjnek az ő rokonával való közösülési esetre vonatkozólag ad elvi határozatot.

1214. Bouvinesi (búvinéi) ütközet, melyet Fülöp Ágost francia király nyert meg Oroszlánszívü Richárd angol király felett.

1215. A lateráni zsinat

» . Junius 15. A runemedei mezőn kiadta Földnélküli János a magna chartát.

1217. II. Endre keresztes hadjárata.

1220. II. Frigyes német császár privilegium-levele alapján fejlődnek ki a turfo mányi fejedelemségek. (Landesvereine.

1222. II. Endre kir. aranybullája.

Nyolcvanhetedik ív

1222. A Gyulanádor által kibocsá=
ztott Besseny˝ok kiváltságlevele,
melyszerint, ha a comes megya
Besseny˝ok közé, menjen el˝ore
egy jobbágyio és magyarázza
meg a népnek a comes nagy
hatalmát.

1224. Diploma Andreanum: azokat a
legel˝oket, melyeket a székelyek
és az oláhok birtak, adják a szá=
szoknak.

1230. VIII. Bonifácius pápa egyházjogi
szabály gyüjteménye.

1232. Megbizatást nyer a vármegye
közönsége, hogy peres kérdésben
itéletet hozzon.

1233. II. Endre király beregi esküje: A zsi
dóknak és az izmaelitáknak sem
miféle jogot engedni nem fog.
Nem fogja t˝urni, hogy keresztyén
szolgákat és keresztyén nöket ma
guknál tartsanak. Külsöleg is
megkülönbözteti ezeket a többi ke
resztyénektöl, azáltal, hogy bizo=

nyos jeleket kell viselniök a ruhájukon.

1234. A nemesek kiráját tudex serviensium regis nobilium – nevezik.

1235-70. IV. Béla király; egyik oklevelében az örökösödést tekinti a királyság jogcímeül.

1241-42 A tatárjárás és Rogerius mester.

1251. A zsidók aranybullája: ki a zsidók zsinagógáját meghajigálja, halállal bünhödjék.

1254. IV. Ince pápa oklevele: a római-jog doktorainak ajavadalmazását állapitja meg.

1259. A szepesi szászok IV. Bélától kiváltságot nyernek.

1263. Lei de las Siete Partidas (Lex septem partium) spanyolországi szokásjogot tárgyaló gyüjtemény megjelenési ideje.

1265. január 28. az angol parlament megnyilása (prélátusok, bárók és communerek.)

1267. dekr. 8. cikk: Az országgyülésen

minden megyéből tartozzék megjelenni 2-3 nemes

1268. Konradino, az utólsó Hohenstaufi Nápoly piacán vérzik el.

1271. V. István a szepesi szászoknak privilegiumot ad.

1272-90 IV. vagy Kun László. (Buddnak teljes vámmentességet és vásártartási jogot ad. A Németujvá-tiak. Mlzse nádor.)

1273. Habsburgi Rudolf német királlyá választása.

» Szlavóniai statutum.

1276. A veszprémi főiskola tűzvésznek áldozatul elpusztul.

1279. A tétényi országgyülés, melyen a kun privilegiumot hozták.

1283. Les Coutumes de Beauvoisis cimü különböző bírósági itéleteket tartalmazó gyüjtemény megjelenési ideje.

1290. dek. 9. cikk: a nádori, tárnokmesteri, kancellári, és udvarbirói hivatalok az országgyülés hozzájárulá-

=sával (ex consilio nobilium) tölcsék be.

» 14. cikk: a nádor a 4 szolgabiróval és a 8 jurátus assessorral együtt ítélkezzék és a megyebirók felvannak jogosítva, hogy az igazolatlanul eljáró nádor ellen a királynál panaszt emelhetnek.

» 25. cikk: A nemesek valamennyien jelen legyenek az országgyülésen.

» A nemesek felett senki más ne bíráskodjék, hanem egyedül csak a király.

1291. A Jeruzsálemi királyság megszünése

1293. III. Endre király a Banus maritimus méltóságot a Brebirieknek adományozza.

1295. -től válik állandóvá Angliában a közrendeknek a parlamentumban való szereplése.

1298. dekr. 10. cikk: Mikor a király az

országot járván, várakat magán kézen talál, az ilyeneket romboltassa le.

» 23. cikk: A kir. Tanácsszervezetét állapítja meg. (Terjedelménél fogva itt nem közölhető, Lásd I. félévi Magy. Alk. Tört. Jegyzet 260. old.!)

» 35. cikk: A megyei kongregációkat nem falvakban, vagy városokban, hanem szabad helyen kell tartani.

» 45. cikk: Előírják a főpapok, bárók, papok és az összes nemesek gyülésében alkották oly módon, hogy a törvények alkotásából ki voltak zárva a bárók; de a bárónak és a királynak a hozzájárulásával.

1300. körül élt Dante.

» Pál horvát bán és Henrik görzi gróf egyességet kötnek egymással gyermekeik házasságára vonatkozólag.—

1301. Az Árpádház kihalása. A nemzeti királyság megszűnése folytán Magyarország idegen uralkodók uralma alájut, melyáltal nagy mérvekben érvényesül a külföldi befolyás.

1302. -től válnak a városok polgárai Franciaországban a törvénykezés részesévé.

1308. Róbert Károly trónfoglalása

1309. " " -nak a nemzet által való királlyá választása

1310. Károly Róbert ujból való megkoronáztatása a Szent István koronájával.

1318. Károly Róbertet a magyarországi főnemek bepanaszolják Rómában a pápánál, hogy nem akar országgyülést tartani.

" Ez országgyülés meghivója: Jöjjenek el mindnyájan, akik országunknak tagjai (omnes et singulos, qui se Regni nostri membra existimant.)

1323. Károly Róbert a királyi szék-
helyet Visegrádra helyezi át.
1330. Zách Felicián merénylete
1332. -ből való az első fiusítási okle-
vél.
1333. -ből való oklevél panaszkodik,
hogy a papok házasságtörők és
agyasztarlók.
1342. A király Hyppolit árvamegyei
várnaggyal szerződést köt a
kőrmöci pénzverde bérbeadá-
sa tárgyában.
1351. dekr. 4. cikk: A jóldbirtok a ha-
lálozás alkalmával a fiágra, en-
nek nemlétében a legközelebbi
rokonokra száll, ha pedig ilyen
sem akadna, az esetben szállhat
a szent koronára.
» 6. cikk megállapítja a jobbágyi
szolgáltatás mértékét: a nónát
kimondván, hogy a kilencedet
pedig elengedni sohasem szabad.
» 11. cikk: Országunk főpapjai, a
bárók és a nemesek valamennyi

=en una eademque libertatem=
egy ugyanazon szabadságot él=
vezzenek és ne tegyen közöttök
semmiféle különbséget.

1356. IV. Károly német császár aranybullája, melyet a választófejedelmek (Kurfürst) által való választást szabályozza

1360. Nagy Lajos király Magyarországból kiűzi a zsidókat.

1367. A pécsi egyetem alapítása.

1386. Mária király 1. dekrétuma (Győrkely.)

» Mindegyik vármegye részéről jelenjen meg 4-4 jóbirtokú nemes az országgyülésen

» nov. 8.-iki országgyülés meghívója: Mi ezen eszendőnek minden szentek utáni nyolcadán országgyülést tartunk Budán.

1390. dek.: A nádor is állítson ki határozmányt.

1394. Az országgyülés először ajánl meg bizonyos összeget portán=

=ként.

1397. Zsigmond király I. dekrétuma

» a temesvári országgyűlésen volt-e jelen először a városok követei.

» A kir. Tanács felelősségét nagyozatja.

» Mindenki, akinek jó jobbágy telke van, tartozzék egy teljesen felszerelt katonát kiállítani.

1404. Zsigmond király Jus placetije.

1405. A városok magyarországon a törvénykezés részesévé — válnak, — lesznek.

» Csak a régibb városok állanak a tárnokmester bírói hatósága alatt.

1411. dek: Minden nagykapu után 30, minden kis kapu után 15 új dénárt kell fizetni portális adóképen.

1413. A budai jogkönyv végleges elkészítése.

1414–18 A konstanzi zsinat
1427. Zsigmond egyik dekrétuma
1433. Zsigmond király banderiale Regestruma, melyszerint a király 4 csapatot tartozik kiállítani, s mindenik csapat 1000 főből álljon.
» minden azon országos főtisztviselők tartoznak Bandériumot kiállítani, akik valami határvédelmi feladatot teljesítenek
1435. A telekkatonaság
» A rendkivüli adók kivetésére az országgyülés van jogosítva.
» Azok az adók, melyek által van szedetni szoktak, az ország céljaira fordittassanak.
» A szolgabirói tisztséget minden jómódú nemes ember tartozék elfogyuxni. Ha pedig ezek sorából e tisztséget elnem vállalnák, az 25 márka birságot fizessen.
1437. A kápolnai unió.

1439. Albert király egy dekrétuma, amelybe Albert Pactum Conventuma van befoglalva.

» A hadiadók beszedését királyi parancs rendeli el.

» 2. cikk: A király csak is abban az esetben fogadhatja el a nemeresek szabadalmaitól, ha ezt neki a magyar nemzet megengedi.

» A nádort pedig ne a király nevezze ki, hanem az országgyülésnek kelljen azt választani.

1440. nov. 10. Várnai csata. I. Ulászló király halála.

1440-47. dekr. 45 cikk: jobbmódu nemes alatt olyan embereket kell érteni, akinek legalább 20 jobbágy telkük van

1453. V. László egyes főurak arra akarják kényszeríteni, hogy előadja, I. Ulászló birtokadományozását nyilvánítsa érvénytelennek.

» Hunyadi János a beszterczei ároszimet kapja.

» Az országgyűléseket összekell hívni évenként.

1454. Bárók-ból, főpapok-ból és nemesekből álló bizottság írja össze és állapítsa meg, hogy a király a begyülendő adókból mennyi bandériumot tartson.

1458-90. Mátyás király uralkodása

1459 A medgyesi unió.

» Minden 20 telek után kell egy katonát kiállítani. (huszár)

1462 Mátyás békekötése Frigyessel. A korona visszaszerzése.

1464. A koronaőrök fizetéséről gondoskodás történik

1467. -ól a szék választja a szászkirály bírót

1471. Az országgyűléseket évenként összekell hívni.

1477. Az adó praefectura feldúlása

1485. Mátyás király nádori cikkei.

(Cikkek nagy terjedelmüknél fogva itt nem közölhetők. Találhatók II. jelen Magy. Alk. Tört.

Jegyzet 546-554 old.

1486. Laky Thuz János által össze állitott gyüjtemény megjelenési ideje

" dekr.: A főispán a vicejét minden eseteben a vár megyebeli nemesség sorából válassza.

1491. II. Uláslló egyezséget köt a Habsburg-dinasztiával: hogy ha neki fia nem születnék, akkor trónt a Habsburg család fogja örökölni.

1466. Vitayy Bölcs Alfonz által lé-tesitett Codigo Alfonsino törvényes erőre emelkedése.

1470. Werbőczy István születése

1486. Mátyás király Nagyobbik dekrétuma (Dekretum Maius).

" 77 cikk: Ezt a törvényt megváltoztatni pedig sohasem lehessen.

1492. decr.: A korona a visegrádi várban, a főpapok és az ország nagyok részéről, magukkörül

választandó főnyíak által elő-
rizessék.

» 108. cikk: Az országgyülés
megkezdésére a kijelölt na-
pon túl negyed napig lehes-
sen csak várakozni és a negye-
dik napon mindenesetre meg
kell kezdeni a tanácskozást.

1495. dek. 25. cikke: a bíró urak a
király tanácsában az összes
ügyeket már előbb, az ország
gyülés megkezdése előtt kitü-
zött napon tárgyalják le.

» 8. cikk: A király kúriájába
a nyolcados törvényszékek-
re meg kell hívni 3 főurat, 3
prelátust és 14 alsóbb, közönsé-
ges nemest.

1498. dek. 1. cikk: 15 napnál to-
vább az országgyülés ne tart
hasson. Itt az összes nemes-
seknek jelen kell lenni, a meg
nem jelenőkre 50 forint a fő-
nemesekre, 400 forint pedig

az alsóbb nemesekre ezapánz biróság. Sha valamelyik ispán, alispán, vagy kapitány onnéz azt, hogy a nemesek az ország = gyülésről elmaradjanak; ő is hasonlóképen 400 arany forint büntetésben veszesüljenek.

» 2. cikk a királyi kúriába külö= dendő köznemesi tanácsosok számát 16. A főpapok és a bárók számát pedig kettőre szállitot= tak le.

» Ha a kapitányok holmi kósa= nok alapján kívánnák a hadse= reg fegyverbekelését, akkor, mint hütlenség vétségébe esettek ité= lendők el.

» A király csak 1000 lovast tar= tozzék tartani.

» A főpapok közül csak azok tar= hassák meg örökös főispánságu= kat, akik bebizonyitani, hogy ebbeli méltóságuk még a szent királyról származik.

» dekr: kizárólag világiak és ne egyháziak által őriztessék a szent korona.

» Az országgyülésen Werbőczy István, mint az udvari itélő-szék jegyzője működött.

1500. dekr. 23. cikk: A korona őrzésére két világi úr választassék az országgyülés és a királyától.

1504. dekr. 1. cikk: Ha valamelyik megye az országgyülés hozzájárulása nélkül, magától ajándalana megyadókat a királynak, és szolgáltatná be, az ilyen megye ecsületétől és nemességétől megfosztottnak tekintessék.

» dekrétum ugy említi Rákost, mint az országgyülések tartási sának szokásos helyét.

» Az alispán a comesszel együtt a megye nemessége válasz

1505. Rákosi országgyülésen hirdetik: Quod Deus avertat, - ha

pedig ennek a mi áruntai=
dalyunknak fia nem találna
maradni, akkor csakis a ma=
gyar nemzetből legyen szabad
királyt választani

1506. A segesvári unió alkalmával
az erdélyi 3 náció megigéri, hogy
közös érdekü ügyeiket közösen in=
dítják el és ezen ügyek elintézé=
sére közös gyülést rendesítenek.

1507. dek. 3. cikk: Az országos
tinesztből, mely célra 3 dénárt
szavaznak meg portánként,
fizetést adjon mindazoknak,
kik azon tanácsában szerepel=
nek; mégpedig 700 aranyfo=
rintot a bárónak, 300-at pedig
a nemeseknek.

» 5. cikk: } L. II. félévi Jegyzet 515-20
» 6. » : }
» 12. » : Mindaddig, mig az or=
szággyülés tanácskozik, szüne=
telenek a királyi, valamint a
vármegyei és a szemszéki bíró=

=ságok ítélkezései, nehogy vala
melyik nemes, aki esetleg meg
van idézve valamelyik bírósá=
yi tárgyalásra, ezáltal az ország
gyülésen való megjelenésében
gátoltatnék.

1514. dekr. 14. cikk: Mivel lábrakapott a szabadosság, a jobbágyok szolgaságra vetetnek.

» 23. cikk: A jószokat és a kunokat, - kikről gyanu alatt állanak, hogy a Dózsa féle mozgalomnak részesei voltak, - ugyanoly sorsban lévőknek mondja, mint amilyen helyzetben a királynak más jobbágyai vannak.

» dekr: A követ küldési joggal felruházott városok számát 15-re szaporította

» Dózsa-féle parasztlázadás

» Werbőczy István az elsővel vendül kir. személynök.

» Werbőczy Hármaskönyve

1517. Werbőczy Hármaskönyvének első (bécsi) kiadása.
» A reformáció kezdete.
1518. Bácsi országgyűlés.
» 14. cikk: A jászok és kunok a budai vármunkájosságaiért jövedelmükkel oda kell fizetniök.
» Országos bizottságokat küldenek ki, hogy azok ellenőrizzék az országos finánctanító működését, s ügyeljenek fel arra, hogy a közadókból befolyó összegekből semmit el ne lopjanak, hanem országos célra használtassanak azokkal.
» Az országgyűlésen meg nem jelenő nemesek büntetését az alsóbb nemesek közötti rendelik szétosztani.
» dekr. 40. cikk: Az ulnádor, az országbíró és az ítélőmesterek a király Tanácsában mindenkor részt vegyenek.
» Werbőczy Hármaskönyve nyom

tási költségeire honoráriumot ka-.-

1520. A zsidójelek viselése megszű-nik kötelező lenni.

1521. Bárók-ból és nemesek-ből álló küldöttséget választott az országgyülés a befolyó adók kezelése és honvédelmi célra való felhasználása végett.

» A hadiadók kezelése végett az országgyülés választja a kincstartókat; kettőt a bárók, kettőt a nemesek sorából.

» A királyné az országos méltóságokhoz és vagyoni helyzetéhez mérő honoráriumot állítson ki.

» Werbőczy István vitatkozása Luther Mártonnal.

1523. «Lutheriani comburantur!»

1525. Werbőczy István nádorrá választása.

» A halvani országgyülés

1526. Mohácsi vész.

» dekr. 26. cikk: A nemesek arról

panaszkodnak, hogy a sürün tartott országgyülések teljesen tönkreteszik a nemzetet.

» 22. cikk: A nádor tisztsége élet hossziglan tart.

» Werbőczy Istvánt megfosztották nádori méltóságától, hazaárulónak bélyegezték és jószág elkobzásra itélték.

1529. Budát a törökök elfoglalják

1540. dekr: Az adószedés körüli fáradságért kap az alispán 12, a szolgabirák 4-4, a vármegyei jegyző 2, illetőleg kisebb vármegyében 1 forintokat.

1541. Werbőczy István halála.

1547. dekr. 9. cikk: Az országgyülés két kincstartót választ egyiket a főurak, a másikat a nemesek sorából.

» A jobbágyok szabad költözködési jogának visszaállitása.

1548. Egy országos bizottság küldetett ki a végből, hogy a Werbőczy

Hármaskönyvében észlelhető hiányokat pótolja.

» dekr. 70. cikk: A megyei nemesség maga válassza az alispánt.

1553. A quadripartitumnak az országgyűlés elé terjesztése.

1572. A nemesek kérelmezik, hogy csak követjeiket küldhessék el az országgyűlésre.

1584. A Mosóczy-Telegdi-féle Corpus Juris Hungarici.

1593. dekr.: A kincstartól választandó a haiadók kezelésére.

1608. Koronázás utáni I. t. c.: egyik táblán ülnek a praelatusok, a bárók és a nagynások; a másik táblán pedig a megyék, a városok és a káptalanok követei ülnek.

» K. u. III. t. c.: A nádor választása történjék oly módon, hogy a király által vallás különbség nélkül kijelölt 4 egyén közül válasszon az országgyűlés nádort.

» : Ha a nádor az országgyűlést

össze nem hívhatja, hívja össze az országbíró, hapedig országbírósem volna, akkor a tárnok-mester.

1617. oklevél a patikust bizza meg a férfi házassági képességi állapotának megvizsgálására.

1625. dekr.: két koronaőrt kell választani. A király által kijelölt 4 ember közül kell azt választani.

1648. oklevélben egy férj arról panaszkodik, hogy bár több hete együtt él már a feleségével, de az még egyszer sem teljesítette házastársi kötelességét

1687. törvény 4. cikkel a urbaria rendezi eltörli.

" A hitbizomány állítási jogát csak a főrendeknek adják meg.

1711. A hitbizomány állítás jogát az összes nemesekre kiterjesztik.—

" Szatmári béke

1712-15 A pozsonyi országgyűlés, s a szatmári béke törvénybe iktatása.

1715. II. Rákóczy Ferenc kazadárúvá bélyegzése.

1723. Pragmatica sanctio.

» 2.-3. cikkek törvénybe iktatják a Habsburgház nőági öröködését oly módon, hogy Magyarország és az örökös tartományok egymástól elválaszthatlanúl birtoklandók.

» A trónra lépő fejedelem köteles magát megkoronáztatni és az eskűt letenni.

» A bécsi udvari kancelláriának szervezetének megállapítása.

1765. Mária Terézia úrbériuma szerint minden jobbágytelek után tartozott a jobbágy az őföldesurának kétnapi napszámot szolgáltatni.

1790. Novachich: Vestigia comitiorum.

1791. III. t. c. A trónralépő király az elol-

je halálától számított 6 hónap alatt tartozik magát megkoronáztatni és az esküt letenni.

1804. A római császárság megszüntetése, s helyébe I. Ferenc, osztrák császári címet vesz fel.

1848. A középkori rendi Magyarország megdöntése a nyugateurópai modern eszmék által.

» III. t. c. Pestet jelöli meg állandóan az országgyülések tartásának helyéül.

» A nádor kir. helytartói minőségét állítja elő rendbe.

1867. III. t. c. A trónra lépő király az elődök trónról való lemondásától számított 6 hó alatt tartozik magát megkoronáztatni és az esküt letenni.

» VII. t. c. A nádori szék betöltése, míg a felelős kormányzattal összhangban nem hozatik, — elhalasztatik.

1875. A közjegyzői intézmény életbe léptetése.

1894. Gróf Huun Géza Relationum Hungaricarum ... stb. című Gundelt ismertető műve.

II.

TARTALOMJEGYZÉK

a II. félévi Magyar Alkotmány és Jogtörténet
-ről Jegyzetekhez.

III. KORSZAK: A SZENT KORONA ÉS ŐSISÉG INTÉZMÉNYEINEK KORA.

1301–1848

1, A papság és az egyház.

1, Az Anjou ház és a hűbériség ... ... 3.
2, A kereszteyén hűbéri nyugat európa általános képe a középkorban 10.
3. Az egyház és a hűbériség, mint a középkor uralkodó tényezője ... 19.
4, A római püspökség hatalomrajutásának okai ... ... 22.
A kereszteyén ős gyülekezetek szervezete. Péter apostol római püspöksége.

Róma városelőnyös helyzete. A patri-
archaságok. A római püspökség nem
függ a császártól. A római püspök
világi birtokai. A Pseudoizidor
gyüjtemény haldsa. A magyarok
megkeresztelkedése és a röm. kath.
hit fölvétele. Hildebrand (VII. Gre-
gely pápa) és a clugny-i szerzete-
sek reform törekvései. A keresz-
tes háborúk és annak eredményei.
5. A pápaság és a császárság har-
ca a világ feletti hatalomért ... 104
6. A pápaság és a császárság ha-
nyatlása és mint a középkori köz
életi tényező jellemzése ... ... 113.

2. A hübériség.

1. Bevezetésképen a hübériség
intézményének általánosismer
tetése ... ... 136.
2. A hübéri királyság 149
3. A hübéri hadrendi szervezete 166
A főúri rend. Középosztály (a lovag-

ság.) Az alsóbb néposztály (gildék.)
4.) A hűbéri főhatalom (souverainitás) gyakorlása 209
5.) Az országos törvényhozás és kormányzat alakulása 225
6.) A középkori városok alkotmánytörténeti jelentősége 255
7.) Lengyelország 264

3.) A királyság és a szent korona intézménye.

1.) Ezen korszak alkotmány fejlődésére vonatkozó forrásművek 272
törvények (a Corpus Juris Hungarici-be felvett és a Corp. Jur. Hung. jel nem vett törvények.) Királyi rendeletek. Sem nem dekrétumok, sem nem királyi rendeletek. Jogkönyvek.
2.) A királyi hatalom és a szent korona elmélete 280
3.) A magyar királyiszék betöltése 293
4.) A koronázás szertartása és

jelentősége 310
5.) A koronázási jelvények ... 322
A korona. Az országalmája. A királyi jogar, vagy kormány pálca. Szent István kardja. Szent István palástja. Egyébb öltözet darabok. A keresztes kereszt.
6.) A koronázási jelvények őrizete 327

4. A rendi rendszer.

1.) A rendiség állapota ebben a korszakban 334
2.) Az országos nemesek. ... 337
A fő papok és a bárók. A jó módú és az egyszerűbb nemesek.
3.) A nemesség megszerzésének módjai ... ... 387.
A születés által való nemesség megszerzése. Királyi adományozás folytán való nemesség megszerzés. Címerlevél által való nemesítés. Praescriptio által való nemesség megszerzés.

Örökbefogadás (adoptio) által való nemességszerzés. Honfiusítás.
4, A nem országos nemesek ... 407
A személyes nemesség. Közölt nemesség. Praedikátumok. Ajások és a kunok. A székelyek.
5, A városi polgárok jogállása ... 419
6, Jobbágyság. 433

5, Törvényhozó hatalom és az országgyűlés ...

1, A törvényhozó országgyűlés hatásköre 457
Törvényhozás. Adómegajánlás. Külügyek intézése. Királyválasztás. Egyéb hatáskörbe tartozó teendők.
2, Az országgyűlésen való részvétel ... 470
3, Az országgyűlések összehívása, helye, ideje és tartama 493

Az országgyűlések összehívása. Milyen időközönként tartották az országgyűlések. Az országgyűlések tartásának a helye. A mentelmi jog. A határozatok. Kö-

szetküldési jogául felhasználott testületek. Királyi előterjesztések. Határozatok kozatala. A tárgyalás nyelve. A hozott törvények.

6) A központi kormányzat és törvénykezés szervezete.

1) A királyi Tanács szervezete
2) A nádor 524
3) Az országbíró és a bíróságok szervezete 561
Az országbíró. A király személyes bíráskodása. A királyi személynök. Az ítélőmesterek. A lovagi bíróság.
4) A tárnok mester ... ... 576.
5) A főkincstartó 584
6) A fő- és a titkos kancellár ... 587

7) A vidéki kormányzat és törvénykezés szervezete.

1. Visszapillantás a vármegyei

szervezet kiaknázására 592
2.) A városszervezet átalakítása 596
3.) A vármegyék autonómiájának kifejlődése 599
4.) A Zsigmond-féle hadszervezeti törvényjavaslat 603
5.) A vármegyék szervezete a hadviselés tekintetében 606
6.) A vármegyei önálló gazdaság 607
7.) Statutum-alkotási jog 608
8.) A vármegyei tisztségek ... 609
Főispán. Alispán. Szolgabirák. Az esküdtek. A jegyző.
9.) A városi önkormányzat fejlődése 619
10.) A városi szervezet alkotó elemei 626
11.) A földes úri hatóság ... 629
12.) A különös kormányzati kerületek ... ... 631.
Kunok. Szepesi szászok. Zsiadok. Az erdélyi részek. (Magyarok, Székelyek, Szászok.) Horvát-Szlavon részek és Dalmácia.

8. A hadügy.

1. A hadszervezet átalakítása 658
2. A honvédelmi tárca ... 661

9. A pénzügy.

1. A bányászat 673
2. A pénzgazdaságra való áttérés 673
3. A forgalmi adó 676
4. A rendkívüli adók. (Subsidiumok.) 678

10. Az egyház.

1. A pápaság befolyásának korlátozása ... ... 679.

11. Függelék.

1. Dekrétum és évszámgyűjtemény a magyar Alkotmány

és Jogtörténeti Jegyzethez ... 691
2. Tartalomjegyzék a II. félévi magyar Alkotmány és Jogtörténeti Jegyzethez ... ... 723.

*

A tartalomjegyzék egybeállítását nemcsak azért tartottam szükségesnek, hogy a szövegben előforduló dolgok könnyebb feltalálhatóságát lehetővé tegyem, hanem azon célt is vezérelt, hogy így részenkénti összeállítottságát precizen összeállított tartalomjegyzék segítségével mintegy megkönnyítsem a megfelelő s nagy anyagnak az általános áttekinthetőségét, amiáltal a könnyebb megérthetősége az anyagnak talán biztosítva is lesz!?

Debrecenben 1909 május 25-én.

Vass Károly
joghallgató.

VÉGE.

miben állt a büntető jog magyar jogi szemlélete.?
Hogy jön létre a bírói fizetési kötelezettség?
mi a különbség a [illegible] és nem akkreditált király kúria?

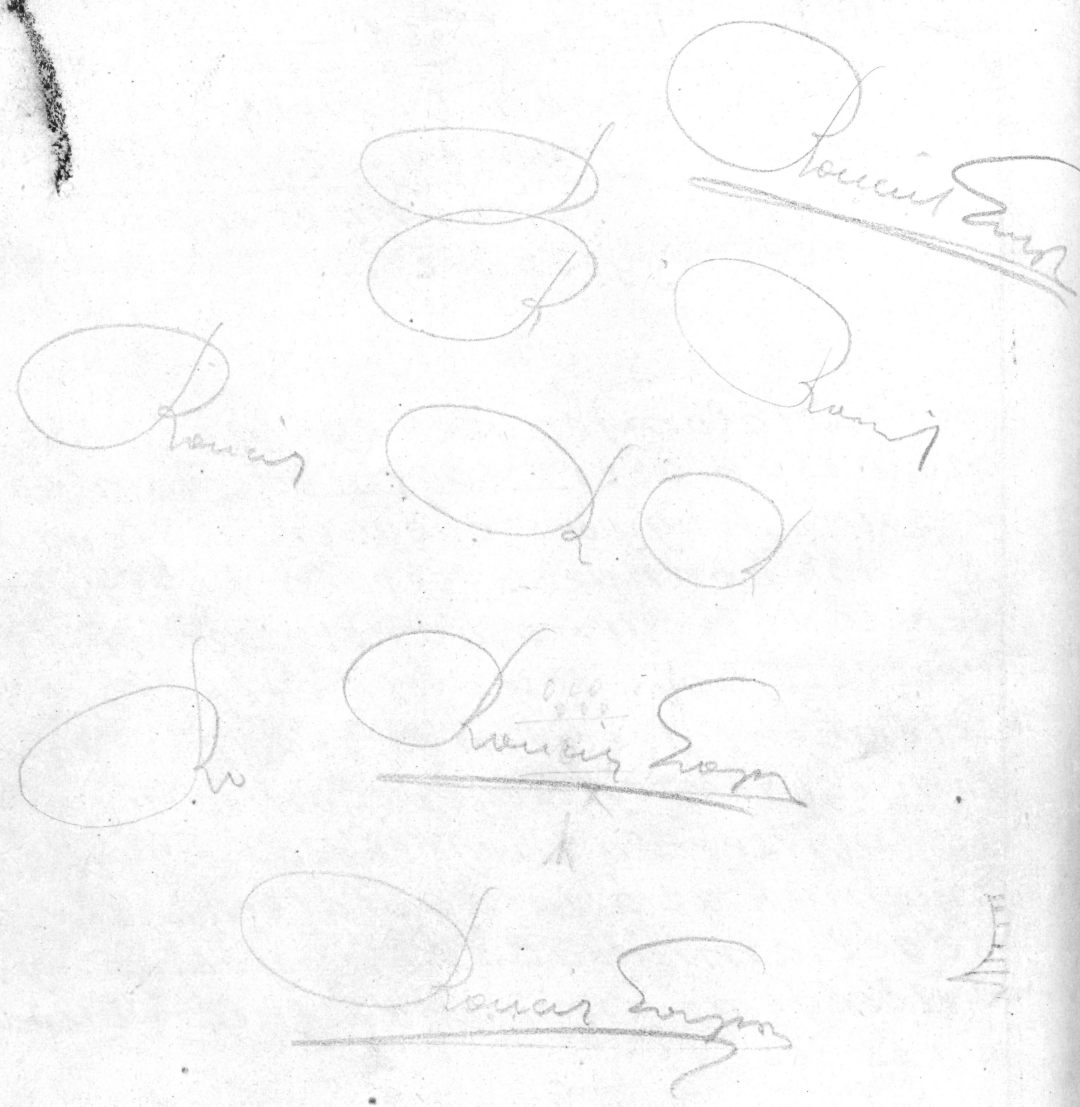

DEBRECENI EGYETEMI KÖNYVTÁR
Lelt. 10320-1960

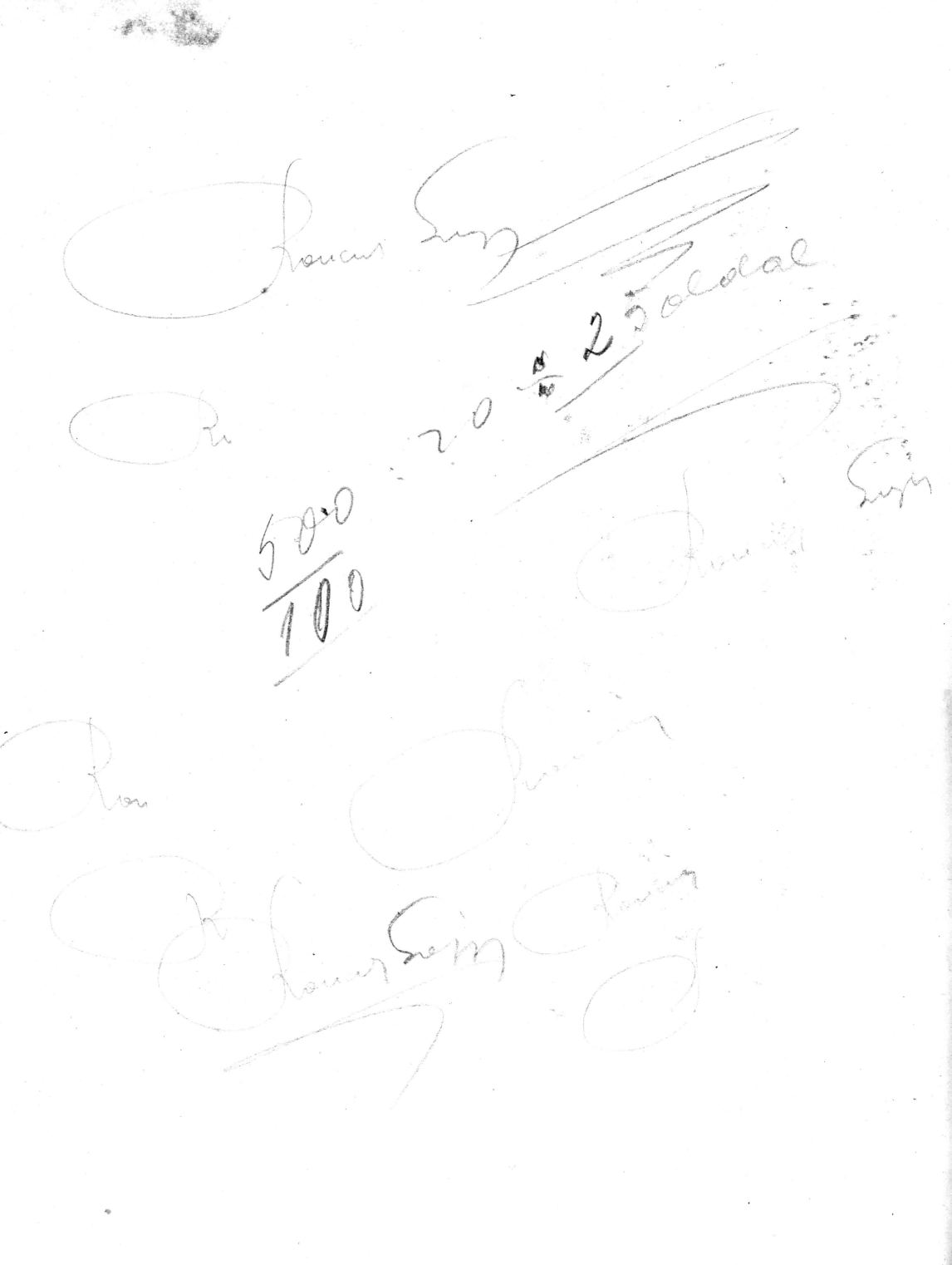

3650 : 12 =
3600 : 12 = 300